

BPT
1/4

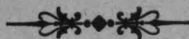
Južnoslovenski filološki list
ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС
ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИЗДАЈЕ
А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:
А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XVI

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД 1937

**PRESERVATION
COPY ADDED
ORIGINAL TO BE
RETAINED**

JUN. 28 1994

PG 1
J 8
v. 16
MAIN

САДРЖАЈ XVI КЊИГЕ

Расправе и чланци	СТРАНА
1. Р. Алексић: Прилози историји кајкавског дијалекта . . .	1— 99
2. Fr. Пешић: Neke kajkavske (slovenačke i hrv.-kajkavske) jezičke pojave, naročito u prezimenima	99—144
3. Наталија Радошевић: Прилог питању члана у старословенским споменцима	144—158
Прилови	
1. F. Stojanov: Prilozi poznavanju narodnog govora u Tijesnome (na otoku Murteru)	158—165
2. Миливој Павловић: Тумачење једне народне пословице	165—181
3. Алекса Ивић: Хапшење д-ра Ватрослава Облака у Турској (марта 1892 године)	181—184
Хроника	
1. А. Б.: Из славистичког летописа	184—187
2. Р. Алексић: Јубилеј проф. А. Белића	187—203
Критика	
1. С. Куљбакин: Језичка реконструкција старословенског превода	203—223
2. С. Куљбакин: <i>N. Trubetzkoy</i> , Die Aussprache des griechischen <i>ch</i> in 9. Jahrhundert n. Chr. (<i>Glotta</i> XXV 248—258)	223—225
3. С. Куљбакин: <i>Nahtigal R.</i> Starocerkvenoslovanske študije (<i>Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani</i> 15. Filološko-lingvistični odsek 3), 1936.	225—228
4. С. Куљбакин: <i>Weingart-Miloš</i> , První Česko-cirkvenoslovanská legenda o svatém Václavu. Rozbor filologický (Zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku). Praha 1934, I—228+I—VI	228—235
5. Prof. M. Hraste: <i>I. Jelenović i H. Petris</i> , Antologija nove čakavske lirike (Zagreb 1934, str. 1—78)	235—238

M739565

6. Вацлав Паркот: *Крешимир Георгијевић*, Српскохрватска народна песма у пољској књижевности, Студија из упоредне историје словенских књижевности. Написао... Издање Задужбине Милана Кујунџића 5. Београд 1936. Српска краљевска академија. Посебна издања, књ. СХV. Философски и филолошки списи књ. 30. VIII+347 стр. . . . . 238—242

Библиографија

Скраћенице	243
I Филозофија и језик	244
II О прасловенском и словенским језицима	244
III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи	244
IV Несловенски језици	246
V Балканологија	247
VI Старословенски језик и црквенословенски	250
VII Српскохрватски језик	
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)	250
б) Граматика и граматичка питања	250
в) Савремени књижевни језик и правопис	254
г) Дијалекти	255
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, по- рекло итд.	258
ђ) Историја српскохрватског језика	261
е) Метрика	262
VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)	262
IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа	263
X Библиографија	264
XI О становништву	265
XII Различно	266
XIII Словеначки језик	268

Регистар

I Предметни регистар	279—283
II Регистар речи	284—286
III Регистар писаца	287—290

Прилози историји кајкавског дијалекта

I

Текст Пергошићева превода Вербецијева „Трипартитума“.

Питање о тексту Пергошићева превода Вербецијева „Трипартитума“ још није расветљено. Д-р Карло Кадлец то питање је *само сјавио*, а Ђуро Поливка у своме „Објашњењу Пергошићева језика“, штампаном уз текст Пергошићева превода који је године 1909, у редакцији д-р Карла Кадлеца, издала Српска краљевска академија као V књигу свога Зборника за историју, језик и књижевност српског народа: Стефана Вербеција Трипартитум. Словенски превод Ивана Пергошића из године 1574. Издао д-р Карло Кадлец. С објашњењем Пергошићева језика од д-р Ђ. Поливке. Издање задужбине д-ра Н. Крстића. Београд, 1909. Стр. СХХIV + 265 — није се ни осврнуо на питање о тексту Пергошићева превода. Као Поливка, и д-р Фрањо Фанцев прешао је ћутке преко тога питања. Исп. његову расправу: *Beiträge zur historischen serbo-kroatischen Dialektologie*, JArch XXX 367 и д.

Међутим, ако се жели дати права студија о језику Ивана Пергошића, односно о језику у Пергошићеву преводу Вербецијева „Трипартитума“, то питање се пре свега мора расветлити. А праву студију о језику у Пергошићеву преводу наша наука треба што пре да дâ. Ово рекох зато што сматрам да би она, мислим на праву студију о језику у Пергошићеву преводу В. Т., знатно помогла да се изведе начисто питање о пореклу хрватског кајкавског дијалекта. Као што је познато, у нашој науци још то питање није неспорно (исп. § 63 и д.). Па ни друго питање, — питање о томе, „да ли су и уколико су преводи наших и словеначких протестаната били од значаја при стварању почетака кајкавског књижевног језика“

(ЈФ VI 239) — није још расправљено. Као што је познато, Мурков одговор на то питање је потврдан. У својој расправи: „Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih knjiga“, штампаној у Даничићеву Зборнику, стр. 72—107, он вели: „Zato je primer slovenačkih i hrvatskih reformatora ipak delovao i na hrvatske kajkavce, da su počeli pisati materinim slovenskim jezikom“... (стр. 93). А на стр. 105: „Zabadava se Fr. Fancev bori protiv jezičkog uticaja protestantskih knjiga na Vramca i Pergošića kao što se zabadava bori i protiv slovenačkog uticaja na hrvatske protestantske pisce.“ — За проф. Фанцева међутим свако тврђење о утицају словеначке књижевности на кајкавску књижевност — просто је *бајка*. У својој расправи: „О најстаријем богослужју у Posavској Хрватској, штампаној у Zborniku Kralja Tomislava (1925) он на стр. 546 вели: „... kajkavskih oficija u rukopisima moglo je biti i mnogo prije god. 1560, pa je i prema tome hrvatska kajkavska književnost starija i od hrvatskog reformacijskog pokreta uopće. To je bilo potrebno, вели даље, utvrditi, da se vidi, kako je u najmanju ruku nesavremeno tvrđenje prof. Murka... da je upravo primer slovenačkih i hrvatskih reformatora ipak delovao i na hrvatske kajkavce, da su počeli pisati materinim jezikom“. На стр. 549: „Uopće valja istaći, da je prof. Murko svoju hipotezu o zavisnosti hrvatske kajkavske književnosti od hrvatske i slovenačke protestantske književnosti a po njoj i zavisnost Vramčeve „Postile“ od hrvatske ratisponske i Trubarove slovenačke „Postile“ izgradio na vrlo čudnim dokazima, koji su upravo negacija ne samo istine, da prava historija književnoga jezika, koja je svuda zapletena, nije moguća bez historije književnosti... već jednako i istine, da prava historija književnosti, osobito ranijih vijekova, nije moguća ni bez historije jezika“.

Изнео сам све то да се види како је, заиста, један од великих задатака наше науке — свестрано и исцрпно проучавање првих споменика хрватске кајкавске књижевности.

* * *

До данас, као што је познато, није утврђено ни где је ни када је рођен Иван Пергошић. Нешто се о његову животу зна тек од 1574 године, дакле, од године када је у Неделишћу издао свој превод Вербечијева „Трипартитума“. Те године (1574) он се у своме латинском спису „Praefationes et epistolae Desiderii Erazmi Rotterdami“ назива „sedis hujus comit. iudicariae et Varasdinensis civitatis notarius“. Год. 1587/88 био је nuntius града Вараждина

на сабору у Пожуну. Ове друге године, управо 4-II-1588, он се у једном судском записнику града Вараждина помиње као *Joannes literatus Pergossyŭch*; то је записник који је написан приликом расправљања парнице која се повела после смрти Антуна Врамца због његових (Врамчевих) дугова. У неким другим записницима вараждинског магистрата Пергошић се назива: „*notarius comitatus*“, „*notarius civitatis*“ и „*iuratus civis*“. Као „*literatus*“ Пергошић се у Вараждину, вероватно, дружио с Врамцем, који је у Вараждин дошао 1585 год., и с Блажом Шкрињарићем, који је у то време био градски судија, а пре је био управитељ школе. Пергошић је умро „између 11 новембра 1591 и 8 марта 1592, а највероватније непосредно пред 8 март 1592“. Био је ожењен; деце није имао. Жена му је умрла „вероватно пре 1592“. Њихово имање су наследили његов сестрић Тома Шипрак и његова сестра Агата, Мајка Томина. „Да Пергошић није имао деце, вели Фр. Фанцев (*JArch XXXIV, 474*), доказује и то што су његову кућу већ око 30 јула 1592 год. продали Талијану Леонарду Ганону (који се 1588 год. настанио у Вараждину, а месеца јула примљен за члана општине)“.

Име Пергошић се јавља у хрватским актима већ 1481. У *Monum. histor. 1. et reg. civit. Zagrabiae*, књ. XI, стр. 255 има име *Georgius Pergasych*, а у исправи од год. 1496, која није штампана и чува се у надбискупском архиву, — има опет *Georgius Pergossich de Mikulinc*. Та се два имена (*Pergasych* и *Pergossich*) по мишљењу Фанцева односе на исту личност, а доказ су и за то да је Иван Пергошић по пореклу кајкавац, и то из Вараждина или његове околине. Своје мишљење, да је Пергошић рођен у Вараждину или у његовој најближој околини, Ф. Фанцев поткрепљује и чињеницом — што је Пергошић удао своју сестру Агату за вараждинског грађанина Шипрака (исп. *JArch XXXIV, 472* и д.).

* * *

Пергошићев превод Вербецијева „Трипартитума“

§ 1. Од Пергошићева превода Вербецијева „Трипартитума“ сачувано је пет примерака, од којих се један налази у Универзитетској библиотеци у Загребу, три у библиотеци Народног музеја у Будимпешти и један у Универзитетској библиотеци у Будимпешти. Примерак који се чува у Универзитетској библиотеци у Загребу био је некада својина Ивана Кукуљевића Сакцинског; примерак

није потпун — нема краја регистра. Од три примерка који се чувају у библиотеци Народног музеја у Будимпешти — два су примерка „дефектна“, а један је потпун. Један од прва два дефектна примерка библиотеке Народног музеја у Будимпешти, и то „боље сачувани примерак“ (без насловног листа и једног листа иза пролога) био је својина Људевита Гаја (раније је био својина И. Похакоција), а „више дефектни егземплар те исте библиотеке“ био је својина М. Врховца: „нема насловног листа ни последњег листа регистра. Једно и друго је рукопис (преписано). Осим тога недостају, односно руком су преписани, листови 45 и 46 (крај I дела и то од речи *Akoli ghda ryeftane...* у § 37... и почетак II дела, тј. тит. 1 и прва четири параграфа тит. 2“). Трећи (односно — четврти), потпуни, добро сачувани егземплар библиотеке Народног музеја у Будимпешти био је својина словачког књижевника Јураја Рибaja. Пети примерак, — онај који се чува у Универзитетској библиотеци у Будимпешти био је својина угарског правника Ивана Китонића.

Дело има овај наслов: „*Decretvm koterogaie Verbewczi Istvan diachki popiszal a poterdilghaie Laflou koterie za Mathiassem Kral bil zeuße Ghošpode i Plemenitih hotieniem koteri pod Wugherške Corune ladanie flifse. Od Ivanvssa Pergossicha na Szlouienški iezik obernien. Staman v Nedelišču Leto naffegha zuelichenia 1574.*“

Свој превод Пергошић је посветио Јурју Зринском: *Velikomv i Zmosnomv Ghoszpodinv Goszpodinv Iuriu Zrinškomu vekouechnomu knezu od Zrinia Czešaroue i Kralieue šuetlošti na Wgherškom oršaghu Tarnikmestru, Tolnachniku i Capitanu vŝe dobro od Bogha ŝuomu miloŝtiuomu ghošpodinu felye*“.

Ради бољег разумевања онога што ћу ниже говорити, изнећу овде у транскрипцији из посвете Зринском ове Пергошићеве речи: „I Sloveni i Horvati po ke dobe su krstjansku veru počeli valovati i z vugrskim ladanjem v jednoj složnosti bili, vse do se dobe su jednake pravde imali, kojimi i vezdañe vrieme živu. Po opomeneñi nekih dobrih ljudi, koji se svoje domovine počtenju i dobru glasu raduju, prieh ta mal trud da od Verbeci lštvana popisan Decretom... na slovenski jezik, koliko sam ga mogal razmeti ispišem onem na hasan koteri bi radi slovenski te knige čtali“. — Иза посвете долазе два кратка чланка о добром и праведном судији (Od dobroga i pravednoga sudca), затим — објашњења неких латинских правних термина, а после — текст превода у три дела, — у којима је изложено грађанско право; сваки је део подељен на „титулуше“, а сваки

„титулуш“ има садржај у наслову. Иза трећег дела превода има поговор читаоцу („Lectori bono“), у коме Пергошић вели: „Koji budeš čtal ove kniige, ako što najdeš v njih što bi tako ne bilo pretumačeno kako bi se tebe dopadalo, ne bude mi žal ako je popraviš poleg pravoga razuma“, а мало ниже: „To sem jaz hotel onem koteri dijačkoga pisma ne razmeju... а koteri su dijaci, oni sami znaju dijački čtieti, nijesu nim trebe slovenske kniige. Negde ter negde najdeš tituluše okračene, poimene v oneh posleh koterih nie bilo potrebno z dijačkoga na slovenski preobračati, v kom sam v nekih malih mesteh Vereš Balaša, koteri je na vugrski jezik te Dekretom pretumačil, nasledoval. На крају има регистар, азбучним редом, а на последњој страни стоји: „Stampal ie te Decretum Rodolphus Hoffhalter“, а испред тога је његов (Hoffhalter) — штампарски жиг.

Ново издање Пергошићева превода

§ 2. Сем у наслову реченога (в. стр. 1) ново издање Пергошићева превода садржи и увод приређивача текста — д-ра Карла Кадлеца и речник Пергошићева језика; у почетку увода је и предговор Кадлечев. — Увод има шест поглавља („глава“): I Стефан Вербеције и његов Трипартитум (V—IX); II Однос Пергошићева превода према латинском оригиналу (IX—XVIII); III Однос Пергошићева превода према мађарском преводу Власија Вереша (XVIII—XXVII); IV Пергошићев превод и његови сачувани примерци (XXVII—XXXVI); V Пергошићева терминологија (XXXVI—XLII); VI Наше (тј. Кадлечево) издање Пергошићева превода (XLII—XLVI). Иза увода је „Објашњење Пергошићева језика од д-ра Ђ. Поливке, које захвата 78 страна: 1) „Правопис, фонетика“ (XLVII—LXXXII), 2) „Нагласак“ (LXXXII—XCIII) и 3) „Облици“ (XCIII—CXXIV). Текст Пергошићева превода је од 11—223 стр. „Речник“ је на крају издања (237—265 стр.).

Кадлечев Увод

§ 3. У првом поглављу Кадлец говори о Вербецију и његову Трипартитуму уопште. У другом поглављу показује како Пергошићев превод стоји према латинском оригиналу. Изведен после испоређивања превода са латинским оригиналом, закључак је Кадлечев овај: „Пергошићев је превод, на многим местима, само доста слободна прерада латинског оригинала. Преводилац не само да скрађује поједина места, већ се уопште у свом раду креће доста слободно. Понешто изоставља, нешто опет краћим начином

објашњује, нешто пак слободно преводи, отступајући знатно од оригинала, на другом месту опет додаје, чега у оригиналу нема, а најзад поједине ставове преноси тако, да оно што стоји у оригиналу напред, код њега је то доцније, и обрнуто. Осим тога преводи Пергошић нека места невешто, штавише сасвим рђаво... Без тог упоређења био би нам Пергошићев текст на многим местима потпуно неразумљив“. Таква, нејасна места Кадлец наводи на стр. XI—XVII свога издања.

Текст

§ 4. Приређујући ново издање Кадлец је утврдио да се сачувани примерци превода у погледу текста не слажу. На једној страни стоји текст примерка који се чува у Универзитетској библиотеци у Загребу и од два „дефектна“ примерка (који се налазе у библиотеци Народног музеја у Будимпешти) „боље сачувани егземплар“ (примерак који је некада био својина Људевита Гаја), а на другој страни — примерак Универзитетске библиотеке у Будимпешти и „више дефектни егземплар“ библиотеке Народног музеја у Будимпешти. „Потпуни, добро сачувани егземплар споменуте музејске библиотеке (егз. Рибачев) има ту особеност, што се у почетку (до I 38) слаже с текстом егземплара будимпештанске Универзитетске библиотеке..., али од тит. 39 I дела опет с текстом загребачког егземплара“.

У чему је то неслагање? — Да би цело питање било јасније, изнећу ова места из IV поглавља Кадлечева увода („Пергошићев превод и његови сачувани примерци“): „Кад сам се, вели Кадлец, пре 9 година почео бавити Трипартитумом, знао сам само за два примерка Пергошићева превода, од којих се један налази у Универзитетској библиотеци у Будимпешти, други у Загребу. У првом реду обратио сам се с молбом управи загребачке библиотеке да ми се књига позајми ради преписа. Ну кад сам добио одговор да је управи библиотеке немогуће одазвати се мојој молби... био сам принуђен да се обратим... управи библиотеке будимпештанске, која ми је с готовошћу Пергошићев превод послала. Пошто сам преписао целу књигу, делимично сам делимично уз припомоћ два преписивача још год. 1900, решио сам се да је издам. Ну пре него што сам се на то одлучио, сматрао сам за потребно да претходно упоредим своју копију с оригиналом и да видим да ли је све тачно... преписано. Али пошто нисам имао одмах времена, одложио сам упоређивање и издање књиге

за доцније... Мисао да издам Пергошићев превод поновила ми се опет у 1907 год. кад сам се бавио... у Будимпешти. Тада сам видео у Угарском народном музеју (Magyar Nemzeti Múzeum) два примерка Пергошићева превода... Оба споменута примерка показала су ми се нешто дефектна, и зато се нисам хтео њима служити, већ сам одложио упоређивање своје копије с оригиналом до доласка у Загреб... Ну шта сам у Загребу приметио? Моја копија, удешена према примерку будимпештанске Универзитетске библиотеке, у поређењу са примерком загребачке Универзитетске библиотеке, показала је у самом почетку текста многобројне варијанте. Штампана књига, али у две редакције! Па какви су то варијанти? Један текст чинио ми се више кајжавски, други опет штокавски, али ипак не потпуно. А што је било најзанимљивије, један и исти текст, који сам сматрао више за кајжавски, прелази наједанпут у штокавштину, и обрнуто. Али дивергенција текста није трајала дуго, ни до половине првога дела рада Вербецијевог, који је, као што знамо, раздељен на три дела. Наједанпут оба се текста слажу.

Ова важна појава, продужава Кадлец, нагнала ме да сравним са својом копијом и друга два примерка Пергошићева превода, који се налазе у библиотеци Угарског народног музеја у Будимпешти...

Управа поменуте музејске библиотеке будимпештанске с готовошћу је послала оба примерка у Праг, али пошто, због краткоће времена, нисам био потпуно готов с упоређивањем, то сам се морао доцније, за време самог штампања овога издања, због појединих маленкости обратити још једанпут с молбом управи музејске библиотеке да ми се поново позајми наведена књига.

И сада је била испуњена моја жеља. Али како сам био изненађен, кад сам овога пута добио из музејске библиотеке будимпештанске сасвим други, мени досада непознат, трећи већ примерак! Тај трећи примерак није био ни мало дефектан, као друга два примерка те библиотеке.

Имао сам дакле у рукама 5 примерака Пергошићева превода Трипартитума... Упоређивањем с првобитним преписом и с варијантима загребачког егземплара сазнали смо, да оба дефектна егземплара библиотеке Угар. нар. музеја не претстављају ништа особено: ...један се слаже с будимпештанским универзитетским егземпларом, док се други подудара са загребачким. Насупрот, потпуни, добро сачувани егземплар споменуте музејске

библиотеке (егз. Рибажев) има ту особеност, што се у почетку (до I 38) слаже с текстом егземплара будимпештанске универз. библиотеке, односно с текстом нашег издања, али од тит. 39 I дела опет с текстом загребачког егземплара.

...Узев у целини, Пергошићев превод Трипартитума постоји у два различита текста, од којих је један у нашем издању штампан обичним словима као текст главни, други пак — варијанти — ситним словима доле у примедбама. Главни текст удешен је по егземплару будимпештанске унив. библиотеке, варијанти пак по егземплару загребачком⁴.

На крају Кадлец вели: „Могло би се мислити, као да је то ствар двају издања једног превода, тј. двају издања из различитих времена... Имамо неоспорне знаке да оба примерка Пергошићева превода, који се један од другог разликују, воде порекло од једног и истог издања. Пре свега, пагинација оба примерка је иста, штавише, са истим штампарским грешкама... Варијанте у оба текста (а делимично и у трећем тексту) објашњујемо тиме што је преводилац за штампање своје књиге уредио један део егземплара више на кајкавски, а други део опет више на штокавски начин, ма да недоследно, па је доцније, из непознатих разлога, прешао у егземплару више кајкавском у штокавштину, и обрнуто. Загнетно остаје, наравно, зашто је овако своје издање уредио“.

§ 5. „Пагинација оба примерка је иста, штавише са истим штампарским грешкама“, а „оба примерка Пергошићева превода, који се један од другог разликују, воде порекло од једног и истог издања“ ?! — Мени, искрено да признам, цело ово питање није било јасно све док нисам сам пажљиво прегледао оба примерка, и примерак који се чува у Универзитетској библиотеци у Загребу и егземплар који се чува у Универзитетској библиотеци у Пешти¹).

Шта се може рећи као *прво* о свему томе ?

То, најпре, да текст Пергошићева превода није „двојак“: од I до XVI „титулуша“ закључно и од друге алинеје LI титул. у будимпештанском примерку, односно — у Кадлечеву издању — *један*, „кајкавски“, а од I до XVI титул. закључно у загре-

¹) За прво што сам урадио, тј. што сам сам размотрио примерак који се чува у Универзитетској библиотеци у Загребу, дужан сам да на овом месту изјавим своју најдубљу захвалност Одбору Задужбине Саре и Васе Стојановића који ми је доделио новчану помоћ за одлазак у Загреб, а за друго — моме уваженоме професору г. Александру Белићу, који је посредовао да ми Универзитетска библиотека у Пешти пошаље свој примерак у Београд.

бачком примерку и од почетка XVII до друге алинеје LI титул. у будимпештанском егземплару — *други*, „штокавски“. Текст од I—XVI закључно у будимпештанском примерку и текст од почетка XVII титул. до друге алинеје LI титул. у загребачком примерку није потпуно једнак са текстом од друге алинеје LI титул. па до краја у оба примерка. Другим речима, сам словенски (= кајжавски) текст Пергошићева превода, тј. текст од I—XVI закључно и текст од друге алинеје LI титул. у будимпештанском примерку, односно у загребачком примерку текст од почетка XVII титул. па до краја, — *двојак* је. Текст од I—XVI титул. у будимпештанском примерку и текст од поч. XVII титул. до друге алинеје LI титул. у загребачком примерку више је кајжавски, а текст од друге алинеје LI титул. у оба примерка — мање је кајжавски. Да сада само толико речем, у тексту I находе се речи *neveč, ali, išče, ar.*; међутим у тексту II имамо: *listor, ili, išče, jer* (исп. § 32). Али да видимо у чему се све текст I¹⁾ разликује од текста II.

§ 6. Место полугласника има у I -*e*, односно — у дугим слоговима *ie*, а у II — *a*:

а) *e* (I) : *a* (II) у овим речима:

naffestya (našestja) — *naffastya* (našastja) K²⁾ 11¹31²⁴ *naffestia* (našestja) — *naffastia* K 31²⁵ 32⁵ *preffestia* (prešastja) — *preffaštja* (prešastja) K 22⁴⁶ *preffesty* (prešesti) — *preffašty* (prešasti) K 34⁴ *odffestya* (odšestja) — *odffaštya* K 22⁴⁷ *meniffe* (meñše) — *manffe* (manše) — K 12¹² *nifstarmenie* (ništarmeñe) — *nifstarmenie* (ništarmañe) K 12¹⁰ 15¹⁵ 26¹⁵ *Nifstarmenie* — *Nifstarmenie* K 35⁹ *nifstarmenie* — *nifstarmenije* K 54²⁰ *veffnycz* (vesnic) — *vašnycz* (vasnic) K 13¹⁵ 26⁹ *veffniczu* (vesnicu) — *vašnyczum* (vasnicum) K 13²¹ *Veffnicze* (vesnice) — *Vašnycze* (vasnice) K 20¹ 22³⁴ 24¹⁷ *ueffniczu* (vesnicu) —

1) Отсада ћу „више кајжавски“ текст, тј. текст од I—XVI титул. закључно у будимпештанском примерку и текст од почетка XVII титул. до друге алинеје LI титул. у загребачком егземплару обележавати са I; „штокавски“ текст, тј. текст од I—XVI закључно у загребачком примерку и текст од почетка XVII до друге алинеје LI титул. у будимпештанском примерку обележаваћу са II, а „мање кајжавски“ текст, тј. текст од друге алинеје LI титул. у оба примерка — са III.

2) Словом K обележавам Кадлечево издање, а ситним бројем варијанте у Кадлечево издању; уз број „п“ значи наслов „титулуша“.

uaŝniczu (vasnicu) K 32⁷ *vŝeghdaar* (vsegdar) — *vŝaghdhaar* (vsagdar) K 14⁴⁰ 25¹⁴ *uŝeghdâr* (vsegdar) — *uŝaghdâr* (vsagdar) — K 15¹⁶ 18¹⁹ *uŝegdâr* — *uŝagdâr* K 27³² *uŝeghdaar* — *uŝaghdhaar* K 28⁴⁰ 35³⁶ *uŝegdâár* — *uŝaghdâár* K 38⁴ *uŝegdâr* — *uŝagdâr* K 54¹³ *praudenni* (pravdeni) — *prauadni* (pravadni) K 26¹ *praudenim* (pravdenim) — *prauadnim* K 25³⁴ *poteru* — *potaru* K 22⁴² *zeuŝiema* (zevsima) — *zauŝima* (zavsima) K 18³ *te* — *ta* (=taj) K 17²⁶ 19¹ *zate* — *zata* (= za taj) K 29⁵ *uete* (vete) — *ueta* (veta) K 30¹³ *teda* — *tada* K 42¹⁷ *Teda* — *Tada* K 27²⁵ *zeuŝuu* (ze vsu) — *zauŝuu* (za vsu) K 42² *zezna* — *izazna* K 35 *prezeuŝake* (preze vsake) — *prezauŝake* (preza vsake) K 18¹² *ŝem* (sem) — *ŝam* (sam) K 31³ *Szuudecz* (sudac) — *Szuudacz* (sudac) K 26²⁷ *szuudecz* (sudac) — *szuudacz* (sudac) K 26⁴⁴ *ŝudecz* — *ŝudacz* K 37²⁸ 39⁸ 41⁶ *otecz* (otec) — *otacz* K 14²⁶ 16³ 16¹⁷ 25²⁷ 54¹⁵ 54¹⁸ *pochetek* (početek) — *pochetak* K 18³⁰ 42¹ *oghen* (ogen, rj. ogeń) — *oghan* K 17¹⁶ *dûŝen* (dužen) — *dûŝan* K 18² *dufen* — *dufan* K 38²⁴ *iedynen* (jedinen) — *iedynan* K 18³⁵ *jeden* — *jedan* K 26² 54⁹ *nieden* (ni jeden) K 54⁹ *oduitek* (odvitek) — *oduitak* K 27²⁶ 27²⁷ 27³⁰ 28¹⁹ 32²⁶ *oduetec* (odvetek[?]) — *oduitac* K 30²¹ *konecz* (konec) — *konacz* K 35²² 36¹² 40⁹ 41²³ *zâuezec* (zavezec) — *zâuezac* K 31² *ŝtroŝfek* (strošek) — *ŝtroŝfak* K 37²⁸ *oŝtanek* (ostanek) — *oŝtanak* K 35⁸ *haŝen* (hasen) — *haŝan* K 30¹⁷ 30¹⁹ *haŝen* — *haszan* 40³⁰ *liubezen* (lubezen) — *liubezan* K 29²⁶ *mrteu* (mrtev) — *mrtau* (mrtav) K 36² *naffel* (našel) — *naffal* K 14¹⁹ *priffel* (prišel) — *priffal* (prišal) K 18³³ 30¹ *moghel* (mogel) — *moghal* K 15¹⁹ 19⁴ 19¹⁵ 24²³ 35²⁹ 46¹⁵ 53² *poŝeghel* (posegel) — *poŝeghal* K 21²⁷ *ŝtrieghel* (striegel) — *ŝtrieghal* K 21³⁰ *vunuter* (vunuter) — *vunutar* K 40²⁸ *unuuter* — *unuutar* K 14⁷ *uunuter* — *uunutar* K 41¹⁹ и *uunuter* — *uunutra* 39³¹ *dyekel* (diekel) — *dyekal* K 45³.

б) *ie* (I) : *a* (II) :

dyen (dien) — *dan* K 38¹⁹ 40¹² *dyen* (dien) — *daan* (dan) K 40²¹

§ 7. Место *ě* (ѣ) има *e* у I, односно — у дугим слоговима *ie*, а у II — *i* :

а) *e* (I) : *i* (II) има у овим речима :

deccza (deca) — *diccza* K 17³ *deleniâ* (delenja) — *dileniâ* (dilenja) K 14⁴⁴ *meŝte* (meste, лок. јд.) — *miŝtu* (mistu) K 13²⁴ 25¹⁷ *razdeleniaa* (razdelenja) — *razdileniaa* (razdilenja) K 11⁴ *razdele* — *razdilę* K 14³⁹ *razdele* — *razdile* K 46¹⁴ *ŝuete*

(svete) — *švitu* (svitu) K 25²² *švedochtuo* (svedočtvo) — *šuido-
chtuo* K 41²⁸ *oduetek* (odvetek) — *oduitak* (odvitak) K 14²
oduetec — *oduitec* K 21⁵ 30²¹ *oduetkom* — *oduitkom* K 16⁸ 16¹²
16²⁴ *oduetke* — *oduitke* K 54² *oduetka* — *oduitka* K 34⁵⁵ *pošue-
doche* (posvegoče) — *pošuidoche* (posvidoče) K 22³⁰ *pošue-
dochi* (posvedoči) — *pošuidochi* K 22⁵⁰ *pošuedochenie* (posve-
dočenje) — *pošuidochenje* K 15²⁸ *pouedal* — *pouidal* (povidal)
K 26²⁶ *befe* (beže) — *bife* (biže) K 23⁵⁸ *vremenom* — *vrimenom*
K 53⁵ *gore* — *gori* K 12²⁹ 24² 24¹⁰ 26²⁵ *gode* — *godi* K 23¹¹
23³⁸ 24¹⁶ 24²² *zleh* — *zlih* (ген. јд.) K 17¹⁷ *oleh* — *onih*
K 24⁶ 34³¹ *onem* — *onim* K 26²⁸ *teh* — *tih* K 11¹⁴ 24¹ 24³⁰ *potle*
— *potli* K 26³⁶.

§ 8. 6) *ie* (I) : *i* (II) :

vryednošt (vriednost) — *vrydnošt* (vridnost) K 12²⁶ *vryednošti*
(vriednosti) — *vrydnošti* (vridnosti) K 24²⁹ *ghryesnik* (griešnik)
— *ghryfnik* (grišnik) K 26¹⁴ *dyela* (diela) — *dyla* (dila) K 25⁹
dyelna (dielna) — *dilna* (dilna) K 25⁴⁶ *zapouiedano* (zapovie-
dano — *zapouidano* (zapovidano) K 23²³ *pouiedane* (povie-
dane) — *pouidane* (povidane) — K 24⁴¹ *prelyezu* (preliezu) —
prolyzu (prolizu) K 22⁶⁸ *pouiede* — *pouide* K 25⁵⁰ *pouiemo*
— *pouimo* K 12²² *pryedi* (priedi) — *prydi* K 14³⁷ *potryebno*
(potriebno) — *potrybno* (potribno) 24³⁶ *potryeben* — *potryban*
K 15³ *potryebna* — *potrybna* K 26⁴³ *pryeczembu* (prieceumbu) —
pryczembu K 26²³ *tryebe* (triebe) — *tryba* (triba) K 11²¹ 17²⁵
24²⁷; има и: *tryebe* — *tryiba* K 24²⁵ *tryebe* — *tryeba* K 34³²
35¹⁹ 39¹² 40⁸ *tyem* — *tym* K 12¹⁷ 26⁴ 25⁵⁴ *imyenie* (imienje)
— *imynie* (iminje) K 13²⁶ 14¹³ 14¹⁵ 14¹⁷ 20¹³ 24³² 27⁸ 27²¹
27²⁴ 28¹⁶ 30⁵ 39²³ *imienie* — *imine* K 14¹⁰ *imijenie* — *imijnie*
K 16¹⁰ *imienie* — *imiienie* K 16³⁰ 20³⁰ *imyenie* — *imynie*
K 20²⁹ 21³ *imyenia* — *imynia* K 14²¹ 14³⁵ 20⁴⁰ 20¹⁰ 27³⁵ 39²⁷
imyenia — *imynia* K 20¹⁸ 20²⁵ *imyeniem* — *imyniem* K 13²³
imijeni — *imijni* K 16²⁶ *imyni* — *imyni* 27²⁹ *hotyenia* (hotienja) —
hotynia K 14⁹ 14³¹ *hotyenia* — *hotynia* K 20²¹ и *styniem* —
hotinjem K 13² *myenania* (mienanja) — *mynania* (minanja) K 11⁷
myeštih (miesteh) — *myštih* (mistih) K 23⁴⁶ *naipryedi* (najpriedi)
— *naiprydi* (najpridi) K 12¹ 12¹¹ *Naipryedi* — *Naiprydi* K 25⁴
nyema (niema = nema) — *nima* K 12¹⁴ 12¹¹ *nyema* — *nyima* K 20²⁸
nyemaiu — *nyimaiu* K 20¹⁹ *nye* (nie) — *ny* (ni) K 12²³ 25²³ 26²⁴
nyešu (niesu) — *nyšu* (nisu) K 15⁹ 17³¹ 26⁴¹ *niešu* — *niišu* K 16¹
byehu (biehu = behu) — *byhu* (bihu) K 30¹⁶.

§ 9. Овде ћу истаћи и то да у I има редовно *chlouek* (človek), док у II има: *chouek* (čovek): *chlouek* (I) — *chouek* (II) K 13^{2b} 15¹ 15²⁰ 15³⁷ 16²² 17²¹ 17³⁵ 17³⁷ 18¹¹ 18²⁵ 17³⁴ 20²⁷ 21¹⁷ 21²⁰ 34³ 34¹⁶ 35⁴ 36³ *chloueka* — *choueka* 13¹² 13¹⁹ 15⁴ 16²³ 17⁹ 17¹³ 24³⁹ 25⁴ 25¹¹ 26⁴⁵ 31¹⁶ 34⁸⁹ 35⁵ 45⁷ *chloueku* — *choueku* 19⁷.

§ 10. У I — *z*; а у II — *iz*:

а) *zhâgia* (zhađa) — *izhâgia* K 12¹⁵ *řhagiaiuchi* (shadžajući) — *iřhagiaiuchi* K 15¹⁴ *zdađę* — *izdađę* K 22⁵³ *zreku* — *izreku* K 26⁴⁰ *zbyu* (zbiju) — *izbyu* K 23²⁸ *zurechi* (zvreći) — *izurechi* K 34²⁹ *zyzkalo* (ziskalo) — *izyzkalo* K 35¹² *zelsle* (zešle) — *izelsle* K 39²⁸ *zefghuu* (zežgu) — *izafghuu* K 42¹⁵.

б) *zřuoiegha* (z svojega) — *izřuoiegha* K 14²⁷ *zřudceuih* (z sudcevih) — *izřudceuih* (iz sudcevih) K 26²¹ *řtakoua* (iz takova) — *iřtakoua* (iz takova) K 14²⁰ *zuiřniegha* (z viřnëga) — *izuiřniegha* (iz visnëga) K 26²².

§ 12. У I — *vu*, а у II — *va*: *vutom* — *vatom* K 18⁷ 19³⁸ *vunie* (vu ñe = у њих) — *vanie* K 22⁶¹ 23⁴⁸ *vutę* (vu te) — *vâta* (va ta = у тај) K 23⁵⁹ *vuno* (vu no) — *vano* (va no = у оно) K 25³⁷ 37⁸⁴ *uuniem* (vu ñem) — *uaniem* (va ñem = у њему) K 37⁸⁶.

§ 13. У I — *czirkuennih* (cirkvenih), а у II — *czrikuennih* (crikvenih) K 19³⁰ *chirkuennih* (cirkvenih): *chrikuennih* (crikvenih) K 19¹¹ *czirkuenne* (cirkvene) — *czrikuenne* (crikvene) K 19²¹.

§ 14. Лок. јд. именица мушког и средњег рода у I са завршетком *u*, а у II — са завршетком *e*: *orřaghu* (orsagu) — *orřaghe* K 33¹¹ *řtolu* — *řtole* K 37⁸¹ *ghořpocztvu* (gospocstvu) — *ghořpocztve* K 34²² 42⁵. Има и обрнуто: у I на *-e*, а у II на *-u*: *řuete* — *řuetu* (svete — svetu) K 25²² 25³⁹.

§ 15. Инструментал јд. од именица женскога рода, придева и заменица у I на *-u*, а у II са *-um*: а) *řiilu* (silu) — *řiilũ* (silum) 21⁸⁴ *zbratyu* (z bratju) — *zbratyum* K 14³⁸ *brathyu* — *brathyum* 14⁴⁶ *bratiu* — *bratiũ* 46⁵ *materyu* (materju) — *materyum* K 27¹¹ *řuerřyu* (svrřju) — *řueryřũ* (svrřjum) K 28⁵ 45¹¹ *řuerřyu* — *řuerřyum* K 28¹² *řuerřyuu* — *řueryřyuum* 53¹⁸ *řuerřyuu* — *řueryřyuum* 54⁶ *řluusbu* (sluřbu) — *řluusbũ* (sluřbum) K 28³⁶ *řluusbu* — *řlusbũ* 29¹⁵ *muku* — *mukũ* (mukum) K 29¹⁶ *prauczu* (pravicu) — *prauczũ* (pravicum) K 33²⁷ 37¹⁹ 37²⁰ 41¹² *prauczu* (штампано *prauczu* — са изврнутим крајњим *u*) — *řrauczũ* (pravicum) K 34²⁰ *donaciu* — *donacium* K 37¹⁰ *prauczu* — *prauczum* K 39²² *clausulu* (klauzulu) — *clausulũ* (klauzulum) K 40¹¹ 40³⁷ 41⁹ 41²² *neřrechu* (nesreću) — *neřrechũ* (nesrečum) K 41²⁵

- б) *šinoulyu* (sinovļu) – *šinoulyū* (sinovļum) K 29⁴ *šinoulyu* – *šinoulyum* K 28¹¹ *ueliku* (veliku) – *uelikū* K 28¹⁴ *kralyeuu* (kraļevu) – *kralyeuū* (kraļevum) K 33²⁶ *dobru* – *dobrū* K 39¹⁹ *szkralievv* (s kraļevu) – *szkralievvm* K 37⁹ *Kralyeuu* – *Kralyeuū* K 37¹⁸ *Kralieuu* – *Kralieuum* K 39²¹ *muskuu* (mušku) – *muskuū* (muškum) K 45¹⁰ *muskuu* – *muskuum* K 53¹⁷ *praudenu* – *praudenum* K 39¹³ *drughu* – *drughum* K 53¹⁹ *telounu* – *telounū* (telovnum) K 46³ *keruunu* (krvnu) – *keruunū* (sic!) K 46⁴
- в) *zuetuu* (z vetu) – *zuetuū* (z vetum) K 40¹¹ 41³ 41⁸ *zkaouu* (s kakovu) – *zkaouum* K 40³¹ *kakouu* – *kakouū* K 41²⁴ *ftū* (s tu) – *ftū* (s tum) K 41²¹

§ 16. У дат. и лок. јд. придева и заменица у I завршетак је *e*, а у II – *u*: *zannye* (zanñe) – *zannyoi* (zanñoj) K 11¹⁷ *veksse* (vekše) – *vekssoi* (vekšoj) K 12⁶ *ochine* (očine) – *ochinoi* (očinoj) K 14²⁴ *uu niche* (vu niče) – *nichioi* (ničijoj) K 17³⁰ *uiedne* (v jedne) – *uiednoi* (v jednoj) K 20³² *odperte* – *odpertoj* (odprtoj) K 25³³ *šmertne* (smrtne) – *šmertnoi* (smrtnoj) K 26⁷ *vnieghoue* (v ñegove) – *vnieghouoi* (v ñegovoj) K 26¹⁶ *dyekline* (diekline) – *dyeklinoi* (diekinoj) K 29⁶ *niegoue* (ñegove) – *piegouoi* (ñegovoj) K 30²⁷ *Kralieue* (kraļeve) – *Kralieuoi* (kraļevoj) K 30³¹ *takoue* (takove) – *takouoi* K 34⁸ 36²⁰ 36³³ *vukupliene* (vu kuplene) – *v kuplienoi* (v kupļenoj) K 36¹⁴ *kakoue* – *kakouoi* K 36²³ *drughe* – *drughoi* K 36²⁹ *kralieue* – *kralieuoi* 37¹ *ghraczke* (gracke) – *ghraczkoj* (grackoj) K 37¹³ *kochyne* (k očine) – *kochynoi* (k očinoj) K 46¹² *keuſake* – *keuſakoi* (vsakoj) K 46¹⁷ *kmeczke* – *kmeczkoj* K 46¹⁸

Да овде изнесем и ове варијанте:

§ 17. *vu tugie* – *vtugie* K 11⁵

vuteh – *vtih* 11¹⁴

vu – *v* 11¹⁶ 12⁵ 12²¹ 12²⁸ 12³² 13⁶ 15² 21¹⁸ 22³⁸ 23³² 24¹⁹ 24⁴²

24⁴⁴ 25¹⁶ 25³⁸ 26⁴⁸ 28⁸² 32² 34³⁵ 35²⁴ 38²² 39³⁹ 54⁷

uu (vu) – *u* (v) 16²⁵ 16²⁸ 16²⁹ 17¹⁹ 17²⁷ 17²⁹ 17³³ 17³⁸ 18¹⁰ 19¹³

21²¹ 22² 22⁶ 27²² 28³ 28⁶ 28⁸ 28²⁰ 28²⁶ 30⁹ 30²⁶ 30³⁰ 31²⁶ 32¹⁸

32²¹ 33¹⁰ 33¹² 33¹³ 33¹⁵ 34⁷ 34²¹ 34³⁶ 35¹ 35³⁰ 36³⁸ 36⁴⁰ 37²⁴

37²⁹ 37³⁵ 38²⁰ 38²³ 39⁵ 39⁶ 40³ 40⁷ 40²⁰ 40²⁵ 40³⁴ 40³⁵ 41²⁰

41²⁶ 41²⁷ 41³³ 42²¹ 43² 45⁹ 46⁷ 53⁶ 53¹¹ 54¹ 54⁴ 54¹⁴

vu – *u* 34³⁰

vun – *van* 15¹⁰ 19¹⁷ 23⁴⁰ *Vun* – *Van* 23⁴² *vun* – *van* 23⁵⁷ 24⁹ 25⁴⁹

42²⁵ 45¹³ *vu* – *vã* 26³⁹ *vv* – *v* 35¹⁷ *uun* – *uan* 29²⁵ 34²⁸ 35¹¹ 36¹

37²⁷ 38¹¹ 39⁷ 42²² *uū* – *uã* (vun – van) 41¹³ *zuuna* – *zuana* 39³.

§ 18. У I *gospon*, *gospona*, а у II – *gospodin*: *goŝpõ* – *goŝpodin* К 12⁸ 34¹⁴ *ghoŝpon* – *ghoŝpodin* К 16²⁰ 34¹ *Ghoŝpon* – *Ghoŝpodin* К 18²⁴ и *ghoszpodna* – *ghoŝpodina* К 18²¹ *ghoŝpodnov* – *ghoŝpodinou* К 22⁵². На једном месту у II *ghoŝpidon* (грешком): *ghoŝpon* К 12¹³.

§ 19. У I – *uo*, а у II – *o*:

tuo – *to* К 14³⁴ 21¹³ 25⁴⁴ *ruod* – *rod* 22¹⁸ 45¹² 45¹⁸ 45¹⁹ 45²⁴.

§ 20. У I *pre*, а у II – *pro*: *pretomachi* – *protomachi* (sic!) К 14⁴² *preleanyem* – *proleanyem* К 29¹⁸.

§ 21. У I *vzeme*, а у II – *vzame* К 15¹¹ *vzemu* – *vzamu* К 22³⁷.

§ 23. У I – *tr*-, а у II – *tvr*-: *poterdi* – *potuerdi* К 15²² *terde* – *tuerde* К 18²⁰ *poterditi* – *potuerditi* 39¹⁵ 39²⁹ *poterġenie* – *potueġenie* 39²⁵.

§ 24. У I *čtr* –, а у II – *četr* –: *čtertinu* (čtrtinu) – *chetertinu* (četrtinu) К 15³³ 37⁴ 38¹⁰ *čtertine* (čtrtine) – *chetertine* К 15³⁵ 15³⁸ 38³ *čtertom* – *chetertom* (čtrtom – četrtom) К 17²⁸ *Čterta* (čtrta) – *Cheterta* (četrtā) К 18⁵ *Čterti* – *Cheterti* К 22¹¹ *čtertogha* – *chetertogha* К 22¹⁷ 22²⁶. Затим има: *chetireh* – *chtireh* К 34¹⁰. *Čtiriŝu* (čtiri su) – *Chetiiriŝu* (četiri su) К 17⁷.

§ 25. У I *razmeti*, а у II *rozumeti*: *razmei* – *razumei* К 18¹⁷ 22²³ 32⁶ 33²² *razmety* – *rozumety* К 20⁹ *razmeti* – *rozumeti* 25¹⁸ 33¹⁴ 34³³ 36⁴ 42²⁸ 53¹⁴ *razmeiu* – *razumeiu* 27¹⁸ 34³⁷ *zrazme* – *zrazue* (zrazume) К 41¹⁰.

§ 26. У I *vekvečina*, а у II – *vekovečina*: *uekuecchiã* – *uekouecchina* К 25⁷ *vekuechina* – *vekovechina* К 26⁸ *uekuecchinu* – *uekouecchinu* К 28⁴ 31¹⁰ 34²³ *uekuechnogha* – *uekouechnogha* К 29²³.

На једном месту у I *vekiuechinu*, а у II – *vekouechinu* К 33²⁴.

§ 27. Место *kaj* у I има у II – *što*: *kaibi* – *stobi* 12²⁴ 15¹⁸ 19³ 19¹⁴ 25³⁷ *kai* – *sto* К 14²² 14³² 18⁹ 19¹⁹ 32¹⁵ 36¹⁸ *Kaye* – *stoye* 53¹²

Место *zakaj* у I има у II – *zašto*: *Zakai* – *Zasto* К 28³⁰ *zakaiŝe* *zaštoŝe* К 28³⁴ *Zakaisze* – *Zastosze* К 29⁷.

У I *nikaj*, а у II – *ništar*: *nikai* *ništar* К 30²².

У I *što*, а у II – *gdo* К 14¹⁸ 15³³ 20³¹.

Према *ništor* (I) има – *nigdor* (II): *ništor* – *nigdor* К 13¹³ 17⁸ 35¹⁸ 35²⁶ 36¹⁰.

§ 28. Место *koteri* у I има у II – *koji*: *koteri* – *koi* К 12³ 14⁵ 15⁷ 15¹³ (још 68 пута) *kotere* – *koie* 11²⁰ 15¹⁶ 21¹⁶ (још 9 пута) *kotero* – *koie* 12⁸⁰ 14¹¹ (још 14 пута тако) *koterih* – *koih* 12⁷ 16⁹ 21⁴ 21¹⁹ 27³³ *koteru* – *koiu* 12³⁷ 28¹⁰ 32¹³ *koterim* – *koim* 13⁵ 16² 16⁶ 37² *koteroga* – *koiega* 13¹⁸ 19³¹ 20⁷ 25⁵⁶ 26³¹ 34⁴³ 40²² *kotera* – *koia* 20⁶ 20¹⁵ (још 8 пута) *koterom* – *koiem* 19²⁰ *koterimi* – *koimi* 39³⁷ 39⁴⁰ 40¹. Једанпут у I има *koteri*, а у II – *ki* 23¹⁰.

§ 29. Глаголи и од њих изведене речи имају у основи – *uva* – у I, а у II – *ova* –: *steghuuanie* (steguvanje) – *steghouanie* (stegovanje) K 21¹ *duguuaniah* – *dugouaniah* K 11¹⁵ *dughuuanie* – *dughouanie* K 12² 19²³ 22⁴⁹ 37⁷ 40²⁴ 29¹³ 31³⁸ 37³⁶ *dughuuania* (dugovanja) – *dughouania* (dugovanja) K 20⁵ 29¹³ 31³⁸ 37³⁶ *dughuuanie* – *dugouaie* K 40¹⁷ *daruuanie* (daruvanje) – *dorouanie* (darovanje) K 34¹⁴ 41¹⁵ 42²⁶ 42²⁹ *daruuati* (daruvati) – *darouati* (darovati) K 24²⁴ *daruuaana* (daruvana) – *darouana* K 14¹ *daruual* (daruval) – *daroual* K 41³⁴ *mentuuanie* (mentuvanje) – *mentouanie* (mentovanje) K 15³² *mentuuati* (mentuvati) – *mentouati* (mentovati) K 26⁴⁹ *zbantuuati* (zbantuvanje) – *zbantouati* (zbantovanje) K 17³⁶ *zbantuuane* – *zbantouane* K 19⁸ *zbantuuanie* (zbantuvanje) – *zbantouanie* K 22³⁷ *pochtuuati* (počtuvanje) – *pochouati* K 19²⁶ *imenuuani* (imenovanje) – *imenouani* K 27¹⁷ *obaruuanie* (obaruvanje) – *obarouanie* K 12³⁵ *obâruuati* (obaruvanje) – *obârrouati* K 29¹

§ 30. — Имају и ове разлике:

kadi – *ghde* K 14⁴⁸ 17²³ и обрнуто: *ghde* – *kadi* 31³
z – *od* 22⁴⁴

kada – *ghda* K 13¹⁷ 15²⁵ 16¹⁴ 16¹⁸ 17¹² 17¹⁵ ИТД.

dokonchiati (dokončati) – *dokoniati* (dokoñati) 11²² 34¹²

vkup (vkup) – *škupa* (skupa) K 13⁹

ulouiti (uloviti) – *uhititi* 17²²

uloue (ulove) – *uhite* 21³¹ 23⁴ 23⁵

uuidu (vuidu) – *utekuu* (uteku) 17²⁴

zateku – *zâftignu* (zastignu) 17²⁰

prot – *šuprot* (suprot) 14²³ 14²⁸ *proot* – *šuprot* 18¹³

protiu (protiv) – *šuprot* (suprot) 18⁸ 18¹⁴ 21³⁸

zošpet – *našpet* 18³¹ 25³¹

chez (čez) – *kroz* K 22⁶²

duguuania – *pošla* (posla) K 23³³

pryde (pride) – *doide* (dojde) 24²⁰

uekuekoma (vekvekoma) – *naueke* (naveke) 25⁶

neprineše – *nedoneše* 25⁵²

prinešti – *donešti* 40¹⁰

uezda (vezda) 29³ 43³ – *šada* (sada) *Vazdar* – *všeghdar* 26³⁴

lyubezen (lubezen) – *lyubau* (lubbav) 29³⁷

dyekla (diekla) – *deuoika* (devojka) 45¹⁶ 45²³

artiga – *nekagha* 38¹

tolikoie – *tolikoše* (toliko je – toliko se) 46⁶.

pochetek – pochetas K 18⁸⁰

sebe – sebi K 30⁷

chęie – chięie K 34¹⁷

neftel – nehotel K 54¹⁹

§ 31. Сада не могу још дати потпуни закључак свој о тексту Пергошићеву, јер сам овде говорио једино о тексту I и тексту II, поредећи их међусобно. Али кад испоредимо (в. § 32 и даље) оба ова текста са текстом Трипартитума од друге алинеје LI титул., видећемо да је само тај део овога текста остао неизмењен. Из тога нам се намеће закључак да само тај текст, тј. текст III, претставља у потпуности Пергошићев основни текст на његову домаћем наречју.

Тај свој основни текст, који је био у почетку у целом преводу његову, он је почео да мења, штампајући га, удешавајући један варијант за праве кајкавце („Словене“), а други — за штокавце („Хорвате“) икавце. Дакле, он је морао сазнавати да његово домаће наречје није ни чисто кајкавско (словенско) ни чисто штокавско-икавско (хрватско). Како је он до тога сазнања дошао, да ли је имао каквог коректора који му је то говорио или кога другог, ми не знамо; али знамо да је од друге алинеје LI титул. тај посао напустио, да ли зато што му је — на неки начин — помагача нестало или што се сам разочарао у том послу, ми не знамо. На тај начин од друге алинеје LI титул. па до краја имамо Пергошићев основни, неизмењени текст.

Пергошић није у многоне мењао свој основни текст, као што смо то видели; али као што ћемо видети: није мењао само онај који је био наменио „Хрватима“ него и онај који је био наменио „Кајкавцима“. То је за нас најважније.

Што је Пергошић спремајући II текст свој основни текст *чиштио* од штокавизама, за нас је врло значајна ствар. На основу тога факта, несумњиво је за нас да је и сам Пергошић морао увидети да је негов језик до извесне мере штокавског карактера (исп. § 182).

§ 32. Да је текст I био првобитно онакав какав је текст III, најбоље се види по овоме. У тит. X § 3 (стр. 19 — Кадлечева издања) има ова реченица: *Da nie natoliko, kaibi moghel czirkuenno imyenie od czyrkue odtrechi: da neuech listor¹⁾ natoliko, ghdaie czirkuenno ghoѳrocztuo praazno...*, док у загребачком при-

¹⁾ Курзив је мој.

мерку, односно — у тексту удешеном за „Хорвате“ је: Da nie natoliko, tlobi moghel czirkuenno imyenie od czyrkuie odtrechi: da *liřtor* natoliko, kadaie czirkuenno ghořrocztuo praaazno... У првобитном тексту било је, несумњиво, најпре само *liřtor*, па је доцније — удешавајући текст II Пергошић у тексту намењеном Кајкавцима написао *neuech*, а заборавио је да избрише *liřtor*, те је изашло и *neuech* (= само) и *liřtor* (= само). По моме мишљењу, Пергошић је извршио измене и исправке у „шифовима“, а после су те измене и исправке извршене у слогу.

§ 33. Још ће то све јасније бити када се прегледају варијанти који се у погледу правописа потпуно слажу:

Arie: *lerie* 12 II¹⁸ 27³ *Ar*: *Ier* 13¹¹ 13¹⁶ 15¹² 16¹¹ 19¹⁸ 20¹⁶ 25² 26⁸² 26⁵¹ *Arře*: *Ierře* 15¹⁷ 15⁸⁴ *Ier*: *Ar* 27²⁸ 28⁷ 28²² 30¹⁴ 31²⁸ 32³ 32¹¹ 35³⁷ 36¹¹ 37⁸ 39² 39⁸⁵ 41¹⁶ 54¹¹ *Ierie*: *Arie* 30²⁹ 45²⁵ *Zasto*: *Zakai* 27⁸⁰ *Zastosze*: *Zakaisze* 29⁷ *Kralieuoi*: *Kralieue* 30¹⁵ 30⁸¹ *Kada*: *Ghda* 31 XX⁴ 36¹⁵ *Niřtarmenie*: *Niřtarmenie* 35⁹ *z Donaciu*: *z Donaciu* 36⁸⁶ *Kralyeuū*: *Kralyeuu* 37¹⁸ *Kadabiřmo*: *Gdabiřmo* 40⁵ *Ili*: *Ali* 40¹³ *Darouanie*: *Darvuanie* 42²³ *Ierbi*: *Arbi* 53⁸ *Stoye*: *Kaye* 53¹² *zhâgia*: *izhâgia* 12 II¹⁵ *zlâdaniem*: *izlâdaniem* 13⁷ *chloùek*: *choùek* 13 IV²⁷ *brathyu*: *brathym* 14⁴⁶ *uřaghdâr*: *uřaghdâr* 15¹⁶ *zdade*: *izdade* 22⁵³ *befe*: *bife* 23⁵⁸ *zořpet*: *nařpet* 25⁸¹ *uřaghdâar*: *uřaghdâar* 28⁴⁰ *obârouti*: *obârûuati* 29¹ *zâuezec*: *zâuezac* 31 XX² *Chięie*: *Chęie* 34¹⁷ *uřaghdâar*: *uřaghdâar* 38⁴ *razdele*: *razdile* 14⁸⁹ *Oteczie*: *Otaczie* 16³ *Chtiiriřu*: *Chtiiriřu* 17 *Castielie*: *Castillie* 19³⁴ *Castyelye*: *Castylve* 22⁵⁶ *Veřnicze*: *Vařnicze* 20¹ *Koteribi*: *Koibi* 21 XIV⁸⁵ *Koteri*: *Koi* 22⁸ 22¹² 22¹⁵ 22²⁴ 24³² 22⁸⁶ 22⁴¹ 23¹ 23²⁵ 23⁴⁷ *Ali*: *Ili* 21⁸¹ 22⁷ *Alibi*: *Ilibi* 21²⁸ *Kotery*: *Koy* 22⁵¹ 23⁴⁹ 23⁵² *Pořuedochi*: *Pořuidochi* 22⁶⁴ *Koteri*: *Ki* 23¹⁰ *Ochiueřti*: *Ochiuiřti* 23⁸⁵ *Vun*: *Van* 23⁴² *Zveteĥ*: *Zvetih* 24¹ *Naipryedi*: *Naipridi* 2⁵¹ *Szuudecz*: *Szuudacz* 26²⁷ *Tadaře*: *Tedaře* 27²⁵.

§ 34. Као што се види, у другом тексту Пергошићева превода има и чакавизама: *va* (: *vu*, исп. § 12), *crikveni* (: *cirkveni*, исп. § 13), *gdo* (: *řto* = *ko*, исп. § 27), *nigdor* (: *niřtor* = *nuko*, исп. § 27), *kadi* (: *gde*, исп. § 30). А када је тако, пита се, шта то значи?

§ 35. Напред сам рекао да је Пергошић спремајући текст за штокавце („Хорвате“) вршио измене у свом основном тексту. Сада ћу овде да покажем све оно у чему се текст I и текст III разликују, тј. у чему је поправљао текст намењен „Кајкавцима“ („Словенима“).

а) У тексту III нема речи *neveč*, већ – *listor* (као у тексту II): *listor* 57 LIV₂¹⁾ 60 LVIII₁, 66 LII₄, 102 112₁₀, 113₂₈, 117₃, 121₅, 186 LXXX₄ итд., док у I има *neveč*: 12 II₁₆, 12 II₂₀, 15 VI₂₁, 15 VI₃₁, 17 IX₈₂, 18 IX₁, 21 XIII₂, 27 XVII₁₉, 28 XVII₁₃, 28 XVII₂₇, 30 XX_{18, 24, 28}, 31 XXI_{21, 28}, 34 XXV₈₈;

б) У III поред *jošče* наводи се и *išče* (54 LI₂, 55 LI₅, 55 LII₁, 56 LIII₆₇, LXIII₅, 68 LXV₂, 75 LXXV₁), док у тексту I прилога *jošče* нема, већ — *išče* (15 VI₈, 17 IX₃₄, 21 XIII₇, 21 XIII₁₀, 21 XIV₂₈, 25 XVI₂₅, 27 XVII₁₂, 29 XIX₁₇, 39 XIX₂₁, 32 XXII₁₉, 35 XXVII₂₁, 36 XXVIII₁₇, 38 XXIX₇);

в) У тексту III наводи се поред *vre* и *jur* (58 LVI 83 LXXXVI 101 CXV₅, 107 CXXIV₂, 118₁, 130₈, 160 LV 195 I 119 149 XXXVIII), док у тексту I речи *jur* нема, него само – *vre* (13 III₁₀, 25 XVI₂₁);

г) У тексту III поред *ili* има и *ali* (56 LII₁, 56 LII₂, 56 LIII₂, 56 LIII₅, 57 LIII₇), док у тексту I свезице *ili* нема, него је редовно – *ali* (12 II_{4, 12}, II₃₁, 13 IV₂₀, 13 IV₂₂, 16 VII₁₅, 16 VII₁₆, 16 VIII₂₁, 16 VIII₂₇, 17 IX₁₄, 18 IX₁₈, 18 IX₇, 18 X₂₆ итд., 27 XVII₁₅ (16, 34, 38, 41) 28 XVII₂ (24, 29) 28 XVIII₃₁, 29 XIX₉ (10, 12, 21) 30 XX₁₁, 31 XXI₆ (8, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 20, 29, 32) итд.);

д) Поред *jer* наводи се у тексту III и *ar* (54 LI₃, 56 LIII₆, 62 LX 222 XXXVI), међутим у тексту I свезице *jer* нема, већ само – *ar* (12 II₁₈, 13 III₁₁, 13 IV₁₆, 15 VI₁₂, 15 VI₁₇, 15 VI₂₈, 15 VI₃₄, 15 VII₁₁, 16 VIII₃₁, 18 X₉, 19 XI₁₈, 20 XIII₆ итд., 27 XVII₂₈, 28 XVII_{7, 5, 22}, 28 XVIII₃₇, 29 XIX₁₁, 30 XX₁₂, 31 XXI₂₈, 32 XXI₃ итд.).

§ 36. Језик у тексту III одликује се од језика у тексту I и тиме што се у тексту III наводе поред облика локатива јд. од именица м. рода основа на *o* са завршетком *e* и облици локатива на – *u*; међутим у тексту I облика локатива са завршетком *u* нема, већ само са завршетком *e*. Тако, у тексту III имају ови лок. на – *u*: *poslu* 66 LXII 74 LXXXIII 90 XCVIII₅, 172 LXX₄, *orsagu* 167 LXV *lugu* 114₈₃, *listu* 129₂, *pozovu* 139 XXV *betegu* 143 XXX₆, *putu* 143 XXX₆, *stalu* 154 XLVI (v) *ciehu* 196₁, *griehu* 58 *glasu* 103. Иначе:

stole 141 XXVII₉, 159 LII₄, 162 LVII₁, 171 LIX₃, 193 LXXXVI₁, 196 II₄, 199 VI 213 XXVII 215 XXVIII₇, 221 XXXV 221 XXXV₂ (v) *živote* 67 LXIII₅, (v) *kipe* 108 CXXVII 111 CXXXI 132 XVII₂, 132_{4a}, 137 XXII₂, 141 XXVII₆, *spole* 157 LI *posle* 212 XXVI₂ (v) *dvore* 134₄, 134 XIX₄, 195 I₅, 196 II₂, 200 VII (v) *pozove*

1) Уз римски број арапски број значи параграф.

193 v *zroke* 67 LXIII₄, *orsage* 122₂, 130₁, 130 XIV 136 XXI₂, 158 LII₂, 167 LXV 168 LXV₃, 168 LXV₃, 178 LXXV 197 III *irhe* 165 LXI *poglavnike* 178 LXXV (v) *birsage* 197 III₁₂ v *zaloge* 116₂, *dekretome* 130 119₈, 195 I (na) *svete* 131 v *testamentome* 58 LVI 101 CXV₃, 103 CXIX₂, 104 CXIX₃, *šerege* 220 po *odvitke* 71 *odšiestke* 188 итд. Завршетак *e* у лок. јд. имају и неке именице меких основа: по *kraļe* 178 по *negovom oce* 217, поред: у *ogñi* 132₄, по *sudci* 170 на *konci* 69 LXVII 125 IX₂, 141 XXVII₈, 163 LIX₁, 179 LXXV 222 XXXVI *tituluši* 62 LIX₉, 109 CXXVIII₃, *kontraktuši* 104 CXX₂, по *notarijuši* 134 XX *terminuši* 145 XXXII₈, 167 LXIV₃, *Jerdeļi* 147 III₁₂.

У тексту I : vu *Dekretome* 18 § 6 (na) *svete* XVI 25₂₂ XVI 25₃₉, (vu) *stale* 25 XVI § 2 (vu tom) *orsage* 19 XII.

Још ћу овде истаћи да се у тексту II (§ 14) налазе и од именица средњега рода тврђих основа локативи са завршетком *u*, док у тексту I нема ни једног примера на *-u*, већ редовно на *e*: (po) *viteštve* 13 IV и 13 IV 14 V (vu) *tolvajstve* 17 IX *meste* 18 § 6.

Што се тиче именица ср. рода меких основа, оне имају и у I и III у лок. јд. редовно завршетак *i*: *bluđeñi* 55 *imieñi* 28 117₄ 125₄ итд. по *zmankañi* 38 XXX 69 LXVI₂, 87 XCII *duguvañi* 47 XLII_{1, 2} 50 XLV *dugovañi* 65 LXI₄, 79 LXXXII₈, 128 XII₄, 136 XXII 141 XXVII₆, по *razdeleñi* 51 XLVII₂, 54 LI₁, по *polagañi* 59 LVII₂, по *zmireñi* 66 LXII₂, по *napuñeñi* 67 LXIII₂, у *zavezañi* 70 LVII₂, по *pozvañi* 73 LXXI₁, по *založeñi* 79 LXXXII₅, v *odavañi* 80 LXXXIII₂, v *zalagañi* 80 LXXXIII₂, v *hođeñi* 81 LXXXIV₄, на *ravñañi* 81 LXXXV по *ožeñeñi* 93 CII₃, по *nasledovañi* 104 CXX₂, по *pogubļeñi* 111 CXXXI₄.

§ 37. У тексту I нема глагола, и речи од њих изведених, са наставком за основу *ova*, већ само са наставком *uva*, док се у тексту III налазе и глаголи, и речи од њих изведене, са *-ova*-и глаголи са наставком *uva*. Навешћу најпре неколико примера из текста III:

а) *počtuvala* 90 XCVIII₃, *počtuvanoga* 174 LXXII₁, *imenuvati* 87 XCIII₁, *imenuvane* 187 LXXXII₃, *raduvali* 211 XXV₂, *skazuvati* 176 LXXIV₅, *apeluval* 202 XI₂, 222 XXXV *skoznuvati* 156 L₁, *mentuval* 54 LI₂, *veruvanoga* 162 LVII₂, *veruvanih* 214 XXVII₄, *valuvanoga* 60 LXIII₁, 66 LXIII *daruvanu* 92 C₂, *daruvati* 24 *zbantuvati* 170 LXVII₈, 176 LXXVI₃, *nasleduvati* 176 LXXIV₅

- 179 LXXVI *bantuvanikom* 75 LXXV₁ *veruvače* 159 LIII *mentuvanja* 44 XXXVII₁₄ *valuvanja* 61 LIX₄ *duguvañi* 196 II₅
 222 XXXVI₂ *nasledovanje* 174 LXXIII₁ *nasledovanja* 69 LXVI₃
nasledovanike 100 CXIII₄ *nasledovanik* 158 LI₃
- 6) *valovati* 60 LVIII 98 CXI 108 CXXVI₂ 110 CXXIX₂ 130₇
 130 XIII₇ 140 XXVII₈ *valoval* 6 XVI 79 LXXXII₅ (joш 8 пута)
valovanoga 41 XXXV *valovano* LXIX *valovanom* 93 C₁₁
 63 LX₂ 147 XXXV *darovano* 124₂ 172 LXXI 180 LXXVI_{8,5}
daroval 125₈ 125 X₈ 180 LXXVI₃ *zbantovati* 162 LIV₇ *zbantovano* 178 LXXIV₁₂ *zbantoval* 128 XII₇ *zbantovani* 160 LIV₇
zbantovan 141 XXIII₁ *nasledovati* 81 LXXXIV₅ 138 XXIV₆
 159 LII₃ 175 LXXIII 186 LXXX 217 XXX *nasledovani* 104
 CXX₂ *nasledovanih* 139 XXV₂ *nasledovali* 129 XII₁₁ *nasledoval*
 223 *nasledovala* 190 LXXXIII₄ *verovanoga* 133 XIX 176 LXXIV
 177 LXXIV₁₀ *verovanom* 66 LXII *verovati* 126_{1a} *verovanih* 205
 XV₂ *varovati* 147 XXXIV₆ *mentovani* 76 LXXVII₂₁ *mentovati*
 206 XVII итд. *darovanje* 124 VII 124₂ *zbantovanje* 155 XLVI
 171 LXIX₁ 200 VII₁ *zbantovanja* 128 143 XXXI₁ 210 XXV итд.

Међутим у тексту I имамо: *duguvañah* 11 I *duguvanje* 12 II
 12 II³ *obaruvanje* 12 II³ *valuvanje* 13 II⁶ *daruvanje* 13 III *daruvana*
 (sloboda) 14 IV¹ *mentuvani* 15 VI² *zbantuvati* 17 IX⁴ *vojuvati* 18 IX⁵
duguvanje 19 X² 19 XI¹ *nezbantuvane* 19 X³ *počtuvati* 19 XII¹ *dugu-*
vanja 20 XIII¹ 29 XIX¹³ *steguvanje* 21 XIII⁵ *zbantovanja* 21 XIV¹ *ime-*
nuvani 17 XVII¹⁷ *obaruвати* 29 XVII *valuvanom* 31 XXI¹⁸ итд.

§ 38. У тексту III се налазе свега 3 примера инстр. од именица ж. рода, придева и заменица са завршетком *u*, иначе је завршетак у том падежу редовно *-um*; међутим у тексту I завршетак у инструменталу јед. именица, заменица и придева редовно је *u* (док је у тексту II *-um!* в. ниже). Ево који се примери инстр. на *-u* налазе у тексту III : (pod) *tvoju oblastju* 54 LI₂ (pod) *očinu oblastju* 56 LIII₁ *sudčju* 82 LXXXV₂. Иначе:

pravicum 37 XXIX₁ 39 XXXII 41 XXXIV 71 LXVIII₁ *pravdum*
 26₃ 50 XLV 71 XVIII₁ 76 LXXVI 79 XXXII₄ 215 XXVIII *mukum*
 29 XIX 50 XLVI₃ *službum* 29 XIX 48 XI^{III} 49 XLIII₃ 57 LIII₇
 52 XLVIII 105 CXXII₄ *silum* 50 XLVI₁ 70 LXVIII 99 CXI₈ 79
 LXXXII₂ 80 LXXXII₁₀ 84 LXXXVII 150 XLI₁ 160 LIV₅ 165
 LXI 170 LXVIII₉ 173 LXXI₄ 174 LXXI₈ *dobrotum* 57 LIII₇
priecembum 64 LX₁₀ *glavum* 71 LXVIII₁ 154 XLIV₄ 164 LIX₄
 208 XXI 132₂ 213 XXVI₉₋₁₁ *rukum* 75 LXXV 188 LXXXII₁₇
ženum 91 XCIX 93 CII₄ 91 XCIX 92 CI_{9,5} 95 CVI *voļum* 97 CIX₃

111 CXXXII *obrambum* 101 CXV₆ *živunum* 117₃ *napravum* 121₃ *slobodum* 125₃ *notum* 168 LXVI *vražđum* 137 XXII₂ 137 XXII₂ 219 XXXII₃ *verum* LII₄ 173 LXXI₁₀ *prisegum* 165 LXI₅ *palicum* 176 LXXIV₁ *grivnum* 176 LXXIV₅ 177 LXXIV₉ *kaštigum* 178 LXXV₂ (z) *vojskum* 176 LXXIV₅ *grožnum* 177 LXXIV₇ *sumum* 186 LXXXI₁ *opčinum* 207 XIX₄ *ranum* 208 XXI *gospodum* 221 итд. *zapovedjum* 178 LXXV₁ *oblastjum* 168 LXV₆ *starostjum* 106 CXXII₈ *zmožnostjum* 127 XII₁ *psostjum* 134 *čednostjum* 176 LXXIV₁ итд. *močjum* 59 LVII₂ 63 76 82 83 LXXXLI₂ 138 XXIV₅ итд. *rečjum* 112₃ 210 XXIII₂ *mladostjum* 106 CXXII₈ *bojaznostjum* 141 XXVIII₁ *dobrovoļnostjum* 177 LXXIV₁₀ *pogibelnostjum* 78 LXXX *gatjum* 114₄₁ *jednostjum* 52 XLVIII₁ *pečatjum* 52 *zapovedjum* 178 LXXV (ž) *num* 92 C 95 CV₁ 102₂ 189 LXXXIII *svojum* 57 LIII, 84 LXXXVII 91 XCIX 130 XIII₈ 206 XVII.

Али, као што је већ речено, у тексту I завршетак у инстр. јд. именица, заменица и придева је *u*: *vesnicu* 13 IV₂₁ *z bratju* 14 V₈₈ 14 V₄₆ 46 XL *materju* 27 XVII₁₁ *sinovļu* 28 XVII₄, 11 *svržju* 28 XVII₅, 12 45 XXXIX₁₀₋₁₁ *službu* 28 XVIII₈₆ *veliku službu* 29 XIX₁₄₋₁₅ *muku* 29 XIX₁₆ *kraļevu pravicu* 33 XXV₂₆, 27 37₁₈₋₂₀ 39 XXXII₂₁₋₂₂ *dobru pravicu* 34 XXV₁₉₋₂₀ *s kraļevu donaciju* 37 XXIX₉₋₁₀ *pravdenu* 39 XXXII₁₃ *štatuciju* 39 XXXII₁₄ *z vetu klaužulu* 40 XXXIII₁₁ 41 XXXIV₂₂ *kakovu pravicu* 40 XXXIV₃₁₋₃₂ *z onu klaužulu* 40 XXXIV₈₆, 87 *z vetu* 41 XXXIV₈ *kakovu* 41 XXXIV₂₄ *nesreču* 41 XXXIV₂₅ *mušku svržju* 45 XXXIX₁₀₋₁₁ 53 L₁₇₋₁₈ *telovnu krvnu bratju* 46 XL₃₋₅ *drugū* 53 L₁₉ *mušku svržju* 54 L₅₋₉.

§ 39. У дативу и локативу заменица и придева ж. рода у тексту III завршетак је *oj*, а у свега пет примера завршетак је *e*, и то у примерима:

(po) *očine* (smrti) 61 LIX (vu) *očine* (oblasti) 55 § 1 (po smrti) *negove* 72 LXX₁ (na) *negove* (zemļi) 82 LXXXV (vu) *tvoje* (oblasti) 54 LI₂ (bis).

Иначе у тексту III:

v. *očinoj* 58 LVI (po) *negovoj* (smrti) 59 LVII §₁ (bis) v *Turskoj* или v *Totarskoj* 61 LIX (na) *jednoj* 63 LX §₂ 286 LXXXIX (na) *prvoj* (octave) 64 LX § 10 (na) *glavnoj* 71 LXVIII § 1 (prot) *svojoj* (bratje) 72 LXXI *muškoj* 74 LXXIII § 1 (v) *žen-skoj* 74 LXXIII § 1 *noj* 90 XCVIII 92 139 XXV (po) *danoj* (donacije) 84 LXXXVI (v) *onoj* 207 XIX₃ *nekoteroj* 86 LXXXIX

(na) *svojoj smrtnoj* postelji 97 CIX (v) *toj* (dobe) 98 CXI § 2 v *ničijoj* 99 CXII v *tuđoj* 99 CXII (v) *materinoj* (vutrobe) 100 CXIV § 1 (v) *onoj grackoj* (međi) 101 CXV § 3 po *svojoj ne-vernosti* 103 CXIX § 1 (po) *sinovloj* (svrži) 103 CXIX v *nezreloj* (dobe) 110 v *kakovoj* (perni) 110 CXXIX § 1 v *poganskoj* (pravde) 120 III § 1 (protivna) *božjoj* i *naturalskoj* (pravde) 120 III § 3 (po) *protivnoj* (pravde) 125 VIII § 4 итд. vu *svojoj gingave* dobe 98 CXI.

Међутим у тексту I завршетак је у тих падежа *e*: (vu) *zanje* 11 I₄ (vu) *vekše* 12 II₆ *očine* 14 V₂₄ 27 XVII₁₄ (k) *očine* 46 XL₁₂ (vu) *ničije* 17 IX₃₀ v *jedne* 20 XIII₃₂ (po vun) *otprte* 25 XVI₈₈ (po) *smrtne* 26 XVI₇ v *negove* 26 XVI₁₆ *plemenite* 13 IV₁₄ *diekline* 29 XVIII *krajeve* 30 XX₁₅, 31 37 XXVIII₁ *negove* 30 XX₂₇ *takove* 34 XXV₈ 36 XXVIII₂₀ *kakove* 36 XXVIII₂₈ 37 XXIX₁₂ *druge* 36 XXVIII₂₉ 36 XXVIII₃₃ (k) *one vsake* 46 XL₁₀₋₁₁ *ke vsake* 46 XII₁₇ *kmecke* 46 XL₁₈.

Али има у тексту I неколико примера са завршетком *oj*, што значи да је Пергошић пропустио да место тога завршетка напише *-e*: (v) *prvoj* 11 I § 2 (v) *drugoj* 11 I § 3 (v) *kojoj* 12 II § 2 (po) *drugoj* 13 IV (v) *silnoj* § 1.

§ 40. Код Врамца се налазе и облици лок. јд. именица м. и ср. рода са завршетком *u* и облици са завршетком *e*, и то други (на *-e*) чешће него први. Тако, у „Кроници“ се налазе локативи: α) (na) *začetke*, v *Egiptome*, v *Efežome*, v *Belgrade*, v *Višegrade*, v *grade*, v *Laternome*, na *stole*, v *otoke*, v *Zagrebe*, v *Budine*, v *grobe*, v *Beče*, v *Ostrogome*, po *svete*, v *Rime*, v *varaše*, v *Carigrade*, v *Betleheme*, v *kloštre*, итд.; – β) на *začetku*, *Egiptomu*, v *Efežomu*, v *Belgradu*, v *Budinu*, v *grobu*, po *potopu* итд. Исп. Fr. Ilešić, Hrvatski utjecaji u istočnoštajerskim tekstovima. Rad 164, str. 7—9. У „Постили“: α) v *sonce* i v *mesece*, pri *otce Boge*; – β) pri *Bogu*, na *svietu*, na *putu* итд. Исп. JArch XXXII 60—61. — У „Крапинским судским протоколима“ такође се налазе и обл. на *e* и облици на *u*: α) v *listu*, v *varašu*, pri *bratu*; – β) v *kipe* (исп. JArch XXXII 61).

§ 41. И у Крајачевића (Петретића) су обични лок. јд. им. м. и ср. рода на *e*, ређе на *-u*, а Хабделић има само облике на *u*; Илешић (Rad, 164) вели да је у делу „Први оца нашега Адама грех“ забележио само: *imene*. Међутим Јагић вели да су у „Зрцалу Маријанском“ редовно облици им. м. рода на *-u* (JArch XXXI 545).

У погледу на ову особину, језик у основном тексту Пергошићева превода не разликује се од језика у делима Врамчевим,

јер се и у Врамчеву језику налазе и од именица м. рода и од именица средњега рода меких основа облици и на *-i*: *ogñi*, *v čiteñi*, *v lamañi*, *v ñih srci* итд. Исп. JArch XXXII 60.

§ 42. Што се у Хабделића налазе искључиво облици на *u*, то је и сасвим природно, јер његов језик претставља мешавину црта југоисточног говора са југозападним говором, у коме је — у југозападном говору данас завршетак у лок. јд. именица мушкога и средњега рода искључиво *u* (исп. Rad CXV 98 и д.).

§ 43. Што се тиче дат. и лок. заменица и придева ж. рода, то код Антуна Врамца имамо — у његовој „Кроници“ овакво стање:

α) Са завршетком *e*: по *božje zmožnosti* 10 (3238) а *matere ñegove jezik odrezan* бе 29 (642) *v pečujske cirkve* 34 (1047) *v vogrskе zemle* 36 (1095) 41 (1095) по *svoje smrti* 33 (1196) 45 (1386) по *očine smrti* 44 (1382) *v svoje vojske* 45 (1397) *proti caru turskomu i ñegove vojske ...idosta* 48 (1455) *prisegel ñegove matere* 48 (1457) по *sremske zemle* 49 (1464) *svoje gospode* (дат.) 53 (1514) *v zagrebečke cirkve* 63 (1573)

Има и пример: на *vere turskei* (Turzkei) 62 (1566).

β) Са завршетком *oj*:

по *vsoj* 3 (1656) по *ñеговој* 13 (3641) *atenskoј* опћине 14 (3655) *v Grčkoј* 14 (3774) *proti rimској* опћине 16 (389) *v jordanskoј* 18 (30) *v aleksandriskoj* 22 (204) по *vsoј nemској* земљи 31 (917) *v оној* 39 (1205) *sвојој* 57 (1536) *оној* невере 49 (1466) по *vsoј* 63 (1570) по *sвојој* 63 (1575).

§ 44. Хабделић има само облике на *-e*. Исп. V. Jagić, Arch XXXI 545—546, а исто тако и Крајачевић (Петретић). Исп. A. Raić, Letopis Matice slovenske za leto 1887, стр. 212.

§ 45. Што се тиче данашњих говора, у њима имамо овакво стање: а) у источнокајкавском говору: α) у његову североисточном делу — у говору Вирја и његове околине — у дативу и локативу заменица и придева ж. рода има завршетак *i* и *e^l*: *môji*, *kôji*, *dôbri*, *vrôči* (као *žêni*); *te^l*, *ñe^l*..., исп. JArch XXIX 370.

β) У југоисточном делу источнокајкавског говора — у требаревском говору — текст Кате Јањчерове (ZbNŽO III 55—140) завршетак је у дативу редовно *e*, а у лок. обично *-e*: на *jene strane guša*, а на *druge...* III 56 на *ne lepe grede* III 58 *vu tê jame* III итд.

Што се данас у овим говорима налази *-i* у овим падежима, те се објашњава утицајем словеначког (исп. § 117).

б) У југозападном (или пригорском) говору редовно је данас у дат. и лок. јд. придева и заменица *-i*:

v županiji *zagrepski ZbNŽO XII 49* a na *drugi strani XII 50* na *levi strani XII 51* итд. Исп. и Rad. CXVI 139 и д.

О чему сведочи Хабделићев језик (исп. § 44), несумњиво је да је и у овом говору завршетак *i* у овим падежима скорашњи (исп. § 117).

§ 45. А. Брамец употребљава — у „Кроници“: *ar*, *ali* и *ili*, *išče*; *jer* и *jur*: а)... *ar* је Kain Abela уморил 3 (130) *ar* ž nim beše Bog 6 (2453) итд. У „Постили“ (исп. Književnik I 306—309): *ar* jesta ribiča bila (стр. 307) *ar* su štimali (стр. 309).

б) *ali* (= *ili*): nekoliko lakti *ali* sežajov 3 (1656) od toga se zovu ropove *ali* Levite 5 (2194). У „Постили“: ne v morje *ali* v vode morske (Književnik I, 309).

в) *ili*: umre *ili* premeni toga sveta 33 (1038) i prez odvetka *ili* ostanka 36 (1095). У „Постили“ (исп. Književnik I, 306—309): mečuči *ili* puščajuči mreže (стр. 307).

г) *vre*: buduci *vre* sonce izešlo (Književnik I 308); у „Кроници“ нема примера.

За употребу *jur* исп. JArch XXXIII 37.

д) *išče*: *išče* је živel Stefan kral 38 (1172) v živote buduci *išče* Stefan kral 38 (1172) *išče* ne se bil čez morje prebrodil 39 (1205) *išče* Lajus Cezar živ buduci 43 (1346); *jošče* или *još* — нема, — у „Кроници“.

§ 46. Код Хабделића налазимо: *ar*, *ali* и, врло ретко, *il* (*iliti*), *vre* и ретко *več*, *išče* и врло ретко *jošče*:

а)... *ar* ne govorim to, da bi... ZM 11, *ar* sem videla ZM 17, *ar* ne znam kakav se je naimer vu ovom našem orsagu zakon zakorenil ZM 20, *Ar* gda bi bila izebrana... ZM 26 итд. *Ar* se ufam da spoznavši... POAg (Pr.) *ar* vsaka jestvina ku su na stol donášali, krvjum је obilno viđena polejana POAg 7 итд.

б) *ali* (= *ili*): *ali* spisati *ali* zgovoriti ZM 19, *ali* drla ali lasi trgala ZM 19, i ne znaš *ali* pače znati nečeš ZM 32; *aliti*: glasno štuči dijak *aliti* sekretarius ZM 148 — ki ovo šteš *ali* čuješ POAg 3 kotere iglicami *ali* z drugemi železnemi špicami zbadaju POAg 9 итд.

в) *ili* (*iliti*): zmienkanja *ili* teškoče ZM 152 šoldi *iliti* kvatrine ZM 109 domače *iliti* lastovite ZM 106. итд.

г) *vre*: gda bi se *vre* k porodu ZM 15 da se je *vre* vsega straha ...mentuval 34 *Ali vre* treći zrok viđmo ZM 41 112 127.

д) *več*: i ništar mī ne *več* potrebno ZM 103 111 итд.

г) *išče*: Viđte, malo *išče* imate vremena ZM 43, tako *išče* v temne noči poveža ZM 119, ako ovde *išče* priložim ZM 120 (122 123 128 129).

§ 47. И Крајачевић (Петретић) употребљава само *ar*, *ali*, *vre* и *išče*: а) *ar*: *Ar se budu gibale jakosti nebeske SE* (SE = Sveti evangelioni) 3, *Ar velim vam* 14 SE, *ar iz tebe hoče vun iziti SE* 21, *Ar i ja jesem človek SE* 27 итд. (SE 9 14 16 19 21 27 29 34 40 итд.)

б) *ali*: *kotereh oni ali kruto malo, ali prekorubce nikad ne razmeju vsaka dve ali tri merice držeč SE* 25.

в) *vre*: *dva vre samo od sebe sada vun pušča SE* 3, *gda bi vre vrag bil pustel SE* 48, *gda bi vre sunce zešlo bilo SE* 64 итд.

г) *išče*: *dokle bi pak išče ne veruvali SE* 69, *dokle sem išče z vami bil SE* 69, *vnoga išče i druga znamenja je činil SE* 72 (76 93 итд.).

§ 48. У вараждинском говору — у Ваљавчевим приповеткама находимо: *ar*, *ali* и *ili*, *još*, *išče* и *jošče*, *vre* и *več*—*još* чешће него *išče*, а *jošče* врло ретко, *vre* чешће него *več*:

а) *ar*:... *ar jaz ti ve opráščam* 3... *ar drugač bil nemoguć činiti* 11... *ar to bil je prokleti grad* 17, *ar ako poveš* 19 итд.

б) *još*: *ar su ovi na još hitrešem konju* 5, *ali još ne* 5, *još jedno ti meni moraš hčiniti* 30, *da su još bole dali* 39 итд.

в) *išče*: *Oni su onda živeli išče dugo* 21, *išče mu veli* 65, *da je on išče vekši junak* 67, *Nu išče ni' zgovoril* 72, *i tam išče dandanas živi* 73 итд.

г) *jošče*: *nemrem jošče menje ili* 83.

д) *vre*: *Vre je prešlo pet let* 13, *ona je vre znikla* 17, *ali njegova mati vre je hmrla* 19, *da so vre dalko odbežali* 30 итд.

ђ) *več*: *ali već nemre* 30, *gda su već Vile odišle* 31, *kaj mi ode ne baš već mira?* Кчи је *več* велика била 48 итд.

§ 49. У самоборском говору — у тексту Милана Ланга (Samobor: Pripovijetke. ZbNŽO XIX 39—82): *jer*, *ali* (= *ili*), *več* и ретко *vre*, *još* — нисам забележио, *ar*, *išče* и *ili*:

а) *jer*: *jer ju je bila sramota* 55

б) *ali*: *zláto ali súnčeno* 49, *Hodi, al se pašči!* 83

в) *več*: *kad je već¹⁾ dorasel* 39, *bil je selakov sin već vu stráhu* 41 итд.

г) *vre*: *kad je bil vre skoro dan* 41

д) *još*: *i rekel mu je još jempút* 57, *drúga bu još došla* 57 итд.

§ 50. У пригорском говору — Рожићев текст „Prigorje“ (ZbNŽO XII 49— и д. находимо: *ali*, *još*, *več* и ређе *vre*:

1) Писано *č*, али писац вели да се изговара *č*.

а) *ali*: je li se bu rezišla *ali* ne ZbNŽO XII 59, med žitim *ali* med kukuruzu *ali* v tršu XII 64, bel, črn *ali* rjav XII 74 итд.

б) *još*: samo se *još* i sad gdagda blizu tega zdenca iskopa XII 51, vididu se *još* danas zidi XII 52, zâti se *još* denas veli XII 52 итд.

в) *već*: *već* pričmedu ljudi delati po tršu XII 56, unda se *već* tak ne svekli (svetli) XII 72, da je *već* leti XII 72 итд.

г) *vre*: kaj būte *vrě* rezali XII 56, da je *vrě* leti dešlo XII 56 итд.

§ 51. У требаревском говору — текст Кате Јањчерове (ZbNŽO III) имамо: *ili*, *još*, *već* и, ретко, *vre*: а) *ili*: а има saki i bobicu, ili deda III 76, da prvi put dojde tórec, *ili* lisica, *ili* lasica III 83 итд. — б) *još*: *još* je onda bil čez naše sele jarek III 57, Tu je *još* i železenska šuma III 58, svinci su *još* male III 60 итд. — в) *već*: Potlem je bila tam pri male Luke *već* jene tri pute III 57, a sad je *već* jake III 59 итд. — г) *vre*: а *vrej* ję dosta jam III 69, а *vrej* i ona zna III 124, Deč *vrěj* nužda III 214 итд.

§ 52. Што се међумурског говора тиче, могу навести само прилог *ešče* (исп. V. Oblak, Nešto o međumurskom porečju. ZbNŽO I 51).

Јасно је према овоме да је и Пергошић у својем говору поред *jer*, *ili*, *još* имао и *ar*, *ali*, *išče* (исп. § 32).

§ 53. Већ сам напред ставио питање о чакавизмима у II тексту (§ 34). — Што се међу варијантима у II тексту находи: *crikva*, *crikveni* (: *cirkva*, *cirkveni* итд.), *kadi* (: *gde*), *va* (: *vu*), облици инстр. јд. именица, заменица и придева ж. рода на-*um* (: облицима на-*um* и облицима на-*u* у I тексту), *gdo* (: *što* = *ko*), *nigdor* (: *ništor* = *niko*), дакле — особине које нису штокавске, него су: *crikva*, *kadi*, *va* — чакавске, а облици инстр. јд. именица, заменица и придева на-*um*, затим *gdo*, *nigdor* и чакавске и кајкавске (данас), то јасно показује да је Пергошићу штокавски дијалекат био туђ, јер иначе не знам зашто би он место *što* (= *ko*) писао у другом тексту *gdo*, место *cirkva* — *crikva*, место *gde* — *kadi* итд.

Међутим то што у тексту од друге алинеје LI тит. нема нигде *crikva*, *kadi*, *va*, *gdo*, *nigdor* и, друго, што тих особина нема никад ни у Врамчевим делима — јак је доказ за то да тих особина у народном говору Пергошићева краја није имало. Сем што на стр. 56 (тит. LIII, § 6) једанпут има *pernešti* и на стр. 15 (тит. VI, § 1) *peršniega*, за које ја мислим да је грешком место *prenešti*, *presniega*, у тексту од друге алинеје LI тит. не само да нема никад ни *crikva*, ни *kadi*, нити *va*, него у њему, у

тексту од друге алинеје I тит., нема ни једне друге особине за коју би се могло рећи да је специфично чакавска. На основу тога ја и мислим да је Пергошићу и чакавски дијалекат био туђ. Јесу ли пак те особине потекле од помагача Пергошићевих (при спремању другог текста) или из књига, не могу сасвим сигурно рећи.

§ 54. Одговарајући проф. Мурку на његову „хипотезу о зависности хрватске кајжавске књижевности 16 в. од чакавске и штокавске“ проф. Ф. Фанцев вели: „Проф. Мурко пропустио је да се обазре на већ истакнуту чињеницу (исп. Archiv für slav. Philol., г. XXXI, стр. 377, 541), да је кајжавски књижевни говор могао примити те елементе (тј. штокавске и чакавске) и из саобраћајнога говора виших друштвених врста цијеле кајжавске хрватске а особито њених културних и политичких средишта Загреб и Вараждина, гдје је већ од краја 15. вијека притјецање избјеглица с чакавског и штокавског подручја било најјаче. У Загребу и Вараждину иде и дјеловање Пергошића и Врамца, а Вrameц се осим тога за студија у Риму бавио у некајжавској средини светојеронимскога завода. Напокон загребачка је бискупија већ од најстаријих времена обухватала и некајжавска подручја у Славонији, Босни и Хрватској преко Купе, а од друге половине 15. вијека потврђују се спорадички на цијелој њезиној територији и попови глагољашки“. („О најстаријем bogoslužju у Posavској Hrvatskoј“. Zbornik kralja Tomislava, стр. 549—550).

За нас ово има значаја само утолико што поткрепљује претпоставку да је Пергошић при спремању другог текста имао помоћника.

Него, као што сам већ рекао, иако не могу рећи којим је путем Пергошић дошао до особина штокавско-чакавских које је у свој други текст унео, — вероватно је да му је неко у том послу помагао, и зашто је, за време штампања, од друге алинеје I тит. напустио посао; са сигурношћу могу рећи да су за њ I и II били књишки текстови, а III — народни, тј. писан његовим домаћим говором. И најважније је што се може утврдити у којем се тексту огледа Пергошићев језик у чистом облику.

Да је Пергошић удешавао II текст са онаквог текста какав је III текст, мислим да се сасвим јасно види на основу онога што сам изнео у § 32; да поновим: у I је најпре било онако како је у III — *listor*, па је Пергошић написао *neuech*, а заборавио је

да превуче *lištor*, те је изашло *neuech lištor*. По томе је примеру, а и по томе што је правопис варијаната II и I исти, очигледно да је Пергошић при спремању другог текста имао пред собом онакав текст који је чинио саставни део III текста; зато могу слободно рећи да се *Пергошићев језик у чистом облику огледа само у шексту III*.

У овом погледу је још једно сигурно: да и I и II садрже, и поред показаних поправака, ипак Пергошићев језик; у ствари, текст I не садржи ни једне особине за коју би се могло рећи да је у говору Пергошићеву није имало, јер кад у III има и *ar* поред *jer*, *ali* поред *ili*, *išče* поред *jošče* итд., онда је то сасвим поуздан доказ да је и тих особина, тј. *ar*, *ali*, *išče* итд. у Пергошићеву говору било; што у I има само *ar*, то је зато што је Пергошић доцније свесно диференцирао основни текст (до друге алинеје LI тит.) у две редакције — у текст са особинама хрватског (= штокавског, по његову мишљењу) и у текст са особинама словенског (= кајкавског).

Али то су све ствари које се лако виде, па зато и још једном истичем да се без опасности да језиком у II и I текстовима будемо одведени на страпутицу можемо лако користити грађом из целог текста Пергошићева превода Вербецијева Трипартитума.

§ 55. Испоредивши Кадлечево издање са Загребачким егземпларом, ја сам констатовао ове разлике:

	Кадлечево издање	Загребачки егземплар
У посвети:	Bofie ryechij orŕagha hotech	Bofie ryechi j orŕagha hoteh
7 стр.	Contractus	Cõtractus
I: 1 ₂	prauogha jištonnogha	prauogha j ištonnogha
1 ₄	Wtreiei	Wtretioi
1 ₄	Zhoruaczkogha i ¹⁹ Szlo- uynŕkogha	i Zhoruaczkogha iz Szlo- uynŕkogha
2 ₂	chlouek	chouek
2 ₁	ghoŕpodna	ghoŕpodina
4	poŕtaju	poŕtaiu
5n	Da vszaki more zonogha	Da vszaki more i zonogha
5 ₁	I od tud ima pochetek ³³ fundamentom	I od tud ima pochetek ³³ j fundamentom
7n	chlouek	chouek
9 ₂	ali	ili
9 ₄	poruŕano)	poruŕano (
10 ₂	uekuechne	uekouechue

11 ₁	da oni šam takoue	da oni šami takoue
12	vutom ³³ oršagke	vutom ³³ oršaghu
13 ₃	da ifche ⁷	Da ifche
14 ₁	ali	ili
14 ₆	ghriihe	ghriihe
14 ₈	oršag	oršagh
14 ₁₂	Kralya	kralya
15 ₂	A kolymše	A koimše
16 ₁	neghó	negho
15 ₃	niuech	neuech
17	j muskomu i Senškomu	j muskomu j Senškomu
20	I pytalbi, akobi	I pytalbi ty, akobi

§ 56. Да би се све то још јасније видело, дајем овде V и XVIII тит. из будимпештанског и загребачког примерка:

V (I): Такоо *imienie*¹⁾, *koterioie* по уитештуџ зајшкано, *kotero imyenie* они *koteri* прауду знају именуиу, лаштуно Таворшко *imyenie*: *j koterioie imijenie sto* диачтуом *nassal štakova imyenia kai* гходе *hochie: j prot ochine volye* more другному оштауити *j prikazati*. Зошпет *j otecz zšuoiegha* зајшканиа, *prot voly šuoaih šinou, polegh šuoiegha hotyenia*, more оштауити другному *kai* гходе *hoche*.

I од туд има *pochetek* *j* фундаментом налш штари похуалени обичаи, тоје *tu* да вшакa велика *j* заштауна гхошпода, *j* племенити лиудие, зеушакe мархе, *i zimyenia, koterofu* шуоиу мукy *i* шуоиу шлусбу зајшкали, *pryedi* негхоше *zbratyu razdelę*, како гходе хоте тако *všeghdaar* могу шлoбoдно оштауити: какоше то *ochiuištyey pretomachi ghde* будемо гхоуорили *oddeleniâ kotero* мег *bratyu* буаа.

V (II): Такоуо *iminie koie* по уитештуџ зајшкано, *koie imynie* они *koi* прауду знају именуиу, лаштуно Таворшко *imynie*: *j koieie imynie gdo* диачтуом *nassal ištakoka imynia sto* гходе *hochie: j šuprot ochinoi voly* more другному оштауити *j prikazati*. Зошпет *j otacz izšuoiegha* зајшканиа, *šuprot voli* шуоиh шинoу, *polag šuoiegha hotynia*, more оштауити другному *sto* гходе *hoche*.

I од туд има *pochetak* *j* фундаментом налш штари похуалени обичаи, тоје *to* да вшакa велика *j* заштауна гхошпода, *i* племенити лиудие, зеушакe мархе, *i zimynia, koiešu* шуоиу мукy *i* шуоиу шлусбу зајшкали, *pryedi* негхоше *zbratum razdilę*, како гходе хоте тако *všaghdaar* могу шлoбoдно оштауити: какоше то *ochiueštyey protomachi kadi* будемо гхоуорили *oddileniâ koie* мег *brathyum* буаа.

¹⁾ Курзив је мој.

XVIII (I): Ako *gdo* pyta, *zasto*fe dyekel nedoštoy ono imyenie *koieie* *fluusbu* zayškano? Odghouori nato. Zato, *ierie* uugherški oršâgh pošred megieufake fele *nepryatelie* polofen, j uugherloye uęrfen, *nato*-*liko* daghaie *uřaghdaar* orufyem *tryeba obârouati*: j nafsifu pryegi obchinškim zakonom viteftuom j kerunym *proleanyem* imyenie zayškali: j *zada* řuřegha tako nauadili, ijškati: â Sene i deuoyke, nyeřuře nauchile uoyuuati orufyem, j z nepryatelomře biti: î nemoreiu togha uchiniti. I *zata* zrok řlusbu zayškana imyenia, ne řluuře *dyeklinoi* řuersi.

XVIII (II): Ako *sto* pyta *zakaiře* dyekel ne doštoy ono imyenie *koterioe* *fluusbu* zayškano? odghouori nato. Zato, *arie* uugherški oršâgh pošred megieufake fele *nepryatele* polofen, j uugherloye uęrfen, *natoilko* (sic!) daghaie *uřeghdaar* orufyem *tryebe obâruuati*: j nařifu pryegi obchinškim zakonom viteftuom j kerunym *preleanyem* imyenie zayškali: j *vezda* řuřegha tako nauadili, ijškati: â Sene i deuoyke, nyeřuře nauchile uoyuuati orufyem, j s nepryatelomře biti: î nemoreiu togha uchiniti. I *zate* zrok řlusbu zayškana imyenia, ne řluuře *dyekline* řuersi.

II

Претпоставка проф. А. Белића и проф. Ф. Рамовша о пореклу кајкавског дијалекта у светлости Пергошићева језика

§ 57. Према досадашњим описима, у хрватском кајкавском дијалекту јасно се разликују тројаци говори: а) источнокајкавски (који обухвата територију „источно од пруге која саставља места источно од Вараждина и Загреба и у своме продужењу пресеца Саву и Купу“), б) југозападни кајкавски дијалекат (или пригорски, у Пригорју, југозападно од Загреба) и в) северозападни кајкавски говор или загорски (северно од Загребачке Горе). Источнокајкавски говор (тј. онај говор који је описао д-р Фр. Фанцев у својој студији *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie*, J Arch XXIX 305—390 и који се огледа у тексту Кате Јањчерове (ZbNŽO III 55—139, 211—251; VI 187—249) има место праслов. *d' - đ*, а место праслов. *t' - č*: а) *prěda*, *měda*, *rodâ'k*, *tûđ*, *poğōden*, *jěč - jěčte* (*jeđ - jeđte*) итд. (исп. J Arch XXIX 329); у тексту Кате Јањчерове: *građu*, *naręđeni* ZbNŽO III 58 *među*, *naręđeni* III 59 *međ*, *naprěđ* III 60 *dovađa*, *pređu* III 63 *poř'dave* III 63 итд. б) *srěča*, *svěčca* (J Arch XXIX 329); ро *noči* III ZbNŽO 57, *ně moči* III 56, *potoči* III 57 итд.

§ 58. Место праслов. група *sti* и *ski* има овај говор *šč*, а место *zđi* и *zgi* — *žđ*, односно — *žđ²*: а) *iščem*, *trěšče*, *jognišče* итд. (J Arch XXIX 331); -- у требаревском говору: *dvoriščâ* ZbNŽO III 56 *Kä-*

načišče III 59 *Svinišče* III 60 *odpušče* III 62 итд. — в) у требаревском говору: *dežda*, *deždu*, *deždem* III 63 итд.; — б) у говору Вирја: *dežd²a*, *možd²ani*, *brižd²ati* (J Arch XXIX 331).

§ 59. Место *o* има *u*, *o* и *o* (^{uo}): α) *būdu*, *gōlub*, *rūka* итд.; β) *toča*, *-no*, *vogl*, *goska* итд. γ) *mož*, *pojom*, *vōzək* итд. Исп. J Arch XXIX 322–323. — Што се тиче замене овога гласа (*o*) у требаревском говору, навешћу оно што А. Радић, у напомени испод текста, вели у ZbNŽO VI, стр. 187: „Radi velikih slagarskih i rukopisnih poteškoća odustao sam od toga, da se u tisku razlikuje otvoreni *e* – glas i duboki *u* – glas (*ū*). A nije to zapravo ni nužno, jer zatvoreni *e* – glas stoji pravilno: 1) mjesto *ϕ*, 2) mjesto *ϑ* i *ь*, 3) mjesto nenaglašenoga *o* na kraju riječi; svuda inače stoji otvoreno *e*. A duboko *u* stoji: 1) mjesto stsl. *g*, 2) mj. *ϑl*, 3) u dativnom i lokativnom nastavku“.

Како се види, место вокалног *l* југоисточни део источно-кајжавског дијалекта има *uo*, док у североисточном његову делу вокално *l* > *u*, *o* и *o* (^{uo}): *jabuka*, *pun*, *suza*; *jabōka*, *žot* итд.; *žot*, *vōk* итд. Исп. J Arch XXIX 323–324.

§ 60. Према опису В. Рожића, југозападни говор или пригорски има ове главне особине:

Место праслов. *d'* он има *j*, а место праслов. *t' – č*; место праслов. група *stj* и *skj* има *ś*, а место *zdj* и *zgj* – *ž*. Навешћу по неколико примера, и то из Рожићева „Prigorja“: α) *isája*, *zaája* ZbNŽO XII 50 *řjav* XII 74 *řjave* XII 74 *mejaš* XIII 211 *najrâje* XIII 239 итд.

β) *Dimaći* XII 48 по *nići* (= по *noći*) XII 58 *s pleći* XII 60 *pećina* XII 50 итд.

γ) *kléša* XII 165 *Laniše* XII 49 *strnišu* XII 62 *dvorišu* XII 59 *ognišu* XII 202 *puša* XII 63 *šap* XII 69 *oprása* XII 71 *priš* XII 75 *šipaška* XII 97 *gospošina* XII 120 *Bujanšaku* XIII 162 *dešica* XIII 168 *napušati* XIII 174 *popušati* XIII 186 *pàšiti* XIII 188 *otešàti* XIII 189 *otešádu* XIII 189 *zapusene* XIII 199 *šape* (= штапове) XIII 201 *spušal* XIII 201 *spušali* XIII 201 *dipušaju* XIII 229 *dipušeha* XIII 230 *išedu* XIII 243 *pušadu* XIII 255 *iše* XIII 255 *zapuseha* XIII 257 *slobošina* XIII 267 итд.

§ 61. Место *o* пригорски говор има редовно *u*: *gúsenica*, *gúst*, *múdar* итд. Исп. Rad CXV 83.

Овај говор има увек *u* и место *l*: *vūna*, *vūk* итд. Исп. Rad CXV 83.

§ 62. У северозападним говорима хрватског кајжавског дијалекат место *d'* изговара се *j*, место *t' – č*, место *stj* и *skj* – *šč*, место

o – o, а место l – o. Шта је у тим говорима место *zdi* и *zgi*, не могу рећи, јер, на жалост, описа тих говора још немамо, а текст Ваљавчев (*Narodne pripovijesti u Varaždinu i okolici. Sakupio Matija Kračmanov Valjavec. Drugo izdanje. U Zagrebu 1890*) је уопште несигуран (Исп. Ј Агн XXVII, 581): у тексту Ваљавчеву – у појединим приповеткама – има и *d* поред *j* место *d'*, и *u* поред *o* место *o*, а тако и место *l – u* и *o*, док у тексту Олге Јерман: Rabar Matijaš (Petrijanec¹) u Hrvatskoj), ZbNŽO XXI 140 – 142 место *o* редовно је *o*: *mož*, *f šumo* (акуз. јд.), *boš*, *pot*, *vu jedno šumo veliko* (акуз. јд.), на *postelo* (акуз.), *tresnol*, *zginole* итд. Тако исто у том тексту је о место *l*: *dogo*, *jaboka*, *jaboke*.

§ 63. Позната је чињеница да се проф. А. Белић и проф. Ф. Рамовш не слажу у својим погледима на питање о пореклу хрватског кајкавског дијалекта. Проф. Рамовш мисли да је у основици данашњег хрватског кајкавског дијалекта словеначки говор који се још од почетка X века одвојио од осталих словеначких говора и ушао у заједнички живот и развитак са чакавским и штокавским српскохрватским дијалектом: „Srbohrvatski kajkavski dialekt, вели Рамовш (*Dialektološka karta slovenskega jezika*, стр. 56), v svoji začetni razvojni epohi v izdatni meri participiral na inovacijah, ki so značilne za slovenski jezik, tako da ga moramo smatrati za osnovno slovenski govor (prim. razvoj *t'-d' > t'-j > č-j*, *č-j* in *šč*, *ždž < stj*, *skj*, *zdi*, *zgi*; *o > o*; *-oiŕ* v instr. sing. fem. v *-o*, *-o*; *ř > -rj-*, vpliv kvantitete na kvaliteto vokalov; obravnavanje *ê* v dolgih zlogih, *z* in *ь* v dolgih zlogih; končnica *-ov* v gen. pl. masc.; futur z *bom*; ohranitev supina; tvorba *pečejo* итд.)“. Међутим проф. А. Белић сматра „да је симбиоза чакавског, штокавског и једног кајкавског дијалекта, који се већ врло рано, у X веку, или можда још раније, одвојио од осталих кајкавских дијалеката — учинила да се од тих дијалеката, нарочито у време непрестаног померања становништва од краја XV-ог до краја XVII века од Словеначке до Војне Границе и натраг, — створи посебан српскохрватски дијалекат — хрватски кајкавски“ (Исп. Ј Ф XIV 242).

Него, из овога што сам навео, још се не види јасно колико се стварно проф. А. Белић и проф. Ф. Рамовш размимоилазе у својим погледима на ово питање, — на питање о пореклу хрватског кајкавског дијалекта. У своме делу *Галички дијалекат*, стр. 30—31, проф. А. Белић, дајући општу карактеристику македонског дија-

1) Петријанец је општина у varažдинском срезу.

лекта, вели: „У овом правцу македонски дијалекат напомиње српскохрватски кајжавски дијалекат. Несумњиво је да је на истоку у склоп кајжавског дијалекта (у т.зв. источнокајжавски) ушао врло стари штокавски дијалекат; на североистоку словеначки кајжавски, а на југозападу — чакавски. У току времена они су, находећи се под истим приликама, развили сличне особине, тако да се данас може о њима говорити као о једном српскохрватском дијалекту; али до данашњега дана у источнокајжавском сачувано је *ч* и *џ* (= *ћ* и *ђ*), у југозападном-чакавско *т'* и *ј*, и само на северозападу — словеначко *ј* и *ч*!...“ Проф. Рамовш међутим у својој расправи: *Über die Stellung des Slovenischen*, објављеној у Миколину Зборнику (Хелзингфорс, 1932, са франц. називом *Mélanges de Philologie offerts à M. J. J. Mikkola, prof. de Philologie slave à l'Université de Helsinki. Par ses amis et ses élèves*) износи ова своја тврђења: 1) $\bar{d} < d'$ у источнокајжавском је штокавски утицај; 2) $\bar{z}d\bar{z}$ (тако је код Р.) у источнокајжавском и $\bar{z}d\bar{z}$ у северозападном кајжавском говору особине су којима се хрватски кајжавски дијалекат одређује као кајжавски словеначки по пореклу; 3) $\bar{c} < t'$ у југозападном кајжавском говору идентично је са $\bar{c}$ ($< t'$) у југозападним словеначким говорима; 4) $\bar{s}$ у пригорском говору је постало од $\bar{s}t\bar{s}$, а $\bar{z} < \bar{z}d\bar{z}$ — на тај начин што је у тим групама редуциран дентални елемент; 5) *и* наместо *о* у хрватском кајжавском дијалекту донекле је од *о*, а донекле — штокавско-чакавски утицај.

Као што се види, по А. Белићу су $\bar{d}$ и $\bar{z}d\bar{z}$ (в. § 182) у источнокајжавском црте којима се тај говор — источнокајжавски одређује као штокавски по пореклу, док по Ф. Рамовшу је $\bar{d}$ — штокавски утицај, а $\bar{z}d\bar{z}$ — кајжавско словеначка особина. Даље, за А. Белића су $\bar{s}$ и $\bar{z}$ у југозападном говору *чакавске* особине; међутим за Ф. Рамовша и те су особине — старе кајжавско-словеначке особине. Јер он, проф. Рамовш, сматра да је чакавски дијалекат развио $\bar{z}j$ (прво $\bar{z}j$, а после $\bar{z}j$ — вели Рамовш) $< zdi, zg\bar{i}$ независно од кајжавског: „... zu beachten ist aber der Umstand, dass $zdi, zg\bar{i}$ hier (тј. у чакавском дијалекту) eine andere Entwicklung eingeschlagen haben als im Slov. und Kajk.; zdi ist nämlich gleichzeitig mit $d' > j$ zu $\bar{z}j$, d. h. $\bar{z}j$ geworden, während slov.-kajk. $\bar{z}d'$ über den Wandel $d' > j$ hinaus bewahrt geblieben und dann mit der Entwicklung $t' > \bar{c}$ zusammengegangen ist: $\bar{z}d' > \bar{z}d\bar{z}, \bar{z}d\bar{z}$ “ (Миколин Зборник, 229). Могу ово упростити и рећи да Рамовш сматра да $\bar{s}$ и $\bar{z}$ у југозападном кајжавском говору претстављају, у ствари, први ступањ развитка

прасл. $\acute{z}d'$ и $\acute{s}t'$ у кајкавском дијалекту: по Рамовшу, $zd\dot{\imath}$ и $zgi > \acute{z}d'\acute{z}$, $\acute{z}d\dot{z}$; $st\dot{\imath}$ и $sk\dot{\imath} > \acute{s}t\acute{s}$, $\acute{s}\acute{c}$; од $\acute{s}t'\acute{s}$ и $\acute{z}d'\acute{z}$, као што је већ речено, добивено је, по мишљењу Рамовшова, $\acute{s}$ и $\acute{z}$, — на тај начин што је „редуциран дентални елеменат“.

Рекао сам како проф. Рамовш схвата *u* наместо *o* у хрватском кајкавском говору; проф. А. Белић у своме чланку „Кајкавски дијалекат“ (Ст. Станојевића НЕСХС II 214) међутим вели: „Да су особине пригорског говора у основици чакавске, о томе не треба сумњати. И замена *o* чистим звуком *u*, и замена *!* чистим звуком *u* показује да је улазак пригорског говора у кајкавску целину доцнијег датума, док је заједница источног дијалекта са осталим делом К.Д. веома стара“.

§ 64. Хоћу поводом ових претпоставки да учиним једну примедбу. Наиме, јасно се види да је за Рамовша несумњиво словеначко порекло хрватског кајкавског дијалекта. Али, с друге стране, морам одмах рећи да се Рамовшово мишљење не може примити. Јер када Рамовш вели да је развитак $\acute{z}d'$ у кајкавском ишао паралелно са развитком $t' > \acute{c} - \acute{c}$, односно $st' > \acute{s}\acute{c} - \acute{s}\acute{c}$, он је дужан да нам објасни, зашто немамо и $\acute{z}d'$ у оним говорима у којима имамо $\acute{s}\acute{c} < \acute{s}t'\acute{s}$ и, друго, зашто нема и $\acute{z}d\dot{z}$ у говорима у којима имамо $\acute{s}\acute{c} < \acute{s}\acute{c}$. — Место праслов. група $st\dot{\imath}$, $sk\dot{\imath}$ имају, као што је познато, $\acute{s}\acute{c}$ југозападни словеначки говори: резиски, горички и крашки, а $\acute{s}\acute{c}$ имају говори: прекомурски, источноштајерски говори, рожански, зилски, нотрањски, долењски и белокрањски говори; сви други говори словеначки имају $\acute{s} < \acute{s}\acute{c}$ ($\acute{s}\acute{c} > \acute{s}\acute{s} > \acute{s}$). Међутим у говорима у којима се употребљава $\acute{s}\acute{c}$ немамо, као што бисмо очекивали, $\acute{z}\acute{d}$, него имамо — $\acute{z}$, а од оних говора у којима се употребљава $\acute{s}\acute{c}$ имају $\acute{z}d\dot{z}$ само прекомурски и говори источне Штајерске; рожански, зилски, долењски и белокрањски говори међутим имају $\acute{z}$, а немају — $\acute{z}d\dot{z}$, како бисмо, према $\acute{s}\acute{c}$ ($< \acute{s}\acute{c}$), очекивали; а та се чињеница, заиста, противи Рамовшова „паралелизму“: да је $\acute{z}d\dot{z} > \acute{z}$ онако као што је $\acute{s}\acute{c} > \acute{s}$. Него, осем свега тога, и опет остаје нешто што се из Рамовшове формуле никако не може извести. Има словеначких говора у којима имамо $\acute{z}j$ — у бриском и пољанском говору: $d\acute{e}z\acute{j}\acute{a}$ — у првом говору и $d\acute{e}z\acute{j}a$ — у другоме. Исп. Fr. Ramovš, Hist. gram. VII 60, 97. А то, одиста, не може бити пука случајност. Напротив, и сама та чињеница мени даје потпуно право да речем да у овом тумачењу Рамовш греши.

§ 65. До стања које у овом правцу имамо у словеначком језику могло је доћи једино онако како проф. А. Белић мисли. А проф.

А. Белић (ЈФ IV 244) мисли да је, осем у прекомурском, у свим кајкавским словеначким говорима било, као и у чакавском $žj < zdj$ и zgj , па је то $žj$ у једним говорима дало $ž$, а затим $ž$, а у другим говорима је делимично остало као $žj$ (у пољанском говору и у бриском). Што се тиче прекомурског говора, проф. А. Белић сматра да је и он имао $žj < zdj$, zgj које је у њему дало $žd'$ (јер у прекомурском говору, као што је познато, свако j прелази у d' : $d'àgoda < jagoda$, $d'àma < jama$ итд. Исп. Fr. Ramovš, Hist. gram. II, 165 итд.), а то је даље, под утицајем претходног $ž$, прешло у $ždž$. Заиста, врло је добра илустрација за ово тумачење источнокајкавски говор, у коме имамо $đ$ и $žđ^2$: $prěda$, $měđa$, $rođđ^0k$ итд., али: $dežđ^2a$, $možđ^2ani$, $brižđ^2ati$ итд. (исп. J Arch XXIX 331).

§ 66. Али уопште, хипотеза Рамовшова да су групе zdj и zgj у кајкавском дијалекту дале $žd'ž$, а то доцније у једним говорима $ž$ — у југозападним говорима хрватског кајкавског дијалекта, а у другим $ždž$, које се, по мишљењу Рамовшова, тако сачувало у прекомурском, источноштајерским говорима, у источном и северозападном говору хрватскога кајкавског дијалекта, док је у другим дало $ž$, онако као што је $šč > š$ — невероватна је. Откуда то да $žd'ž > ž$, а $št's > š$ баш у оном говору кајкавском, управо само у једном делу његову, који је образовао основицу хрватског кајкавског дијалекта (по Рамовшу)? И друго: када би Рамовшова основна претпоставка била тачна, несумњиво бисмо међу словеначким говорима имали данас и такав говор који би имао $žd$ или $dž < žd'ž$, — дисимилацијом првог или другог $ž$.

§ 67. До оваквог закључка о $ždž$ Рамовш је вероватно дошао због тога што му није било познато да има штокавских говора који у својој структури имају h , $h̃$, $sh̃$ и $sh̃h̃$. А такве је говорице проф. А. Белић утврдио у целом појасу који је некада захваћао западну Славонију, Босну и један део средње Далмације (исп. његову расправу *О основној чакавској акценџуацији*, Глас CLXVIII, 35).

§ 68. У пригорском говору има s и место секундарне групе stj : $liše$ ZbNŽO XII 224 $trše$ ZbNŽO XII 53 55 56 57 67 итд. $třšu$ ZbNŽO XII 56 67 292 $třša$ ZbNŽO XII 71 212 итд. $ráše$ ZbNŽO XII 128 $kršanski$ ZbNŽO XIII 3 $kršanska$ ZbNŽO XII 272 $kršanskoga$ ZbNŽO XIII 52 $kršanske$ ZbNŽO XII 273 $Brešê$, $Raše$ (село) ZbNŽO XII 55 итд. Према томе несумњиво је да су s и $ž$ у пригорском говору скорашњег порекла: $*žj > ž > ž$: $*možjani > možani > možani$,

а *šč* > *šš* > *ś*: — *klešća* > *klešša* > *kleša*, *lišće*, у коме је *šč* од *stj* добивено несумњиво под утицајем штокавског, > *lišše* > *liše*, *krščanski* > *krššanski* > *kršanski* итд. (исп. А. Белић, Српскохрватски језик. Ст. Станојевића НЕСХС IV 393). — Рожић у својој студији о пригорском говору вели да се говори *sveκλοšću* (*svetlošću*), *milošću*, *starošću*, *kerišću*, *jákošću* итд. (Rad CXVI 123—124). Међутим ја сам у његову опису (на народном говору) народнога живота у Пригорју забележио: *s kestjû* ZbNŽO XIII 104. Ја зато и мислим да се у пригорском говору и не изговара *milošću*, *košću* итд. него или *milošu*, *starošu* и сл. или *milostju*, *starostju* и сл., а то: *milostju*, *starostju* и сл. према облицима: *lâžju* (*lažjû*), *zapovedjû*, *živadjju* итд. У пригорском говору и — *tj*-<-*tbj*— прелази у *ć*: *cveće* и сл. (Rad CXVI, 120); међутим инстр. јд. од *pðstat* гласи, према *lâžju* и сл., *postatju*, од *pðprat* — *papatju* итд. (Rad CXVI 123).

§ 69. Да се задржим и на осталим тврђењима Рамовшовим. У замени полугласника гласом *e*, — „у дугим слоговима *é* (затворено *e*), а у кратким отворено *e* или *ə*“ (Миколин Зборник, 227) Рамовш види слагање хрватског кајкавског дијалекта са североисточним словеначким говорима. Као што је познато, у погледу замене полугласника, словеначки језик се дели у два дела: североисточни и југозападни део. Североисточни део словеначког језика — корушки и штајерски говори место полугласника има *e*, а југозападни део има — *a*.

Познато је Облаково мишљење о овој особини. Он у ZbNŽO I, стр. 59, вели: „U ovoj tački bijaše već u XIV stoljeću razlika između srpsko-hrvatskoga i severnih i istočnih slovenačkih dijalekata, koji takođe poluglasnik razviše u *e*. Pošto je broj kajkavaca koji govore *e* za *z*, *b*, barem jednak, ako ne veći od onoga broja Slovenaca *e* — skupine (koji govore *e* za *z*, *b*), to se ovo ne može smatrati za osobinu sjevernih i istočnih slovenačkih dijalekata, koja se nastavlja u kajkavštini, nego se mora govoriti o sjeveroistočnoj slovenačkoj i kajkavskoj zamjeni poluglasnika“. Али Рамовш ипак мисли да је прелаз полугласника у *e* у хрватском кајкавском дијалекту кајкавска словеначка особина; међутим то се ничим не може доказати. Напротив, на основу тога што *e* место полугласника имају *североисточни* словеначки говори, — затим кајкавски хрватски у својим дијалектима, и у оном који има штокавских црта и у оном који има кајкавско-словеначких, — могло би се са истом вероватноћом рећи да је то поникло у делу кајкавског дијалекта са штокавским цртама као што је поуздано да је тај

дијалекат и неке друге своје црте пренео и на прекомурске говоре преко својих претставника који су се селили чак у те крајеве.

Има доста сличних дијалеката, па је тешко утврдити откуда нека црта потиче. Такво је *i* место *ǃ* у штокавским и чакавским говорима. Може ли се рећи да је то чакавизам у штокавским говорима и обрнуто? Исто тако и за југозападне словеначке говоре и чакавски говор који имају *a*: може ли се рећи да је то чакавизам у словеначком језику, како би долазило по овом тврђењу Рамовшову?

§ 70. Као што је познато, у прекомурском говору у инструменталу јд. именица ж. рода завршетак је *-оуџ* или *ов*: *vodòuџ*, *ribòџ*, *mâter'd'ov* (место *mâter'jov*, — у прекомурском говору место *j* говори се *d'*: *pod'as* < *pojas*; *rib'd'e* < *ribje* итд. Исп. Fr. Ramovš, Hist. gram. II, 165—166 и § 65). Проф. Рамовш мисли да је прекомурски говор „do časa diftongiranja *ǃ* > *оуџ*“ имао **ženóm*, које је доцније дало **ženòџm*; *-оџm*, због тога што је „težko izgovorljiva skupina“ > *оџ*. Сугласник *m* у **ženóm* и другим именицама ж. рода, по Рамовшову мишљењу, добивен је од именица мушкога и средњега рода.

Истина је да у прекомурском говору *ǃ* > *оџ*, али је тако исто истина да ни у једном другом словеначком говору нема у инструменталу јд. именица ж. рода *m* од именица мушкога и средњега рода. Због тога што међу словеначким говорима само у прекомурском има у инструменталу јд. **-óm* и *om*, које је дало *-оџ* и *ov* (*ribov* и сл.), ја и мислим да је *-óm*, односно *-om* такође добилено контаминацијом завр. *-ó* (и *o*) и *m* од *-um* — завршетка кајжавског дијалекта.

§ 71. Кајжавске и словеначке (око Средишча) облике императива: *ječ*, *poveč*, *vič*, *gleč* и *ječte*, *povečte*, *vičte*, *glečte* Рамовш изводи од **jejd* (тј. *jej* + *d*, где је *d*, вели он, узето из других глаголских облика), које је, *jejd*, дало *jeđ*, онако као што је чакавско дијалекатско *najt* > *nač*. Мислим да је неоправдано у тумачењу тих облика позивати се и на шта друго сем тако обичних и толико распрострањених у свима говорима српкохрватских облика *jeđ*, *viđ* итд. и *jeđte*, *viđte*... што је дало *ječte*, *vičte*, односно — *ječte*, *vičte*.

§ 72. Али је чудновато када проф. Рамовш међу цртама којима се (по његову мишљењу) хрватски кајжавски дијалекат одређује као кајжавски словеначки *ĭo* *ĭorekly* узима треће лице множине презента *treseju* и сл. У споменицима кајжавским 16 века такви се облици 3 л. мн. презенти врло ретко јављају, а то значи да их ни у народном говору тога времена није било много. Међутим

у словеначким текстовима 16 и 17 века ти су облици сасвим обични.

§ 73. Да истакнем и ово. У свим говорима хрватског кајкавског дијалекта и у готово свим споменицима кајкавским у једнини заповедног начина имамо *i*, а у множини за све основе *e*; као што је познато, у старословенском смо имали старе наставке за императив, код једних глагола (код глагола са основом на сугласник): *и: ђше*, код других: *и: ише*. Како у словеначком језику тога нема, тј. *еше*: *и* у императиву, јасно је да је ту особину сам хрватски кајкавски дијалекат развио, и то из основице српско-хрватске; *-еше*: *и* у императиву имамо у средњоштокавском и у једном делу староштокавског говора (исп. А. Белић, Галички дијалекат, стр. 59).

Да наведем неколико примера, прво из данашњих говора: из говора Вирја и његове околине: *nesête, dignête, molêmo* итд. Исп. JArch XIX 374; из требаревског говора: *pazete ZbNŽO VI ideme se kupat ZbNŽO III 78*.

Из споменика 16 и 17 века: α) из језика Врамчева: *rečete, odvrzete, rečemo, oblečete* итд. JArch XXXII 349; β) из Хабделићева језика: *recemo, trošete, hitete* итд., исп. JArch XXXI 547; из Крајачевићева (Петретићева): *idete SE 1 recete SE 1 podignete SE 3 napunete SE 25 pustete SE 30* итд.

§ 74. По моме мишљењу, код Рамовша је неоправдано и то што сматра да се и цртом *rj < ř* одређује хрватски кајкавски дијалекат као кајкавско-словеначки *њо њореклу*. Јер у говорима хрватског кајкавског дијалекта има и *r* тврдога: у источнокајкавском: *zidâ°ra, zlatâ°ra, gospodâ°r, pastir* итд. Исп. JArch XXIX 337. Зато ја и мислим да је ово (*ř*) нова црта, да је ушла у ове говоре доцније из словеначког. И у прекомурском говору има *r*: *çesâra*, а тако и у говорима источне Штајерске: *càsara, đrvôra* итд. Исп. Fr. Ramovš, Hist. gram. VII 171 и 178.

§ 75. Што се тиче *суџина* у кајкавском дијалекту, мислим да се може рећи само то да је хрватски кајкавски дијалекат ту особину *одржао* под утицајем словеначког, јер је несумњиво да је у старо доба супин био познат и штокавским и чакавским говорима, — као што се његов облик на *ш* сачувао у многим срскохрватским дијалектима до данас. Позната је особина неких данашњих српско-хрватских говора да се у њима употребљава и генитив објеката место акузатива, на пр.: *уџиша мајке* место *уџиша мајку* и сл.; тај генитив објекта место акузатива „морао се развити прво уз

супин, па остати тако када је супин замењен инфитивом...“ (А. Белић ЈФ XII, 268).

§ 76. Говори који су образовали основицу хрватског кајкавског дијалекта „имали су од почетка природни наслон на словеначке говоре“. Од краја 15 века то наслањање хрватског кајкавског дијалекта на словеначке говоре још је веће. „Под турским притиском, образовањем Војне Границе, која је била на граници Славоније и Хрватске у једно време, извршило се померање становништва. Оно је ишло не само из Славоније у Хрватску, него и даље, у Крањску и Штајерску, отуда се враћало, померало од места до места. Тако се извршило успостављање врло блиских језичких веза међу словеначким дијалектима и кајкавским хрватским говорима“ (А. Белић, Ст. Станојевића НЕСХС II 214).

§ 77. О томе се мора водити рачуна. И друго, по моме мишљењу, нетачно је када се при решавању питања о хрватском кајкавском дијалекту, — питања о његову пореклу, узима за полазну тачку данашњи кајкавски говор, управо — данашњи северозападни говор хрватског кајкавског дијалекта.

Јер када Рамовш за *ǣ* у источнокајкавском говору вели да је то штокавски утицај: „ostkajk *ǣ* für *d'* ist dem štok. Einflusse zuzuschreiben“ (Миколин Зборник, 225), а за *u* место *o* да је делом од *o*, делом шток-чакавски утицај: „die im Kajk. seit. dem. XIV. Jh. sporadisch auftretende dial. Vertretung des *o* auf dial. Wandel *o* > *u*, teils auf. štok., čak. Einfluss zurück“ (Миколин Зборник, 225), зашто ми не можемо рећи обрнуто: nordwestl. *j* für *d'* ist dem slov. Einflusse zuzuschreiben“, а то исто и за *o* место *o* у северозападном говору? Али би и тако тврђење било нетачно, управо — језик у споменицима кајкавским 16 и 17 века и таквом би се тврђењу противио.

§ 78. Ја сматрам да није тачно када се мисли да писци кајкавски 16 и 17 века нису писали онако како је говорио народ њихових завичаја. — Ј. Хабделић у своме „Зрцалу Маријанском вели: „Так, кому knižice ove ne budu po voļe, naj je ostavi, a svoje, ako je ima, naj popravi; ako ih nema, naj nove bolje spravi, listor, na hvalu Božju, D. Marije poštenje i občinsku korist. Ništarmeñe, кому se horvatski hoče govoriti, neka reče mesto *lehko* – *lahko*, mesto *osem* – *osam*, mesto *jalen* – *jalan*, mesto *nesem* – *nesam*, zc. Ar né teško mesto E. postaviti ili reči I. ali mesto E. A. Ja sem činil štopati onak kak onde govore gde sem pisal.“ Зашто да не верујемо Хабделићу, — да је загребачки језик био у његово време онакав какав је у његовим делима? Из овога што сам рекао види се

да се у извесном правцу може примити оно што Јагић у своме Archivu (XXXI, 541) вели за Хабделићев језик: „Diese Sprache wird wohl nicht auf dem ganzen kajkavischen Sprachgebiete gerade so gesprochen worden sein, wie sie uns in den Werken Habelićs vorliegt. Sie ist hier ein literarisches Produkt, hervorgegangen aus einer gewissen Mischung verschiedener Dialekte, die in Agram durch die daselbst aus verschiedenen Gegenden konzentrierte Intelligenz in unmittelbare Berührung gekommen waren und mäßigend aufeinander wirken.“ То значи да се тако и говорило, без обзира на то како је до те κοινή, тог мешаног језика дошло.

То што у данашњим говорима хрватског кајкавског дијалекта нема потврде за многе црте које се налазе у споменицама 16 и 17 века, долази пре свега отуда што се структура хрватског кајкавског дијалекта од 16 века — од турских надирања — знатно изменила.

§ 79. Језик у споменицама кајкавским 16 и 17 века таквог је карактера да искључује сваку сумњу у то да је при образовању основице хрватског кајкавског дијалекта учествовао говорни језик хрватске. Али се на основу ових чињеница: прво, што у споменицама 16 и 17 има много више штокавских и чакавских особина неголи у данашњем хрватском кајкавском дијалекту и, друго, што се данашњи говори хрватског кајкавског дијалекта *само* у млађим особинама слажу, мора и признати да главни део његове (хрватског кајкавског дијалекта) основице чине особине штокавско-чакавске. И, заиста, када се испореди језик у споменицама 16 и 17 века са данашњим говорима кајкавског дијалекта, види се јасно да је кајкавски дијалекат 16 и 17 века имао много више веза са штокавским и чакавским него што их има данас.

Али опет, истичући као пример Пергошића, који није умео писати друкчије него онако како је народ његова краја говорио (исп. § 53 и д.), морам рећи да ја не могу примити мишљење о томе да кајкавски писци нису писали онако како је народ њихових завичаја говорио.

Да видимо у ком су се правцу кајкавски говори изменили од 16 века.

§ 80. У споменицама 16 и 17 века умекшани сугласници *l* и *ñ* (добивени од *-lj-* и *-nj-* у прасловенском језику) сасвим су обични гласови; данас у северозападном говору и у источно-кајкавском месту *l* имамо средње *l*, а место *ñ* — тврдо *n* или *jn*; у југозападном (или пригорском говору) ти се гласови чувају (исп.

Rad CXV 94–96): „Mjesto *lj* govori se često samo *l*: *kral* mjesto *kralj*... mjesto *nj* govore njeKOJI *n*, njeKOJI *j*, njeKOJI *jn*“ – вели М. Ваљавец, оп. cit. VIII–IX. – „Glas *l* ovaj govor (тј. требаревски) ne pozna („priatel“, „mul“), а мј. *ń* има *jn* („mejne“) – А. Radić ZbNZO III 164. Исп. и JArch XXIX 336–337.

§ 81. Код Пергошића имамо само ове примере са *l* место *l̥*: *ne-prijatel'ske* 56 LII₆, *neprijatela* 61 LIX₆, 63 LX₄, 185 LXXXI *prijatela* 100 CXIV *prijateljstvom* 203 XI₆, *neprijatel'skim* 209 XXI₃, *neprijatelj* 23_{1,6}, *bolšu* 61 LIX₆, 63 LX₄, 185 LXXXI₁, *bolšim* 144 XXXII₈, *bolši* 197 II₈, *bolše* 198 IV₆, *bolša* 197 II₈, *pobolšanja* 23 XIV₂, *zadovolnim* 144 XXXII₁, *zadovolščina* 194 LXXXVI_{1,8}, 200 VII 209 XXII₁, 213 XXVI₉₋₁₀ *Zadovolnu* 44 XXXVI_{1,2}, *obranitela* 101 CXVIII 104 CXIX₄, *branitelj* 146 XXXIV₂, *zveličitela* 4 *jerdel'ski* 197 III₁, 198 IV *jerdel'skih* 198 III_{1,4}, *kral'evim* 202 XI.

Иначе редовно *l̥*: *zadovol'no* 65 XI *kraļa* 61 LIX₆, *poļa* 87 XCIII *postelju* 90 XCVIII₂, *voļa* 109 CXXVIII *zemļa* 113 CXXXIII_{2,4}, *trpļavnosti* 129 XIII итд.

За *n* место *ń* поуздан је пример код Пергошића: *ogen* 17 IX.

Пергошић пише: *opomeneñi*, *precenenje*, *opomenenjem*, *menenje*, *činenja*, *zazdelenje*, *delenje*, по *razdelañi*, *skupljenje*, *odkupljenje* итд. али, по моме мишљењу, те и сл. примере треба разумевати као образовања према инфинитиву и другим облицима, а не као образовања од трпног придева, како је правило да се у нашем језику од глагола овакве именице граде. Уосталом, то што је речено, потврђују ови примери: *videnje* 150 XLI и *okļastenje* 198 III_{1,4}.

§ 82. Код А. Врамца — у његовој „Кроници“ је *ń* обично, врло ретко — *n*, а *l* обично, ретко *l̥*: α) *zemļe* 35 (1077) 35 (1080) *zemļa* 32 (989).

Иначе: *zemlu* 3 (1) *zemle* 3 (1656) *zemla* 6 (2360) *zemlah* 26 (401) *ludi* 3 (1656) *luctvo* 4 (1658) 6 (2216) *ludje* 4 (1757) *luctva* 5 (2192) *nevola* 6 (2360) *kral* 4 (2030) *izrail'ski* 8 (2810) *odpelano* 10 (3231) *odpelan* 10 (3231) *spravlanju* 10 (3225) *kraluvati* 12 (3434) *obranitelj* 17 (3931) *v Nedelo* 24 (309) *Rimlanin* 28 (577) *Polakeh* 32 (977) итд. β) *ńegovu* 4 (1787) *oghñem* 5 (2047) *ogña* 6 (2224) *ž ñu* 7 (2576) *pregaňal* 9 (3065) *posleñega* 13 (3633) *pregaňanje* 24 (306) *koruñen* 34 (1047) *ñemu* 41 (1275) итд. Ретко: *pregaňanje* 20 (70).

§ 83. Код Хабделића имамо *l* место *l̥* у речима: *priatelj*, *priatela* итд., *stvoritelj*, *stvoritela*, *hranjitelj*, *vučitelj*, *odkupitelj*, *zveličitelj* итд. Исп. JArch XXXI 543–544.

Зато се о овоме мора водити рачуна. Уопште, — факат је да када данашњи хрватски кајкавски дијалекат има каква отсту-

пања од онога што се налази у споменицима његовим 16 и 17 века, он их, у већини случајева, има у правцу словеначког (в. ниже).

§ 84. У свим данашњим кајкавским говорима врло је развијена редукција самогласника; за југозападни говор нарочито је карактеристична асимилација вокала, „која је у томе што на пр. о у слогу испред *и* постаје и само вокал *и*“ и сл. (исп. А. Белић, Ст. Станојевића НЕСХС II 212): *sirimak* (siromah), *gimila* (gomila), *kiriti* (koriti) итд. Исп. Rad CXV 72 и д. Међутим у споменицима 16 и 17 века готово немамо редукције вокала, а примера за асимилацију вокала уопште нема.

§ 85. Код Пергошића има мало примера губљена вокала:

α) *razmeti* 63 LX₄ 65 LXI итд. *razmeto* 124; *razmeju* 66 LXVII₄ 121 итд. *razme* 74 LXXIV итд. *zrazmeti* 54 LI 82 LXXXVI 89 XCVII 141 XXVII₆ 187 LXXXII₉ 223 *zrazmeš* 82 LXXX₄ 100 CXIII₅ *zrazmevši* 200 VIII *zrazme* 147 XXXV *zrazmeju* 73 LXXI₁ *zrazmenje* 103 CXIX *zrazmej* 221 XXXV

β) *dalko* 64 LXI₁₀ 72 LXXI 105 CXXII *z dalke* (zemlje) 188 LXXXII₅ *z dalka* 188 LXXXII₁₅

γ) *jedennadeste* 23₁₁ *drugnadeste* 23 XIV₁₂ *tretinadeste* 23 XIV *petinadeste* 23 XIV₁₅ *dvienadeste* 77 LXXVIII итд. Према томе, јасно је да се тај појав (редукција вокала) у кајкавском развио под утицајем словеначких говора, у којима је редукција вокала врло развијена још и пре 16 века (исп. Fr. Ramovš, J Arch XXXVII, 123—174, 289—330).

§ 86. Данашњи кајкавски говори не знају за предлог-префикс *iz*, већ само за *z*; у споменицима 16 и 17 века међутим имамо *iz* поред *z*:

Код Пергошића: α) ...*iz* svojega gospodna ruk utekli... 213 XXVI₄, *Da mozibiti je iz svetih krajev spravljena po dugom običaju neka pravda... zešla* 123 XVI₉, *ili iz založnoga imienja ili z čiesti* 133 XIX; β) *da bi kakove svade... ne izašle* 59 LVII. Иначе редовно *z*:

α) *zbiti* 56 LIII₃ *zbiје* 152 LII₅ *zbitomu* 218 XXXI₁ *zvršavati* 210 XXIII *zvrši* 139 *zmišaju* 96 CVI₂ *zmislili* 19₁ *spuni* 77 LXXVIII₂ *zmire* 170 LXVIII₂ итд.

β) *z imienja* 14₁ *z vnoгих* 69 LXVI₂ *z francuskoga* 123₁₂ итд.

§ 87. Код Врамца: *iz* orsaga Kr. 40, *ogña is kamena skresa* Kr. 9 (2224), *iz* Sicilije Kr. 17 (3929), *iz* Mesopotanije Kr. 5 (2205) поред: *z* ništara Kr. 3, *na sončem zhode* Kr. 3, *zežgal* Kr 9 итд.

§ 88. Ј. Хабделића: α) *iz štale*, *ali iz hleva* ZM 49, *iz pivnice* ZM 49, *iz ladice* 49, *iz darežlive ruke* ZM 64, *iz zlata i z svile*

ZM 67, *iz glave lahko ne zide* ZM 77, *iz zmožnosti* ZM 108 итд. — β) *izidi* ZM 55, *izhaja* ZM 82, *izide* ZM 99, *izhoda* ZM 107, *iztira* ZM 107 итд. поред: *z drveneh* ZM 115, *z oveh Krištuševah reči* ZM 91, *ze vsega srca* ZM 85, *zeznaš* ZM 114 итд. — *zgubili* ZM 79, *zreči* ZM 79, *zgovorjene* ZM 81, *znašati* ZM 82, *zgubil* ZM 99, *zmeđ* ZM 104 итд.

§ 89. Крајачевића (Петретића): α) *iz hiže* SE 9, *iz varaša* SE 13, *iz tebe* SE 21, *iz gore* SE 26, *iz vust* SE 38, *iz drobtin* SE 40, *iz cirkve* SE 47 итд. β) *iziti* SE 21, *izhóde* SE 22, *izhađa* SE 38, *izide* SE 47, *izešel* SE 48 итд. γ) *ztavši* SE 20, *zhoda* SE 20, *zmeđ* SE 33, *zkusitel* SE 38, *zleze* SE 43, *zešedši* SE 40, *zegal* SE 41 итд.

И ово, по моме мишљењу, не говори у корист Рамовшове претпоставке, да је хрватски кајжавски дијалекат по пореклу — кајжавски словеначки.

§ 90. Глас *h* данас се употребљава у северозападном говору; у источнокајжавском говору и у југозападном тај се глас губи, што долази, несумњиво, од штокавских говора.

У својој студији *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie* Ф. Фанцев за губљење *h* наводи примере: *rā^onīti*, *rā^ost*, *rāpaf*, *rā^okāti* — *rā^očkati*, *lā^od*, *lā^oče*, *ladletīna*, *īža*, *intōf* итд. — У требаревском говору „глас *h* се не чује, већ се иза *a*, *e* и *i* мијења у *j*, а иза *o* и *u* у *v*, ако се посве не губи“. Исп. А. Radić, *ŽbNŽO* III 163. — „У пригорском дијалекту *h* се или сасвијем губи без икакве накнаде, или га замјењују други консонанти а особито лабијал *v*“. Исп. V. Rožić, *Rad CXV*, 86.

Што се споменика тиче, може се рећи да су у њима врло ретки примери губљења *h*, јер се и у штокавском говору тај појав отпочео тек поч. XVI века.

Између данашњих говора и споменика кајжавских има неслагања и у промени именица и глагола.

У ген. и акуз. придева и заменица место *oga* имају неки говори — *ega*, а други — *iga*:

§ 91. У самоборском говору:

а) *jednēga* ZbNŽO XIX 39 *čàrevega* XIX 39 *selakovega* XIX 41 *devétega* XIX 41 *súnčanega* XIX 41 *súsednega* XIX 42 *ovega* XIX 43 *nézinega* XIX 43 итд.

§ 92. У пригорском говору завршетак је у ген. и акуз. заменица и придева — *iga* или — *ega*, у дативу: *imu* или *emu*, а у лок. — *im* или — *em*:

а): α) *prviga* ZbNŽO XII 60 *prviga* ZbNŽO XII 74 *drugiga* ZbNŽO XII 74 81 85 итд. *kakviga* ZbNŽO XII 81 *jeniga* ZbNŽO

XII 85 *nikiga* ZbNŽO XII 89 *mlajiga* ZbNŽO XII 89 (od) *uniga* mesta ZbNŽO XII 93 итд.

β) *jenêga* ZbNŽO XII 81 *nikakvega* ZbNŽO XII 117 (od) *rastivega* (dreva) ZbNŽO XII 92 *tega* ZbNŽO XII 162 *kupovnega* ZbNŽO XII 112 *koruškega* ZbNŽO 112 (iz) *irejivega* (dreva) ZbNŽO XII 116 итд.

Међутим у споменицима 16 и 17 века таквих облика нема, већ само на *-oga*, а то значи да су изнети облици нови у кајкавском.

§ 93. Савремени говори хрватског кајкавског дијалекта не знају за неодређене облике придева, већ само за одређене; међутим у споменицима кајкавским 16 и 17 века има доста примера — истина, „по форми само, али не и по употреби“ (исп. Fancev, JArch XXX, 71; V. Rožić, Rad CXVI, 141)¹⁾ — употребе неодређених облика:

§ 94. Код Пергошића: Z *drugima huda* žitka ljudmi 56 LII₄, od *nega ne odezme huda* glasa 108 CXXV₈... ili: su drugim zakonom *huda* glasa i imena 103 CXIX₁... Kaštiga onoga koteri *plemenita* človeka i *huda* glasa ili *neplemenita* reče biti 228, *dobra* glasa i *počten* človek, ako što gode budi priemlje se na svedočtvo 203 XII... koteri su *dobra* glasâ i počteni ljudje 214 XXVII... nekoga *dobra* človeka prositi 102 CXVI₃, takova *mrtva* človeka vsake vrste... 90 XCVIII, Pravi su plemeniti od *plemenita* oca a neplemenite matere rođeni 230, i za govorenje protiv počtenju i *dobru* glasu nekoga počtivanoga človeka 174 LXXII₁, koteri je *dober* i *počten* človek 108 CXXV₂, da vsaki gospodin i *plemenit* človek... 59 LVII₁₁ поред: na kakova grieha ali *hudoga* dela učinjenje 56 LIII, ili po nekoga *verovanoga* mesta človeku 133 XIX, Ako koteri peruš i pravdaš človek nekoga *plemenitoga* človeka... 137 XXIII₁, jer *prostoga* človeka prisega prot *plemenitomu* človeku ništar ne hasni 141 XXVII, Da ako koteri peruš nekoga *prostoga* človeka... 215 итд. Da vsaki zastavni i *veliki* gospodin i *plemeniti* človek 59 LVII, jer *prosti* i *plemeniti* človek ne more više nego na sto soldinov priseči 145 XXXII, *Prosti* človek jedan sam buduči... 217, Ako li *prosti* človek 217 XXX итд.

§ 95. Код А. Врамца: vsaki *veren* i *dober* pastir. Post. I 174 b; *dober* i verni vitez. Kron 62; *dober*... i *močna* srca vitez 71; hudo drevo

¹⁾ Исп. и констатовање Л. Зиме: „Најбоље још се држе неодређени придавници у штокавштини, премда се и ту често не пази строго на разлику између једних и других. Још мање се пази на ту разлику у чакавштини, а кајкавштина је номиналну деклинацију придавника скоро сасвим напустила осим номинатива, а и у самом номинативу често се говоре одређени придавници мјесто неодређених“. (Некоје, већином синтактичне разлике између чакавштине, кајкавштине и штокавштине, стр. 10).

hud sad čini... sako drevo dobro *dober* sad čini. Post I 174a; Blažen je človek, koteroga Gospodin slugu *gotova* ...najde (II 8b)... koteroga su za *mrtva* ostavili bili (I)... za štimal bi bogatca *grešna* a kolduša *nesrečna* biti (I 150b)... imiela je *nečista* duha (I 66a)... budući jednoga nevolnoga *uboga* težaka sin. Kron 24; ki su *hudu* dobičku radi. Kron. 41 итд.

§ 96. Код Хабделића: *kteri* tak *kratek* imamo put. ZM 33... tak je pak *težek* bil on napitek. ZM 45... da ne nijedan *velik* inđenium. ZM 68... *vučen* človek. ZN 82 итд.

Непознавање неодређених облика црта је словеначког језика; према томе, за мене је јасно да су говори хрватског кајжавског дијалекта (источнокајжавски и југозападни кајжавски говор) и изгубили засебне облике именске деклинације под утицајем словеначког.

§ 97. У споменицима 16 и 17 века у дат. и лок. заменица и придева ж. рода имамо обично завршетак *oj*; у данашњим говорима имамо за те падеже завршетак *e* или *i*. Да наведем за то по неколико примера:

а) За источнокајжавски говор: α) у североисточном његову делу: *mòji* (= тојој), *dòbri*, *vròči* итд., исп. JArch XIX 370; β) у југоисточном делу источнокајжавског говора — у требаревском говору: (v) *martinske* (јорчине) ZbNŽO III 55, (pri) *male* (Luke) ZbNŽO III 57, vu *j-ne* (= vu њој) ZbNŽO III 58, (vu) *ke* ZbNŽO III 59, (na) *takve* ZbNŽO III 67 итд.

б) За југозападни говор (или пригорски): *mòji*, *nàši*, *ńiovi*, *tí*, *òvi*, *čiji žúti*, *zdràvi*, *mládi* итд. Исп. Rad CXVI, 130 и д.

в) За северозападни говор — говор Вараждина и његове околине: (to bo) *moji* (materi) V 287, *tvoji* (materi) V 288, (on to pove) *svoji* (ženi) V 19, (pri) *ni* V 26 итд. Што се тиче споменика, то у њима имамо овакво стање:

§ 98. Пергошић (исп. § 34) има облике на *-oj*, врло ретко на *-e*: α) k *tuđoj* 85 LXXXVII₄, *drugoj* (strane) 85, LXXXVII₄ *jednoj* LX, (protiv) *kraļevoj* (pravici) 64 LX₈, (na) *prvoj* (strane) 64 LX₁₀, (na) *glavnoj* (šentencije) 71 LXXXII₅, (po) *občinskoj* (priesembe) 80 LXXXIII₃, (po) *danoj* (donacije) 84 LXXXIV₄, (v) *očinoj* (hiži) 87 итд.

β) На *-e* у тексту I, исп. § 34 има само облике: (po) *očine* (smrti) 61 LIX, (po smrti) *ńegove* 72 LXX₄, (na) *ńegove* (zemļi) 81 LXXX₁.

§ 99. А. Брамец употребљава чешће облике на *e* у „Кроници“: има 16 облика са завршетком *e*, а 12 облика са завршетком *oj*:

α): (po) *božje* (zmožnosti) 10 (3238), (a matere) *negove* (jezik odrezan) 29 (642), (v) *pečujске* (cirkve) 34 (1047), (v) *vogrске* (zemle) 36 (1095) 41 (1095), (po) *svoje* (smrti) 38 (1196) итд. — β): (po) *vsoj* (zemle) 3 (1656), (po) *negovoj* (smrti) 13 (3641), *atenskoj* (obične) 14 (3655), (v) *Grčkoj* (zemle) 14 (3774) итд. Исп. § 40.

§ 100. Што је опет доказ да је његова основица чакавска, данас се, од говора који чине хрватски кајкавски дијалекат, само у југозападном говору компаратив гради онако како се гради у чакавском и штокавском, — наставцима: *eji* (у највећем делу шток. *iji*) и *ji*: α) *starēji*, *slabēji* итд. поред: *lutēji* итд.; β) *mlāji*, *glāji*, *jāči*, *drāži*, *glibļi* итд. поред: *lepļi*, *lagļi*. Са *ši* „не долази у пригорском говору до осамљена облика *lēpši...* поред *levši...* Исп. Rad. CXVI 173—174. — У источнокајкавском и у северозападном говору придевски компаратив се данас образује наставком *eši* (< *ejši*) или — *ši*. Навешћу по неколико примера: а) из источнокајкавског говора: *novēši*, *bogatēši* итд., *drāgši*, *bōlši* итд. (J Arch XXIX 371); — б) из требаревског говора: *stareši* ZbNŽO III 64 *skupeše* ZbNŽO III 75 *jeptineša* ZbNŽO III 76 итд. *najbolša* ZbNŽO III 79 *věkšemi* ZbNŽO III итд.; — из вараждинског говора: *stareši* V 1 *sladkēše* V 12 итд., *gorši* V 5 *mlajši* V 31 итд.

§ 101. Међутим у споменицима 16 века има и доста придевских компаратива на *eji*: у Пергошићеву преводу: *stareji* 47 XLII *najstareji* 229 *mudrejega* 58 LV₂ *starejega* 58 LV₂ 148 XXXVII *starejimi* 51 *najpoglavitieji* 180 LXXVI₄. Иначе: α) *najstareši* 47 XLII 102 CXVII₈ *poglavitieši* 180 LXXVI₄ *zmožneši* 50 XLVI *najpoglavitieši* 193 LXXXV₄ итд.; β) *dugšim* 136 *bolši* 197 *vekšim* 160 LIV₆ итд.; у Врамчевим делима: α) *stareji* Kr. 26 27 40 *poglavneji* Post. II 92 в; β) *mlađi* и *mlaji* Kr. 23 24 26. Иначе: α) *prijetnejši*, *starejši*, *dostojnejši*, *bogotejši*, *lutejši*; β) *dragši*, *hudši*, *vekši* итд. (J Arch XXXII 77—78); у Крапинским судским протоколима: α) *volneji*, *slobodneji*, *stareji*; β) *meši*. Исп. J Arch XXXII 77—78.

§ 102. Глаголи који у савременом књижевном језику имају у 3 л. множ. презента завршетак *e* и глаголи који у нашем данашњем књижевном језику имају у 3 л. множ. презента завршетак *у* у данашњим кајкавским говорима имају завршетак *eju* (*ejo*) или *iju*, дакле, — имају завршетак глагола типа *разумеши*—*разумеју*; међутим у споменицима 16 и 17 века врло су ретки примери 3 л. множ. са завршетком *eju*. Ево по неколико примера из данашњих кајкавских говора: а) из говора околине Вирја: *letiju*,

budeju, treseju, čujeju (J Arch XXIX 372); — б) из требаревског говора: *vęliju* ZbNŽO III 56, *kosiju* ZbNŽO III 57, *loviju* ZbNOŽ III 58, *bojiju* ZbNŽO III 70, *glediju* ZbNŽO III 71, *hodiju* ZbNŽO III 77 итд.; — в) из пригорског говора: *grízeju, rěčeju, bòdeju, tréseju, bereju, mijeju, gèneju, vrneju, žutiju, škòdiju* итд., исп. Rad CXVIII 62 и д.¹⁾; — г) из самоборског говора: *zapàziju* ZbNŽO XIX 64, *zapàmeteju* ZbNŽO XIX 80, *vidiju* ZbNŽO XIX 82, *šečeju* ZbNŽO XIX 43, *oblečejù* ZbNŽO XIX 45, *dójdeju* ZbNŽO XIX 45, *pozoveju* ZbNŽO XIX 46 итд.²⁾; д) из вараждинског говора: *idejo* V 287 *zestaneju* V 286, *ideju* V 18, *zemeju* V 20, *pokažeju* V 20 итд.

Према томе, ова је особина у хрв. кајжавском дијалекту новијега датума и не треба је узимати у обзир, тј. не треба је узимати као црту којом се хрватски кајжавски дијалекат одређује као словеначки *po poreklu*.

§ 103. Код Пергошића се налази само: *moreju* 29 XVIII и *želieju* (= старосл. желѣжѣтъ), а код Врамца: *nenavideju, hočeju* и *zeleju*, исп. J Arch XXXII 347. Јагић из језика Хабделићева наводи примере: *megleju* и *zeleju*, исп. J Arch XXXI 547.

Данашњи кајжавски говори не знају за аорист и имперфекат³⁾; у споменицима кајжавским 16 века „облици имперфекта и аориста нису ни ретки ни необични, штавише они се доста често употребљавају још и у кајжавском 17 века“ (исп. F. Fancev, Sveta Cecilija XVII 1923), стр. 4.

§ 104. Код Пергошића се налазе: а) имперфекти: *dostojaše* 73 LXXI, *govorjahu* 73 LXXI, *pošilahu* 134 XIX, *čiňahu* 177 LXXIV,

¹⁾ У овом су говору обични и облици: 3 л. множ. презента *idedu* ZbNŽO XII 59 *màridu* ZbNŽO XII 61 *rastedu* ZbNŽO XII 61 *žividu* ZbNŽO XII 61 *poberedu* ZbŽNO XII 62 *maredu* ZbNŽO XII 62 итд.

²⁾ И у овом су говору обични и облици: *zачужеду* ZbNŽO XIX 64, *pàzidu* ZbNŽO XIX 68, *rezídedu* ZbNŽO XIX 69, *brojídù* ZbNŽO XIX 75 итд. У споменицима 16 и 17 века таквих облика нема.

³⁾ „Die heutigen kaj-Dialekte kennen diese zwei Verbalformen nicht.“
Franjo Fancev, J Arch XXIX 374.

У тексту Кате Јањчерове налази се само „Bome *dojdoše* tu jena sneja... ZbNŽO VI 195, поводом чега се у напомени испод текста вели: „Jedini aor. za sing. i plur.“ (напом. 2).

„Kao ostatak imperfekta sačuvao se oblik od glagola *biti* u frazi: *běše ti vučiti, běše ti dójti* итд. Slično je kadikad i sa aoristom u 3 licu sing. i u 3 licu plur.: *òdnese ti ga, poješe ga* (pored: *poješe ga*), ali samo kod nekojih glagola i u prilikama, kada ko hoće emfatički i patetički što reći“, вели В. Рожић, Rad CXVIII, 60.

pisahu 177 LXXIX, *čiñaše* 177 LXXIV₈, 176 LXXIV₅, *obiršažuvahu*, *popisavahu* 177 LXXIV₈, *zaostavaše* 176 LXXIV₅, *odgañaše* 176 LXXI₅, *moraše* 190 LXXXIII₄, *rastieše* 177 LXXIV₈, *bieše* 17 VIII 66 LXII₃, *behu* 18 X₁; б) аористи: *prijeh* 4 *povedah* 28 XVII₆ *povedahmo* 80 LXXXIV, *nemogosmo* 223, *posluži* 4, *umre* 4, *be* 13 III 130 XV₈.

§ 105. Код Врамца: а) имперфекти: *rasteše*, *jedeše*, *ideše*, *idehu*, *sedieše*, *sedehu*, *perehu*, *govorjaše*, *prostiraše*, *nasleduvaže*, *lamlahu*, *prostirahu* итд.; б) аористи: *prie*, *poče*, *priesmo*, *znese*, *požre* итд. Исп. F. Fancev, JArch XXXII 351.

§ 106. Код Хабделића поред облика: *začeše*, *vzeše*, *vlezoše*, *otidoše* налазе се и облици за 3 лице мн. аориста: *legohu*, *najdohu*, *govorihu*, *dobihu* (исп. Јагић, Nochmals Juraj Habelić, Archiv f. slav. Philologie XXXI, 547—548). — Овакви облици за 3 л. мн. аориста — са завршетком 3 л. мн. имперфекта — „врло су обични и у кајкавском тексту јеванђеља Павлинског зборника од г. 1644“ (исп. F. Fancev, Sveta Cecilija XVII (1923), стр. 4).

§ 107. И код Крајачевића (Петретића) су врло обични и облици аориста и облици имперфекта: α) *prestreše* SE 2, *odidoše* SE 22, *razmeše* SE 24, *hodiše* SE 23 итд.; затим, са завршетком 3 л. имперфекта: *poslušahu* SE 23, *razmehu* SE 36 итд.; β) *povekšavaše* SE 24, *moļaše* SE 104, *hođaše* SE 131—2, *pričahu* SE 2, *čakahu* SE 18, *morguvahu* SE 33, *prihađahu* SE 57 итд.

Облике имперфекта за 3 л. множ. са завршетком *še* (узетим од имперфекта) имају од кајкавских писаца на пр. Јурјевић, (исп. Лукјањенко, Кайкавское нарѣчје 216—217).

§ 108. Јагић мисли да облици аориста и имперфекта код Врамца, Крајачевића (Петретића) и др. не претстављају облике народног говора. У својој оцени рада А. М. Лукјањенка (J Arch 584—585) Јагић управо вели: „Штавише, питање је да ли многи аористи код Врамца, Петретића и других немају старије узор... Мени се чини да је Вrameц искористио старије хрватске узор, а на то ме наводи то што сам опазио да постоји извесна разлика у језику између текста јеванђеља и објашњења. У тексту јеванђеља има много више облика аориста и имперфекта него у објашњењима...“ Ја пак мислим да Лукјањенко тачно вели: „Несомнѣнно, эти прошедшія существовали въ кайкавщинѣ (Кайкавское нарѣчје, стр. 217) и подъ вліяніемъ, словинскаго языка... постепенно утратились“, онако како су се (аорист и имперфекат) у току времена изгубили у чакавском говору.

§ 108. Није, дакле, само претпоставка него је факат да је ранији хрватски кајавски дијалекат у својој структури имао знатно више особина које су претстављале његову стару српскохрватску основицу него их данас има¹⁾. Савремени пак говори хрватског кајавског дијалекта показују јасно да је утицај словеначких говора на њих био од великог значаја. У словеначком се аорист и имперфекат не употребљавају; и ја, према томе, мислим да су словеначки говори утицали да се аорист и имперфекат и у хрватском кајавском дијалекту (у источнокајавском говору и у југозападном) тако брзо изгубе.

Наравно, мора се рећи да се у овом дијалекту могло нешто и самостално изгубити. — И само су позитивне црте словеначког језика које би се јавиле у кајавском говору доказ да се нешто могло развити под утицајем словеначког језика.

§ 109. Ни у једном од данашњих говора хрватског кајавског дијалекта будућа радња се не исказује конструкцијом *хоћу + инфинитив*, него се у њима будућа радња исказује конструкцијом *bit (bot)* или *budem (bodem) + радни придев*, или презентом перфективних глагола²⁾; кајавски писци 16 и 17 века међутим често употребљавају за футур *хоћу + инфинитив*, — поред конструкције *budem (bit) + радни придев* и презента перфективног — у значењу футура.

§ 110. У Пергошића имамо: *nečem ništar totu od njih govoriti* 151... *za to vu vetom meste hoću govoriti* 151... *nakrace hočem odgovoriti* 183... *malim rečmi hočem govoriti* 200... *kratkimi rečmi hoću govoriti* 118 итд. поред: α) *Govoril budem vre od devojačke črtine* 85 LXXXVIII... *takovo valovanje ne bude moči imelo* 98 CX₂... *Potomtoga i od pravd budemo govo-*

¹⁾ Исп. и проф. А. Белића констатовања: „Довољно је да се позovem на опис језика Пергошићева који је израдио у издању Трипартитума Ј. Поливка, па да се види, колико се особина, које су несумњиво припадале старом штокавском говору, који је у основици тога говора, изгубило од кроја 16 века до данас. И за друге особине (на пр. за употребу и губљење имперфекта и аориста) ови су споменици исто тако поучни“ (Ст. Станојевића НЕСХС II, 214—215).

²⁾ О овом облику (футуру) проф. Ф. Фанцев вели: „Das Futurum wird ausgedrückt entweder durch das Praesens eines perfektiven Verbums (so auch im Akslav.), oder durch das Particip. praet. act. II in Verbindung mit *bōm, bōdam*“ (JArch XXIX 371). — В. Рожић у своме раду о пригорском говору: „Futur I i II pozna prigorski dijalekat po oblicima, ali ih ne razlikuje značenem. *Já ću dojt i būm dēšal* mogu imati jednako značenje“. Исп. Rad CXVIII, 61.

rili 195 I₂, Jer ako tako ne bude, ne *буду се именувала* ... направ-
 љенја 197 II₈ итд.

β) ti takovi ništar ne *погубе* по временом прешати 77 LXXIX, Valovanje se v zalogu inače ne *препусти* међ хиџници, nego ako očivesto bude to 98 CX₈, I tiem zakonom ne *погуби* listor privilegioma da jošče i glavu i vsako imienje 128₈ итд.

§ 111. A. Брамец има: како ту *хоћете* v prisežno nedelo... *слишати* (Post I 2a) ...*побити хоће* земљу (Post. I 3a), *људје хоће* pred strahom *сећнити* (Post. I 4b). Исп. J. Arch XXXII 353. — Да наведем и пример из Крапинских судских протокола: ništar *нећу говорити* (Крар. 28a).

§ 112. Познато је да за футур са *хшеши* нити данас зна нити је знао словеначки језик¹). Међутим у штокавском се дијалекту будуће време од најранијих времена гради од презента глагола *хшеши* и инфинитива глагола, док у чакавском дијалекту та се конструкција јавља такође врло рано (А. Белић, „Српскохрватски језик“. Ст. Станојевића НЕСХС IV 401). Према томе, ова особина — употреба *хоћу*, *ћу* са инфинитивом за футур у споменицима кајкавским 16 и 17 века има за нас нарочити значај. Она не показује само, каквог је основног типа говор који лежи у основици језика кајкавских писаца 16 и 17 в., — тј. да је он српскохрватски *по пореклу*, него још говори и против претпоставке проф. Рамовша. Заиста, на основу чега је могао Рамовш изнети ово своје тврђење: „...српскохрватски је језик *ошео*²) кајкавски и северночакавски(!) говор даљем заједничком животу са словеначким језиком“. (Ст. Станојевића НЕСХС IV 219)? — Да је хрватски кајкавски дијалекат по својој основи словеначки говор који се тек доцније подвргао утицају штокавског и чакавског дијалекта, имали бисмо данас, несумњиво, у источнокајкавском говору употребу *хоћу*, *ћу* + *инфинитив* за футур.

§ 113. Данашњи говори хрватског кајкавског дијалекта не знају ни за прилог глаголски прошли (на -*вши* или -*в⁹*), али у споме-

1) Рекавши у своме чланку „Словеначки језик“ (НЕСХС IV 226) да се у терском дијалекту употребљава презент од глагола *хшеши* и инфинитив за футур, Рамовш одмах додаје: споменули смо већ горе, да наилазимо ту на трагове досељених чакаваца“.

2) Ја сам истакао.

3) „Prtcp. praet. act. I ist (y говору Вирја) dagegen gänzlich verloren gegangen“ — Fancev, JArch XXIX 375. — „Heutzutage kennt das Kajkavische dieses Participium nicht mehr“, исп. JArch XXXII, 355. — „Ако се и сачуваће таки и слични облици од тих времена (у пригорском говору)... маће се може то рећи о adverbu pret. на *v* или на обичније *vš*, којему данас више нема ни трага ни glasa“ — V. Rožič, Rad CXVIII, 60—61.

ницама кајавским 16 века тај је глаголски облик сасвим обичан. Тако код Пергошића имамо: α) *videvši* 103 CXIX₂ 128 XII₈, *давши* 107 CXXIV₅, *dokončavši* 195 I *dobivši* 180 LXXVI₄, *zdržavši* 97 CX 99 CXI₇, 109 CXXVIII₈, 111 CXXXI₁, итд. *zaprвши* 42 XXXVI₂, *zaznamenуvavši* 54 LI *zataјivši* 62 LX 142 XXIX₂, *zaprievši* 116₂, *zažgavši* 209 XXII *zmienkavši* 81 LXXXIV₄, *minuvši* 209 XXI₈, *nazvestivši* 205 XVI₂, *odloživši* 91 XCIX 211 XXV₂, *opitavši* 120₂, *obravši* 160 LX₁, *odlučivši* 188 LXXXII₁₀, *opadnuvši* 193 LXXXV₈, итд. β) *odtrgši* 71 LXIX 81 81 LXXXIV₁, *priseđi* 82 LXXXV₃, 145 XXXII₇, *vrgši* 141 XXVIII *našedši* 153 XLIII₂, 188 LXXXII₁₁, *vpadši* 188 LXXXII₉, *vzemši* 65 LXI 221 XXXVI *vziemši* 127 *pojemši* 188 LXXXII₈, *zaujemši* 205 XVI.

Има и два примера глаголског прилога прошлог од имперфективних глагола: *slišavši* 17₄, *zapoviedavši* 188 LXXXII₁₅.

§ 114. Код А. Врамца: α) *posiedši* Post. 123a *padši* II 68s, 69a *sedši* 11 72a *vlezši* I 87b *obukši* Kron 35 *odsekši* 62 *rekši* Post. I 104b *vzemši* Post. II 87b итд. β) *давши* Post. I 219a II 75b *zdignovši* I 148a *hotevši* 220a II 56a *doprnevši* II 106b *umrevši* II 78a итд. Исп. F. Fancev, JArch XXXII 355.

§ 115. Код Хабделића: α) *čuvši*, *hotevši*, *zmislivši*, *ostavivši* итд. β) *našedši*, *prišedši*, *opadši* итд. Исп. V. Jagić, JArch XXXI, 548.

§ 116. Код Крајачевића (Петретића): α) *videvši* SE 16 *dozвavši* SE 21 *postavši* SE 21 *odgovorivši* SE 27;

β) *došedši* SE 18, 173 *vzemši* SE 168 *zašedši* SE 22 итд.

Наравно, није искључено да међу изнетим примерима има и књишких формација: *obukši* и др.

§ 117. Када тако ствар стоји, зар заиста није чудновато кад проф. Рамовш вели да „кајавски говор са штокавским дијалектом здружују млађе, у доцнијим временима развијене појаве.“ По моме мишљењу, тако би се могло рећи само онда када би данашњи говори хрватског кајавског дијалекта показивали — да су *даље развили оно што се наводи у споменуцима кајавским 16 и 17 века*. Међутим то није случај. Ми јасно видимо да су се у току времена губиле црте индивидуалних кајавских говора: источнокајавског (штокавског) и југозападног (чакавског) говора. Објашњење је тога просто: пре свега, ови говори су били још од почетка свога развитка наслоњени на словеначке кајавске говоре: „Разлика између македонског и српскохрватског кајавског дијалекта, вели проф. А. Белић у своме делу *Галички дијалекат*, стр. 31, у томе је, што македонски дијалекти у Грчкој нису имали могућности да се наслоне на словенске дијалекте,

него на туђинске. Међутим кајкавски дијалекат, далеко бачен турским надирањем и од центра развитка штокавског дијалекта у Херцеговини и Србији и од центра развитка чакавског дијалекта у Хрватском Приморју, на острвљу и Истри — наслонио се на словеначки кајкавски дијалекат који се широко пружао у његову залеђу и који је тако добио могућности да на њ утиче.“

Заиста, кад се испореди језик у споменицима са данашњим говорима кајкавског дијалекта, јасно се види да је хрватски кајкавски дијалекат своје последње формирање добио тек од краја 17 века. До тога времена, нарочито од краја 15 в., под утицајем турског надирања и под турским притиском источнокајкавско (штокавско) и југозападно (чакавско) становништво померало се све више на северозапад и север. Да је то тако било показују нам пре свега неке црте у северозападном говору; *ǣ* место *d'* и *ždž* место *zdž* и *zgi* у међумурском говору несумњиво потичу од источнокајкавског (штокавског — по пореклу) говора. И В. Облак вели: „*Za govor u Sv. Martinu čini mi se vrlo vjerojatno, da je praslovensko dj prvobitno bilo zastupano glasom j i da je ǣ prodrlo istom iz centralnoga i istočnoga kajkavskoga predjela.*“ (ZbNŽO I, 49—50). Овде ћу рећи, да не треба мислити да је *o* место *л* на крају речи у овом говору црта новоштокавских говора; тај се глас (*o* м. *л* на крају речи у међумурском говору), по моме мишљењу, развио преко *ц* које се налази у прекомурском говору. Што се тиче *a* м. *л* на крају речи у љутомерском говору, ја мислим да је то *a < o* које је добивено преко *ц*.

Али и у источнословеначким говорима има особина које јасно показују да су и ти говори претрпели утицај хрватског кајкавског дијалекта. О томе говори и проф. Рамовш: „И за ову групу (тј. штајерску дијалекатску групу) ваља напоменути, да њени западни говори имају много заједничког са горењским и корушким дијалектима, а источни да су проткани појавама, које су имале иновациска средишта у српскохрватској кајкавштини“. (Ст. Станојевића НЕСХС IV, 229). Наравно, то што Рамовш вели: „које су имале *иновациска*¹⁾ средишта...“, ми разумемо друкчије: да им је само хрватско кајкавско становништво донело те црте.

Од краја 17 века настало је враћање кајкавског становништва из суседних словеначких крајева. То је становништо унело

¹⁾ Курзив је мој.

у кајкавски дијалекат црте које је примило од словеначких говора. А хрватски кајкавски дијалекат могао је примити сада словеначке црте утолико лакше, што је старокајкавски дијалекат северозападног дела његове територије већ спремао за то повољан терен. На тај се само начин може објаснити, како су источнокајкавски (штокавски) и југозападни (чакавски) говор могли да изгубе неке своје важне црте и да их замене другим. Исп. са овим и оно што Р. Строчал вели: „Potomci (djeca i unučad) starosjedilaca čabarskoga, delničkoga i vrbovskoga kotara koji su u 16 vijeku prebjegli u susjednu Kranjsku, vraćali su se, kada su austrijske čete u 17 vijeku održale nekoliko sjajnih pobjeda nad Turcima, natrag u svoju staru postojbinu, pa su nanovo podigli svoja stara sela... Ti pridošli iz Kranjske... donijeli su u pomenute kotare kajkavsko narečje...” (исп. NVjesnik XIII 266). Зато кад се испореди језик у споменицима са данашњим говорима кајкавским, то се тако јасно види да и не сматрам да је за то потребно наводити других доказа.

Али ће се из овога што ћу сада изнети још јасније видети, како је неосновано и погрешно сматрати да су црте: $\bar{a}$ место d' , $\bar{z}$ ($\bar{z}$ đž, исп. § 182) < $zđ$ и $zđ$, и место q и u место $!$ само ушшцај српскохрватских говора (чакавског и штокавског).

§ 118. Источнокајкавски говор, онако исто као и северозападни и југозападни говор, не зна за промену сугласника l на крају слога и речи у вокал o . Говори се: α) у Вирју и његовој околини: $p\bar{e}p!$, $p\bar{e}p!$, $m\bar{i}s!$, $s\bar{e}j\bar{a}l$ итд., исп. JArch XXIX 336, 378; — β) у требаревском говору: $kupil$, $ozd\bar{o}l$ ZbNŽo III 55, $posel$ ZbNŽo III 62 итд.

119 У ген. множ. нема данас, у источнокајкавском говору, никад a , већ: a) код именица м. рода или стари ген. без завршетка или са завршетком $ov/-ev$, односно $of (ef)$: α) у говору Вирја: $k\bar{o}n-k\bar{o}n!$, $z\bar{o}p-z\bar{o}p$ (zub), $g\bar{o}si\bar{c}$, $l\bar{o}n\bar{e}c$ итд., исп. JArch XXIX 363; β) у требаревском говору: $rastov$ ZbNŽO III 59 $d\bar{a}nov$ ZbNŽO III 62 $putov$ ZbNŽO III 63 $kr\bar{a}jov$ ZbNŽO 64 $m\bar{l}inarov$ ZbNŽO III 73 $vukov$, $zajcov$, $torcov$, $j\bar{e}l\bar{e}nov$, $m\bar{e}dvedov$ итд.

β) код именица ср. рода или стари ген. без завршетка или, у говору Вирја, са завршетком придевско заменичним e' : α) у говору Вирја: $s\bar{i}t$, $s\bar{e}l$ итд. $stegne'$, $p\bar{i}smel$ итд., исп. JArch XXIX 364; — β) у требаревском говору: $mest$ ZbNŽO III 56 $korit$ ZbNŽO III 74 $dvoriš\bar{c}$ ZbNŽO III 69 итд.

β) код именица ж. рода основа на a или стари генитив без завршетка или, у говору Вирја, са завршетком (придевско-земе-

ничким) *e'*: α) у говору Вирја: *žen, rúšĕk* итд. или: *ženē', ruškē'* итд., исп. JArch XXIX 367; — β) у требаревском говору: *neđeł ZbNŽO III 57 jām ZbNŽO III 58 zīm ZbNŽO III 62 glav ZbNŽO III 68 kopriv ZbNŽO III 68* итд.

§ 120. Уисточнокајкавском говору завршетак је у дативу множ. им. м. рода *om/em*: α) у говору Вирја: *kurjā^okom, vrā^očem* итд., исп. JArch XXIX 364 — β) у требаревском говору: *k zubôm ZbNŽO III 80 mužēm ZbNŽO III 98 kosēm ZbNŽO III 98* итд. Код именица средњега рода — *am*: α) у говору Вирја: *sělām-sělā^om, kołā^om* итд., исп. JArch XXIX 364.

Код именица ж. рода основа на *a* — *am*: у требаревском говору: *ženam ZbNŽO III 93 svinam ZbNŽO III 116 deklam ZbNŽO III 80* итд.

§ 121. У инстр. множ. именице м. и ср. рода имају: *-i* и *-mi*: α) у говору Вирја: *s koñi* и *z vōli, kōli, zobmî, drevmî* поред: *kōlāmî, slovāmî* итд.; — β) у требаревском говору: α) *koberî ZbNŽO III 74*; γ) у инстр. им. ж. р. *-ami*: у требаревском говору: *z deskami ZbNŽO III 65 motikami ZbNŽO III 67 z jăgodami ZbNŽO III 79*.

§ 122. У лок. множ.: а) код именица м. и ср. рода: *-zē'* и *-i'* у говору Вирја и у требаревском говору: α) *zōbē', koñē' — koñi, sēle' — sēli* итд., J Arch XXIX, 364; β) (JArch XXIX 364, ZbNŽO III). б) Али именице ср. рода имају и *aj*: *kolā^oj, na mestâj*. — в) Код именица ж. рода: *-aj* (<*ax*): α) у говору Вирја исп. JArch.; β) у требаревском говору: *pri vulicaj ZbNŽO III 57 vu se jamicaj ZbNŽO III 58 v pujndaj ZbNŽO III 65 po hižaj i štalaj ZbNŽO III 65* итд.

§ 123. На основу овога може се слободно тврдити да развитак ових говора није ишао у правцу приближавања штокавском дијалекту као што би се могло очекивати на основу њихових седишта. Јер да је њихов развитак ишао у правцу приближавања штокавском, данас би, зато што је природа облика таква да се они врло брзо преносе с једног говора на други, у деklinацији њиховој било и новоштокавских особина. Кад тога нема, онда је несумњиво да црте: *đ, žđ (žđ^z)* место праслов. *d'* и *zdj, zgi*, а тако и *u* место *o* и *u* место *!* у данашњим хрватским кајкавским говорима нису штокавски утицај.

§ 124. Али, с друге стране, у морфологији данашњег хрватског дијалекта има црта којих порекло није лако утврдити. Иако источнокајкавски (штокавски — по пореклу) има *đ* и *žđ (žđ^z)* ипак он у инструменталу једине фем. има *u* (< *o*) + *m*, тако да је тешко рећи, да ли је источнокајкавски говор добио ту црту од југозападног (чакавског) или од северозападног говора (старокајкав-

ског); као што је познато, данашњи чакавски, сем неких источних говора, у инстр. јд. фем. има *и* или *ип* (*и+n*). Јер кад југозападни говор има *е* место полугласника, — особину коју је, по мом мишљењу, југозападни говор добио од штокавског (источнокајавског), онда се мора претпоставити да је у неким случајевима и југозападни говор (чакавски) утицао и на источнокајавски (штокавски). Наравно, није искључена и друга могућност, да се некада у источнокајавском говору употребљавало *и*, рецимо, *vodŕ и *vodoŕ, па је, под утицајем северозападног и југозападног говора, уопштен први облик, а други се изгубио. (исп. А. Белић, О чакавској основној акцентуацији. Глас CLXVIII, 20—21).

§ 125. Изнете особине за мене и нису главни доказ да је развитак хрватског кајавског дијалекта ишао у правцу приближавања словеначком језику. Што је већ проф. Белић нарочито истакао (Ст. Станојевића НЕСХС II 212), карактеристичне су особине фонетике хрватског кајавског дијалекта уопште: прелаз дугих вокала у вокале са затворенијом нијансом *и*, друго, развитак редуције вокала. „Кајавска је артикулација, вели Стј. Ившић у *Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* за г. 1934/35, стр. 66, неакцентованих вокала обично много лабавија од штокавске, јер се сила концентрира на акцентованом вокалу. Због тога неакцентовани вокали постају склони за различите редуције, а акцентовани, ако су исконски и кратки, често се мање или више продуже, па већ по томе кајавски говор излази нешто млитавији од штокавскога“. Међутим, додаје Ившић у напомени испод текста, „исконски кајавски дуги испред акцента и под акцентом вокали изговарају се веома често затворено, па се развијају и у различите дифтонге; тако је врло раширена разлика у рефлексу краткога и дугога јата као *rězati* и *rìčžem*“.

§ 126. У тексту који Ившић даје имамо: *s'èjěmę*, *b'ěle*, *d'ěla*, *r'ěpu* (Зачретје код Крапине); *s'ejāmā* (sejemo). *b'ělā*, *d'ělo*, *z r'ěpu*, *j'ětmā* (јето), *n'ě* (Бедња); *s'èjěmo*, *b'ěle*, *m'ěle*, *n'ě*, *z'ěljěm*, *m'ěsa*, *j'ěmo* (Коториба).

§ 127. За изговор вокала *и* место *е* имамо примере: *prī*, *z b'ile*, (Трстеник код Брдовца); *b'ile*, *n'ī*, *j'īmu* (јето) (Зденчина); *s'ijemo* (Ђурђиц код Ивањске).

§ 128. Из текста који Ившић даје види се да затвореније *е*, он га обележава словом *ѐ*, познају готово сви данашњи кајавски говори: *prědi*, *sejali*, *z b'ěle*, *d'ěla*; *rěpu*, *ně*; *z b'ělě*, *z rěpōm* итд.

§ 129. Место вокала *a* изговарају се различни вокали : *u, o, ɔ, oa, a°, a: а) *xrūnimā* (hranimo), *žgūnci* (žganci), *mūle* (malo) — у Бедњи; б) *sějoli* (sejali), *zo* (za), *dìelo* (dela), *kok* (как) — у Бедњи; в) *težōka, xrōnimo, xrōnili, žgōnci* — у Коториби; *težōka, rōnime, rōnili, žgōnci* — Лупоглав код Иванића; г) *tāžāokā* — Бедња; д) *težā°ka, rā°nimo, rā°nili, žgā°nci* — у Вирју; њ) *težākā* (*a* — „слабије затворено *a*“), *xrānime, xrānili, žgānci* — Зачретје код Крапине; *težāka, rānime, rānili, žgānci* — Гајишће код Сесвета; *težāka, rānimu, rānili, žgānci* — Купинец; *težāka, rānime* — Требареве.*

§ 130. Да изнесем још, да се место вокала *y* у североисточним говорима изговара *ü: rübāca, drūgi, kūliko* итд. Исп. JArch XXIX, 326.

§ 131. Крајње неакцентовано *o* прелази у *u, ɛ* и *a:* а) *rānitu, smu* (smo) — у Пушћи; *sějemu, smu, xrānitu* — у Самобору; *rānitu, jētu, malu*, — у Домаговићу; *sījatu, smu, rānitu*, — Трстеник код Брдовца; *sījatu, smu, jītu* — Зденчина; *sejētu, smu, xrānitu, jētu* — Купинец; — б) *sījēte, sme, xrānime* — Зачретје код Крапине; *sějēte, sme, rānime; sējēte, sme, rānime* — Гајишће код Сесвета; *sějēte, sme, rānime* — Требареве; *rōnime, sme, sējēte* — Лупоглав код Иванића; — в) *sījātmā* (sejemo), *xrūnimā* (*a* — „предње јасно *a*“), *smā* (smo) итд. — Бедња.

§ 132. Вокал *e* прелази у *ɛ, a* или *ä* (*ä* — „врло отворено *e*“): а) *šēnìcɛ* (Пушћа, Зачретје, Гајишће, Купинец, Требареве), *šēnìcɛ* (Домаговић), *pšēnìcɛ* (Коториба), *šēnìcɛ* (Лупоглав, Врбовац), *pšēnìcɛ* (Вирје); — б) *štāri, sá* (se), *māso, mājá* (меје) — Бедња; — *šānìca šānēičnā, tāžāokā* — Бедња. Исп. Стј. Ившић, ор. cit. 85—89.

§ 133. У различитим говорима има још и друкчије врсте редукције вокала, али ја се на томе овде нећу више задржавати. Мени је главно да нарочито истакнем да је ово једна од најглавнијих особина које показују да је развитак хрватског кајкавског дијалекта ишао у правцу приближавања словеначком језику. У словеначком језику, вели Рамовш, стална је тенденција да се дуги вокали развијају у вокале са напрегнутом артикулацијом, а кратки вокали у вокале са лабавом артикулацијом. Управо, проф. Рамовш овако вели (Ст. Ст. НЕСХС IV 223): ... „у дугим слоговима влада тенденција за напету, уску, артикулацију (с тим су у вези дифтонгизације вокала типа *e* и *o*), а у кратким тежња за ненапету, широку артикулацију (исп. дијалекатске појаве *e* у *a, o* у *a, i* у *e, u* у *o*) или пак узрокује ванредно јака квантитетна редукција ванредно високо артикулациско место у устима (зато прелази *o* у *u, e* у *i*),

што може да доведе до малаксавања функције језика (редукција *i, e, u* у *ə* итд.)“. То је врло позната особина словеначког језика која се јавља већ и у споменицима XV века. Међутим штокавски дијалекат и чакавски тога немају. Према томе, мора се закључити да је хрв. кајкавски развио ову особину под утицајем словеначког.

Уопште, ја мислим да имамо потпуно право гледати на нове црте кајкавског дијалекта као на резултат његова контакта са словеначким језиком, ма да је он могао неке особине, и морфолошке и гласовне, и сам развити.

§ 134. Несумњиво је за мене да се ни акцентуација кајкавског дијалекта не противи претпоставци проф. Белића, по којој је основица хрватског кајкавског дијалекта српскохрватско-словеначка, а не само — словеначка (претпоставка проф. Рамовша). Јер се у њој — у структури данашње акцентуације кајкавског дијалекта ипак јасно виде три „засебна типа: 1) штокавски... 2) чакавски и 3) словеначки...“ Исп. А. Белић, ЈФ XIV 243 и д.

III

О неколиким спорним питањима кајкавског дијалекта

§ 135. Изневши, укратко, погледе проф. А. Белића и проф. Ф. Рамовша на питање о пореклу и припадању хрватског кајкавског дијалекта, проф. Ст. Ившић у својој студији „Jezik Hrvata kajkavaca. O stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnoga jezika, штампаној у Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, svezak 47, год. 1936, стр. 49—89 вели: „Vrlo je poučan članak prof. A. Belića „Kajkavski dijalekat“ и Nar. enc. (Ст. Станојевића НЕСХС II 210—215). У њему је А. Belić изнио и своју већ споменути диобу хрватског кајкавског дијалекта у 3 групе... Belić није сам истраживао кајкавског говора. Он је свој чланак написао према dotadašnjim studijama i dijalektološkom materijalu, у којем има врло добрих и корисних прилога, од којих неке не могу мукотом ни овдје мимоићи,“ — а у напомени испод текста додаје: „Тako се може разумјети (односи се на реченицу: „Belić није сам истраживао кајкавског говора“) и тврђење, да кајкавци говоре поред *kaj* и *što*. Ovo kajkavsko *što* postaje od *kto*, па према томе није истоветно са *štokavskim što*.“

У ствари, није први и једини Ившић који *što = ko* у кајкавском дијалекту изводи из *kto : kto > hto > što*. Лукјањенко у своме делу „Кайкавское нарѣчје,“ на стр. 194, вели: „Въ *Междумур-*

скомъ говоре ст. слов. мѣст. *kъшо* звучитъ какъ *što* (из *hto* — *kto* — *tko*),“ а Рамовш у својој *Historičnoj gramatici*, стр. 239: „V prekm. (urskom) in pril(eškom) dial. se je tudi skupina *xt* asimilirala v *št*: *chštēti* > *xteti*, *štēti in analogično po prez.: *ščēti*; III. pl. prez. *chštēty* > *xte > *šlē*... *kъto* > *xto* > *štō*; *kъteri* > *štēri*. Исп. и стр. 229, § 127, г. 2: „*kt* < *kt* ali *gt* > *xt*: *kъto* > рож. *htú*, prekmurskom) *štō* < *xtō“.

Што проф. Рамовш изводи *što* (= *ko*) од *kъto* — нимало ме не задивљава, јер он у своме чланку „Словеначки језик“ (Ст. Станојевића НЕСХС IV, стр. 221) вели: „Кајкавштина је, по својој основи, словеначки дијалекат, који је под утицајем политичких и културних прилика преузео и још преузима штокавске црте.“ Али што Ившић, који не мисли онако као Рамовш, ипак вели: „Ово кајкавско *шшо* није истоветно са штокавским *шшо*“ — то не могу разумети. Јер, ако је *što* (= *ko*) у кајкавском дијалекту од *kъto*, онда је и основица хрватског кајкавског дијалекта — кајкавска словеначка, а не: штокавско — кајкавска + чакавска као што мисли проф. Белић: „По свима знацима судећи, заједница штокавског говора, који се налазио на истоку (у Славонији делу Хрватске) и старог кајкавског, који се налазио на западу, чини основни заматак кајкавског говора. Тим основним дијалектима пришао је са југа или југозапада и чакавски, вероватно од краја 14 века.“ (А. Белић, Кајкавски дијалекат, Ст. Станојевића НЕСХС II, 214).

§ 136. Као што сам проучавајући језик у Пергошићеву преводу Вербечијева Трипартитума дошао до закључка да је *što* = *ko* „истоветно са штокавским *шшо*“, тако сам исто проучавајући језик у Пергошићеву преводу дошао до закључка да ни *š* у *šteti* није добијено фонетским путем од *hte* — > *šte* —, него контаминацијом облика *šče* < *hče*, тј. облика од презента *hcu* (<хѣтъж) и облика за 3 л. множ. *hte* (<хѣтъж), дакле — *hc* > *šč* (испор. *hčer* и *ščer*), па је *š* унесено у 3 л. множине те смо добијели *šte* место *hte*, а према томе облику (*šte* = *hoće*) и *šteti*, *štel*, *šteli* итд. У неким штокавским говорима има *сшо*, које је образовано према *šheš* (исп. JФ XIV 173).

§ 137. Код Пергошића находимо од *hoteti* — *hteti* (*hotēti* — *hъteti*) ове облике: 1 л. јд. *hoću*, *hočem*; — 3 л. множ.: *hote* (*hotee*), *hte* и *nehte*; — глаголски прилог садашњи: *hotejući*, гл. радни придев *hotel*; затим: 3 л. јд. *nešče* (*nefche*); 3 л. множ. *nešte*, гл. прилог садашњи — *neštejući* и гл. радни придев *štel*. Очигледно је, дакле, да је *šteti*, *štel* итд. добијено на тај начин. У вези са овим мора се и *šteri* објаснити. Ја мислим да *šteri* претставља контаминацију *što* и *koteri* (*kteri*).

§ 138. У својој расправи: Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie (J Arch XXXII 86—87) проф. Ф. Фанцев вели: „Zu jener Zeit war das kajkavische charakteristikon *kaj* gar nicht so vorherrschend dem *što* gegenüber wie heutzutage, sondern man begegnet dem *što* auf Schritt und Tritt; zu seiner Vernachlässigung hat das Pron. *što* (von *kšto*) etwas beigetragen, da es leicht zur Undeutlichkeit führte“ (J Arch XXXII 86). Међутим, ја опет питам, — ако је *što* = quid у кајжавском истиснуло *što* < *kšto*, зашто и *nikaj* није истиснуло *ništa*(r)? — Као што је познато, и данас се у источнокајжавском поред *nikaj* употребљава *ništa*(r) = *nihil*, а у споменицима 16 и 17 века *ništa*(r) је и много обичније од *nikaj*. Није, по мом мишљењу, *što* < *kšto* истиснуло *što* = quid, него је *što* = quid, само у значењу другом, истиснуло *kšto*.

§ 139. У требаревском говору — у тексту Кате Јањчерове (ZbNZO III 55—139, 211—251; VI 187—248) имамо заменице:

а) За лица:

α) *što* = *ko*: Ali da čoveku dojde têsne, — mora prodati, a nema *što* kupiti, — onda mora svojêm nuditi ZbNZO III 76... dok je *što* išel vuž nu (III 89)... kak si *što* zna (III 212). A veli mu žena, ali *što* drugi (VI 191). A onda mati, ili već *što* drugi: Kej tê noge je'nu od drugu ruliš! (VI 191). Kad mi nema *što*, onda si moram sama delat (VI 213) итд.

β) *nište* = *nuko*: i *nište* je nê sadil III 60. A toga već *nište* ne pameti (III 65). Veliš da te *nište* ne trpi, da sin esrečna (VI 190)... né mi *nište* povedal (VI 191)... *nište* je ne vidi (VI 210)... kakvega nê još nigdar *nište* zapametil (VI 242)... a bažula nê *nište* potlem bral (III 85)... i *nište* je ne buni (III 250) итд.

γ) *nešte* = *neko*: kak je *nešte* srečen (III 219)... to je *nešte* negde zarazmel (VI 192) итд.

б) За ствари: *kej*: *Kej* s toga bu? (III 70). *Kej* bu, za ime Bože? (III 70). итд.

α) *kej* = *шшо* (*шша*): *Kej* si kuvala? VI 200. A *kej* bi ja znal... III 90... *kej* će sigomâk III 69 итд.

β) Као свезица: То се зове *zate Nausti*, *kejti* (*kej* + партикула *ti*) се ту *stâne živa* i *mrtva Jōdra* III 60. Ali nesu dali, *kejti* je stêm brige... III 73. I potlem ima po dva danę onoga nakapati, *kej* je jeden den zjorane III 67 итд.

γ) *šta* — ген.: немају *šta* vatati (III 82). Ne bu *šta* prodati (III 68)... i ki ne bi *šta* toga išel prosit (III 69). Sad *štâ* meniti VI 241... *šta* — смеј си доčekali? III 68... a nemaš *štâ* gledeč VI 239... ôd *šta* bude najbolši, to bu jel III 212. итд.

δ) *zake* = *зашто*: *Zake* se vi spđminatę III 8... *zake* se ne sme...? III 189. A *zake* si ti to 'itila VI 139 итд.

е) *ništa* = *ништа* (nihil): kak ne nigda *ništa* videti III 64... a dekoja žena im da i jesti, če *ništa*, kruva III 65... a ove lete ne bu baš *ništa* III 68. A ki nema baš *ništa* III 69... 'sejđdne nę *ništa* III 212... na tem nę mesa, ni *ništa* III 218. Onda *ništa* ni ne stuče III 231... nę moči *ništa* lepoga delati III 250... drugoč vam *ništa* ne verujem VI 189 итд.

ζ) *nike* = *ништа*: Ti na *nike* ne paziš VI 190... náj sad *nike* govoriti VI 210... da se već *nike* ne kopa III 213... keј mu *nike* nę-hsne III 213... živem ludęm 'sę se pripečа, a mřtvem *nike* III 213.

§ 140. У вараждинском говору:

α) *gdo* = *ko*: pita *gdo* si (1)... 'do (= *gdo*) bi nęga sam spravil (10), — у значењу *neko*: lahko ga more *gdo* taj vubiti (22)... naj ide na livadu pogledat da i zbiја ne je *gdo* brata vubil (22) итд.

β) *što* = *ko*: Крај pita: *što* bi to mogel sim spraviti? (9). Onda pák pita крај: *što* bi to mogel podoјiti ovakove divje stvari? (11)... dok ne bude vu tom mleku *što* se kupal (= *neko*) (11)... *što* si boži i kaj bi rad? 16 итд.

γ) *nigdo* = *nuko*: *nigdo* ga opariti ne more (20)... ar ga je *nigdo* ne videl (20)... da brata *nigdo* vubil nega (23) итд.

δ) *nišče* = *nuko*: i dete so odnesle na drugo stran kod nigdar *nišče* ne hodil (13)... ar ga *nišče* ne videl (20)... da ga *nišče* ne vidi (43) итд.

е) *negdo* = *neko*: da mu *negdo* iz sužanstva fali (3)... prosu nam bude *negdo* ropasel (38) итд.

За ствари:

α) *kaj* = *што* (што): *kaj* si došel? (3)... Ova ga pita *kaj* očeš? (4) — Znam ја *kaj* bum napravil (2) итд.

poveč ti meni, *ka* je mehkęše od perја? (12)... poveč ti meni, *ka* je trdęše od ovoga kamena? (13) итд.

β) *nikaj* = *ништа*: da se *nikaj* naj ne žalosti (1)... i *nikaj* mu neје bilo (4) итд.

γ) *niš* = *ништа*: neg on zato *niš* ne marel (5) итд.

δ) *nič* = *ништа*: neg on zato *nič* ne maral (V 5) итд.

§ 141. У самоборском говору — текст Милана Ланга (ZbNŽO XIX 39—82)¹):

¹) Milan Lang, Samobor (ZbNŽO 16, стр. 1—128, 161—274; 17, стр. 1—150, 193—342; 18, стр. 1—138 235—372; 19, стр. 39—320). Текст приповедака Ланг је акцентовао. — Ившић (ор. cit. 60) вели: „Ја сам имао prilike upoznati se s Langom, pa sam se uvjerio, da akcente dobro razlikuje. U tim „Pripovijetkama“ ima toliko dobro akcentovanih primjera, da pogreške, neke su i štamparske, može stručnjak lako razabrati i popraviti.“

а) За лица:

α) *gdo* = *ko*: da ne bu *gdô* opàzil (46). Ondà 'i je stòprav povedal, *gdô* je (47)... i *gdo* bu zgòdil (47)... dàli su glàs sikud òkolo, *gdo* oće dòjt zgoditi (47) итд.

β) *nigdo* = *nuko*: nè sme *nigdo*... od tega znati (39). Budeš v kùjni ne bu te *nigdo* videl (46). Ali *nigdo* ni mogel zgoditi (47) итд.

γ) *nikče* = *nuko*: Onà je znàla sakemu spàmetno odgovorìt i *nikče* je nì mògel na kràj dòjti (60). Drùgi je *nikče* ne bu kùpìl (66)... da ni *nikče* znàl povedat (69)... kakvega *nikče* drugi na svetu nima (95) итд.

δ) *negdo* = *neko*: a on je çùl, da *negdo* ide (50) итд.

ε) *nekče* = *neko*: Zaçàs çùje on, da *nèkče* tira blàgo (64). Al najempùt çuje, da *nekče* na vrata kuçi (70). Al çajt pàk *nekče* kuçi (71)... a unda nam je to se troje *ne(j)kče* (sic!) vkral (103) итд.

б) За ствари: α) *kaj* = *шшо* (*шша*): otkùd je i *kaj* tu dèla? (43)... da *kaj* premišláva (40)... *kaj* tu hrànim (45) итд. — Са партикулом *ti*: *kajti* bi drugaç i ti zaròbleno bilo (43)... *kajti* cùckì su več trgali on ko žùreç (52) итд.

β) *nikaj* = *нишша*: ... s tega ne bù *nikaj* (45)... da ja *nikaj* ne çujem, a ti çuješ? (84) итд.

γ) *nekaj* = *нешшо*: Oçemu mì *nekaj* drugo poçèt (45)... Tì *nèkaj*, ja *nèkaj*, pak se bu več žìvèlo (46) итд.

δ) *zakaj* = *зашшо*: *Zàkaj* si zabòl tà prst? (41) итд.

ε) *niš* = *нишша*: sada neçe *niš* dèlat (39). *Niš* se nè bojte, çàček! (40)... da se naj *niš* ne boji (43)... i nìsù mu *niš* mogli (53)... da nè sme nekemu *niš* povèdàti (55). Ovì nisu od sèga tèga *niš* znali (72) итд.

Забележио сам и облик *nišça*: da več ni trišça ni *nišça* od onih svatov (73).

§ 142. А. Вrameц — у „Постили“ (исп. JArch XXXII 86–87 у Književnik III 306–310) има:

а) За лица:

α) *kto* = *ko*: da opitaju *kto* si ti? (I 12a).

β) *niktor* = *nuko*: ni sme se *niktor* od onoga dne veçe ñega pitati (I 215b).

γ) *što* = *ko*: Ako *što* mene lubi (I 1b). Da *što* jesi ti? Ada *što* jesi ti (I 12a)... *što* nam hoçe odvaliti kamen z vrat groba? (Književnik III 308). Putem iduçi zgovarjahu se, *što* im odvali od vrat kamen... (Književnik III 308)...

δ) *ništar* = *nuko*: *Ništor* vekše lubavi nema (I 110a). *Ništor* se zvisiti (I 54a).

б) За ствари — у „Постили“:

α) *kaj* = *шѡо* (*шѡа*): i *kaj* budemo prosili (P 61a)... ali *kaj* hoćemo piti (P 203b)

β) *zakaj* = *зашѡо* *Zakaj*, izda ne znaju. Kr¹) 57 (1536)

γ) *što* = *шѡо* (*шѡа*): Jako koteri vama *što* reće... P I 1a (bis)... *što* je krala karal,... glava mu be odsećena Kr. 56 (1536) i ne dobiše toga *zašto* su došli 50 (1467)

δ) *ništar* = *нишѡа* (nihil): У „Кроници“: на *ništar* i на *pustoš* по празности доjde (7,2772)... potren i на *ništar* dopelan (20, 72)... požga i на *ništar* dopela (26, 401)... i на *ništar* veliki i plemeniti varaš dopelati (26, 414)... ne more *ništar* vun vzeti (28, 623)... ter на *ništar* dojde (30, 782)... zamañ i на *ništar* držati (31, 894)... *ništar* ne opravivši (60, 1557)... i vina *ništar* ne bi to leto (59, 1549)... *ništar* mu ne more učiniti (55, 1529) итд. — У „Постили“: за *ništar* štimati nema (I 54a 111b 113a. Има у Постили и: *ništara*: kako на zapoved Gošpodinovo z *ništara* nebesa istoka postaše (I 145a). Prvje nego človek... z *ništara* tako i duša človeka je stvorena z *ništara* II 95a (исп. JArch XXXII 86—77).

§ 143. Код Хабделића (Zerczalo Marianzko... U Nemskom Gradczu M. DC. LXII и Pervi Otcza Nassega Adama Greh... Stampano V Nemskom Gradczu... Leto, 1674):

α) *gdo* = *ko*: i *gdo* gode poniznosti nema (ZM)... *gdo* rećmi zgovoriti mora (ZM 24). *Gdo* je te i hoćemo ga hvaliti? PAG (11)... *gdo* ti je povedal PAG (22) итд.

β) *nigdor* = *nuko*: Zato *nigdor* se čuditi ne mora (ZM 5)... ar kakti *nigdor* ne more dvem gosponom služiti (ZM 48)... ali da se *nigdor* na te ne ogleda (ZM 54) итд. Toga *nigdor* nema (PAG 3). Dvojiti *nigdor* ne mora (PAG 26) итд.

γ) *kaj* = *шѡо*: *kaj* se je oholno nosil (ZM 2)... *kaj* bi ja bil prez darežljivosti (ZM 3)... *kaj* sem vezda i *kaj* bi potlem, o moj predragi Stvoritel, prez tebe bil? (ZM 7) итд. — Са партикулом *ti*: ... *kajti* su siromahi (ZM 125) итд.

δ) Али доста често има и *što* = *шѡо*: *što* svedoče vnogi putniki (ZM 57)... *što* učini (ZM 460)... ako ogeñ hiže i *što* je v ñeh požge (ZM 299)... на *što* gledeći (ZM 575)... на *što* i ja tebe nagovarjam (ZM 437).

¹) Vjekoslav Klaić, Antonii Vramecz: Kronika (Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium. Volumen XXXI. Scriptores. Volumen V. Zagrabiae, 1908).

Одрични облик — *ništar* и — ређе *nikaj*:

е) *ništar* ne hotel činiti (ZM 9). *Ništar* ne od Gosponove matere plemeniteje, *ništar* poglaviteje (ZM 11)... da bi se zevsema *ništar* ne razžalostila (ZM 22)... a podpunoma *ništar* ne toga takvoga (ZM 29)... *ništar* ne premišļavajuč (ZM 32)... kteri *ništar* drugo ne žele (ZM 36). *Ništar* ne pišem... (ZM 40)... kterem smrt ona *ništar* hasnila (ZM 55). *Ništar* nemam kaj bi se tužil (ZM 56)... *ništar* ne bude (ZM 63)... ki proti nim *ništar* nesi (ZM 68)... na *ništar* ne hasni (ZM 79)... ki *ništar* tak teškoga ne čul (ZM 81)... kak da bi nigdar *ništar* ne bi znal (ZM 80) итд. — i kak ti na *ništar* iti (PAG 9)... *ništar* mu zevsema nesu pomoči mogli (PAG 9). Za *ništar* metali (PAG 14). Za *ništar* imati (PAG 17)... od popa *ništar* ne sme zloga govoriti (PAG 1083)... za *ništar* mečeš (PAG 1083)... *ništar* posluhnuti nehte (PAG 1153) итд.

ѕ) Одмах ћу овде навести и примере за *nešto* = *нешто*: за љubav *nešto* trpeti (ZM 54)... gore sam ja *nešto* pisal (ZM 356)... *nešto* masnemi rečmi (ZM 239)... *nešto* gore (ZM 553)... *nešto* ručicu stiskajuč, *nešto* plačem (ZM 535) итд. — da nakratkom takajše *nešto* vidimo (PAG 15).

џ) Али, како сам већ рекао, има и *nikaj* = *нишја* и *nekaj* = *нешја*: i *nikaj* zevsema žuhkeše, neg prez sebe živeti (ZM 18). Od keh skoro *nikaj* mi ne bilo vugodno (ZM 18) итд. — ni *nikaj* ne krade (PAG 1070)... ne *nikaj* zloga činil (PAG 1070)... da *nikaj* opraviti ne more (PAG 1070) итд.

џ) gda bil jenkrat *nekaj* malo penez zgubil (ZM 74). *Zašto* nisam забележио, већ — *zakaj*: *zakaj* zato ne govore prikladno (ZM 20) итд.

и) У речнику има: *gdo* и *nigdor* (Nemo, Nullus, lius). *što* (što. Kay. Quid), *ništar* (Niftar. Nihil).

§ 144. Код Крајачевића (Петретића) налазимо:

а) *gdo*: Ako *gdo* mene љubi (82)... ako prem *gdo* z mrtveh gore ustane (90) итд.

б) *nigdo*: od vas *nigdo* ne vzeme (75)... vu kom izda *nigdo* né bil položen (63) итд.

в) *kaj*: *kaj* je тебе за то? (15)... *kaj* ja činim (49) итд. — Са партикулом *ti*: *kajti* nas *nigdo* ne najel (32) итд.

г) *nikaj*: i prez ne *nikaj* ne učinieno (12)... i vu skrovnem meste *nikaj* nesem govoril (53). Do seh dob *nikaj* neste prosili (77) итд.

д) *nekaj*: da bližni tvoj ima *nekaj* suproti тебе (98)... imati *nekaj* povedati (162) итд.

ζ) *zakaj*: *Zakaj* ada krstiš (7) итд.

η) *šta*: Da *šta* gledat jeste vun izešli? (5)... i né tebe potrebno da te gdo *šta* pita (73)... te nemam *šta* položiti pred néga (73)... ne znate *šta* prosite (164)... jemješ *šta* nesi položil i žeñuči *šta* nesem sejal (169)

θ) *ništa*: ar prez mene *ništa* činiti ne morete (148)

ništar: te za *ništar* držeči (211).

ništarmeñe (79, 170, 175).

Забележио сам и облик *nešta*: i proseči *nešta* od néga (163).

А. Радић у својој расправи о језику Петра Петретића, штампаној у Letopisu Matice slovenske за лето 1887, стр. 185—227, само вели: Kakor sploh Hrvatom i istočnim Slovencem rabi i Petretiću le vprašavni pronomen *kaj* (m. *kar*)... i *kotera* (= *kar*).“ Горе наведене облике: *šta*, *ništa*, *ništar* и *nešta* он не износи.

§ 145. У пригорском говору (Prigorje. Narodni život i običaji. ZbNŽO књ. 12, стр. 49—134, 161—267 и књ. 13, стр. 16—112)¹):

α) *gdo*: nek *gdōj* bi drugi dal nek dragi Bog (XII 59)... *če gdoj* kaj krči (XII 60). A *če gdoj* i ima ledine (XII 60)... ali je trše malo *gdōj* pridavál (XII 61)... *če doj* (тј. *gdoj*) kega pisa (XII 49)... *če gdōj* grunt pridáje (XII 61) итд.

β) *ničer* = *nuko*: *ničer* danas ne zna (XII)... ali se *ničer* ni podúfal kopati (XII 56)... unda već *ničer* ne veli (XII 56). Od Mikúlina već *ničer* ni ne misli na jesen (XII 57)... unda se *ničer* ne plaši (XII 57)... da se *ničer* ne sme kupati (XII 58). Trnuje *ničer* ne bere... (XII 62) итд.

γ) *kaj*: Sè *kaj* je ovdí popisani (XII 49)... *kaj* su po danu napravili (XII 51) итд.

δ) *zakaj*: *zakaj* se tak zove (XII 51) итд.

ε) *niš* = *нишша*: ali ní *niš* našal (XII 53)... unda *niš* ne vojà (XII 59)... undi je čista žuta i *niš* ne vojà (XII 60)... a da ne bi *niš* drugo delal (XII 161)... pak *niš* ni ne strejadu (XII 161)... a ní se znalo *niš*, kak se je sím ditèpal (XII 164)... i na *niš* vrci (XII 167)... kad *niš* ne dela (XII 167)... kak da *niš* i ne vojeze (XII 158) итд.

¹) Наводим примере из Рожићева описа Пригорја (а не из његове студије „Kajkavački dijalekat u Prigorju“ (Rad 115, стр. 68—136; 116, стр. 113—174 и 118, стр. 55—115) зато што Ившић вели: „Treba doduše da kažem, da se Rožić opisujući svoj govor ne slaže potpuno u „Kajkavačkom dijalektu“ i u „Prigorju“. U takvim je slučajevima pouzdanije onako, kako je u „Prigorju“, koje je poslije napisano, i u kojem jezik nije udaren na sistematske kalupe kao u „Kajk. d.“ (op. cit. 59).

Џ) *nečer* = *neko*: ide bar *nečer* k meši (XII 192). Velidu da je *nečer* iz Ivančić kubase kral (XII 253)... unda je *nečer* gasil lampu (XII 272)... moral je negda *nečer* (XII 290).

§ 146. Говорећи о овим заменицама у кајжавским споменицама до краја 16 века Фанцев, поред онога што сам напред, § 138, изнео, вели: „Заменица *ksto* као и њен сложени облик са *ne-* и *ni-* има у свим изворима различите облике (као *kto*, *tko*, *gdo* и *što*), али сви ти облици одговарају заменици *ksto*; *tko*, за *kto* показује метатезу консоната, у *gdo* оба су консонанта замењена одговарајућим звучним сугласницима, а у *što* — *k* је преко *h* прешло у *š* — и, вели Ф. Фанцев, према нашем мишљењу, није уопште било потребно ово *što* заменити са неутр. *što*, као што то чини Поливка (испор. стр. CXIII, где каже: за *kšto* налази се *što*). Пергошић познаје *gdo* и *što* (испор. стр. CXIII — Кадлечева издања), Вrameц не зна за *gdo*, већ само за *kto* и *što*... (исп. § 142). *Nišče*, које је данас толико у употреби у кајжавском, налазимо само у Acta croatica, 294 — у примеру: bodochy da ga nema *nische* bantuuaty nity izkaty.

У Крапинским судским протоколима нема ни *kto* ни *što*, већ само *tko* и *gdo*, на пр.: ну dosnŷkŷ nŷ nŷthkor 42a, b (bis), da bŷ nythkore bŷl prepowedal 43a — ako bygha *gdo* hotel 4a, *gdo* tŷ gaŷe dal 42b... ŷ nŷgdor protŷ nŷm nystor ne reche 4a 6b 37a...“ (J Arch XXX 86).

§ 147. Пре свега, тешко је рећи да је *gdo* добивено на тај начин што су у *kto* „оба консонанта замењена одговарајућим звучним сугласницима“: *d* место *t* у *kto*, односно у — *ksto* дошло је по аналогiji *kŷde*, *kŷda* (испор. Fr. Ramovš, Hist. gram., 224). — Друго, и Пергошић као и Вrameц не зна за *gdo*, већ само за *što* = *ksto*, односно — *ko* и *što* (= лат. quid); као што сам већ показао, код Пергошића нема ни *kto*. Поливка на стр. CXIII (Кадлечева издања) вели: „У међумурском говору за *kšto* налази се *što*, а исто тако у Пергошићеву језику, али уз то такође прави облик, дакако фонетички промењен: *ido* 28, 33, 34, 39, 40, где је у загр. примерку наштампано: *sto* (= *što*). Обратно: *kotero* ie imyenie *sto* diachtuom naffel 14, загр. *gdo*, *koteri sto* za sini priemlie 16, загр. *gdo*; *ghda sto* neuernošt uchyni 20, *ghda sto* kai vchini 127, *ghda* ie *sto* drughomu kuar i ŷramotu vchinil 140, ako *sto* kakoou imyenie kuipri 205“. Међутим ја сам у поглављу „Текст Пергошићева превода Вербечијева Трипартитума“ показао да се *gdo* находи само у оном делу кајжавског текста Пергошићева превода према

коме стоји његов други текст, — текст спреман за Хрвате, тј. показао сам да *gdo* које налазимо у тексту од почетка XVII титул. до друге алинеје LI титул. у будимпештанском примерку — није особина Пергошићева језика (§ 27).

§ 148. Особине Пергошићева језика у овом правцу су: *što = ko* и *što = quid*, *ništar = nihil* и *nikaj = nihil*, *ništor = niko* и *nešto = неко*: а): α) *što = ko* (који): ако *što razumnim zakonom... sebe braneći drugoga umori 209 XXI₈... gda što ni sebe ni svoje marhe... ne more obraniti 210 XXII₅... gda što pravdenim zakonom prot drugomu človeku v glavnu šenteciju dopadne 61 LX₆... Jer mozibiti gda što vzeme pedeset zlati na imienje 62 LX₁... da listor od onoga kotero bi što hotel od bratje pogubiti 66 XII₄... od onoga imienja kotero što k sebe prijemlje 66 XII₄... kak v onom gda što po zmienkañi semene ili odvetka — imienje sprosi 70 LXVII₂... v koterom bi imieñi jur što bil prebival 71 LXVIII₂... od onoga imienja kotero driečnim zakonom što založi 77 LXXX... gda bi s takovim založnim listom što svojih penez iskal 79 LXXXII₁₀... da bi što v takovom dugovañi čie peneze silum vzel 79 LXXXII₉. Ako li bi je što više od toga založil... 80 LXXXIII₁... koteru ženske glave ili muž, ili otac, ili mati, bratja ili što gode teda prikaže 87 XCIII₁... da ako bi što dokle bi jošče z svojum ženum vkup živel 93 CII... ako što diekel dokle su išče v parte takovoga valovanja silum ne primuora 99 CXI₉... zato i oni kotere je što za bratju prijel 104 CXX₂. Ako se što bude hotel v onakovo imienje vpejati 111 CXXXI₃... i v plačañi onom gda što protiv krajevomu stolu i protiv španskomu v čem pregreši 117₅. Ili ako bi se što do leta ne opejal 126 XI₁... i nemočen bude kada što kaj učini 127 XII₁... gda što pravdeno vrieme ne žive sebe danim privilegiomom 127 XII₂... gda što v krajeve dostojnosti zbantovanja grieh dopadne 128 XII₆... ako je što odpovedal ili odpove svojemu 128 XII₉... nego gda što tužbu učini 133 XVIII₁... zakaj što koga pozove 133 XIII₆. Jer ako se što krajev ili Nandorišpanov človek i prokurator v jednom dugovañi najde biti 137 XXII... gda je bilo ono gda je što drugomu kvar i sramotu učinil 140 XXVI₂... gda što na svoju veru priseže 143 XXX₆. Ako što zmed svedokov 147 XXXVI... gda što komu na hižu pojde 152 LII₅... ako što silum kakovo imienje zaujme 152 LII₅. Jer ako kaj gode što obieče 158 LII₁... gda je što na pravdu pozove 165 LXI... gda što na či dvor ili na hižu pojde 170 LXVII₉... gda što koteru perñu... nasleduje 172 LXX₂... poimene što se je v imienje vpejal 174 LXXI₈. Ako li bi... repulžiju što učinil 175 LXXIII₅... gda što... išče 180 LXXVI₈... da ako što... vekvečinu dobi 181 LXXVI₆... v onoj perñi v koterj je*

što zmoren 181 LXXVII. Jer se ne pristoji da *što* srp svoj v tuđu žetvu pusti 183 LXXXVIII₁... ako bi *što* rekel da ima list 185 LXXXI₁... gda moju živinu s kvara *što* vužene v svoj dvor 188 LXXXII₁₇... ako *što* protiv reče 204 XIV₁. Ako gda *što* koteroga... pozove 205 XVII. Ako *što* kakovo imienje kupi 205 XVI... kotero *što* sebe braneči učini 208 XXI.

β) У значењу *што* („односно“): i one (devojke) to mogu činiti *što* susedi i međaši čine 64 LX_o. Jer mu je on tu vies ze vsun hasnum i ze vsiem *što* se gode k noj pristoji pravdenim zakonom odal 75 LXXVI₁... i ze vsiem oniem *što* se k nemu pristoji 86 LXXXIX... ze vsiem oniem *što* se k nim pristoji 116 CXXXIV₂... ako gornji peruš u prisege pomienka, ono *što* išče pogubi 148 XXXIV₃... vu koterom *što* se dokonča, vsegdar trdno bude 196 II₄.

Овде ћу навести и примере: ako otac za neku veliku krivicu pogubi imienje – za nevernost ili za *što* drugo 58 LVI₂... koji budeš čtal ove kniže, ako *što* najdeš v nih... 223.

γ) Као свезица: Jer inih nie potriebno zadržavati i steguvati, koteri za prave potriebščine svoje imienje odaju *što* bi svojimi praviciami ne mogli živeti 63 LX_o... ili bi ga (imienje) lahkoli *što* su kruto ubogi ne mogli odkupiti 63 LX_o... Mozibiti nie *što* bi protiv duši ili... 77 LXXX₁. Da zato *što* cesarovska i purgarska pravda to takovo založenje dopušča 78 LXXX₁... koterih ni papa ni poglavnik ne more međ bratju pravdenim odvetkom učiniti, *što* bi diel međ dielnum bratjum mogli imati 97 CVIII. A *što* nezrele dobe deca i sirote muoraju pod drugih obrambu biti, to se... 101 CXV_o. Da nie natoliko *što* bi se takova pitanja zospet drugoč služila, da listor... 119 II_o. Исп. још и на стр. 119 II, 139 XXIV, 157 L, 223.

δ) *nešto* = *нешто* hoču simo dole *nešto* nakrace pisati 80 LXXXIV... hoču v tom meste od repulžije *nešto* govoriti 175 LXXIII... za kotero sem... totu *nešto* malo pisal 78 LXXX.

б) *kaj*: α) као заменица упитна: *kaj* je крајев коншешуš? 67 LXIV₁₁... *kaj* hasni obranba...? 74 LXXIV... v pozvañi od vete klaužule... *kaj* prinaša 139 XXV... kaptolonski dugovnik... *kaj* hasni 159 LIII 102 CXVIII_n 129 XIII_n 130 XV_n 132 XVII_n 150 XLI_n 155₁ 161₁ 171₁ 175₁ 180₁ 183₁ 198₁ 199₁... *kaj* je trha... i koliki se zakoni sinov i kčeri trhi gore prijemju 60 LIX... *kaj* je kontraktuš... 68 LXVI_n... *kaj* je imienja premenenje 72 LXX_n... *kaj* hasni obranba 74 LXXIV_n... *kaj* je preskripcio... 76 LXXVIII₁₁... *kaj* je založenje imienja... 78 LXXXVI_n... *kaj* je potriebno... 84 LXXXVII... *kaj* je dieklina čtrtina... 85 LXXXVIII_n... *kaj* je zlameno ruho 87 XCIII... *kaj* je

svadbena svita 87 XCIII_n... *kaj* je triebe od obrambe... činiti 102 CXVII_n... *kaj* je triebe činiti 155 XLVII... *kaj* je jalnost 171 LXX... *kaj* je repulžio 175 LXXIII_n... *kaj* je vražda... 199 V_n.

β) као односна заменица: ze vsiem oniem *kaj* se k vesnici pristoji 76 LXXVI₁. Zlameno se ruho govori ono *kaj* žene za ne devstva vzetje ž ne muža imienja daju 87 XCIII... i sudcevo je ono *kaj* pri nem najde 161 LV₄. Da ono vun odlagajuč *kaj* je teda v neĝa bilo 161 LV₄... *kaj* sta dvie ili tri, ili veče oranja zemlje vriedna i *kaj* su sinokoše ili lugi vriedni... simo daĝe zrazmeš 82 LXXXV₁... *kaj* se gode ne-govoj pravde vidi hasnovito biti 181 LXXVII... za neku marhu *kaj* je više od tri zlate vriedna 198 IV... ono na konec pripeĝati *kaj* je v nih opitano 222 XXXV₄... i oniem zaostanu *kaj* gornj peruš zaostane 212 XXVI₄... i ništar *kaj* se k nemu pristoji 117₂... i more govoriti *kaj* mu je drago 183 LXXVII. Исп. још на стр. 205 XVI 117 148 XXXVI₅.

γ) у значењу *нешто*: gda što *kaj* učini 127 XII. A inako je ako bi... bilo po nerazumnosti *kaj* pitano 128₈. Ako je *kaj* oživesto učinieno 128₉... koterim *kaj* od prvoga odtrgnu 129₁₀... koteri *kaj* v takovom meste valuje 131 XVI. Исп. још на стр.: 139 XXVI, 146 XXXIII₁₁, 158 LII, 205 XVI₂, 209 XXII, 217 XXX₈.

δ) као свезица: More se človek devetimi zrokmi branti... Prvim zakonom: vnožinim dece i tiem *kaj* bi dalko prebival od onoga mesta 105 CXXII... kotere je pravde tečenje vse do se dobe celo i neprekršenim zakonom (listor *kaj* su neka po občinskih napravah premeñena) zdržano 123₁₂... ne moreju biti slobodñaki prez voĝe zemelskoga gospodina, *kaj* bi onoga ne plačali čim bi dužni od one zemlje bili 206 XVIII. Zato *kaj* je lehkoli nekimi istinimi zrokmi zbantovana 183 LXXVII.

ε) у изразу: *kaj* inimi to inimi, *kaj* inim to inim, *kaj* inih to inih, *kaj* ine to ine: 60 LVIII, 76 LXVIII 124, 124 VIII, 152 LII, 81 LXXXIV, 143 XXXI 147 XXXVI 186 LXXXII, 143 XXX₈, 196 II_{4, 5}, 149 XXXVIII 168 LXV₈, 195 I, 196 II, 196 II, 222 XXXVI 133 XXIII₂, 133 XVIII, 159 LII, 43 XXXVII, 139 XXIV, 173 LXXI₁₀.

ζ) *zakaj*: ili ga niema *zakaj* najeti 164 LIX₂... da teda povje zrok *zakaj* je repulžiju učinil 175 LXXIII₃.

η) *nekaj* — у значењу *нешто*:

Da priedi nego bih od nih obrambe govoril, hoču *nekaj* od dečinoga vremena govoriti 98 CXI. Vidi mi se dostojno biti *nekaj* od dečinoga tutorstva povedati 99 CXII₁. I zato imam od privilegioma *nekaj* govoriti 124 VII.. koterim bi *nekaj* s prve pravde odevzeli 126 X₂... zato je i od nih vu tom meste *nekaj* potriebno govoriti 129

XIII... gđa što na svoju veru priseže da hoće *nekaj* dati i učiniti i ne učiniti ga 143 XXX₆... da je on sam zapovedal drugomu... da *nekaj* učini 188 LXXXII₂... nego ako bi pripečenim *zakonom nekaj* povedali 202 X₈

b) Само једанпут има *zaštar*, и то у примеру: Јер би звуна toga vseh plemenitih vugrskoga orsaga pravde, po vnuter pripejanih novih pravdah... *zaštar* prišle 123 VI₁₂.

г) *ništar* = *ништар* (nizil): nikakove moči neima i *ništar* v pravde ne hasni 60 LVIII... *ništar* tomu odzavanje i dole položenje gore prijetoga trha ne hasneči 65 LXI... *ništar* drugo nie 68 LXVI... ti takovi *ništar* v svojem imieñi ne pogube 77 LXXIX₁... ni prez voje tutorev *ništar* ne mogu učiniti 111 CXXXII. Občinska zemļa na koj *ništar* nie 113₂₄... *ništar* vun ne zaprievši 116 CXXXIV... i *ništar* kaj se k ñemu pristoji 117 CXXXIV... i po Dekretome mogu odezvati i za *ništar* učiniti 124 VIII₁... da se *ništar* niema verovati 126 XI... Pozov ili pozvanje *ništar* drugo nije... 133 XVIII... jer prostoga človeka prisega prot plemenitomu človeku *ništar* ne hasni 141 XXVII₆... nečem *ništar* totu od nih govoriti 151 XLII₂... *ništar* plemenščine sloboda ne stoječi 164 LIX₄.

д) *ništor* = *ништор*: i *ništor* bi se na takova ľudomorca ne tužil 6 XVI. Ar kraļa plemeniti obiraju, i *ništor* drugi 13 III... I plemenitoga človeka *ništor* ne polaže nego kraļ 13 III₇... Da *ništor* ne more plemenita človeka... 17 IX... ni poglavnik... ni *ništor* drugi 43 XXXVII... i dotle se nie *ništor* prel za ñu 51 XLVI... da *ništor* prez očine voje ne more ñegovih sinov pri sebe držati 55 LI₇... *ništor* ne može nikomu založiti 64 LX₈... Potomtoga protiv svojemu rodu *ništor* ne more nikoga za sina pijeti 69 LVI₈... *Ništor* ne more imienja više od občinske priedembe založiti 80 LXXXIII₁... da *ništor*... niema priti 122 V₃... I da se *ništor* od toga takovoga svedočtva... ne skrjie 141 XXVIII... ni sudec ni *ništor* drugi 161 LV₄. A ñega za zmirenje *ništor* ne more silum primorati 162 LVII₇. *Ništor* zmed oneh.. 163 LVIII. A moču se takovih šentencij *ništor* zmed plemenitih ļudi ne more zastaviti 169 LXVII₄... *ništor* drugi ne more.. 183 LXXVIII... *ništor* u tu takovu perñu ne more pristati 191 LXXXIV₆... *ništor* ni sudec ni slobodni špan 219 XXXII

ђ) *nešto* = *нешто*: Ако *nešto*... nekoga... človeka na pravdu pozove 165 LXI... Od takove perñe dugovanja v koterom se i meñše šentencije močum *nešto* more zadržati 170 LXVIII₁₁... koteru gode perñu dvema putema *nešto* čalarstvom prot drugomu človeku počne 172 LXX₁... gđa *nešto* z nekoga dugovanja.. mentovanje da 172₁.

§ 149. Кад се узму у обзир и чињенице: да Брамец зна и за *kto* поред *što = ko* и *što = quid* и, то нарочито, да се у Крапинским судским протоколима не наводи ни *kto* ни *što*, већ само *tko* и *gdo* (F. Fancev, JArch XXXII, 86), јасно је да *što (= ko)* у кајкавском дијалекту није постало од *kšto* гласовним путем: *kšto > kto > hto > što*, него је оно, заиста, — „истоветно са штокавским *што*“: „И само *што* некада се у њему (sc. у *источнокајкавском* говору) употребљавало, а и данас се у дијалектима употребљава у значењу *ко*“ (А. Белић, Кајкавски дијалекат. Ст. Станојевића HE СХС II 214).

У говору који лежи у основици Пергошићева језика некада се, несумњиво, употребљавало искључиво *što = quid*, *nešto = aliquid* *ništo = nihil*. Из северозападног кајкавског говора, оног кајкавског говора чија је, по А. Белићу, основица *кајкавска словеначка* ушло је у његов (Пергошићев) говор *kaj*, које се неко време употребљавало напоредо са *što = quid*; примери *što = quid* и код Пергошића и код Брамеца, по моме мишљењу, нису штокавски утицај, него су то остаци некадашње опште употребе *što = quid* у њихову језику, односно — у говорима који леже у основици њихова језика.

Али ипак *kaj* није сасвим истиснуло *što*, већ је само учинило да *što* добије друго значење. Два су момента при томе била од значаја: прво, слагање заменице *što* својим крајњим *to* са *kšto* и друго, њена, заменице *što*, синтаксичка веза са *kšto*. И у источнокајкавском говору, односно — и у говору који лежи у основици Пергошићева језика било је несумњиво положаја у којима се *što* употребљавало у значењу *kšto*: „Онај *ko* је на реду, нека уђе“ и „Онај *што* је на реду, нека уђе“. Да то све јасније речем. — Када је из северозападног говора — оног говора чија је основица, као што смо рекли, кајкавска словеначка — ушло *kaj*, односно — када се у говору који лежи у основици Пергошићева језика *kaj* почело напоредо употребљавати са *što*, *što* је почело губити своје право значење. Али како се оно својим крајњим *to* слагало са *kšto* и, друго, како се оно (*što*) и иначе употребљавало у значењу *kšto* у релативним реченицама, то је оно, у току времена, и преузело значење заменице *kšto* (код Брамеца *kto* и *što*, друго и у значењу *ko* и у значењу *што!*). Пошто је, на тај начин, *što* добило значење *kšto*, онда је и *ništo* добило значење *nikšto* и *nešto* — *nekšto*, а само у одричном *ništa(r) = nihil* оно се задржало због *a* у *šta*.

Од напред изнесених облика говора хрватског кајкавског дијалекта треба још објаснити облике: *niš* (§ 140), *ničer* (§ 145), *nečer* (§ 145), *nišče* (§ 140), *nikče* (§ 141), *nekče* (§ 141) и *nič* (§ 140).

§ 150. Што се тиче првог од тих облика — *niš*, пре свега ћу истаћи да В. Рожић у својој студији „Кајкавачки дијалекат у Prigorju“ нигде не вели да пригорски говор зна и за тај облик. Међутим у његову „Prigorju“ тај је облик сасвим обичан. Заиста, према другим особинама, — особинама којима се пригорски говор одређује као чакавски по пореклу, било би и чудновато када и међу заменичким облицима данашњег пригорског говора не би било чакавизма.

Т. Маретић вели о овом облику, тј. о *niš* у RJA. ово: „isto što *ništa* ili *ništo*, od čega je i postalo, pošto je otpao skrajnji vokal, a onda je otpalo *t*. Samo u čakavaca i u kajkavaca...“

За мене је међутим једно јасно: да је *niš* могло постати само у оним говорима у којима се поред *nič* употребљавало и *ništo*, а такви су говори, као што је познато, — чакавски. Другим речима, на основу тога што у штокавском нема *niš*, ја сматрам да *niš* није постало од *ništo* (*ništa*), него — у *sandhi* од *nič*, на пр.: *nič to* није > *niš to* није; али, по моме мишљењу, то је могло бити само зато што се употребљавало напореда и *ništo* (*ništa*). То *niš* тако добивено могло је у једним говорима и сасвим истиснути *ništo* (*ništa*), а у другим — у којима се употребљава и *zač*, *neč* итд. оно се могло и даље задржати. Што пак нема ни у једном чакавском говору *zaš*, *neš* итд., то је, по моме мишљењу, због тога што у чакав. нема *zašto*, *nešto* и др. — Ја дакле мислим да је *niš* могло постати врло рано — још пре 15 века, и сматрам да је чакавско *nišće* постало по аналогiji *jošće* -- *još*: *nišće* -- *niš*.

§ 151. Облик *još* јавља се у споменицима од 14 века (исп. RJA IV 664), док се за облик *nišće* у речнику Југословенске академије (VIII, 191) вели: у *čakavaca, osobito XV—XVII vijeka*. — Друкчије о овоме (о облику *nišće*) мисле проф. Решетар и А. Вајан.

Вајан (Slavia IX, 40—31) вели: чакавско *nišće* претставља *nič(b)že* ... Група *čž* је прешла у *šč*, одакле у чакавском *šč*, дакле: *ničže* (у Синајском псалтиру, XXXVIII, 6 и Клочеву зборнику *ничъже*) > *nišće* (у Фрајзиншким одломцима *nizce* — *nišće*), а то у чакавском > *nišće*. Међутим ја мислим да би *ničže* (*ничъже*) могло дати или *нице* или *ниче*, а не — *нишче*. И друго, у Фрајзиншким одломцима место *t'* немамо *č*, нити место *sti*, *ski* — *šč*, него имамо *ć* и *šč*, па би према *jošće*, *išće* итд., *nizce* већ у Фрајзиншким одломцима гласило *nišće*, а не *nišće*, пошто Вајан мисли да је *nišće* > *nišće* у чакавском према *jošće*, *išće* и сл.

§ 152. Словеначко *ništar* постало је по Вајанову мишљењу од **nišč(e)*, тј. *nišč (< *nišće* < *ničže*) > *ništ* + *r* (*e*) > *ništar*.

§ 153. Што се тиче чакавског облика *ništar(e)* Вајан вели: „*ništar(e)* pourrait bien être une création parallèle au slovène *nlištar*, c'est à dire représentant l'addition de *-r(e)* à une forme évoluée de *nišče*“. Али мени и није јасно то што Вајан вели. Друго, Вајан вели: „De même le slovène moderne *nič* à côté de *nlištar* et de кајк. *nīšt* doit être analogique: ...“ Али облика *ništ* у кајкавском нема, већ — *niš*.

§ 154. У пригорском говору, у коме се, по моме мишљењу, употребљавало *čь*, *ničь*, *ničьtor* и *ničьr*, *kъto*, *nikъto* и *někъto*, *ničь*, односно — *nič* је дало у sandhi *niš* (исп. § 150), а *ničьtor*, онда када је из северозападног говора добивено *кај* и *никај*, добило је, исто онако као и у источнокајкавском говору, значење *nikъto*; према *ničьtor* (= *нико*) и *něčьtor* (= *неко*) добило је и *ničьr* значење *нико*, *něčьr* — *неко*. Ти облици, *ničьr*, односно *ničer* и *nečer* (< *něčьr*) у току времена истиснули су облике *nikto*, *nekto* и *ništo* (< *ničtor*) = *нико*, *nešto* (< *něčto*) = *неко*, јер је *niš* (< *nič*) остало у употреби, онако исто као што је *кај* истиснуло *čь*, а *gdo*, које се могло употребљавати, као и *ničьtor* поред *ničь* и *ničьr* (: *ničьtor*): *čь*, и у пригорском говору (= чакавском говору *ѡо ѡореклу*) поред *kto*, а тако исто и *nigdo* поред *nikto*, *negdo* поред *nekto*, *kto* (< *kъto*) и *čьr, јер, по моме мишљењу, могло се поред *kto* и *gdo* употребљавати једно време и *čьr (= *kto*).

§ 155. И за облике: *nišče* — у вараждинском говору и *nešče* у међумурском говору ја сматрам да су доцније унесени из словеначког језика, јер у словеначком има и *nišče* < *nihče* (исп. Fr. Ramovš, Hist. gram. II 238—239).

§ 156. Али је тешко рећи *шша* претставља *nič* у вараждинском говору, односно — у Ваљавчевим приповеткама. Ипак мислим да је и то словеначки утицај, док за *niš* у вараждинском говору мислим да је унесено из југозападног говора.

§ 156. Имају још да се објасне облици самоборског говора *nikče* и *nekče*. Уколико ми је познато, таквих облика — са *k* испред *č* у словеначком нема. Није искључено да у тим облицима *k* стоји место *h* према *niki*, *nikega*.

§ 158. Како стоји ствар са употребом ових заменица у хрватским кајкавским говорима, најбоље ће се видети из овог схематичког прегледа:

α) у северозападном говору:

<i>кај</i>	<i>некај</i>
<i>niš</i>	<i>nišče</i> = НИКО
<i>nič</i>	<i>što</i> = КО
<i>никај</i>	<i>negdo</i>

β) у источнокајк. :
kej
ništa
kejti
što = ко
šta = чега
sešta
nike = ништа
nešte = неко
nište = нико
zake

γ) у југозападном говору :
niš
kaj
zakaj
ničer = нико
nečer = неко
nekaj = нешто
gdo(j)

V

Пергошићев језик

§ 159. Поливки није био увек јасан текст Пергошићева превода; још је мање он умео да се разабере у језику његову.

„У Пергошићеву језику, вели Поливка на стр. LVIII своје студије, појављују се многи трагови штокавског језика помешани са међумурским дијалектом; особито је то јасно у замењивању прасловенских полугласника. Правилно их замењује у затвореним слоговима *e*, од којег се је у дугим слоговима развио двогласник *ue*; кашње се јавља и особито на почетку књиге — некад у будимпештанском, некад у загребачком примерку, те се понавља ту и тамо диљем целе књиге.

На неким местима је за *з*, *ь* такођер *a*...“

Поливка вели: „На неким местима је за *з*, *ь* такођер *a*“, а одмах затим наводи дугачки списак са 220 речи са *a* место полугласника! — Шта ће примери из текста од почетка XVII титул. до друге алинеје LI титул. са примерима од друге алинеје LI титул. ?! Примери из тог текста — из текста од почетка XVII титул. до друге алинеје LI тит. иду са примерима из текста од I—XVI тит. закључно у загребачком примерку, јер је то један и исти текст. Ни примери

из текста од почетка до XVI титул. у будимпештанском примерку и из текста од почетка XVII титул. до друга алинеје LI тит. у загребачком примерку не иду заједно са примерима из текста од друге алинеје LI титул., јер су и то различити текстови.

Како је Поливка разумео сам текст Пергошићева превода, види се најбоље из овог: „Сразмерно често, вели он на стр. LXXV, налазимо, по свој прилици под упливом другог дијалекта, и то штокавско-икавскога, *и*“, а затим одмах наводи примере из текста II и из текста I, односно — из текста од почетка XVII титул., док засебно износи примере са *i* место *ѣ* из текста I—XVI титул. Што је још чудније, међу првим примерима има примера и из текста од I—XVI титул.

На стр. LVII Поливка каже: „За носни глас налази се правилно *у*, само изнимице појављује се *о*: па *току vrechī 228. . .*“ Поливка вели „само изнимице“, а, у ствари, у целом делу само се изнети пример наводи!

Уопште, где год Поливка нешто каже, он то каже тако да се управо и не зна шта је хтео рећи, — односно не зна се како је у ствари са оним о чему он говори. — На стр. LXI износи примере са *e* место *ѣ*, па онда за примере *menſſa (menſa), menſi* вели: „Ту управо јесте у корену слог кратак, штокав. *мѣнкаѣи*, уг.-словен. *menkâ*, кајк. *měnka*, а само у крај.-слов. *мѣнка*... Али за говор Пергошићев треба предполагати дуги наглас у корену!“ На стр. LXIII опет вели: „Ту је по свој прилици било *tě*, како је у неким данашњим кајкавским говорима... дуго *ě* променило се је као и другде у том дијалекту у двоглас *ie*!“

Оваквих Поливкиних „објашњења“ има још; али ћу ја овде изнети само још ова: „Ту се, вели на стр. CVIII, налази често облик рекби номинални дат., лок. јед. жен., како гласи у кајкавском говору требаревском, док у међумурском бива *и (i)* уз *ој*“... — „Сада је у међумурском наречју и делимице у кајкавштину и код угар. Чакаваца: *шѣири* место *чѣири*“, а код Пергошића је *čtiri* итд. Шта то има да значи ?!

§ 160. Као што је познато, проф. Фанцев је одлучно против мишљења да у основици Пергошићева језика лежи један од међумурских говора: „Пергошићев језик зна само за један пример у којем место *ж* има *о*, у примеру: *па току vrechī*, иначе има редовно *и*. Потпун недостатак рефлекса *о* за *ж* — на онај један пример са *о* не треба обраћати пажње — говори... сасвим против схватања по којем је Пергошићев језик идентичан с једним

међумурским говором“ (исп. JArch XXXII 49). Говорећи о замени *d'* и *t'* у споменицима кајжавским до краја 16 века, Фанцев опет вели: „Истина је да данас међумурски говори знају за оба рефлекса за *d'*: *đ* и *j*, али се *j* још увек истиче, и могло је на терену само да изгуби, али не да добије.¹⁾ А шта видимо код Пергошића? Он уопште не зна за *j*, већ само за *đ* (писано као *gi*, *gy*, *ǰ* и *g*), дакле, — његов језик не може припадати Међумурју, јер иако је потпао под утицај неког другог дијалекта, морало би нешто и од његова властитог остати, а то није случај . . .“ (JArch XXXII 55). Говорећи о замени полугласника у кајжавским споменицима до краја 16 века Фанцев вели: полугласници, који су се у српскохрватском језику најпре изједначили и затим се даље развили у глас *e* или глас *a*, или чак остали као глас *ǰ*, дали су у кајжавском дијалекту по правилу глас *e*. Али, додаје Фанцев, тиме се никако не каже да *e* влада као искључиви рефлекс у кајжавском, већ од најстаријих времена долази глас *a* у појединим речима скоро на целом кајжавском подручју, а у граничним дијалектима он и иначе долази. У старије време било је, разуме се, једноставније неголи данас и *e* као рефлекс искључивије (исп. §§ 168 и 169). Даље Фанцев вели: „Овим правилима развоја полугласника у кајжавском противуречи одлучно Пергошићев језик. Не може се тако рећи „У Пергошићеву језику појављују се многи трагови штокавштине помешани са међумурским говором“. Стање данашњег кајжавског говора у Међумурју говори против тога; утолико више говори против тога старији међумурски говор . . . Мноштво *a* код Пергошића тако је велико да се може узети као тачно објашњење утицаја штокавштине, али узроке те појаве морамо ипак другде тражити и она може бити везана с Пергошићевим пореклом, ако не лежи у тенденцији самога дела“ (JArch XXXI 376). Говорећи о замени *l* у кајжавским споменицима 16 века (JArch XXXII 54—55), Фанцев вели: „Као што се види из наведених примера, била су на кајжавском подручју увек, од најстаријих времена, оба рефлекса. У истим списима у истим речима долази *o* поред *u*. Можемо дакле рећи да је у 16 в. однос *o* према *u* био бар онакав као и данас . . . Пергошић не зна за *o*, према томе се његов језик не може ставити ни у Међумурје ни у околину

¹⁾ Међутим је за нас несумњиво да је било обратно: да је *đ* изгубило „на територији“ (хрватског кајжавског дијалекта), а не *j*. В. § 117.

Вараждина. Сасвим мора пасти у очи да Вrameц и остали извори иду увек више мање паралелно, Пергошић стоји увек сам за себе. То не може бити случај; исто тако не може се то тумачити на начин како то чине Поливка и други, по коме би он (Пергошић) био кајкавац из Међумурја или околине места његова боравка под јаким утицајем штокавског, када му недостају нај-карактеристичније особине дијалекта његове околине, у које се свакако морају рачунати *o* за *o* и *l* (као и *j* за групу *d + j*)“.

Завршујући своје излагање о замени полугласника у кајкавским споменицима 16 века, Фанцев каже: „Из свега се овога види да је на целом кајкавском подручју обично увек било *e* (*ye*) као заменик за полугласник, и да *a* свугде осим код Пергошића ретко долази. Којем је од ових двају дијалеката (тј. *a* и *e*) припадао Пергошић, не може се одговорити према досадашњем незнању о његову пореклу и ближем завичају“ (ЈАгч XXXI 378).

Као што се види, Фанцев вели: „... може се узети као тачно објашњење утицаја штокавштине“, а после тога: „Којем је од ових двају дијалеката (тј. *a* и *e*) припадао Пергошић, не може се одговорити према досадашњем незнању о његову пореклу и ближем завичају“?! И друго, он, Фанцев, вели: због тога што се у Пергошићеву језику не наводи и *j*, поред *đ* место *d*, нити *o* поред *u* место *o*, као што се то јавља у Врамчеву језику, и као што се то јавља у другим споменицима кајкавским 16 века, — „Пергошићев језик се не може ставити ни у Међумурје нити у околину Вараждина“.

§ 161. О чему сведочи сам Пергошићев језик, несумњиво је за мене да се источнокајкавски говор у 16 веку делио у два дела: један део који је захватао, по моме мишљењу, Вараждин и његову најближу околину и други део који се пружао источно од тог говора.

§ 162. Основне особине тог говора који се у 16 веку находио западно од линије која раздваја данашњи источнокајкавски говор од северозападног говора биле су ове: 1) *đ* наместо *d*, *žđ* (исп. § 182) наместо *zdĭ* и *zĭĭ*; 2) *č* наместо *t'*, *úč* наместо *stĭ* и *skĭ*; 3) место *o* изговарало се *u* (*y*); 4) место *l* — *u* (*y*) или, можда, — *ŭ*; 5) место етимолошког *ē* имао је *ie* (преко затвореног *e*), а то исто имао је овај говор и место *ē* < *š* и < *ž*, *ь*; у кратким слоговима међутим место полугласника изговарао се вокал *e^a*; 6) *o* прелазило је у *uo*. Изговор *ē* као *ie* и прелаз *o* у *uo* и јесу, по моме мишљењу, најважније црте којима се тај говор одликовао од говора који се пружао источно од њега. У североисточном делу

источнокајжавског говора данас се место полугласника у дугим слоговима изговара e^i (затворено e), а тако исто у том се говору изговара e^i и место $\bar{e}$ (Исп. JArch XXIX 315 и д.), док се у југозападном говору источнокајжавског дијалекта и место $\bar{e}$ и место полугласника у дугим слоговима изговара e .

Пре развитка $ie < \bar{e}$ ($< \bar{e}$) и $uo < \bar{o}$, овај је говор, несумњиво, образовао целину са говором који се пружао на истоку од њега, тј. са оним говором којег је претставник данашњи источнокајжавски говор.

§ 163. Што се тиче језика у Врамчевим делима, јасно је да се ту огледа мешовит говор, тј. говор који се, по моме мишљењу, находио на југозападу према Пергошићеву говору. И код Врамца се покатакд наместо $\bar{e}$ находи ie , а то исто (ie) налази се и наместо полугласника и у Врамчеву језику.

С друге стране, опет, и Врамчев говор има црта за које је јасно да стоји у вези са источнокајжавским говором. Несумњиво је за мене да то што се код Врамца находи наместо o час o , час — u значи да у његову изговору, у ствари, није било ни o нити u место o , већ — o^u (исп. § 173). А исто тако сматрам да то што се у Врамчевим делима находи и o поред u место l значи да у његову изговору није било ни o нити u , већ — $\dot{u}$ (исп. § 175).

§ 164. Одмах ћу овде рећи нешто и о језику у Крапинским судским протоколима (исп. JArch XXXI 368 и д.). Као и у делима Врамчевим, и у Крапинским судским протоколима се находи и $\bar{a}$ поред j , а исто онако као што се код Врамца находи и o и u место o и м. l , и у њима се место o и место l находи и o и u . Према томе, јасно је да се и у њима огледа говор који је мешавина северозападног (кајжавског) говора и источнокајжавског.

§ 165. Хабделићев језик међутим претставља нешто друго.

Основне особине Хабделићева језика ово су: 1) $e < \bar{e}$, $\bar{e}$, ретко — a : *čas, laž, lažljiv, lagati*, итд; 2) $e < \bar{e}$, ретко i (*divojka sinokoša, tirati*); 3) $u < o$, $u < l$; 4) $\bar{a} < a'$, ређе — j .

Према томе, нема сумње да је то говор који је мешавина југозападног говора са југоисточним, јер се у данашњем југозападном говору место o изговара u , а место l опет — u .

ѝ, ѵ

§ 166. Проф. Ф. Фанцев, као што смо већ рекли, не само да вели: „Мноштво „а“ (место полугласника) код Пергошића тако је велико да можемо узети као тачно објашњење — утицај што-

кавског . . .“ него он чак каже: „Којем је од ових двају дијалеката (то јест *a* или *e*) припадао Пергошић, не може се одговорити поред досадашњег незнања о његову пореклу и ближем завичају“. У ствари, у језику Пергошићеву, — односно у основном тексту Пергошићева превода и нема примера са *a* место полугласника више него што има у неким другим кајкавским споменицима 16 века. Ево који су то примери:

otac 57 LIII₇, 57 LIII₁₀, 57 LIV 58 LVI₁, 58 LVI₂, 58 LVI₃, 59 LVII₁, 60 LVIII_n, 60 LVIII 85 LXXXVIII₂, 87 XCIII 99 CXIII 100 CXIII₁, 100 CXIII₂, 100 CIV 102 CXIX 103 CXIX₂, 103 CXIX₃, 104 CXIX₄, *sudac* 65 LX₁, 128 XII₄, *posal* 159 LII 78 LXXXI *lahko(li)* 63 LX₅, *prešastja* 78 LXXX 80 LXXXIV *prešastje* 78 LXXXII_n, 79 LXXXII₇, *van* 71 LXVIII₂, *jedan* 69 LXVI₃ (bis) LXLII₂, 114₄₁, *izašle* 59 LVII₁, *lagša* 120₁₀, *dohodak* 115₄₁ (bis) *vsagdañem* 88 XCV₂, *vsagdar* 57 LV_n, 62 LIX₂, 62 LX 76 LXXVII 80 LXXXIII 109 CXXVIII₂, 109 CXXVIII₃, *dužan* 57 LIII₃, 57 LIII₁₀, 57 LIV₁, *vnutar* 116, *polag* 57 LIII₁₀, 63 LX₁, 80 LXXXIII₃, 82 LXXXV₂ (bis) 83 LXXXVI 86 XCI₁ (bis) 114₄₁, 115₄₆, 117₅, 120 II₁₀

§ 168. Међутим *e* место полугласника имамо:

а) у корену:

den 138 XXIV₄, 182 LXXVII *temnicu* 55 LII₅, 216 XXVIII₂, *temnici* 215 XXVIII

z snehum 91C *snehe* 92 C₂

teda 58 LVI₁, 58 LVI₃, 63 LX₃, 64 LX₇, 67 LXIII₆, 83 LXXXVI 87 XCIII₁, 159 LIV₅, 170 LXVII₁₂, 180 LXXVI₄, 187 LXXXII₈ (bis) 212 XXVI₂, 212 XXVI₃, 213 214 XXVII 214 XXVII₂, 220 XXXIV 221 XXXV₂, *vesnic* 61 LIX₂, 81 LXXXIV₃, 118 I 84 LXXXVII (bis) 115 120 III₂, 147 XXXIV₄, 186 LXXXII₂ (bis) *vesnicu* 61 LIX₃, 81 LXXXIV 81 LXXXV₁, 105 CXXI 188 LXXXII₁₀, *vesnice* 75 LXXVI (четири пута) 76 LXXVI₂, 81 LXXXIV₁, 81 LXXXIV₃, 83 LXXXV₁, 82 LXXXV 84 LXXXVI₄, 186 LXXXII₂, *vesnica* 186 LXXXII₂, *vesnicami* 81 LXXXIV₃, *z vesnicum* 81 LXXXIV₅, *vesnicah* 159 LIII 180 *vesnici* 180 LXXVI₃, *vesničkih* 210 XXV

lehko 88 XCV₂, 99 CXII₁, 110 CXXIX₃, 115₄₅, 132 XVII₁, *lehko(li)* 66 LXII₃, 73 LXXI 75 LXXVI₁, 94 CIII₁, 141 XXVIII₁, 158 LI₄, 173 LXXI₆, 180 LXXVI₂, 183 LXXVII₉, 187 LXXXII₈, 190 LXXXIII₄

poleg 62 LX 74 LXXIV₁, 75 LXXV₁, 75 LXXV₂, 82 LXXV₃, 85 LXXXVIII 87 XCIII₅, 88 XCIV 88 XCV 93 CI₄, 96 CVII₁ (bis) 98 CXI₂, 100 CXIII₁, 102 CXVIII 106 CXXIV 111 CXXXI₁ (bis) 113₂₈, 114₃₂, 115₄₅ (bis) 116₅₈, 116₁, 117₃ (bis) 117₄, 117₅, 121 V 122 VI 124

VIII₁ 127 XII₁ 135 XX_{1,9} 137 XXII₂ 137 XXIII 140 XXVI₄ 140 XXVII
(три пута) 142 XXIX₈ 144 XXXII₂ 145 LV₈ 146 XXXIII_{3, 4} 150 XL₁
152 XLII₆ 152 XLIII 153 XLIII₁ 154 XLV₃ 155 XLVI₂ 156 XLIX₄
157 L₃ 159 LXXVI_{3,4} 160 LIV₈ 163 LVIII₂ 169 LXVII₁ 170 LXVII₁₃
171 LXIX₄ 182 LXXVII₁ 183 LXXVIII₂ 187 LXXXII₅ 188 LXXXII_{18,20}
193 LXXV₄ 194 LXXVI₁₄ 197 III 198 III₁₈ 199 V₂ 201 IX₁ 203 XI₆
207 XIX₅ 208 XX 211 XXVI₁ 212 XXIX₂ 214 215 216 XXIX_{1, 2} 218
XXX₈ XXXI₁ 220 XXXIII₈ XXXIV 221 XXXIV₈.

ves (omnis) 155 XLVI 207 XIX₅ z *vesmi* 180 LXXVI

zakesni (se) 164 VIX₂

señme (старосл. сѣньмѣ, сѣньмнштѣ) 122 V₈ *señem* 126 X₁ 126
X₄ 127 XII₈ *señmov* 127 XII₈

menši 187 LXXXII₈ *menše* 155 XLVI 169 LXVII 169 LVII_{5,8}
170 LXVIII₁₁ 171 LXIX₈ 171 LXIX₁₁ 197 III₇ 213 XXVI₁₈ *menša* 200
VII 207 XIX₈ *menšoj* 160 LXVIII₂ 170 213 218 XXXI *menšum* 135
XX₄ *menših* 145 XXXII₁₀ *menšum* 184

vsegdar 57 LIII₇ 62 LIX₈ 62 LIX₉ 66 LXIII₃ 67 LXIII₂ 72 XXI
74 LXXIII₂ 77 LXXIX₂ 83 LXXXVI₂ 84 LXXXVI₄ 85 LXXXVII 94
CIV 97 CX 99 CXII₁ 102 CXVII₂ 103 CXIX 109 CXXVIII₃ (bis) 120
III₂ 123 VI₈ 125 IX₁ 132 XVII₄ 146 XXXIV₂ 148 XXXVI₄ 157 L₃ 158
LII₁ 165 LXII₁ 166 LXII_{8, 4} 167 LXIV₄ 167 LXV₁ 168 LXV₅ 178 LXXV
183 LXXVII₉ 186 LXXXI₇ 188 LXXXII₁₆ 180 LXXXIII₂ 191 LXXXIII₅
203 XIII 206 XIX₁ 213 XXVI₁₇ 214 XXVII₄ 215 XXVIII₂ *vsegder*
136 XXI₃

prešestja 81 LXXL *prešestje* 59 LVI₄ 82 LXXXV₃ 126 126 XI
205 XV 222 *prešestnoga* 79 LXXXII *prišestno* 106 CXXIII₈ *prišestniku*
115₄₆ *prišestnih* 119 II₅ po *priešesti* 127 XII₂ *prišestnike* 201 X *pri-*
šesnici 203 XIII *prišesniki* 204 XIV 208 XX₁ *pošestja* 207 XIX₇ *našest*
142 XXVIII *prišestne* 67 LXIII₄ *prišestna* 119₇ *pekel* 190 LXXXIII₈
te (тѣ) 56 LIII₆ 57 LIV₁₁ 65 LXI 66 LXVI 79 LXXXII₈ (и још
28 пута) *vete* 131

ne (онѣ) 184 LXXX₃ 189 LXXXIII₄

meñe 87 XCIII₅ 92 CI 73 LXXIII 160 LIV₅ 197 III₁₃ *ništarmeñe*
58 LV₁ 58 LVI 73 LXXI 64 LX₁₀ 63 LX₃ 90 XCVIII₄ 102 CXVIII₈
105 CXXI₂ 107 CXXIV₅ 108 CXXV₃ 121₁ 121₅ 123₁₂ 124₁ 125₃ 131₂
135₄ 143 XXX₆ 163 LVIII₁ 199 VI

б) у суфиксима:

-*уць*: *otec* 54 LI₃ 55 LI₅ 55 LI₈ 55 LI₉ 55 LII 56 LIII₃ 56 LIII₄ 56
LIII₅ 62 LIX₇ 73 LXXII 99 CXIII₁ 123 VI₁₂ 216 XXIX_{1, 2} 217
XXX₄ 164 LX₂ 170 LXVIII₉ 219 XXXII₁ 220 XXXIII₈ 221 XXXV₂

- sudec* 63 LX₇, 73 LXXI₁, 82 LXXXV₂, 88 XCIV₂, 132 XVI₈, 135 XX₄, 137 XXII₂, 140 XXV₄, 141 XXVII₆, 148 149 XXXVII₂, 150 XL₁, 151 XLI₆, 153 XLIII₂, 154 XLV₁, 154 XLIV₇, 161 LV_{8, 4}, 168 LXV₆, 169 LXVII₄, 185 187 LXXXIII 189 LXXXIII₈, 190 LXXXIII₄, 192 193 205 XV₂, 208 XX₁, 212 216 218 XXVIII₃, 219 XXXII₁, 221 XXXV₂, *zdenec* 114₈₉, *konec* 66 LXII₃, 108 CXXV₂, 117₆, 132₄, 132 XVII₄, 151 XLII₁, 176 LXXIV₁, 177 LXXIV₆, 178 LXXIV₁₂, 192 LXXXV 210 XXIII₂, 222 XXXV *krivec* 144 XXXII₂, 145 XXXII_{5, 6, 9, 10}, 152 XLIII 162 LVII₄, 163 LVIII 163 LIX₁, 170 LXVII_{8, 10, 11}, *kupec* 65 LXI₂, 72 LXXI *pisec* 134 XIX₈, *krivoverec* 143 XXX_{1, 2}, *kaptolomec* 155 XLVII *judomorec* 199 V₂, *Gradec* 207 XIX₃, *kosec* 114₈₄, 157 L₆
- ънъ*: *jeden* 67 LXIII₄, 67 LXIII₄, 67 LXIII₆, 95 CVI 96 CVIII (bis) 96 CVIII 112 CXXXIII₁₀, 114₈₉, 114₄₀, 116₅₀, 122 V₄, 126 X₂₋₃, 148 XXXVI 149 XXXVII₃, 155 XLII 171 LXVIII₉, 175 176 180 182 184 191 194 197 198 199 201 204 205 207 210 214 217 XXX (2) *nijeden* 70 LVII₂, *potriebe*n 97 CIX₂, *sloboden* 103 CXIX₁, 105 CXXI₃, *neppravden* 126 XI *pravden* 212 XXVI₄, *vrieden* 127 XII 220 XXXIV 221 *bojazen* 141 XXVIII *nemočen* 127 XII *zmožen* 210 XXIII₁, *tieden* 215 XXVIII₁, 131 *dužen* XVI 134 XX₂, 138 XXIV₄, 148 XXXVI 149 XXXVII 150 XXXIX 154 XLIV₄₋₇, 158 LI₅, 159 LIV₄, 161 LV₂, 163 LVIII₁, 170 LXVIII 171 175 180 191 (3) 192 (2) 199 212 (3) 213 (2) 214 (3) 220 221.
- ькъ*: *zavezek* LXIII₆, 69 LXVI₂, 173 LXXI₅, 174 LXXI₁₂, 199 V *ostanek* LXX₈, 198 IV *žitek* 81 LXXXIV₄, 210 VIII₁, *potrošek* 97 CIX₂, 170 LXVII₈, *priebitek* 101 CXV_{1, 2}, *napredek* 123_{2, 10}, *pri-devek* 132 XVII₁, 132₁, *odluček* 176 LXXIV *vupadek* 175 LXXIII₈, 186 LXXXII₁, *vpadek* 128 XII₄ (bis) *početek* 74 LXXII₁, 118 (три пута) 122 *odvete*k (= naslednik) 52 XLVII₃, 53 XLIX 68 LXIV₂, 69 LXVI₃, 71 LXIX₁, 90 XCVIII₂, 96 CVIII 124 VII₄ (bis) 198 IV₈, 217 XXX₄, 218 XXX₄, *dohodek* 78 LXXXI₂, 87 XCIII₅, 114₃₀, 115₄₁
- в) Испред *r*, *l*, *v*, *m*, *n*:
- ьт* (*m̄* < *mь*): *sem* (sam – jesam) 76 LXXVII 78 LXXX 88 XCIV 168 LXVI₂, 169 LXVII₅, 182 LXXVII₄, 189 LXXXIII₄, 207 XIX₂, 222 XXXVI₂ (четыри пута)
- ьп* (< *p̄* < *пь*): *ogen* 17₂
- ьр* (< *r̄* < *рь*): *dober* 82 LXXXV₂, 108 CXXV₈, 113₂₇, 128 XII₈₋₅, *vnuter* 118 I₁, 119 II₄, 123 VI₁₃, 127 XII₂, 128 XII_{4, 5}, 133 XVIII₂, 146 XXXIII₃, 147 XXXV₂, 177 LXXIV₈, 181 LXXVII 204 XIII *nuter* 122 VI₅, *vanuter* 180 LXXVII 203 XII

-bl (< l < lъ): *pekel* [To je ona past ili pruglo koterо je noge na no (= na dno) *pekel* vrglo] 190 LXXXIII₈, *posel* 191 LXXXIII₇, *mogel* 61 LIX₆, 66 LXII 69 LXVI₄, 75 LXXIV₂, 75 LXXVI₁, 79 LXXXII_{5, 10}, 105 CXXII₅, 127₁, 127 XII₁, 134 XX₁, 144 XXXII 145 XXXII_{5, 10}, 148 XXXVI₄, 154 XLI₁, 161 LV₄, 163 LIX 164 LIX₂, 171 LXIX₃, 173 LXXI₁₀, 175 LXXIII₃, 176 LXXIV₅, 178 LXXV₂, 186 LXXXI₅, 191 LXXXIV_{6, 8}, 215 XXVIII₁, 216 XXVIII₂, *vrgel* 6 XVI *dotrgel* 68 LXIV₂, *prinesel* 123₁₂, 126₈, 126 XI₃, 145 XXXII₈, 190 LXXXIII₄, *pozdigel* 172 LXX₅, 209 XXI₇, *rekel* 79 LXXXII₄, 128 XII₉, 148 XXXVI₃, 163 LIX₁, 173 LXXI₃, 180 LXXVI₄, 185 LXXXI₁, 189 LXXXIII₄, *pobiegel* 213 XXVI₁₇, *pošel* 118 I 209 XXI₅, *došel* 158 LI₃, *odišel* 209 XXII₁, *prišel* 102 CXVIII₄, 148 XXXVII 178 LXXV₂, 185 LXXXI₂, *našel* 105 CXXI₄, 123₁, 127 XII_{1, 4}
 г) У предлозима и префиксима:

ze < sъ (исп. § 10): *ze vsiema* 68 LXIV₃, 71 LXIX 108 CXXVI₂, 119 II₅, 128 XII₁, 189 LXXXIII₁, 198 IV *ze vsemi* 97 CVIII₁, 101 CXVI *ze vsiem* 76 LXXVI₁, 86 LXXXIX 116₂, 117₄, 180 LXXVI₃, 205 XVI 207 XIX₄, *ze vsum* 75 LXXVI₁, 86 LXXXIX *ze vsemi* 135 XX₅, *ze vsakoga* 98 CXI₆. Али и: *z vnogih* 69 *z dvemana-deste* 144 *z dvadeseti* 145 146

ode < odъ: *ode vseh* 109 CXXIX *ode vsakoga* 106 *ode dne* 132 *odevzeti* 124₁, *odevzeme* 75 LXXVI 108 CXXV₃, *odevzimje* 124₄, *odevzeli* 75 LXXVI₁, 126 X₂, *odevzete* 82 LXXXV₃, 61 LIX_{4, 5, 6, 7}, *odezvati* 62 LIX₉, 64 LXI₃, 66 LII₁, 73 LXXII 99 CXI₃, 109 CXXVIII₁, 182 LXXVII₆, 184 LXXIX₁, LXXX 186 LXXXI₆, 185 LXXXI *odezvanje* 61 LIX₄, 109 184 LXXIX 184 LXXX (bis) 185 LXXX₄, *odezvanja* 73 LXXII 129 XII (три пута) *odezvana* 119 II₁, *odezvañi* 129 XII 175 LXXIII *odezvanom* 129 XII *odezvanoga* 109 *odezvano* 109. Али и: *od dne* 132 XVII *od vsake* 101 CXV₄

prede < predъ: *prede vsemi* 63 LX₁, *prede vsakim* 108 CXXVI₁, *prede vsiemi* 183. Али: *pred dvema* 172 203 204 211

preze < prezъ: *preze vsakoga* 63 LX₄, 66 LXII 68 LXIV₂, 70 LXVII₁, 91 106 CXXIII₅, 133₂, 134 XX 142 XXVIII₁, 148 XXXVI₂, 163 184 *preze vsake* 60 LIX₁, 65 LXI₄

ize < izъ: *zegnati* 70 LXVIII 90 XCVIII₁, 122 *zeganan* 105 CXXI₄, *zešla* 89 XCVII *zešel* 123 VI₁₁, *zešlo* 74 LXXIII₁, *zešle* 123 *zešli* 216 *zezna* 74 LXXIII₂, *zezvati* 142 XVIII 210 XXIV₁.

Пример: *iz svetih krajev spravlenja* треба читати: *i z svetih krajev spravlenja* 123

§ 168. Из језика Врамчева Фанцев је изнео ове примере у којима је *a* место полугласника: *sedam* Kг 13 *zažgan* Kг 6 *čast* Kг 63 P I 111a 112 b 118a 225a *dan* P I 105b 131b 122a 228b 207a P II 7a *dani* P II 76a *lažac* P I 216b *luže* P I 1386 216b *laži* P I 10a *lažući* P I 188b P II 105b *lahko* P II 60b *lagle* P I 69b 128b 211b 218a *posalstvo* P IV 118a 131a, а из Крапинских судских протокола: *doklam zam sijw 7a, nijzam wezthowijtha* 54a, ij Philip nije zijn da 15 *dan* prijeseta, na drwgij 15 *dan* 54a, na 15 *dan* za nije 54b, thako na drwghij 15 *dan* da ze platij dwgh 54b, po 6 *nowacz* 56a, terije pochel po 7 *nowacz* oddawatij 56a, gornij *zwdacz* 64b, moji *otacz* 64a, poleg nijegowoga zwedochaztwa 51 b, 52b (исп. JArch XXX 377).

§ 169. Дакле, као што се види, код Пергошића — у основном тексту његова превода, место полугласника у дугим слоговима налазимо *e* и *ie*, а у кратким слоговима — *e* и *a*, што, по моме мишљењу, значи да је у његову изговору место полугласника у дугим слоговима било *'e* ($\bar{e} < \bar{f}$, јер исте речи пише и са *e* и са *ie*: *den* и *dien!*), а у кратким слоговима — *e^a* (широко отворено *e*). Ово *e^a* свога говора Пергошић је обележавао обично са *e*, а само у напред изнесеним примерима, по моме мишљењу, он је уместо *e* написао *a*, јер му је то допуштала сама природа гласа *e^a*.

ě (ř)

§ 169. Што се тиче замене *ř* код Пергошића — у основном тексту његова превода, ствар овако стоји: место *ř* има *ie*, ретко *e*, а место *ř* — *e*, ређе *ie*:

а) *ie* м. *ř*: *cielo* 74 LXXV 160 LV 204 XIV 89 XCVI 125 IX₂ *cieloga* 156 L *cielom* 175 LXXIII *ciela* 74 LXIII 75 LXXVI 92 C 93 CI 128 XII₄ *ciele* 107 CXXIV₄ 120 III₃; *ciene* 117 CXXXIV₅ 154 XLV₂ 220 XXXIV *cienu* (акуз. јд.) 216 XXVIII₂ *preciehati* 88 XCV *precieha* 112 CXXXIII₆ 113 CXXXIII₃ 114_{39, 40} 117 CXXXIV₈ *preciehaju* 117 CXXXIV_{2, 3}; *čriede* (ген. јд.) 92 CI₃ *čriedum* 122; *črievo* 60 LVIII; *diela* 61 LIX₄ 85 LXXXVII 211 XXIX₂ 220 XXXII₂ 216 XXIX; *diete* 137 XXIII и 217 XXX₄; *drievo* 113 CXXXIII₂₂ *drievje* 114 CXXXIII₂₉ *driev* (ген. мн.) 113 CXXXIII₂₂; *grieh* 56 LII₂ 95 CV (bis) 95 CV₂ 103 CXIX 128 XII₆ 164 LX₂ *grieha* 56 LIII₅ 106 CXXIV 190 LXXXIII₇ *griehu* (лок. јд.) 58 LVI₂ *ugrieša* 142 XXIX₂; (z) *lienosti* 128 XIII₄ (v) *lienosti* 49 XLIV; *mienanje* 72 LXX₁ 72 XX₃ 73 LXX₁ *mienanje* 72 LXXI 73 LVXXII *miehañi* 75 LXXI по *miehañi* 72 LXX₄ *premieha* 87 XCII на *mienu* 73 LXXII; *zmiješanje* 52 XLVII₄ *umiješaju* III CXXXI *umiješati* 111 LXXVI,

b) Вокал *e* место *ě* има у примерима: *vredno* 73 *umreti* XXXVII *preti* 79 LXXXII₅ 143 XXX₄ *zapreti* 205 XV поред *prieti* 145 XXXII₈ 166 LXII₂ *zaprieti* 70 LXVIII 90 XCVIII₂ 93 CII₂ (*hudoga dela* 56 поред *diela* 94 *delni* (*list*) поред *dielni* 46 *onem* 189 поред *oniem* 74 189 (*prede*) *vsemi* 63 69 поред (*prede*) *vsiemi* 183 *ze vsiema* 63 71 119 *ze vsiem* 75 86 205 207 214 *tele* (лок. јд.) поред *tiele* 215.

c) Вокал *e* место *ě* — у примерима: *človek* 59 67 *človeka* 101 106 125 *človekom* 207 XIX₄ *črevobožina* (*kri*) 222; *deda* 54 LI₃ 55 LII 56 LIII 92 *dedinom* 54 *dedinoga* 49; *deliti* 57 LIV 49 XLIII₃ 49 XL *deli* 92 C *deleni* 51 XLVI *razdeliti* 57 LIII₉ 91 XCIX 92 CI 94 CII₄ 165 LXI 170 LXII₈ *razdeli* 62 LIX₇ 94 CII₂ *razdelilo* 103 CXVIII 197 II₈ *razdelili* 48 XLIII 70 LXVII₃ 91 XCIX₄ *razdeleženo* 51 XLVII 84 LXXXVI₄ *razdelenje* 57 LIII₇ 57 LIV *nedeležene* 91 XCIX *nedeženih* 91 91 CXIX *nedeženo* 164 LX 55 LI *delenje* 54 LI *dele* 198 IV; *deca* 95 101 *dece* 231 *deci* 100 *decu* 96 100 *decum* 229 *dečina* 100 CXIII₄ 233 234 *dečino* 100 CXIII₂ 233 *dečine* 98 CXI 98 CXI 99 CXII *detectve* 108 CXXVI₂ *deti* 217 XXIX₃ *deteče* 58 LVI *detečoj* 110 CXXIX; *devojke* 86 XC 64 LX₈ *devojak* 60 *devojačku* 85 87 XCII₁ *devstva* 87 XCIII *devstvo* 89 XCVI; *leto* 70 LXVIII₁ 77 LXXVIII₂ 160 LV₁ 169 LXLII₆ 173 LXXI₆ 204 XV 205 XV *leta* 67 XXXII 67 XXXIII₁ 173 LXXI; *premeniti* 119 II, *premeñeñi* 123, *premeñenoga* 73 LXXI; *mesečni* 107 CXXIV₄; *mesto* 58 59 87 XCII₁ 90 XCVIII₄ 112 113 130 *mesta* (ген. јд.) 61 LIX₅ 77 LXXI *na meste* 62 73 78 121 *mestom* 126 X₂; *mrežami* 114; *seme* 51 XLIII 68 LXIV 180 LXXVI₈ *semene* 70; *šed/šed*: *ssesti* 66 LXIII 101 CXVI 103 CXIX₁ *ssede* 149 XXXVII *sede* 52 XLVIII₃ 71 LXIX *ssedu* 70 LXVII₁ *ssela* 120 *sused* 143 XXIX *susectvo* 72 LXX 142 176 LXXI *susectva* 166 LXIII₁ *susectve* 84, 141; *senokoše* 84 85 218 *senokoš* 82 218; *nasledovati* 66 LXIII 135 XX₆ 138 XXIV₆ 176 LXXV₆ 179 LXXVI *nasledovati* 81 LXXIV₅ 138 XXIV₆ 159 LII₈ 175 LXXIII 186 LXXXI 217 XXX *nasledovanje* 96 CVI₂ 100 CXIII₄ *nasledovanje* 174 LXXIII *nasledovanja* 69 LXVI итд. *posledñi* 139 XXV₁ *najposledñe* 55 LI₆ 190 LXXXIII₅ *najposledñum* 190 LXXXIII₄ *nasleduje* 51 XLVII₂ *nasleduju* 54 LI₃ *nasledovanim* 165 LXI; *svečkoga* 211 XXV₅ *svečka* 211 XXV₈ *svetlost* 178 LXXV₁ *svetlosti* 171 LXIX₃ 150 XXXIX₃; *posred* 28 XVIII; *svedočtvo* 108 CXXVI₁ 136 XXI 151 XLI₄ 196 II₂ 203 XII *svedočtva* 124 136 XXI₂ 141 XXVII₄ 141 XXIII 142 XXVII 209 XXI, *svedočtvu* 215 XXVII₆ *svedočtvom* 132₃ 136 XXI 150 XLI₃ 164 LIX₃ *svedok* 140 XXVII₂ 140 XXVIII₃ 141 XXVII₉ итд. *svedoki* 141 XXVII₄ *svedokov* 141 XXVII₆ 142 XXIX sve-

doke 141 XXVII *svedočiti* 141 XXVII₄ *svedoči* 79 LXXXII₈ *svedoče* 141 XXVII₆ *svedočili* 142 XXVIII *posvedočiti* 51 XLII, 79 LXXXII итд. *posvedoči* 71 LXVIII₈ *posvedoče*, *posvedočeћи* 151 XLI, *svedočenje* 131, *svedočenja* 142 XXIX₂ *posvedočenje*, *nazveščenje* 131 XVI 140 XXVI₄ *odveteк* 53 XLIX 68 LXIV₂ 69 LXVI₃ 71 LXIX₁ 90 XCVIII₂ 96 VIII 124 VIII₄ 198 IV₃ 217 XXXV 218 XXX₄ *odveteс* 71 LXIX 215; *naveke* 60 LVIII₁ 62 LX 63 79 85 107 итд. *vekvečina* 74 LXXIII₁ *vekvečine* 79 LXXXII₆ 94 CIII 209 XII *vekovečine* 85 98 116 129 *vekvečni* 124₈ 130 XIII₆ *vekvečna* 112₈ (*vekvečnoj* 34) *vekvečnoga* 115₄₅ *vekvečnu* 211 XXV₂ *vekvečnum* 112₄ *vekvečno* 81 LXXXIV итд. *vekovečina* 218 XXX₇ *vekovečinu* 85 LXXVIII 86 XC 181 LXXVI₆ 205 XVI *vekovečna* 67 LXIII₁ *očivestom* 58 LV₁ 129 XII₁₁ *očivestim* 57 LIV₂ 70 LXVII 93 CII 124 VIII₁ 196 II₂ *očivestimi* 141 XXVII₆ *očivestoj* 98 CX₁ 160 LIV₇ *očivestu* 115₄₅ *očivestum* 112₃ *očivesto* 83 LXXXVI 103 CXVIII₁ итд. *očiveste* 82 LXXXVI *očivestei* 110 CXXX 182 LXXVII₂ *očivestiei* 125₄ *očivesteje* 169 LXVII₇ 170 LXVII₉ *očivesteše* 195 I.

d) У наставцима глаголских основа: *imeti* 49 XLIII₈ *imel* 65 LXI₂ 70 LXII₂ 92 CI 95 CV₁ 100 CXIII₅ 130 XIV 148 XXXVII 161 LV₄ *imeli* 120 131 131 XVI *imelo* 66 LXIII₄ 97 CIX 98 CX₂ 101 CXVI 104 CXIX₃ *imela* 92 C₂ 105 CXXI₂ *imele* 119, *razumeti* 63 LV₄ 65 LXI₂ 66 LXII 69 *razumemo* 124 199 *razumeju* 66 LXVII₄ 121 123 124 LVIII 223 *opusteti* 56 LIII₂ *živele* 47 LXL₈ *živeti* 160 LIV₈ *želeli* 104 CXIX₄ *trpeti* 65 LXI₂ *gledeti* 120 II₁₀ *gledelo* 96 CVI₂.

e) У префиксима: *neki* 150 XLI 205 XVII 207 XIX₃ *neku* 78 LXXX₁ *neko* 129 XIII 204 XIV *nekim* 114 CXIX₃ *nekoliko* 157 LI₆ 174 LXXI₆; *prekršenje* 142 XIX₂ *preposlušā* 135 XX₉ 221 XXXV₃ 128 XII₅ *prepusti* 128 XII₄ 178 LXXV; *pred* 66 LXIII 101 CXV₄ 126₂ 130 *napred* 134 XX₂ 185 LXXXI₂ 187 LXXXII₅ 193 LXXXVI₈ *napređ* 102 CXVII₃ 123₁₀ 134 XXI итд.

f) У дативу и лок. јд. именица основа на *a*: *žene* 87 XCIII₄ 164 LX₁ *pravde* 120₃ *k pravde* 126 *vu pravde* 79 LXXXII₅ 101 CXV₈ 120 124 125 130 159 LII *v strane* 118 I 165 *vu tatbine v marhe* 108 CXXV₃ 162 LXII *po note* 30 XX *na službe* 65 LXI *na table* 69 LXVI *octave* 73 LXXI *žene* 97 CX *v sprave* 119₈ *na vražde* 138 XXIV *sile* 139 XXVI 160 LIV₅ итд.

g) У лок. јд. именица м. рода основа на *o*: *stole* 140 XXVII₉ 159 LII₄ *v zroke* 67 *v živote* 67 *kipe* 108 CXVIII итд.

h) У наставцима заменичких основа: α) у дат. и лок. јд.: *sebe* 63 LX₃ 83 LXXXVI *mene* 118 I; β) у инстр. јд., ген. дат. и лок. јединице: *onem* 76 LXXVII 101 CXVI 189 LXXII₂₂ 206 XIX 223

onemi 61 LIX₂ 142 XXVIII *oneh* 62 LX 64 LX₁₀ 65 LXI 129 XIII₈ 214 итд.

i) Али је значајно што има и примера у којима је *ie* место *ǃ*:

človiečih 123 *človiečega* 209 *človiečim* 143 *človieštvo* 143; *diekle* 99 CXII₁ *dieklam* 93 *dieklina* 85 LXXXVIII 86 *dieklinih* 118 *dietaju* 115 *diela* 94 *dieleh*, *dielnici* 132; *griešnik* 26; *lieta* (ном. множ.) 77, 98 *lietni* 114 115; *odmiere* (3 л. множ.) *razmierjenja* 82 *razmierjenje* 81; *obiesi* 127 *obiešenja* 221; *priestane* 58 114 *priestaje* 58; *zriezano* 129; *ssiedati* 101 *ssieda* 70 *ssiedaju* 71 *ssiedanje* 189; *odsiečenje* 198 *posiječenje* 198 *odsiječenja* 179; *smieju* (3 л. множ. през.) 235; *triebe* 57 LV 62 LX₁ 64 65 LXI 66 LXII₂ 74 76 80 93 99 118 120 160 182 190 191 199 213 поред: *trebe* 111 CXXXII 160 LIV₆ 182 LXXVII 222 223 *potrieben* 62 67 68 97 224 поред *potreben* 68 *potriebno* 61 63 65 66 67 68 70 82 98 118 121 129 130 139 188 190 191 199 поред: *potrebno* 120 141 139 225 итд. *potriebna* 224 *potriebnoga* 61 поред: *potrebno* 65 *potriebnim* 62 68 LXV *potriebnom* 58 LV₁ *potriepščnu* 62 94 *potriepščine* 55 60 63 65 *potriepščine* поред: *potreboču* 106 113 191 *potreboče* 67 162 *potrebovanje* 144 *pienez* 73 LXXIII 94 CIII₂ 138 XXIV₄ 139 XXIV₇ 138 XXIV₅ 181 LXXVI₆ *pienezi* 94 CII₄ 193 LXXXVI *pieneze* 61 LIX₈ 79 LXXXII₈ 98 CX₃ 127 XII 174 LXXI₁₂ поред *penez* 62 LX 64 LX₁₀ 74 LXXIII 86 LXXXIX 138 XXIV₄ 138 XXIV₅ *penezi* 61 LIX₂ 154 XLV₂ *peneze* 53 XLVIII₅ 59 LVII 79 LXXXII₉ 93 CII *peneznoga* 74 LXXIII₁ *penezna* 172 LXX₅ *peneznu* 63 LX₅ *penezno* 73 LXXIII 80 LXXXIII₃ *penezmi* 134₁ *pobiegel* 213, *pobiegne* 213;

povie 57 LIV₂ 131 XVI₁ 141 XXVIII 152 XLII₆ 169 LXVII₄ *poviemo* 77 LXXVIII₇ *poviede* (3 л. мн. през.) 112 CXXXIII₅ 152 XLII₆ *otpovie* 97 CIX поред *otpove* 128 XII₉ *zapovie* 137 XXIII *poviedati* 196 II₂ *povieda* 152 LII₅ *poviedaju* 82 LXXXVI *poviedan* 128 *poviedani* 76 LXXVII *poviedanoga* 52 57 93 117 *poviedano* 58 60 61 62 80 97 117 130 135 XX₁₀ 146 159 214 *poviedanum* 80 83 190 LXXXIII₄ *poviedanih* 57 104 CXX 111 160 LV 201 IX 189 211 *poviedane* 57 62 106 CXXIV *poviedanoj* 189 *poviedanim* 50 221 XXXV *poviedanje* 82 LXXXVI 83 131 *poviedanjem* 189 *poviedani* 177 *prepoviedanju* 96 *opovijedanje* 128 XII₁₉ *zapovieda* 50 XLV *zapoviedavši* 188 *zapoviedani* 188 по *zapoviedi* 112 132₄ *zviiedaju* 83 *zviiedanja* 142 143 215 *zviiedanju* 170 *zviijdañi* (лок. јд.) 141 поред: *povedati* 87 99 CXII_{1,26} 111 CXXXI₁ 141 XXVI₅ 145 XXXII₅ 187 LXXXII₄ 204 *povedal* 131 169 LXVII₅ 189 LXXXVIII₄ 190 213 *povedali* 83 LXXXVI 202 X₈ *povedah* 115 *povedahmo* 80 *povedanoj* 198 *povedanih* 65 66 LIII 206 XVIII *po-*

vedanja (ген. јд.) 221 *otpovedal* 188 *zapovedali* 194 LXXXVI₁₁, 212 XXVI₄, 214 XXVII *zapovedjum* 178 *zapovednom* 148 214; *viernoga* 49 XLIII₆, *viernih* 77 *vierne* 40 XXXIII *nevierni* 77 LXXIX *neviernika* 45 XXXIX *nevierniku* 53 XLIX поред: *vere* 105 CXXI₄, 131 XVI₈, 141 XXVII₄, 143 XXX 211 XXV₁, *veru* 95 CV 103 CXIX₁, 120₂, 143 XXX₆, 150 XL₁, 211 XXV₁, *verno* 106 CXXVIII₁₁, 218 XXVIII₁, (*verni* 20) *nevera* 168 LXV₅, *neveru* 105 CXXI₄, *nevernost* 53 XLIX₁, 58 LVI₂, 128 XII₆, 155 XLVI *nevernosti* 160 LIV₇, итд. *nevernika* 178 LXXI₂, *nevernike* 44 XXXVIII₁, *neverniku* 53 XLIX₂, *neverničkog* 143 XXX₁₁, *nevernikov* 30 XX₁, *verovati* 126 XI *veruje* 126 *veruju* 129₂, 129 XIII.

§ 170. Што у овим примерима има *ie*, то нам потврђује оно што смо рекли у § 16: да је Пергошићев језик онакав какав је био западни говор североисточног хрватског кајкавског дијалекта у другој половини 16 века. У својој расправи „Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574)“, објављеној у Зборнику у част А. Белића (1937), стр. 183—195, проф. Ст. Ившић вели: „Prema mojoj diobi kajkavskih akcenatskih tipova¹⁾ Pergošićev govor ide u I grupu, tj. u moj tip *posèkel* – *posèkli*, u kojoj metatoniski akcentat $\bar{\text{c}}$ ostaje na svome mjestu... Da je tako, dokazuju istovjetni primjeri kao: *pobiegel* 213 pored *pobegli* 213 i prez. *pobiegne* 213... prema današnjem akcentu u toj grupi: *pobègel* – *pobègli* – *pobègne*...“ Мало даље Ившић вели: „Ipak ja mislim da Pergošićev govor možemo metati prije u moj tip I₁..., nego u I₅“, а у напомени додаје: „S moje se karte vidi da tip I₁ dolazi danas na jugozapadu od Varaždina“. Друго, на основу тога што има код Пергошића и $e < \bar{e}$, може се с поузданошћу закључити да у његову изговору, у ствари, и није било *ie* него *iē*.

§ 171. Овде ћу одмах истаћи да се и у Врамчевим делима и у другим споменицима кајкавским 16 века наводи покаткад *ie* место $\bar{e}$. Фанцев у JArch XXXI 379—381 наводи примере: а) из Врамчевих дела: *diete*, *tiele*, *svieta*, *griehe*, *vrieme*, *rieč*, *diel*, па *drieve*, *liet*, *oniem*, *vsieh*, *sedieše*, *liepi* итд.; б) из Крапинских судских протокола: *dijela* (= *dⁱela*), *dijelom*, *dijel*, *lijet*, *nije*, *nijeset* итд.; с) из Acta croatica: *dijel*, *nije*, *niesu*, *slobodie* итд. Најзад, што се тиче замене $\bar{e}$, у Пергошићеву језику се наводи и неколико примера са вокалом *i* место $\bar{e}$, и то: *sinokoše* 46 XL 80

¹⁾ Исп. „Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca. (O stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika)“. Ljetopis Jugoslavenske akademije... za godinu 1934/35. Svezak 48. Zagreb 1936, стр. 47—89.

LXXXIII 82 LXXV 84 LXXXVII 87 XCIII 114 § 34 116 CXXXIV
sinokoš 52 LXXXV 117 CXXXIV 196 II 219 XXXIII *sinokošam*
 85 LXXXVII, поред *senokoše* 85 LXXXVII

tribe 122 V *potribno* 87 XCII

gdi (smo) 87 XCII поред *gde* (smo) 87 XCII итд. (v kakovoj)

godi 110 CXXIX, *simo* 55 LI, 56 LIII 77 LXXVIII, 80 LXXXIV
 87 XCII итд. У JArch XXXI, 381, у напмени испод текста,
 Ф. Фанцев вели: „Noch jetzt spricht man in der Varasdiner Gegend
 ausschließlich *tirati*, *sinokoša*“, а у својој студији о говору у
 Вирију и његовој околини износи и примере у којима се говори
i место *š*: *divŕjka*, *sinokŕša*, *stirŕati* и *šŕirŕati*, *sim*, *pŕsli*, *kŕj godi*
 (JArch XXIX 320). По неколико примера са *i* место *š* Фанцев
 је нашао и у другим споменицима кајкавским 16 века: код Врамца:
tiraju, *potiraju*; у Крапинским судским протоколима *tiraj*, затим:
sinokoši, *sinokoša*, *sinokošum*, *sinokošu*, — поводом ових примера, из
 Acta croatica 286, Фанцев и вели да се у околини Вараждина
 искључиво говори *tirati*, *sinokoša*.

Као што се види, код Пергошића — у основном тексту
 његова превода находе се готово само они икавизми које имамо
 и у данашњим говорима кајкавским; а то нам, опет, јасно пока-
 зује да је Пергошић свој превод написао, у пуном смислу те
 речи, на народном (кајкавском) говору свога краја. Поменућу још
 да је Јагић изнео да и Хабделић има: *sinokoša*, *tirati*, *divojka*
 (JArch XXX 542).

o (ж)

§ 172. Проф. А. Белић у своме чланку „Кајкавски дијалекат“
 (Ст. Станојевића НЕСХС II 212) вели: „Место старих носних гласова
 имамо данас, као и у другим српскохрватским говорима: место
 носнога *e* (ж) — *e*, место *o* (ж) — *o* у северозападним говорима
 (као у словеначком), у североисточним говорима *u* или затворено
o (*o*), у југоисточним говорима глас сличан гласу *u* (*ũ*) и у југоза-
 падним говорима *u*, као и у осталим српскохрватским дијалек-
 тима“. — Одређујући основни тип југозападног (или пригорског)
 говора, проф. А. Белић између осталог вели и ово: „Да су осо-
 бине пригорског говора у основици чакавске, о томе не треба
 сумњати. И замена *o* чистим гласом *u* и замена *l* чистим звуком *u*
 показује да је улазак чакавског пригорског говора у кајкавску
 целину доцнијег датума, док је заједница источног дијалекта са
 осталим делом кајкавског дијалекта веома стара“. На основу чи-

њенице што у југозападном говору место ϱ имамо u , и место вокалног l — u , проф. А. Белић, као што се из наведеног види, изводи два закључка: 1) да се том особином (u м. ϱ и u м. вок. l) југозападнi (или пригорски) говор одређује као чакавски по пореклу и 2) да та црта јасно показује да је тај чакавски говор пришао заједници штокавско-кајковској после преласка у чакавском дијалекту ϱ у u и вок. l у u .

По моме мишљењу, чињенице у источнокајковском говору могу се разумети само тако, ако се оне разгледају заједно са чињеницама у југозападном говору. — Ако је старокајковски (кајковски словеначки) говор у основици југозападног говора, онда се пита: зашто и у њему (јер и у чакавском $\varrho > u$) нема као и у источнокајковском место ϱ — u , ϱ ("о), о, него има увек u ?

§ 173. Као што је већ речено, у југозападном говору $l > u$, док у источнокајковском место l имамо оно исто што имамо место ϱ (u , ϱ — "о, о). Зато ја и мислим да је и у источнокајковском говору ϱ првобитно свугде дало u , док је $l > u$ — о. Од тога u — о $< l$ добило је и $u < \varrho$ другу нијансу, тј. у југоисточном делу источнокајковског говора — $\hat{u}$, а у североисточном — о. — Мислим да тачност изнесеног тумачења добро илуструју примери: *puote, puotijeh* у Рањинину лекционару. У Radu 134, стр. 149 проф. Решетар вели: „Vaŕda nijesu prepisivačke pogreške što se u R nalazi nekoliko puta *uo* i *put* (pať): *puote* 149. 163, *puotijeh* 126, jer bi moglo biti da je to isto onako postalo, kao što je na pr. u Z (adarskom lekcionaru) *vadriti* od *udriti* ili u Zoranića *vagŕen* od *ugŕen*..., tj. miješaњem $u = \varrho$ sa $u = l$.“

Према томе, замена носнога ϱ вокалима $\hat{u}$ и о у овом говору (у источнокајковском) је, по мом мишљењу, даљи развитак онога за што је дубровачки говор само показао тенденцију.

Што се тиче замене l гласовима uo — о — у, то је позната особина штокавских говора: „Негдашње вокално l ..., вели проф. Решетар на стр. 183 свога дела: *Дубровачки зборник од године 1520*, и у Дубровнику, као уопће у штокавском, развило се је тако да се још у XV вијеку и у почетку XVI вијека показује као његов рефлекс, уз обичније u , још и uo — о, и то у неједнакој мјери и неједнаком опсегу у разним споменицима“. — Међутим у словеначком $l > o\check{c}$ и сл. гласове (исп. Фр. Рамовш, Словеначки језик. Ст. Станојевића НЕСХС IV, 233).

Љ

§ 174. Како стоји са заменом *љ* у Пергошићеву језику, већ је Фанцев готово тачно показао (JArch XXXIII 52); у Поливкиној студији међутим нема ни речи о замени овога гласа код Пергошића. — Само се један пример налази у коме је *о* место *љ*, и то је: *dogovanje* 159 LII₅; иначе је заменик за *љ* у Пергошићеву језику *-u: dužen* 131 XVI 134 XX₂ 138 XXIV₄ 148 XXXVI 149 XXXVII 222 XXXVI итд. *dugovanje* 65 40 XXX₁ *dugovaňah* 129 XIII₈ 145 XXXII₁₀ 154 XLIV 155 XLVI 169 LXVII₈ *dugovnike* 159 LIII *dug* 159 LII 205 XVII *duga* 201 203 *dužnik* 216 *mućanje* 202 *mućati* 202 итд. *tomači* 41 XXXIV₂ 133 XVIII₆ *tomaćenja* 133 XVIII₈ *tomaćenjem* 15₈ *stomači* 179 LXXV₄ поред *tolnača* 109 CXXVIII₁ *tolnačem* 107 CXXIV₁ *tolnači* 12₄ *tolnačniku* 11 *tolnačnike* 201 X₁ поред *tumačiti* 118₁ *tumaćenja* 151 XLII₂ *pretumačiti* 140 XXVI₄ 174 LXXI₆ *pretumači* 55 LI₆ 93 CII 110 CXXX₁ *pretumačivši* 130 IV *pretumaćenom* 135 XX₉ 173 LXXI₆.

Као што се види, *u* се место *љ* налази и у слоговима под акцентом и у слоговима без акцента. Према опису В. Облака, међумурски говор међутим има *u* место *љ* само у наглашеним слоговима, док у ненаглашеним има *o*: *dúžen* итд., али *jáboka* (ZbNŽO I 4a).

У *tomači* итд., исп. и *tolnačem* итд., Пергошић је можда писао *o* према мађарском *tolnác* (нем. Dolmetsch). Међутим, на основу тога што има *dogovanje* поред *dugovanje*, ја мислим да се може са сигурношћу рећи да је у његову изговору, у ствари, било *ŷ* место *љ*, отуда и *o* (*dogovanje*) поред *u* у његову тексту. С друге стране, никако се не могу сложити с Фанцевом који вели да се Пергошићев језик „... не може ставити ни у околину Вараждина“, јер у време Пергошићево вараждински говор није био оно што је данас.

§ 175. Међутим, што се тиче ове особине, замене *љ*, у другим кајкавским споменицима 16 века имамо нешто друкчије стање. Као и место *o*, у њима — у делима А. Врамца и у Крапинским судским протоколима (JArch XXXII 52—53) место *љ* налазимо *o* и *u*. Фанцев вели: „Код Врамца се појављује и овде дуализам као и код *o*; могло би се чак рећи да он, Вrameц, чешће употребљава *o* него *u* (JArch XXXII 52)... Исти дуализам влада и у Крапинским судским протоколима“ (JArch XXXII 53). — Из студије Фанцевљеве да наведем по неколико примера, и то најпре из језика А. Врамца: *voĳ* P I 71b 109a *sonce* P I 56 (4 пута) 7a 198a P II 67a, b поред *sunce* P II 67a *sonči* P I 56a *sonćenoga* P 45a 30b 31a поред *sunćenoga* 30b P II 67a *dožen* P I 35a *dožni* P I 29b 40a поред *dužno* P I 40a *isponi* P I 1a 35a поред *spuniti* 35a (често) *napunete* P I 41a *žohko* P I 39b

žohka P I 173a поред *žuhki* P I 42b *soze* P I 7a итд. У Кроници, према мојим испитивањима, има: *dože* 3 (687) 20 (72) *najdože* 4 1693) поред *duže* 10 (3342) *dugo* 62 (1567) *sončenomu* 7 (2631) на *sonči zahod* 27 (474) на *sonēč istok* 47 (1453) *napone* 46 (1438). Да поменем да у Кроници нема *tumačiti*, *tumač*, већ: *tomači* 11 (3370) *tomača* 14 (3700) *pretomačili* 14 (3700) *pretomačil* 21 (126) *tonača* 8 (2970) *tonačem* 40 (1266) итд. — Из Крапинских судских протокола Фанцев је изнео ове примере: α) *dogovanj̄*, *dogwwanj̄e*, *doge*, *dosn̄yszj̄* (do-žnici), *dosn̄yskj̄*, *ponj̄ycze* (= punice) *dwgovanj̄e*, *dwsn̄yskj̄*, *dwsenj̄e*, *dosen*, *dwsn̄j̄czy*, *dwgh*, *pwnom*, *pwne* итд. Још ћу истаћи овде да се поред *o* јавља и *u* место *l̄* и у неким исправама из Неделишћа: *dogom*, *sončenoga*, *doga*, *Vokmeroviča*, *dogovanje*, *Stobičani* поред: *dugovañah*, *napune*, *dužen*, *dužni*, *suncem* (писано *zwnczem*, исп. JArch XXXII 53).

Ја мислим да је и у Врамчеву изговору било као и у Пергошићеву — *û* наместо *l̄*, отуда час *o*, час *u* у његовим делима.

o (ō)

§ 176. У извесном броју речи наводи се у Пергошићеву преводу *uo* место *ō*: *bruod* 125 IX 127 XII₃ (три пута) *ruod* 52 XLVIII 52 XLVIII₁ 96 CVII₁ 96 CVII поред *rod* 102 CXVI₃ 152 LII₈ 62 LX₁ 63 LX₁ 89 XCVII₁₂ 94 CIII₂ итд., — иначе: *roda* 69 LXVI₃ итд. *rodom* 77 LXXVIII₅ 87 XCIII₆. Има и *rood* 174 LXXI₁₂ *roodom* 47 69 LXVI₃; — *stuo* 87 XCIII₄ 79 LXXXII₃ 115₄₂; — *muoč* 54 L₂ 67 LXIII₆ поред *moč* 60 LVIII₁ 95 CV₁ 109 CXXVIII 119 II₉ итд. *v noči* 135 XX₁₀; — *guorñi* 63 LX₂ 83 LXXXVI₂ 136 XXI₂ *guorñega* 137 XXII₂ *guorñemu* 82 LXXXV₂ 170 LXVII₂ 170 LXVII₈ *zguora* 114₂₈ поред *gorñi* 135 XX₂; — *duolñi* 153 XLIII₂ поред *dolñi* 138 XXIV₄ *duolñega* 169 LXVII₄ *duolñemu* 144 XXXII₂ *duolñe* 79 LXXXII₃; — *muoram* 89 XCVII₁ *muora* 80 LXXXIII₃ 131 XVI 202 XI₄ поред: *moramo* 214 XXVII₅₁ *moral* 58 LVI 78 LXXXI₂ 134₁ 135 XX₂ 146 XXXIV₂ 174 LXXI₆ *moralo* 167 LXIV₄ *moralì* 185 LXXXI₂ 191 LXXXIV *primorati* 57 LIV 137 XXIII итд. *primorjava* 57 LIII₈; — *z guor* (ген. множ.), *z vuod*, *iz senokuoš* 82 LXXXV₂; — *tuo* 56 LII 59 LVII 63 LX₂ 71 LIV 74 LXXIII₂ 82 LXXXV₃ итд. поред *to* 60 VIII 71 LXIX 79 LXXXII₈ итд. (29 пута *tuo*, а 214 пута *to*); — *čkuota* 73 LXXI 84 LXXXVII₁ 220 XXXIII₃ поред *čkomno* 83 LXXXVI *čkomnom* 128 XII₅ *čkoma* 204 XIV₈; — *pruost* 145 XXXII₆; — *škuode* 125 X; — *v ruodu* 81 LXXXIV₄. Од говора који чине хрватски кајкавски дијалекат данас, као што је познато, за ову

особину зна северозападни говор: „ . . . . дуго *o* у Међумурју и у Вараждину прелази у *uo*“ (А. Белић, Ст. Станојевића НЕСХС II 212). Јасно је, према томе, да *uo* место *o* претставља особину народног говора Пергошићева краја. Али нам та особина и јасно показује да у овом говору није било *o* ни место *ж* нити место *л*, јер да је било *o*, имали бисмо као и место етимолошког *o* понекад и — *uo*. Друго, у извесном броју речи находи се и код Врамца *uo* место *o*: *sruol*, *тиоџ*, *тиога*, *takiu* (ZbNZO I 47); међутим место *o* у Врамца се находи само *o* или *u*, што је, по моме мишљењу, опет несумњив доказ да ни у Врамчеву говору није био првобитно заменик за *o* — *o*. Али како у делима Врамчевим наместо *o* имамо час *o*, час — *u*, јасно је да, у ствари, у његову изговору није било ни *o* нити *u* место *o*, него је, по моме мишљењу, то био глас *o^u*, који је Врамец могао обележавати и са *o* и са *u*.

d'

§ 177. Врло је карактеристично за Пергошићев језик да се у њему искључиво находи *d'* место прасловенског *d'*. Како је данас у вараждинском говору обичан заменик за праслов. *d'* глас *đ*, (исп. § 182), а тако и у међумурском говору, то ова особина (*đ* место прасловенског *d'*) пре свега и ставља питање о Пергошићеву језику уопште. С друге стране, у делима А. Врамца¹⁾

¹⁾ Није досада тачно утврђено ни где је Антун Врамец рођен. На основу тога што у списима Завода св. Јеронима у Риму од год. 1565—1567 има (Врамец) стално придевак *di Vrbovaz* или *da Vrbovaz* и на основу тога што у једној исправи (налази се у архиви Југослов. академије у Загребу) од 16 рујна 1584 има придевак *de Ryglnowcz* Вјекослав Клаић претпоставља да је Антун Врамец рођен у самоборском Врбовцу (постоје три Врбовца: село Врбовец у Крањској, у котару Ново Место, у жупанији беловарско-крижевачкој и — самоборски Врбовац; има и село Врбовце у котару Кршко). „Судим, вели Клаић, то пак по том, што је тај самоборски Врбовец најближи штајерским Ригонцама, а и по том, што си је Врамец као загребачки каноник баш код тога Врбовца купио виноград у селу Орешју, које лежи некако између Подсусједа и Врбовца (исп. Antonii Vramecz: Kronika. Proemio de vita operibusque scriptoris premissis digessit. Vjekoslav Klaić. Monumenta spect. hist. Slav. merid., Vol. XXXI, Zagrabiae 1908, I—VII, цит. на стр. VI). Од 1565—1567 Врамец је био капелан у Заводу св. Јеронима у Риму. Ту је, у Риму, постао доктор. Био је у разним службама загребачког каптола: каноник, архиђакон, жупник цркве св. Марка на брду Грацу (данашњи горњи град Загреб), жупник у штајерској варошици Брежицама (1576—1577), архиђакон дубички, претседник босанског суда и, при крају живота, жупник у Вараждину. Умро је по свој прилици у Вараждину 1587 год.

и у другим досада познатим кајкавским споменицима 16 века има *j* и *d̄* место *d'*. Облак вели: „U pripovijetkama izdanim од Вајавца из предјела око Varaždina превлађује још сасвијем одлучно *j*, наротив у народним pjesmama из Vrbovca, које издаде Pfohl Herdvingov, налази се *dj* (*dž*) у великој већини“. (ZbNZO I 50). Код Пергошића:

rođenikov 54 LI 91 C 101 CXV *rođenike* 56 LII *rođeniki* 92 C₂ 95 CV₂ *rođenikom* 56 LIII, *tuđe* 56 LIII 62 LIX, 64 LX, 55 LI, 56 LIII, 66 LXII, *tuđiem* 77 *tuđoj* 99 CXII 85 LXXXVII *međaši* 64 LX, 64 LX₁₀ 151 XLI, 167 LXIV, 177 LXXIV, *međaških* 113 CXXXIII, 167 LXIV, *međašev* 142 XXIX 176 LXXIV *međaš* 142 XXIX *međaše* 84 LXXXVI, *narađaju* 54 LI, *narođeni* 55 LI, *rođenu* 72 LXX, *rodajno* (drieho) 113 CXXXIII, *narađati* 169 LXVII, *rođenum* 152 XLII, *rođenu* 72 LXX, *oslobađaju* 58 LV 58 LVI *ponuđenja* 62 LX 63 LX *ponuđenje* 63 LX, 64 LX, 173 LXXI, *ponuđeni* 64 LX₁₀ 134 XX, 138 XXIV 193 LXXXVI *ponuđen* 173 LXXI, *potrđeno* 69 LXVI 80 LXXXIV, *potrđenje* 96 CVI 119 II, 189 LXXXIII, *potrđenja* 120 III *potrđavajući* 129 XIII, *priedev* (предака) 70 LXVII, (не) *zhađa* 74 LXXIII, 193 LXXXVI, *pohađanja* 80 LXXXIV *hođeni* 82 LXXXVII 147 XXXV, *obhađanja* 83 LXXXVI, *obhađanju* 111 CXXXI *obhađati* 111 CXXXI, *obhađanje* 133 XVIII, *hođenje* 175 LXXIII, 188 LXXXII, *oslobođen* 189 LXXIII, *oslobađaju* 58 LVI *međami* 81 LXXXIV, *međah* 101 CXV, *među* 140 XXVI, *međe* 141 XXVII, 197 III, 206 XIX *međi* 133 XIX 140 XXVII 206 XIX *obađenje*, *obađenja* 107 CXXV *zhađaju* 108 CXXVII *nahađa* 110 CXXXI *shađaju* 118 I *međ* 57 LIII, 77 LXXVIII, 59 LVII 59 LVI, 59 LVII, 69 LXVI 69 LXVI, 81 LXXIV, 83 LXXXVI, 83 LXXXVI, 91 XCIX 92 CI *tuđine* 69 LX, *tuđinama* 66 LX, 67 LXIII, *tuđinu* 117 CXXXIV, *rođaki* 103 CXVIII, *rođake* 210 XXXIX, *spuđenja* 179 LXXV, *zasaden* 113 CXXXIII, *građa* 115 CXXXIII, *napređ* 102 CXVII, 112 III 133 XX, 137 XXII, 123 VI, 145 XXXII, 145 LV, 150 XXXIX, *međtiemtoga* 127 XII 176 LXXIV, 148 XXXVIII 60 LVIII, 78 LXXXI 79 LXXXII.

§ 178. Како је већ речено (исп. § 160), Фанцеву је ово — што се код Пергошића искључиво налази *d̄* место *d'* — необјашњиво. Међутим проф. А. Белић, говорећи о двојини код Пергошића („О двојини у словенским језицима“, стр. 156), између осталог, вели: „Из прегледа који сам горе изнео види се да се у Пергошића везана двојина употребљава правилније (нарочито у gen. loc. du. и другим зависним падежима) неголи у Трубара и у словеначком језику и Трубарова и доцнијег времена. Према томе, директне, непосредне везе Пергошићеве и Трубарове двојине нема: али има

дубоког слагања међу њима у основном принципу и губљења и чувања дуала. Тај принцип је у то време био друкчији и у штокавском и у чакавском дијалекту. Зато ја видим ту слагање севернокајкавског или северозападног кајкавског дијалекта са словеначким језиком XIII—XV века“. Што Пергошићев језик одређује као северозападни по географском моменту, проф. А. Белић, по моме мишљењу, има право. Јер ја ни најмање не сумњам у то да се у основици Пергошићева језика налази западни говор североисточног дијалекта, а по томе га је тешко разликовати од северозападног уопште. По мом мишљењу, до 14 века овај је говор претстављао само мало измењен онај стари штокавски говор који се некад налазио у западној Славонији, западној Босни и средњој Далмацији (исп. А. Белић, Галички дијалекат, стр. 13 и д.). Од 14 века, овај се говор, по моме мишљењу, пружио више на северозапад и отада је он, изложен јачем утицају словеначког кајкавског центра, почео развијати неке нове црте — црте северозападног кајкавског говора.

§ 179. Сем код Врамца и у Крапинским судским протоколима *j* поред *đ* имају и други писци:

а) Балтазар Миловец¹⁾: *tude, rođene, nahađam, rođaku, zapoveđ, rođena, dohađal* итд.; *ponujala*. Исп. Т. Maretić, Hist. hrv. prav., 114.

б) Хабделић²⁾: *nahaja se, ne nahajam, žeja, žejati, žejni, pojte, glajenje, gloju, tujine, v tuje zemlje* итд. поред: *viđ, viđmo, viđenje, poved, međ, zmeđ, mežtemoga, rođenje, rođenik, rađati, rođak, pohođenje, razređenje, osuđavati, možđeni*. Исп. V. Jagić, Nochmals Juraj Habelić und seine literar. Tätigkeit im XVII Jahrh., JArch XXXI, 542.

в) Габриел Јурјевић³⁾ — у делу „Lishti Heroov...“ (1675): *nahajaše LH 5 odhajati LH 6 obhaja LH 6 19 dohaja LH 6 prehajaju LH 7 prehaja LH 8 z žejum LH 16 dohajati LH 18 obhajate*

1) Балтазар Миловец се родио 1612 год. у Међумурју. Учио је у Трнави, а радио је највише у загребачком колегију. Умро је у Загребу 1678 год.

2) Јурај Хабделић је рођен „највероватније“ 1609 год. у селу Старим Чичама, у Туропољу. Учио је у Загребу, Прагу и Трнави. Живео је највише у Загребу, где је био учитељ виших наука, проповедник и у два маха ректор колегија. Умро је у Загребу 1678 год. Исп. Miroslav Vanino D. J. Juraj Habelić. Vrela i prinosi 3 (1933) 105—111.

3) Габриел Јурјевић родио се око 1620 год. у Вараждину, а умро је првих година XVIII века. Био је нотар или *juratus notarius* у Вараждину, а затим секретар и ректор Братовштине пресвете крви Исусове. Исп. Franjo Fancev, Prilozi za historiju kajkavske poezije XVII stolj. N Vj 31, стр. 89—93, 142—146.

LH 26 *prihajam* LH 54 *neprahajam* LH 54 итд. поред *rođenikom* LH 5 *zapoveđ* LH 6 *hođaše* LH 19 *viđenje* LH 23 *jéđ* LH 25 *viđen* LH 40 *viđ* LH 45 *dežd* LH 8 27 *dežda* LH 65.

г) Симон Жидић¹⁾: *potvrđivajuč, izhađa, oslobođen, dohađam* итд.; *odhajal*. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 146—148.

д) Мих. Шимунић²⁾: *ziđu, oslobađa, nahađam, oslobođen, razhlađenje* итд.; *obhajali*. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 155—157.

ђ) Стефан Загребец³⁾: *pohađa, rođakov, osuđeval, viđeni* итд.; *ponujal, ugajaj, izhaja* итд. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 174.

е) Стјепан Фучек⁴⁾: *viđenje, dohađala, oslobođena, nahađajuči, osuđavala* итд.; *nahajam, dohajal, zprevajan, ponujal, odhajati* итд. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 193—196.

ж) Балтазар Крчелић⁵⁾: *pohađal, potvrđeno, rođen, rođaka, suđen* итд.; *nahaja, sprevajal, dohajaju* итд. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 204.

з) Х. Гашпароти⁶⁾ — у делу *Czvět szvéteh 1761*:

dohajam (4), *dohaja* (6), (20), *izhaja* (6), *dohajajuči* (7), *nahajato* (19), *dohajajučemu* (55), *odhajati* (56), *odhajajuču* (56), *izhajajuču* (56), *odhaja* (56), *pohajajuč* (59), *nahaja se* (62), *izhajati* (65), *od žeje* (69), *nahajala* (79) итд. — поред:

narođen (5), *žeđajučoj* (6), *odsuđavanja* (9), *zahađanje* (9), *narodđenju* (20), (56), *dohađa* (56), *žeđu* (56), *oslobođenoga* (58), *prebuđen* (58), *po obhođenem grubom* (60), *preporođeneh* (61), *potvrđavanje* (61), (65), *z viđenjem* (64), *žeđajučemu* (69), *hrđavi* (84) итд.

¹⁾ Родио се 1653 год. Био је жупник у Доњој Зелини, 1680 у Старим Чичама, 1682 жупник и каноник у Загребу... Умро је 1710.

²⁾ Родио се у Неделишћу у Међумурју. Год. 1682 био је жупник у Видовцу, онда у Леграду, 1687 каноник, 1689 ректор у Болоњи — до год. 1692. Вративши се у Загреб, био је архиђакон калнички, горички и катедрални. Умро је 1699 г. Издао: „*Prodeke Nedelyne* (1697), *Slusba marianszka, Feniks pokore* (1697). Исп. *Znameniti Hrvati*, 254.

³⁾ Родио се у Загребу 1688 г. Био је више пута гвардијан. Под старост је ослепео. Умро је у Загребу 1742 г. Написао је проповеди „*Rabulum spirituale iliti Hrana duhovna...*“ (Загреб и Целовац, 5 књига, од 1715—1734) и др.

⁴⁾ Био је жупник крапински.

⁵⁾ Крчелић је рођен у Брдовцу крај Загреба 1715 год. Био је каноник загребачки. Умро је 1778.

⁶⁾ Хиларион Гашпароти родио се у Самобору 1714, а умро је 1762 год. у Лепоглави.

и) Јурај Реш¹⁾: *naređena, potvrđuje, nahađaju, viđen, možđani* итд.; *dohajal, odhajaj, odhaja, odhajati* итд. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 233—236.

ј) Балтазар Матаковић²⁾: *određenje, pogrđuju, dohađa, tuđeh* итд.; *odhajajte, prihajamo*. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 260—262.

к) Антун Вранић³⁾: *dežd, tuđeh, dohađali* итд.; *dohajal, dohajati odhajam, odhajala* итд. Исп. Т. Maretić, оп. cit., 296—297.

л) Јосип Ернест Матијевић⁴⁾: *opsuđavanje, tuđi, hrđa, dežd* итд.; *odhajam, pohajati*. Исп. Т. Maretić, оп. cit. 310.

§ 181. Изнео сам напред да је код Пергошића, писца 16 века, редовно *đ* место *d'*; међутим, као што се види, писци 17 и 18 века имају *j* и *đ* (исп. 182). У томе, пре свега, ја видим потврду за оно што је напред речено о развиту кајжавског дијалекта уопште. Несумњиво је и према овоме факту да развита кајжавског дијалекта није ишао у правцу приближавања штокавском (§ 123). С друге стране, нарочито кад се има на уму то — подвргавање, у току времена, кајжавског дијалекта словеначком кајжавском центру, може се на основу овога, што сви доцнији писци кајжавски имају и *đ* поред *j*, закључити: да је за образовање основице хрватског кајжавског дијалекта био најзнатнији штокавски елемент.

ћ, ч

§ 182. Готово три пуне стране, и то прве три стране своје расправе, посветио је Ђ. Поливка питању о томе, да ли је Пергошић у своје изговору разликовао *ћ* од *ч*. И добро је познато његово мишљење: „И тако држимо за то што је Пергошић у своје говору разликовао *ћ* од *ч*“ (стр. XLIX).

То Поливка изводи на основу писања поред графије *ch* и графија *chi* и *chy*. Међутим врло је велики број примера где употреба тих графија не одговара погодби: *ch* за *č*, а *chi* (*chy*)

1) Не зна се где је рођен. Био је жупник, каноник (у Загребу), ректор у Болоњи, катедрални архиђакон итд. Умро је у Загребу 1767 год.

2) Био је каноник чазмански и жупник Св. Марије у Загребу. Написао је „Naručna knjižica pavuka kršćanskog...“ (Загреб, 1770) и „Sermones morales super dominicis totius anni...“ по I. В. Compadelli (Загреб, 1770, 2 свеске).

3) Родио се у Карловцу. Био је жупник и вицеархиђакон карловачког котара. Умро је 1820 год.

4) Родио се у Иванићу 1742 год. 1765 је заређен, 1747 био је жупник у Горешници, а 1791 је предавао веронауку у основној школи у Загребу. Умро је 1808 год. Написао је више дела. Исп. Znameniti Hrvati, 181.

за *č*. И сам Поливка, на првој страни своје расправе, вели: „*h* и *ч* означују се спојеницом *ch*, негде такођер *chi*“. — Коју вредност имају графије *ch*, *chi* и *chy* итд. (в. ниже) — може се, мислим, тачно рећи на основу примера *jofchie*, које Пергошић пише и *jofche*, *šelischie*, *šprauischie* поред *šprauischa* итд. у вези са *ā* место *d'*. Јер тај факат што је код њега редовно *ā* место *d'* а *jofchie* поред *jofche*, *šprauischie* поред *šprauischa* итд. јасно сведочи да је он у своме говору имао *č* (меко *ч*) и *šč* (*úč*). За групу *žđ* — нема примера, али на основу тога што код њега има начина писања која морамо транскрибовати са *d'* или *ā* (исп. напред), а данас у говору Вирја имамо *ā* и *žđ* (*ždž*), може се са сигурношћу закључити да је Пергошић у своме језику место *zdj* и *zgj* имао *žđ*. Ови су гласови, *č*, *šč* *ā* и *žđ*, врло важни, јер они овај говор одређују као источнокајкавски који је, по основици својој, штокавски говор најархаичнијег типа (исп. § 117). Истина, напред сам изнео (исп. § 58) да источнокајкавски говор има *č* м. *t'*, *šč* место *stj* и *skj*, али ја претпостављам да је у том говору место *č* и *šč* добивено *č* и *šč* под утицајем северозападног говора који је имао *č* место **t'*, а *j* место **d'*. На тај начин, ако у данашњем хрватском кајкавском дијалекту има и *dž* (*џ*) и *ždž* (*жџ*), то је, по моме мишљењу, даљи развитак Пергошићева *ā* (*d'*) и *žđ* од којег су се остаци сачували и до данас у неким говорима (на пр. у Вирју).

§ 183. Да би се видело како Пергошић у овом правцу у ствари поступа, навешћу ове примере:

а) За *č*, али у Пергошићеву изговору несумњиво — *č*: α — *ch*: α) *vekuechnomu* (vekvečnomu) 3 *obichaięęu* (običajeв) *pochteniu* (počtenju) 4 *čtali* (*čtali*) *čtiremi* (*čtiremi*) 5 *chuvati* (*čuvati*) 6, *čtęrto* (*čtrto*) 55 LI, *chemerom* (*čemerom*) 56 LII, *chryevo* (*črievo*) 60 LVIII *chkuoma* (*čkuoma*) 73 LXXI итд.

б) *cch*: *vekuecchine* 129 XIII, 133 XIX 94 CIII 98 CXI, 79 *veko-vecchine* 181 XXVI, 85 116 *vekuecchinu* 234 *vekovecchina* 218 итд. *špricchalo* 122 *špricchati* 122 V, *prycchание* 163 *izšrocchtenia* 131 *šuccheu* (*sučev*) 181 *decchyno* 100 *decchine* 98 *Szpricchanie* 235 *occhin* (očin) 62 *occhinu* 61 итд.

γ) *chi*: *dokonchiati* 133 *dokonchia* 107 *dokonchianu* 57 *dokonchiania* 163 итд. *rachiunaiu* 92 55 *rachiunaiuchi* (računajuči) 117 121 поред: *rachuun* 37 *rachuuna* 132 *rachunalo* 93 итд., *razluchiava* (razlučava) 187 *odluchien* 133 *muuchial* (mučal) *šuedochienia* 189, *prychiati* (pričati) *rechie* (reče) 63 *rechieno* 184 поред *reche* 97 98

zryechie (zrieče = izreče) 179 *pechiati* 132 *pechiatmi* 130 *pechiat* 132 итд. Примере: *pochietek* 3 *pochieufsi* 156 *pochiela* 156 *pochiet* треба читати: *počietek*, *počieti*, *počievši*;

δ) *chy*: *dokonchyaiu* 122 V₃ *pechyat* 129 XIII.

б) За *č*, али у Пергошићеву изговору несумњиво — *č*: α) — *chi*: *hochiu* 151 XLII *hochie* 56 LII₃ 59 61 63 68 итд. *nechie* 212 *hochieta* 170 LXVIII₃ *machiahe* 22₆ *plachia* 199 V₃ *plachiu* 193 LXXXVI₃ *plachium* 199 V₃ *plachiati* 88 *plachiaju* 169 *laštiunoochia* 218 37 XXVIII 74 LXXIII₁ 86 LXXXIX₁ *laštiunochiu* 181 LXXVI₃ *potrebochie* 162 LVII₃ *dachie* (daće) *daachie* 125 IX₃ (bis) *teskóchie* 184 LXXX₃ *plemenitochie* 13 *buduchie* 151V_n XLII₃ 167 LX 180 LXXVI₁ *buduchium* 209 XXII₅ *obechianie* 158 LII *obiechie* (3 л. јед.) 158 LII *obechia* 181 LXXVI₇ *ghybaiuchie* 160 LV *ghybaiuchium* 88 XCV *vechie* 65 LXI₂ итд. *mochium* 61 LIX₆ 83 *mochium* 63 76 *nošechiu* 148 *nošechie* 87 *czuetuchie* 89 *ve'likochie* 132 *odmyechiu* 130 *odliechie* 110 *premechiu* 201 итд.

β) *ch*: *hochu* 80 98 118 175 *hoche* 75 117 217 *hochemo* 87 126 *neeche* 49 *machahе* 217 *šplachuie* (*isplačuje*) 38 86 *šplachenya* 44 *šplacheni* 80 *šplachanie* 86 *placheno* 94 *v plachani* 116 (dvoju) *plachu* 106 *lastiunócha* 37 74 86 *laštiunoche* 36 71 94 167 218 *potrebocha* 60 LVIII *potrebochu* 15 60 106 130 *potreboche* 67 *dache* (ген. од. им. *daća*) *teskoche* 29 *plemenitoche* 13 *buduche* 36 37 55 73 188 *buduchega* 35 *buuduchemu* 56 LIII₄ *buducha* 167 *obechanie* 158 LII по *obechani* 213 *obecha* 212 *obiechu* 108 *ghybaiucha* 7 88 90 *ghibaiuchu* 29 94 *ghybaiuche* 29 *ghibaiuche* 65 LXI₂ итд.

γ) *chy*: *potrebochyu* 153 *nepchya* (*nepča*) 106 CXXIII₃;

δ) *cch*: *kracchim* 196 II₅ *gybaiucchegha* 11 I₂. Има и: *picchiati* 105 CXXII; затим: *Occha* = оса 27 XVII.

г) За *šč*: α) — *sch*: *ioſche* 100 128 132 170 180 *yſchie* (= *išče*) 172 LXX₂ *iſchie* 180 *milofſchia* 162 LVII₇ *milofſchie* 172 *ſelichie* (*selišče*) 180 *ſelichia* 180 *ſelichiah* 180 *šprauifſcha* 123 *dopusſchia* 103 104 171 179 *dopusſchia* 124 163 *odpusſchia* 66 *prepuſchia* 143 200 *nazuеſhieno* 164 165 *puuſchie* 117;

β) *ſchy*: *prepuſſchyaiu* (*pepuščajy*) 104 *nazuеſchyaiu* (*naveščajy*) 83;

γ) *sch*: *ioſche* 38 48 49 50 51 54 55 57 58 итд. *iifſche* 89 *zayſche* 51 *zayſchu* 52 *yſchu* 75 *milofſcha* 5 *milofſchu* 5 8 25 26 30 53 77 *z milofſche* 126 *šprauifſche* 23 *šprauifſcha* 23 *šprauifſcha* 122 *špranifſch* (ген. мн.) 122 *dopusſcha* 50 72 166 225 *dopusſcheniaa* 63 69 *odpusſchenie* 30 XX₂ *puuſchaiu* 104 *prepuſſchauaiu* 201 *nazuiechati* 188 *nazuеſcheno* 85 *nazuieſcha* 108 *puuſche* 116 на *puuſchu* 72.

V

Подаци о Пергошићеву пореклу

§ 182. Кадлец у своме уводу (стр. XXVII—XXXV) говори детаљно о сачуваним примерцима Пергошићева превода. Али једну ствар Кадлец није изнео. — На последњој страни примерка Пергошићева превода који се чува у Универзитетској библиотеци у Будимпешти написао је Ст. Млиларић ово:

„О Ivanišu Pergošiću.

Spisatelj i prevoditelj ove knjige bi Međumurac, ter kako se iz predgovora vidi, Nedelišćan. Protestant mogal je biti, što se od onoga vremena sumlji — a iz mnogih mēst pobožnost prevoditelja, bi ga Katolikom svedočila. Svakako biše svetski, ni aldovnik; što se iz prostog podpisanja vidi — a nit ono barem vrēme, od popov tulika pravd znanost nadjati se ima. Nekoja izrečjenja kano „kotero“ (: koje medjutim i u Medjimurju najprvo dojde :) i „prežegnal“ pag. 93 (: kade Kitonić, čija bi ova knjiga popravljajuć napisa „blagoslovi!“ :) — itd. ovakova rekoh izrečjenja sumljiti bi dala, da prevoditelj bi Korušec — Onoga opet izrečjenja, kano „pernja, peruš, fortel“, itd. mogla bi nas u verovanje napeljati, da on Magjar bi — obodvoje se naj bolje raztumači vzemši ga za Medjimurca. — To neka bude dost! Pisano dana 9^a Veljače 837 po St. Mlinariću¹⁾ Zagrebačke Biskupie Žakan. (: Ove knjige polovicu, i Syrenu Mora adriansoga celu ispisah :)“.

Иако ова белешка, у ствари, ништа не доказује у питању о пореклу Ивана Пергошића, ипак се Кадлецу мора замерити што је није изнео. Он, Кадлец, у своме предговору (стр. II) вели: „Језик, којим је писан (тј. Пергошићев превод), веома је занимљив и пружа преглед не само књижевног језика Међумурја и горње Славоније у XVI столећу, већ и преглед народног језика“. Јасно је да је Кадлец просто прихватио мишљење Млиларићево, — по коме је Пергошић родом Међумурац. И друго, за мене је јасно да је и Поливкино мишљење зависно од Кадлечева.

1) Стјепан Млиларић се родио у Прелогу, у Међумурју. Учио је у Загребу, Бечу и Пешти. Год. 1843 био је капелан у Бистрици, 1850 катехета у Вараждину, после је био каноник у Заводу св. Јеронима у Риму. Кад се вратио из Рима, био је жупник у Дубрави (у беловарској жупанији). Умро је 1849.

Neke kajkavske (slovenačke i hrv.-kajkavske) jezičke pojave, naročito u prezimenima

Ova je moja studija nastala zbog razlike u pisanju prezimena *Antuna Martina Slomška* i *d-r Vladimira Mačka*. Mariborski istorik, urednik „Časopisa za zgodovino in narodopisje“, d-r Fr. Kovačić, piše u svojoj knjizi: „Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski“ o „Slomšek“u, zadržava dakle u deklinaciji vokal *e* u nastavku te brani ovo pisanje u prvom delu svoje knjige, str. 14, koji je izašao god. 1934. U odbranu „Slomška“ napisao je g. Kovačić u spomenutom „Časopisu za zgodovino...“ XXXI (1936) 29—34, i člančić. — O Mačku — „Mačku pisao je d-r Đuro Šurmin u „Našem jeziku“ IV, sv. 5, 141—142, u članku „Protiv kvarenja narodnog jezika“, replicirao je g. A. Paunov u istom časopisu, V (1936) sv. 1 (8—11), nastavio je raspravu o tome g. Slobodan Kovačević u istom časopisu, V, sv. 2, 40 (40—42), odgovorio je Paunović, Šurmin u istom časopisu V, sv. 3 (69—75). NB. Sad treba još dodati da su o tom predmetu pisali Vladoje Dukat u „Našem jeziku“ V, sv. 7—8 (224—225) i Mirko Kovačić, ib. 225—227, te konačno Stjepan Ivšić u „Hrvatskom jeziku“, I, br. 2—3 (50—54). [Dodatak u korekturi moje rasprave god. 1938 F. I].

Antun Martin Slomšek (1800—1862), biskup lavantinski, od 1859 sa sedištem u Mariboru, rođen je na Ponikvi u srezu šmarskome (Šmarje pri Jelšah) u celjskom okrugu. Otac d-ra Vladimira Mačka bio je rodom iz istog sreza; tamo ima i danas ljudi koji se zovu Maček, a ima i drugde u Slovenačkoj ljudi s tim prezimenom. D-r Vladimir Maček živi i radi sad u hrvatsko-kajkavskoj sredini.

Moja je rasprava po svome glavnom karakteru teoriska, ali se tiče stvari koje su u vezi sa spomenutim praktičnim pravopisnim pitanjem.

I

Nastavak *jak* (: *ik*) u vlastitim imenima (prezimenima)

Radi se o tom nastavku u mome rodenome dijalektu donjih Slovenskih Gorica (selo Brezje, župa Sv. Jurij na Ščavnici u srezu ljutomerskom), dakle, — u govoru na slovenskom severoistoku, dalje u zapadnijim slovenačkim govorima (i književnom jeziku), o hrvatskoj kajkavštini, susedi moga zavičaja.

Kod zajedničkih imenica imamo nastavak *jak* i u centralnim slovenačkim govorima (i za to u književnom jeziku); ali ipak sam opazio

da ima moj severoistočni slovenački govor nastavak *jak* u nekim rečima gde centralni slovenački govori tog nastavka nemaju, nego ga zamenjuju nastavkom *ik*; tako se kod nas govori *lešnjak* (na zapadu *lešnik*), *kòlednjak*¹): kolednik, *čòprnjak*: coprnik...; samo s mog istoka su mi poznate reči: *svàtovčnjak*, *fúrtošnjak*, *saninjak* (na zapadu prema Pleteršniku *saninec*, *sanenec*), *zápečnjak*: zapečnik...

Nastavak *jak* je vrlo dobro poznat u hrv. kajkavskom i u daljim jugoslovenskim govorima: slovenački *ribnik* je već u Zagrebu *ribnjak*, *pašnik* je u Zagrebu *pašnjak*, slovenački (obično) *podkožnik* je u Zagrebu *podkožnjak*, zapadnoslovenački *dimnik* je u ostalim jugoslov. govorima *dimnjak* (u mom dijalektu se mesto te reči govori tuđica: *ror*).

S druge strane, nastavak je *ik* (*-nik*) u mom dijalektu u zajedničkim imenima vrlo redak: ima u njemu stari slovenski *travnik*, mlađi *škojnik* (još pre 50 godina običan naziv za upravnika škole), u kojemu je *k* neobično, jer se govori samo šola, ne škola, i *mantrnik* od tuđe *mantra* (mantra, martra), *mešnik*, *betežnik*, *voglednik*... Reči kao što su na pr.: grešnik, potnik, dolžnik, učenik itd. kod nas uopšte nema.

Prema tome preimućstvo nastavka *jak* veže severoistočni slovenački govor više sa susednim hrvatskim kajkavsim dijalektom (i daljim jugoslovenskim govorima) nego sa centralnim slovenačkim govorima.

Sad da vidimo kako je sa tom stvari kod vlastitih imena (prezimenamena)! Ne treba ovde razlikovati prezimena na *jak* i *mesna* imena na *jak*: lingvistički su ista tvorba; to vredi ne samo za reči sa nastavkom *jak* nego i za reči sa složenim nastavkom *ščak*, sa nastavkom (*n*)*ik*, *-ec* itd.: vlastita imena kao na pr. Bajc, Belšak, Brežnik, Ravnik, Smrtnik..., koja poznajemo pre svega kao prezimena, jesu ujedno i mesna imena; „Kozjak“ je poznat najviše kao mesno ime, ali je (u Hrvatskoj) i prezime.

U zapadnim krajevima bivše slovenačke Štajerske je vrlo, vrlo mnogo prezimena na *ik*, na mojem slovenačkom severoistoku je u prezimenima tipičan nastavak *jak*. *Trstenjaki* su istočni Slovenci, između Mure i Drave: u ljubljanskom okrugu nalazi se selo *Trstenik*. Na severoistoku ima i *Vedrnjak* (isto što je zapadniji *Vetrnik*?). U Cankovi kraj Radgone bio je u svoje vreme župnik *Borovnjak*, u Ljutomeru kapelan *Viličnjak*, u Gornjoj Radgoni upravnik škole Simon *Erženjak* (rodod sa Ptuijske Gore). Ima u onoj zemlji ljudi koji se zovu: *Pušenjok*, *Hajdinjak*, *Šumenjak*, *Slodnjak*, *O(v)senjak*.. Kod Sv. Benedikta u Slov. Goricama nalazim prezime *Bernjak*, dok je na slovenačkom zapadu

¹) Akcenatski znakovi mi u ovoj raspravi znače samo kvantitet vokala, ne i kvalitet.

poznat *Bernik*, kod Sv. Kungote na Pohorju je *Ravnjak*, čije prezime odgovara običnijem *Ravniku* (jedan svećenik, g. 1756 u Spodnjem Dravogradu, zvao se Ravnak = Ravnjak). Što se tiče mesnih imena, navodim *Slamnjak* kraj Ljutomera, Antuna Krempla *Cirkevnjak* (jedna njiva na kraju moga sela zvaše se: *teleč(n)jak*; u gornjoradgonskom srezu je *Brežnjak*, dok je zapadno od Maribora i severno od Drave *Brežnik* (Brežnik je u savinjskoj dolini i prezime). Na južnijem slovenačko-hrvatskom pograničju se nalazi *Tušćak* (severoistočno od ilirske Bistrice), severoistočno od Kastva *Kačjak* (Kačnjak?), dok je u zapadnoj Štajerskoj *Kačnik*. Uz *Brodnjaka* (u Makalama) mi stoji zapadniji *Brodnik*.

Svakako su vlastita imena na *-jak* karakteristična naročito za slovenački severoistok: imena na *-jak* možemo naći dalje i kod susednih hrvatskih kajkavaca.

Ima danas u onim krajevima i prezimena na *-ik*, kao: Čolnik, Osojnik, Ornik, Pečovnik, Babnik, Zelenik (vulgo-ime Breznik)... , ali to ne menja činjenice da je *-jak* tipičan za te krajeve, jer ga na zapadu u prezimenima nema. Uostalom, imam utisak da su mnoga takva prezimena kao Pučnik, Kurnik, Rebrnik, Zavrnik, možda i Močnik, Farčnik i Ježovnik, koja se mogu naći i uz Dravu i Muru u Slovenskim Goricama, prenesena tamo iz zapadnijih krajeva. Mariborski moj učitelj, kasnije profesor na Učiteljskoj školi u Mariboru, Ivan *Koprivnik*, bio je rodom sa Pohorja, gde su nam se još iz kraja srednjeg veka sačuvala mnoga imena na *-nik* (ČZN XXXII, 323).

Sa seobom prezimena moramo uvek da računamo; potrebne bi bile tu sasvim detaljne studije. U mnogo slučajeva može se sa sigurnošću reći da je kakvo prezime tamo gde se danas nalazi priseljeno (Takvo bi bilo na pr. prezime *Humek* u ljubljanskoj okolini).

Naročitu pažnju hteo bih svratiti na vulgo-imena na *-jak* u mom zavičaju. U selu Biserjanama ima kuća: *Topoljakovi* (od *Topoljak*), dok se kao prezime nalazi (piše) *Topolnik* (prezimana Topolnjak se ne sećam u našim krajevima, ali je ono na pr. u Zlataru); u Brezju su *Postružnjakovi* (od Postružnjak), dok se kao prezime nalazi (piše) *Postružnik* (od 1778—1799 bio je kod Sv. Jurija učitelj Valentin Postružnik). U Bolehnečicama su vulgo *Rebrnjakovi*, na zapadu je prezime: Rebrnik (Rebrnik se zvao jedan svećenik u Središću 18 st., r. u Kamenici zapadno od Maribora god. 1700). Mislim da ima još i danas vulgo-ime *Kotnjakovi*, dok se dalje na zapadu ljudi zovu: *Kotnik*; oko 1814 su se u Ljutomeru ljudi zvali *Kotnjak* (isto tako u Petrijancima kraj Varaždina barem 1860, i danas je u Zagrebu *Kutnjak*).

Razume se: vulgo-imena na *-jak* bila su prvobitno vrlo često prezimena. Iz napred navedenih primera vidimo da su se prvobitna imena na *-jak* kao prezimena počela zamenjivati oblikom na *-ik*. U tome vidim uticaj književnog kao zapadnog slovenačkog govora; odlučivali su, valjda, često oni koji su crkvene matice pisali.

Ko bi hteo tačno prikazati i pokazati taj razvoj koji nam se čini tako verovatan već prema današnjim činjenicama, morao bi da prouči matice u župnim dvorovima. Ja sam o raspustu 1936 imao priliku da malo pogledam u matice svoje rođene župe Sv. Jurija na Ščavnici. Našao sam ovo.

Pod kraj 18 veka, oko 1830, nalazi se u maticama te župe (držim, isključivo) *Topolnjak*, na pr. u selu Čakova, „Topolnjak“ je bilo dakle i prezime, ali oko 1825, 1828 živio je u župi i Georg *Topolnik*. God. 1827 potpisao se pisac matice: Topolnik, a svedok: Topolnjak. Oblici se dakle već mešaju; vidi se pak da je prvobitno Topolnjak. Danas to prezime tamo glasi, mislim, isključivo: Topolnik.

Oko 1793 se nalazi prezime *Poplatnjak*, danas je ono *Poplatnik*. Oko 1768 ima prezime *Lešnjak*, a danas je valjda samo *Lešnik* (kod Sv. Jurija samoga danas bi se jedva moglo naći to prezime, u jednom ili drugom obliku).

Poznato je u onim krajevima prezime *Vrbnjak*: oko 1745 sam zabeležio i *Vrbnika*, kao što ima *Vrbnik* u drugim krajevima, kao prezime ili kao mesno ime (Posle 1707 bio je u Sv. Križu kraj Rogaške Slatine kapelan Juri Vrbnik, rođen u Kapli u Koruškoj (Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant VII, 60–61); prezime *Virbnik* (u savinjskoj dolini) samo se ortografijom razlikuje od *Vrbnika*¹). Kao mesno ime dodajem još *Vrbnik* nad morem.

U Radvincima, selu kraj Negove, bio je oko 1767 jedan „Merzhniak“ (Merčnjak), a na Galošaku oko 1798 „Anna Merschnikin (Merchnekin)“, dakle prezime *Merčnik*, kao što ima i danas „*Merčnika*“.

Potočnik i Potočnjak (Potozhnik, Potozhnjak); i danas se tamo nalazi Potočnjak, dok je dalje na zapadu isključivo Potočnik.

Lükovnjak (Lukovnjak) je staro prezime, te se kao takvo sačuvalo do današnjega dana. Prezimena u obliku *Lukovnik* ne nalazim. Prezime *Hajdinjak* nalazim u Sv. Juriju oko 1777.

Oko 1769 živela je u Središću nad Dravom „Marija Gradišnjakin“ (Gradišnjak): na slovenačkom zapadu je poznato prezime *Gradišnik*.

¹) *Vrbanjšček*, što ga g. Fr. Kovačić navodi u ČZN XXXI (1936), 33, valjda je prvobitno: Urbanščak.

I kod prezimena možemo, kako se vidi iz navedenih primera, utvrditi ono što smo utvrdili kod zajedničkih imena: da je u donjim Slovenskim Goricama stariji i autohtoniji nastavak *jak*, a da je kod prezimena taj nastavak uzmicao pred zapadnim *-ik*. Seobe su uz Poplatnjaka, Merčnjaka itd. postavile Poplatnika, Merčnika; u toj je razlici krajnji *-ik* pobeđivao, bar u prezimenima, koja se pišu, a *-jak* je često ostao kao vulgo-ime, koje se samo govori.

Oko 1811 bio je u Sv. Juriju lončar *Kolednik* (iako se tamo i kao zajedničko ime govori samo: kolednjak). Već oko 1807 nalazim *Močnika*, isto ime koje je u današnjem Zagrebu u obliku *Mučnjak*. Oko 1788 nalazim u Sv. Juriju *Krušnika*, a oko 1857 u Varaždinu (i danas u Zagrebu) *Krušnjaka*. Kao prezime i kao vulgo-ime poznajem danas u Sv. Juriju samo *Breznika*, koji je u centralnom slovenačkom teritoriju dobro poznat.

Hrvatskokajkavskom *Mučnjaku* i *Krušnjaku* dodajem još varaždinskog (oko 1864) i zagrebačkog (danas) *Koprivnjaka* (u Rogacu je brijuč Koprivnjak), kojemu odgovara zapadno slovenačko *Koprivnik*, i *Breznjaka*. Kranjskome *Žitniku* odgovara zagrebački *Žitnjak*.

I kod prezimena vidimo ono što smo utvrdili kod zajedničkih imena: *severoistočni slovenački govor tvori sa susednim hrvatskokajkavskim govorom jednu jedinicu*; što ga je sa susednim Hrvatima prvobitno spajalo, to ga je u istoj meri odvajalo od slovenačkog zapada.

II

Nastavak š(č)ak : -š(č)ek u prezimenima

Nastavak *ščak* je lingvistički zapravo isti nastavak kao i *-jak*, dakle nastavak o kojem sam u prvom poglavlju govorio. *Obrščak* u Jurčićevo „Desetom bratu“ je krčmar u selu Obrhku, dakle je zapravo: Obrhk-jak, kao što je vrh kraj Ljutomera Radomerščak zapravo — Radomersk = jak.

Prema tome očekujemo a priori da ćemo *-ščak* naročito naći tamo gde smo našli *-jak*, tj. u Slovenskim Goricama i kod susednih hrvatskih kajkavaca. Ali treba uvažiti da u donjim Slovenskim Goricama na nekim mestima *šč* prelazi u *š*: tamo bismo onda imali nastavak *šak*. U mojoj rođenoj župi u Sv. Juriju na Ščavnici imamo *š za šč¹*), zato se govori: *išem* (= iščem), *Šavŋca* (= Ščavnica), *pišenci*

¹) Ipak se u maticama te župe oko 1768 nalazi Martin Jeronimščak. — Čudnovato je pak da se „vrh“ *Murščak*-*Mürščak*, koji spada u jurjevsku i kapelsku župu, zove samo tako, a nikada *Muršak*.

(= piščanci), *püšati* (= puščati), *püša* (= pušča), *strniše* (= strnišče). Jednako je kod susedne Kapele i u Gornjoj Radgoni: tamo su „vrhovi“: *Kobilšak*, *Hercegovšak*. U Ljutomeru nema tog prelaza *šč u š*, zato imamo kraj Ljutomera vrhove *Kámenščak*, *Radomérščak*; u susednim Cezanjovcima je prezime *Püšenjak* prvobitno glasilo Puščenjak (danas se to prezime, prema dijalektima gde je *š* mesto *šč*, piše uopće: Pušenjak).

Nalazim u mom zavičaju prezimena: *Stranjšák*, *Korošák* (Korošk-jak), *Peršák* (ili: Përšak), *Belšak* (Sv. Tomaž kraj Ormoža), *Geršak* (notar u Ormožu, ali rođen u Sv. Petru pod Sv. Gorama¹), *Gomilšak* (Sv. Bolfank u srednjim Slovenskim Goricama)... Imena „vrhova“ (grebena — brežuljaka sa vinogradima): *Mürščak*, *Gálošak*, *Kokolánjšak*, *Grábšišak*, *Crmlénšak* (Sv. Bolfank u Slov. Goricama), *Borošák* (prezime u Zagrebu: Borovšak), *Radomérščak*, *Kámenščak*, *Pòlenšak* (sigurno: Polanjščak, poljanski...)... Ima i nekoliko reči na -šak koje nisu prezimena ni mesna imena: *slatináršak* je boca (prvobitno za slatinu), *gostivánjšak* je gost na „gostúvanju“ (na svadbi); *preklénšak* i *saprmènšak* su kletve... Imena na -ščak nalazimo i kod hrvatskih kajkavaca: *Gorščak*, *Konščak*, *Lipovščak*, *Granščak*, *Brezinščak*, *Medveščak*... Oko Samobora, Lobora u Hrv. Zagorju se vinogradi, livade, brda, njive često zovu na -ščak²).

Dokle na zapadu ide taj nastavak?

Na liniji Maribor—Celje nalazimo na širokom pojasu vrlo često nastavak *šek*; taj nastavak ide onda dalje preko bivše Kranjske u Goričko Primorje.

Na Ponikvi i oko Ponikve, u šmarskom srezu, na liniji Maribor—Celje, ali bliže Celju, nalazi se prezime *Slomšek*. Slomškovi bliži zemljaci, dakle Ponkovičani, mogu se zvati, na pr.: *Zdolšek*, *Marzidovšek*, *Zagajšek*; u samom Šmarju su među drugima: *Grabenešek*, *Regoršek* itd.; iz sreza konjičkog (Konjice) je *Zidanšek*, iz sreza gornjogradske je *Tominšek*. Iz raznih krajeva, najviše između Drave i Save su: *Gajšek*, *Gomilšek*, *Glinšek*, *Dolinšek*, *Planinšek*, *Gorišek*, *Buko(v)šek*, *Zabukošek*, *Pustoslemšek* (Gornji Grad), *Arzenšek*, *Bezenšek*, *Strmšek*, *Jamšek*, *Arnšek*, *Brinšek*, *Zrinšek* (Zrimšek), *Zakrajšek*, *Skrbinšek*, *Klan(j)šek*, *Drnovšek*, *Jezeršek*, *Vodušek*, *Sotošek*

¹) Prvobitno možda „Gerčak“ od „Gerta“ (kao što je poljski Gierczak), ali je po netačnoj nemačkoj ortografiji č bilo čitano kao š.

²) Isp. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XVI, 18-20, XX, 54, 56. — Imena meseci kao: *jakopanjščak* (juli), *mihalščak* (Glonar, Slovar slov. jezika, navodi iz Prekmurja: mihalšček).

(Sotlšek), Jelovšek, Podreberšek, Jerovšek, Vranšek, Tobolšek, Vrstovšek, Turnšek, Tan(j)šek, Babšek, Stegenšek, Cilenšek, Paulšek, Prekoršek, Poljanšek, Marinšek, Konšek, Orešek, Podbevšek, Regoršek, Lendovšek, Hribovšek, Goršek, Vinšek, Hajšek, Leskovšek, Ilovšek, Medvešek, Trojanšek, Stiplošek, Dobovišek, Blagotinšek, Slatinšek...; Gabršek, Gabrovšek, Podkrajšek, Mačkovšek, Lipovšek, Kogovšek, Petkovšek, Čebrašek, Pavšek, Kavšek, Perušek, Polavšek, Podgoršek, Kamenšek, Andolšek, Krameršek, Malenšek; Strašek... Gde se skupina *šč* sačuvala, gde nije prešla u *š* (u Šmarju i Rogacu je *š*: išem itd.), tamo taj nastavak glasi *šček*, zato je *Kurešček*, mesto koje se nalazi zapadno od Turjaka u Kranjskoj; uz Soču u goričkom primorju: Gabršček, Levpušček, Klan(j)šček, Veljšček, Rakovšček, Podbršček, Zakrajšček, Zavojšček, Goljevšček, Stranjšček, Brezovšček, Gomišček (sigurno od Gomišček), Medvešček, Velušček, Velišček, Zelinšček, Drašček... (Potonje primere mi je dao g. d-r Vladimir Orel, advokat, r. iz Kanala nad Sočom). Naveo sam namerno veći broj prezimena sa nastavkom *šek* (*-šček*), a moglo bi ih se navesti još i mnogo više, zato da se vidi kako je u zapadnoslovenačkim govorima taj nastavak čest. Od navedenih prezimena nalaze se danas i u Kranjskoj ova: Dolinšek, Planinšek, Gabršek, Zakrajšek, Podkrajšek, Kogovšek, Perušek, Pavšek, Marinšek, Malenšek, Mačkovšek, Gorišek.

Što se postanka nastavka *š(č)ek* tiče, treba svakako uzeti u obzir ovakve pojave: ovde se neko zove *Gomilšak*, a tamo *Gomilšek* (*šček*); ovde *Stranjšak*, tamo *Stranjšek* (*Stranšek*)¹), uz *Medveščaka* (čovek i zagrebački potok) je *Medvešek* (*Medvešček*), pored *Reberšaka* je *Reberšek* (*Podreberšek*), pored *Podrepšaka* je *Podrepšek* (*Podrepček?*), pored *Drvanšaka* se nalazi *Drvanjšek*²), pored *Sedelšaka* je *Sedelšek*³), pored *Podmilšaka* (?) ima i *Podmilšek-Podmilšček*. Pored mesnog imena *Polenšak* (kraj Ptuja) ima prezime *Polenšek* (u gornjogradskom okrugu i u Kranjskoj). Hrvatsko kajkavski *Konščak* je slovenački *Konšek*, a *Lipovščak* je *Lipovšek*, *Zrinščak* (kraj Daruvara) je slov. *Zrinšek*,

1) Ubijenog u Mariboru leti 1936 novine su nazivale: Ivan Stranjšek, gen. Stranjška, a njegova je porodica u parti pisala: Stranjšak. Isp. gore: Stranjšček (u Kanalu nad Sočom).

2) Jedan Drvanjšek („Derveinschegg“) bio je 1837 učenik Varaždinske gimnazije, sigurno Slovenac.

3) Prema Orožnu, Das Bisthum und die Diözese Lavant, IV, 150, bio je u Laškom od 1710—15 svećenik Johann Sedelšek, a u Sv. Jakubu u Dolu 1713 svećenik Johann Sedelšak (ib., 380). To je sigurno prezime *Sotlšak*, *Sotlšek*, *Sotošek*.

hrv. *Pišćak* bi mogao biti slov. *Pišek*, *Brezinščak* je *Brezinšček* (po svoj prilici Slovenac od Soče); jedan Gajev vrsnik se pisao *Granščak*, a i *Granšek* (Granschek); hrvatski *Gorščak* je u Slovenačkoj *Goršek*... Prema tim i takvim slučajevima teško je sumnjati da nastav *š(č)ek* ne bi bio isti što je *-š(č)ak*, tj. može se tvrditi da je *š(č)ek* nastalo iz *-š(č)ak*. Iz istih se slučajeva naročito jasno vidi da je nastavak *š(č)ak* tipičan za slovenački severoistok i za susedne hrvatske kajkavce, a *-šek* mu je zapadni slovenački sused. Opet vidimo da jezička granica nikako ne ide zajedno sa bivšom granicom Hrvatske i slovenačke Štajerske, nego da ona ide preko slovenačkog ozemlja.¹⁾

Porodice ljudi koji se zovu: *Podmilšak*, *Dolšak*, *Plavšak*, *Poljšak*, *Slapšak*, *Ramšak* (koji je brat hrvatskom Ramuščaku), *Svoljšak*, *Vremšak*, *Biščak*, *Kreščak*..., a žive negde na slovenačkom zapadu, sigurno su se sa severnog slovenačkog istoka ili iz susedne kajkavske Hrvatske tamo preselile.²⁾

Uzmemo li za sigurno da je zapadni slovenački nastavak *š(č)ek* nastao iz *-š(č)ak*, koji se sačuvao samo na slovenačkom severoistoku i u hrvatskoj kajkavštini, onda nastaje pitanje: kojim putem je *-š(č)ak* moglo preći u *-š(č)ek*? dakle: *a* u *e*?

¹⁾ Kako se u mojoj užoj domovini nastavak *šek* prvobitno činio neprirodan, vidi se iz ovoga: Moj stric je (u 80-im ili 90-im godinama prošlog stolecā) govorio o Slomšku, kojega se još sećao, rekao: *Slomšak*; sigurno moj stric tog oblika nije gde čuo, nego je, prema svom jezičkom osećanju, oblik tog prezimena prilagodio svom dijalektu koji ne poznaje *-šek*, nego *-šak*. Isp. gore obrnuti slučaj sa *Stranjšakom*. U Rogacu, varošici dravske banovine na hrvatskoj granici, jedna se porodica danas zove *Brezinšek*, ali otac današnjeg gazde, koji se u Rogatcu preselio sa susednog Huma na hrv. strani, zvao se još *Brezinščak*.

²⁾ Slovenački pisac Josip Podmilšak (1845—1874), rodom iz Krašnje u ljubljanskom okrugu, potpisivao se sam: *Pomilšček*. Isp. „Spise Andrejčkovega Jožeta“ I (1884). U Slovenačkoj se nalazi prezime *Tušek* i *Tušak* (u Sv. Antunu u Slov. Goricama je trgovac *Tušak*, gen. *Tušaka*; u Savinjskoj dolini je učitelj *Tušak*, u Zagrebu je *Tušak*, a u Hrv. Zagorju je selo koje dobiva ime *Tuški*, jer se mnoge porodice u tom naselju zovu *Tušek* (Izveštaj prof. d-r M. Petanjka u Zagrebu). Držim da je najpre to prezime glasilo: *Tulščak* (slov. protestant Ivan Tulščak). Oblik *Tušek* nalazim i u svojoj užoj domovini; u maticama krštenih u Kapeli našao sam kod g. 1773: „Georgius Tušek“ — 1777: Georgius Tūšek (sigurno isto lice), a 1807: Maria Tuszekin. Pada u oči *ü* u tom slučaju; *u* prelazi u mojoj užoj domovini u *ü* samo ako je etimološko; *u* iz *!* (sunce, vuna) ne prelazi, a ipak moramo „Tulščak“ iz „Tlščak“ izvoditi. Možda je baš taj slučaj sa *ü* znak da to ime u obliku „Tušek“ tamo nije autohtono, nego je priseljeno, a kao nešto što u lokalnom govoru nije organsko, pretrpelo je „neorgansku“ promenu (uostalom reči „tust“ kod nas danas nema). — Je li ljubljanski *Košak* lubbreški *Košćak*?

Kod tog pitanja morali bismo pre svega znati, kakvo je to *e* u nastavku *š(č)ek*; je li to u izgovoru puni vokal *e*? Na zemlji između Drave i Save u bivšoj Štajerskoj, odakle je i *Slomšek*, svakako je to pun vokal, ali to je ujedno zemlja u kojoj se i nekadašnji *poluglasnik* izgovara kao puno *e* (den, petek itd.). Važno bi sad bilo znati, kakvo se *e* čuje u prezimenima na *-š(č)ek* u onim slovenačkim govorima koji poznaju poluglasnik, te ga u nastavcima često izbacuju, dakle u — govorima bivše Kranjske i Goričke. Iako sam više od 20 godina u Ljubljani živeo i radio, ipak nisam sad, kad već 17 godina većinom živim u Zagrebu, sasvim siguran kako se zapravo vlastita imena na *-ek* u Ljubljani u narodnom govoru izgovaraju; boraveći u Ljubljani o toj sam stvari razgovarao sa g. Karlom Mahkotom, sekretarom Ljubljanskog pozorišta, koji je rođen Ljubljančanin; prema njemu je narodni (pučki) izgovor ne samo: *kruhk*, *vozičk*, *otročičk*, *možičk*, *kozličk* itd., gde je prvobitno u nastavku bilo, nego i: *Zakrajšk*, *Podkrajšk*, *Tuššk*, *Planinšk*, *Kogovšk*, *Peruššk*, *Pavšk*, *Marinšk*, *Mačkošk*, *Vodušk*, *Drnovšk*, *Skrbinšk* (iako je glumac g. Skrbinšek rodom iz Štajerske), *Jezeršk*, *Volavšk*, *Podgoršk*, *Kavšk*...; prema tome se sa nastavkom *šek* postupa jednako kao i sa nastavkom *ek* (*ɛk*), dakle sa *e* u njemu kao sa poluglasnikom. Jednako će biti u većini dijalekata ostale bivše Kranjske; u Blokama (između Cerknice i Velikih Lašća) dobro je poznato prezime *Zakrajšek*, ali se izgovara *Zakrajšk*.¹⁾ U Kanalu nad Sočom govori se ne samo *petk* nego i: *Podbrščk* (= *Podbršček*), *Levpuvščk*, *Goljevščk*, *Stranjščk*, *Brezovščk*, *Gomiščk*, *Medveščk*, *Rakovščk*, *Veluščk*, *Zelinščk*, *Draščk*..., dakle i u goričkim se govorima sa *e* u nastavku *šček* postupa kao sa poluglasnikom. Rezultat sviju tih opažanja je ovaj: *gde je u nominativu petk, tamo je i Podkrajšk*. Taj fakat nam nameće paralelizam i u drugim dijalektima: *gde je u nominativu petek, tamo je i Podkrajšek*. *Slomšek* se danas u njegovu rođenom srezu izgovara sasvim kao na pr. *Lojzek*..., jedno i drugo sa jednakim punim *e*.

Kad vidimo da se sa nastavkom *šček* u svima slovenačkim dijalektima postupa kao sa *-ek* (*ɛk*), te je dakle *e* u njemu jednak vokalnom elementu u *-ek*, možemo preći na pitanje, kako treba tumačiti prelaz *-ščak* u *-šček* (*ščɛk*) (prelaz sam nam se čini nesumnjiv).

Promenu vokala *a* u *e* imamo i u nekim drugim nastavcima: prezime *Somrek* (u Štajerskoj) nastalo je sigurno iz *Somrak*; *Bolfenk*

¹⁾ Moj izvestilac je g. Vrtačnik, 1935—1937, slušač Više pedagoške škole u Zagrebu; rekao mi je da je u starijim maticama u Blokama video oblik *Zakrajšček*, ali danas se ljudi pišu: *Zakrajšek*.

je mesto *Bolfank*; u Kranjskoj je *Kravjek* mesto *kravjak* (kod Prešerna se nalazi *Lesničnjek*, koji bi se u književnom jeziku pisao: Lesničnjak, i *Levičnjek* mesto Levičnjaka, *babjek* je mesto babjak, mesna imena *Kozjek*, *Kožljek*, *Medvedjek*, *Žabjek*, *Žabljek*... (uz: Kozjak, Medvedjak, Žabjak...¹⁾) Tumačenje promene u tim primerima nije teško; kod *-jak*: *-jek* je asimilacija zbog *j* jasna, kod *Somraka*: *Somreka* možemo misliti na uticaj *r* na sledeći vokal; već je teže ovamo metnuti *Bolfenka*, *Polenšak* (valjda od: *Polanšak*, *Poljanjščak*) i *pišence* (od: piščanci). I kod *-š(č)ak*: *-š(č)ek* se mislilo na asimilaciju²⁾: da je *a* prešlo u *e* zbog *š(č)* koje je stajalo pred njim, ali primeri takve asimilacije koji se navode za užu domovinu Slomškovu, malobrojni su³⁾ i malo važe u tumačenju jedne pojave koja nije sporadična i koja nije ograničena na jednu grupu govora, nego se raširila na čitav slovenački zapad.

Promena vokala u nastavku *š(č)ak* olakšana je bila u slučajevima u kojima je taj nastavak bio nenaglašen, a nenaglašen je on, bar danas, u mom rođenom dijalektu u većini primera koje sam gore naveo: Gomilšak, Belšak, Geršak..., Murščak, Galošak, Kokolanjšak, Polenšak, Kamenščak, Radomerščak...; akcentiran je u imenima: Korošak, Stranjšak, Borošak. Bolji poznavalac akcenatskih prilika će moći reći kako je prvobitno bilo sa akcentom nastavka *š(č)ak*. Moguće je da se na liniji Maribor—Celje akcentat u mnogim rečima na *-š(č)ak* pomerio sa nastavka za jedan slog natrag⁴⁾. Nemamo pak pravog povoda misliti da je u prezimenu *Slomšek* (Slomščak: Slomsk + jak) prvobitno akcentat bio na nastavku, te bi prezime glasilo: Slomščak, štaviše, prema izgovoru u Šmarju *Stla^mmšek*, držim da je akcentat najpre bio na korenskom slogu (*-o*)⁵⁾.

¹⁾ Fr. Kovačić, ČZN XXXI (1936), 33, navodi prezime Vrbnjek (u Slov. Goricama je samo: Vrbnjak). — U maticama župe na Ponikvi (od 1782 dalje) pišu se prezimena: Drobntag (=Drobnjak), a i: Drobnoğ, Stojan, a i: Stojen, dalje: Starnäd, Varnög. U savinjskoj dolini nalazim prezime: Vranjak i Jesenek (=Jesenjak?).

²⁾ D-r Fr. Tomšić u ljubljanskom „Življenju in svetu“ XV (1934), 503.

³⁾ Ramovš, Hist. gram. slov. jezika, VII, 162 kaže o osrednjem štajerskom dijalektu da u njemu u zapadnim krajevima kratko *a* iza dentala, palatala i iza *r* prelazi u *ä*; slično govori o savinjskom dijalektu, ib. 157. Za slučaj palatala u prvom dijalektu navodi samo: plačäjo, u drugom: žeu (=žal); za uticaj *š* na *a* ne navodi ni jedan primer. Isp. Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika (Ljubljana, 1936), 236—237.

⁴⁾ Naročito se baš u prezimenima kod Slovenaca akcentat za jedan slog sa nastavka povlači (pod tuđim uticajem?); zovu se ljudi Vódnik, Nóvak, Kóvač..., iako te same reči kao zajednička imena glase: vodník, novák, kováč...

⁵⁾ O korenskom slogu *Slom* — kao dugom v. niže!

Čim je nastavak bio nenaglašen, mogla je početi na vokal nastavka da deluje sila u kojoj ja tražim glavni razlog njegova prelaza u *e*, naime analogija. Koliko su se reči na *-š(č)ak*, kad je taj nastavak izgubio akcenat, udaljile od reči koje su imale kakav drugi nastavak sa vokalom *a*, na pr. od reči na *-ač* *-(j)an*, *-ar*, u kojima je akcenat većinom na nastavku (baháč, kováč, kopáč, Bonáč... , župán, velikan, meščan, Celjan, Zagorjan... , drvar, mesar, ovčar slepar, Brodár...), toliko su se one približile rečima sa nastavcima u kojima je *e*, koje većinom nemaju akcenta; takve su reči pre svega reči na *-ek*, *-ec*, (ѣk, ѣc) kojih ima puno. Neakcentovani nastavak *š(č)ak* mogao je, tako reći, nastradati u blizini nastavka *ek*, *-ec* naročito u onim govorima u kojima se poluglasno *e* danas izgovora kao puno *e*, a to je baš i u govorima između Maribora i Celja, dakle i u Slomškovoju užoj domovini. Slomšak se ovde izjednačilo sa prezimenima koja su se sa punim *e* izgovarala, ma da je to *e* izašlo iz poluglasnika, dakle sa prezimenima kao što su (u raznim slovenačkim krajevima): *Petek*, *Svetek*, *Matek*, *Humek*, *Ogrizek*, *Žužek*, *Čuček*, *Orehek*, *Grmek*... te sa zajedničim imenima na isti nastavak *ek* (iz *-ѣk*).

Glavni uzrok promene vokala *a* u *e* u nastavku *š(č)ak*: *-š(č)ek* vidim, prema tome, u analogiji, psihološkoj pojavi.

III

Nastavci *ek* (ѣk) i *ec* (ѣc) u nominativu

Kao što se vidi već iz II poglavlja ove moje rasprave, nastavci se *ѣkѣ* (пѣткѣ) i *-ѣѣ* (конѣѣ) u severoistočnim slovenačkim dijalektima (i dalje na teritoriji između Drave i Save) izgovaraju sa punim *e*, to je *e* široko: *petek*, *pesek* (Sand), *jarek*... , *robek*, *škratec*, *konec*... a u južnocentralnim i susednim zapadnim govorima oni izbacuju vokalni elemenat, te se tamo govori: *petk*, *pesk*, *robc* (ropc), *konc*... U slovenačkom književnom jeziku govori se poluglas: *Petѣk*, *robѣc*... Hrvatski kajkavci se u izgovaranju punog vokala slažu sa svojim slovenačkim susedima; poznate su kod njih reči: *kokotiček*, *čuček*, *bažolek*, *volek*, *ježek*, *denek*, *javorek*, *palček*, *deček*, *mišek*, *lanček*, *lonček*... *stolec*, *lajbec*, *sudec*, *bogec*, *gubec*, *tanjerec*, *kačec*...

U severoistočnim slovenačkim govorima ispada često *e* u tim nastavcima, ako ispred njih stoje sonanti, naročito *r*, zato: *tork*, *ocvirk*, *zajtrk*... , *korc*, *norc*, *škvorc*, *igrk* (ipak: *jārek*¹).

¹ Iza *n* ispada vokal u slučaju *lanc*, *žganjk* (*žgank*, *žganek*, ima u celjskom okrugu i prezime *Žgank*); *ganjk* je tudica (*Gang*); odakle je *vanjk* (po značenju =

Što se tiče vlastitih imena na *-zk i -bc*, a priori nema razloga misliti da bi kod njih u spomenute dve grupe dijalekata bilo drukčije nego u običnim rečima; ipak mi se čini da treba o *e* u nastavku *ec* kod vlastitih imena posebno raspravljati i posebno o nastavku *ek*.

Što se tiče prezimena sa nastavkom *ec*, imamo na severoistoku prezimena na pr. Ostrc, Gabrc... ali: Belec, Šilec, Nemeč, Kranjec, Polānec, Žbrānec, Klemēnec, Kolmanec (ipak je Lovrenc), Hrašovec, Plēpelec, Púklavec, Slēkovec, Špāravec, Žilavec, Bajčovi.., Kao što vidimo, u svima tim prezimenima stoji pred nastavkom jedan od sonanata: l, n(j), m, v, ali vokalni elemenat nastavka ostaje²⁾. Razume se da zadržava svoje *e* u nastavku i prezime *Korošec*, u kojemu pred nastavkom nema sonanta; možda se nalazi kod nas i prezime *Škratec*, a dosta često je *Lubec*, *Markec*...; južnije, oko Rogaca, na hrv. granici, je često prezime *Gobec*. Sve je to jednako kod susednih hrvatskih kajkavaca, kod kojih imamo prezimena kao: Japek, Grgec, Spevec, Ivkanec, istoriska: Gubec, Vramec, Belostenec...

U južnozapadnim slovenačkim krajevima, dakle na pr. u ljubljanskom okrugu, ispada vokalni elemenat nastavka *bc* u prezimenima kao što su: Krulc, Polc, Šilc, Ogorelc (izgovara se *Ogore#c*)...; Jarc, Šarc, Pirc (Perc), Podgòrc, Gregòrc, ...; Júvanc, Zúpanc, Trpìnc, Tomìnc, Junc, Slanc, Bunc, Kunc, Bìtenc, Šetìnc, Kadùnc, Drgànc, Klemènc, Škrbìnc, Škrjànc, Bohìnc, Prosènc, Dolénc, Gorènc, Kranjc; Tomc, Zrimc, Primc...; Le#c, Zdo#c (Zdolec!), Vrhò#c, Pibro#c, Bùlo#c, Vodopì#c, Debè#c, Ráko#c...; Bajc, Krajc, Arnejc, Rojc, Brejc... Sve su to slučajevi u kojima pred nastavkom stoji jedan od sonanata: l, r, n, m, v. Što se tiče pisanja tih prezimena, pišu se ona različito, ili prema izgovoru (bez vokalnog elementa) ili „etimološki“ (sa *e*);

ovinek, Umweg); *v obrlenc*=vrteći se, odakle je to? *junec* ima *e* kao i *palec*. *Stric* (strijc, strijec) je i u Slov. Goricama; ima tamo i *vüec* za vujec, dakle sa vokalom *e*, između tog *e* i *u* ne čuje se nikakvo *j*; držim da je to *e* ovde sekundarno, razvilo se iz *j*, da je dakle *vüec* iz *vujc*; takvo sekundarno *e* vidimo i u reči *klüec* (Pleteršnik: klojec, nem. Klotzen) i u *puez* (pujž, puž). Prezime *Kosi* (prvobitno valjda Kosej) izgovara se u Slov. Goricama često Kosea. Je li *triesti* (=trideset) iz *trijsti* ili je *e* u toj reči ostatak reči *deset*? U Krležinim kajkavskim pesmama nalaze se *vujc*, *tujc*. — Ipak moram primetiti da se intervokalno *j* u mom dijalektu ne čuje ni u rečima kao: brea (breja, bredja), vea (veja, vedja).

²⁾ Mislim da se u mojoj užoj domovini nalazi prezime: Kòlenc, gde je *e* ispalo. Prezime *Žmavc* je nemačko Schmalz, ali glasi kod nas (sa sekundarnim *e*) i *Žmavec*, Kranjec ima i paralelu Kranjc. Sv. Lovrenc nema *e*, već možda prema latinskom: Laurent-ius (St. Lorenzen).

„pišu se“ dakle ljudi: jedan *Črnivc* (iz „Črnilc“), drugi *Črnivec*; jedan *Krulc*, drugi *Krulec*, jedan *Ogorelc* (ili *Ogorevc*), drugi *Ogorelec*; jedan *Kranjc*, drugi *Kranjec*; jedan *Debevc*, drugi *Debevec*; jedan *Rakovc*, drugi *Rakovec*; jedan *Vrhovc*, drugi *Vrhovec*; jedan *Levc*, drugi *Levec*, jedan *Miklavc*, drugi *Miklavec*, jedan *Tomc*, drugi *Tomec*, jedan *Remc* — drugi *Remec* (ili *Remic*). Prezimena na *-ec* koja imaju pred nastavkom koji drugi konsonant, ne sonant, ima manje: Šabec, Škrabec, Svetec, Kosec (?). . ., ali ta se, držim, nikada ne pišu bez *e*, u tome možemo videti znak da se iza običnih konsonanata vokalni elemenat manje gubi.

Prelazim na prezimena sa nastavkom *-ek(ək)*. U mojim severoistočnim slovenačkim krajevima imaju prezimena kao: Žižek, Janžek, Čuček, Micek, Bobek, Tüteak, Zmazek, Belek, Lilek, Čulek, vulgo-ime Čmelek, — Trtinek. . . Kao što vidimo, *e* ostaje bez obzira na karakter prethodnog konsonanta (izuzetak pravi prezime *Ocvirk* koji ni kod nas ne glasi *Ocvirek*). Između Drave i Save ima mnogo prezimena na *-šek*, o kojima sam u II poglavju govorio i u kojima na toj teritoriji *e* ostaje. Vokal *e* ostaje i kod susednih hrvatskih kajkavaca, kod kojih nalazim prezimena kao: Puhek, Šimek, Petanjek, Fuček, Smodek, Blažek, Gajdek, Pišpek, Štorek, Grudiček, Jandriček, Ivaniček, Basariček; Stiplošek i Sotošek su — tako mislim zbog nastavka *šek* — prenesena iz bivše Štajerske u Hrvatsko Zagorje.

U južnozapadnim slovenačkim govorima (ljubljski okrug, Gorička) očekujemo da se i u prezimenima na *-ek* izbacuje *e*; faktički smo videli to već kod prezimena na *-šek*. Ima prezimena na *-ek* koja se i pišu redovno bez *e*; takva prezimena jesu: Turk, Šurk, Cerk, Ocvirk, Prunk, Ovsenk, Marenk, Štrbenk, Premk, Bevk (iz „belek“?) Pivk; nalazim i prezime: Čulk; kao što vidimo, u svima tim prezimenima pred nastavkom je jedan sonant te je zato sklonost ka izbacivanju vokalnog elementa nastavka naročito jaka. Broj tih prezimena na *-ek* u kojima se *e* u tim dijalektima i u pismu izbacuje relativno je mali prema broju onih u kojima se danas *e* piše; pišu se danas prezimena s ove teritorije: Vreček, Črček, Trček, Poček, Peček, Lenček, Guček, Ježek, Mežek, Grahek, Tancek, Ozebek, Robek, Rebek, (Rebek je i u Celju), Funtek; vrlo su poznata prezimena kao: Bežek, Žužek, Režek, Žmitek, Svetek. . . Sve su to prezimena u kojima pred nastavkom ne stoji kakav sonant.¹⁾ Pita se sad: kako se ta prezi-

¹⁾ Razliku u pisanju vidim već u „Novicama“ 1843/44; nalaze se tamo: Bevk, Pivk, ali: Lenček, Tuček (istina i: Ozimek). U Letopisu Mat. Slov. za 1910 se nalaze prezimena: Vunček (u Celovcu), Picek, Pišek, Petek, Mešek, Prešiček Kosiček. . .

mena, pisana sa *e*, izgovaraju? Očekujemo da se u narodnom govoru i u nastavku tih prezimena izbacuje vokalni elemenat. Razgovarao sam o tome sa g. Mahkotom, ali baš kod najpoznatijih navedenih prezimena ni g. Mahkota nije bio siguran kako da se ona danas u Ljubljani u nastavku izgovaraju; njemu se čini da se na pr. *Bežek* danas izgovara *Bežek*, ne *Bešk*, njemu samome bi se u izgovoru *Bešk* činilo nekako prekratko. Ta nesigurnost je tim uočljivija što je u izgovoru brojnih prezimena na *-šek* nismo opazili, a i zato što je kod prezimena sa nastavkom *ec* nema.

Kako, dakle, treba da tumačimo tu današnju nesigurnost u izgovoru baš vrlo poznatih prezimena na *-ek* ?¹⁾

Mislim da su u toj stvari danas nesigurni samo obrazovani ljudi. Za to svoje mišljenje, koje ću niže opširnije obrazložiti, daje mi sad specijalnu potvrdu g. A. Germek, školski upravitelj na Ježici kraj Ljubljane. Na pitanje, kako zapravo prosti narod njegovo prezime izgovara, odgovorio je, da prosti ljudi govore *Grmk* (na Ježici samoj i na pr. na Homcu kraj nedalekih Domžala), a školovani ljudi *Grmek*. Što je poznatije kakvo prezime, čim se češće dakle ono piše i pisano vidi, tim više pisana forma preotima maha, a takva su u Ljubljani baš imena kao *Bežek*, *Režek*, *Funtek*...

Nije nesiguran fakat sam, nego je nesigurna samo svest inteligentnog čoveka u kojemu je govoreni živi jezik u borbi sa pisanom, knjižnom njegovom formom.

A kako to da je u *pisanom* jeziku nadvladalo *e* ? Samo po sebi je razumljivo da je onaj koji je za narodno „petk“, „četvrtk“ pisao: petek, četvrtak, pisao i mesto *Grmk* oblik *Grmek*. Razumljivo je da su, naročito posle buđenja nacionalne svesti, pisci (pisci uredovnih knjiga, a i drugi) hteli i pisanje prezimena u neku harmoniju dovesti sa pisanjem običnih reči²⁾, ali u prvom trenutku nije razumljivo zašto se to prilagođavanje književnom jeziku mnogo jače i konsekvantnije vršilo u pisanju prezimena na *-ek* nego u pisanju prezimena

1) Što se tiče prezimena *Bežek*, moramo uvažiti da se ono akcentuje i *Bežek*; čini mi se da je to prezime prvobitno domaće negde na Krasu; nije li ono pod uticajem talijanskog izgovora nastalo iz *Bezek*, tj. *bezeg*, *bezeg*? — Odakle je *Režek*? Nekada se pisalo i *Rešek*; je li osnovno *ž* ili *š*?

2) Kod Kašuba su se od 16 do 18 veka prezimena zapisivala u popularnoj formi: *Dębc*, *Paszck*, *Pawelc*, *Mleszk*, *Młotk* (a ipak: *Młotek*), *Kłopotk* (i: *Kłopotek*)..., ali nametala se književna forma poljskog jezika, te se danas piše na pr. samo: *Mleczeck* (*Bystron Jan St.*, *Nazswiska polskie*, *Wyd. drugie*, 1936, pag. 147).

na *-ec*; kod prezimena na *-ek* nemamo u pisanju nastavka bez *e* i sa *e* takvog kolebanja u istim prezimenima (ne piše se dakle na pr. jedan Svetek, a drugi Svetk, jedan Turk, a drugi Turek, kakvo smo opazili u pisanju prezimena na *-ec*: Krulec-Krulc).

Za razjašnjenje te razlike između pisanja prezimena na *-ec* i prezimena na *-ek* mogli bismo pre svega upozoriti na činjenicu da ima prezimena na *-ec* u kojima je pred nastavkom sonant i kod kojih je zato sklonost ka izbacivanju vokalnog elementa u nastavku naročito jaka, mnogo više nego prezimena na *-ek* sa sonantom pred nastavkom. Ali to neće biti dovoljan razlog za razjašnjenje pojave. Ja bih naveo ovde dva druga razloga; jedan je ovaj: na zadržavanje vokalnog elementa u nastavku *ek* mogla su u govoru (a onda i u pismu) delovati prezimena na *-nik*, kao *-Česnik*, *Nabernik*, *Pibernik*, *Zavašnik*..., u kojima je *i* prešlo (sekundarno) u poluglas i koja se zato izgovaraju u narodu: *Česnek* (Česnѣk, Česņk) itd., te se piše prezime *Župnek*, *Avsenek*...; kod tih prezimena *e* (ѣ) zbog konsonantske grupe nije moglo potpuno ispasti, te je podržavalo vokalni elemenat i u prezimenima u kojima je prvobitni nastavak *ek* (ѣk). U tom pogledu je zanimljivo što mi o svom prezimenu piše već spomenuti g. A. Germek, naime da su ga u Sv. Lenartu nad Škofjom Lokom nazivali *Grmik*; u tom primeru vidim dokaz kako se *-ek* i *-ik* mešaju¹⁾. Drugi razlog za razjašnjenje razlike u postupku sa *-ec* i *-ek* u pisanju (a onda i u govoru) tražim u delovanju tuđe ortografije: nemački jezik ima nastavak *-eck* (*-egg*) i u toj su formi nemački pisci ili Sloveni, sasvim nemački obrazovani, u maticama i drugim službenim i neslužbenim spisima davali i prezimena sa slovenskim nastavkom *ek* (*-šek*). Koliko puta sam pre 50 godina u Mariboru gledao napis: *Kokoschinegg*, *Kleinoschegg*, valjda i *Ogrisegg* i *Lillegg*! Slovenski *Zupanek* mogao je dobiti nemačko lice *Supaneck*, a ko bi u tome *-eck* mogao izbacivati vokal? Tako se i Slovencima učvrstio nastavak *ek* sa neizbacivim vokalom *e*...²⁾ Kod nastavka *ec* takvog nemačkog paralelizma nije bilo, zato je u nastavku *ec* poluglasno *e* ostalo nepostojanije (Isp. dole u pogl. IV o prezimenima koja pišemo sa nastavkom *ic* mesto *-ec*).

1) Reč *prošlek* (prošlѣk), prsluk, je po svoj prilici tuđa: *Brüstling* (Kelemina, Slov. nem. kult. odnosi, „Strani pregled“, VII—VIII 57, u otisku 14).

2) Ženske su se nekada u crkvenim maticama zapisivale nemački, na pr.: *Slomšekin*: taj je ženski oblik mogao samo utvrđivati *e* i u muškome rodu.

IV

Nastavci *ek, ec* (< -ѣкъ, -ѣць) u deklinaciji

U južnocentralnim slovenačkim govorima (dakle na pr. u ljubljanskom okrugu) i u slovenačkom književnom govoru vokalni je elemenat tih nastavaka „nepostojan“, kao što je u štokavskom govoru nepostojano *a* koje stoji na njegovu mestu. To je slovenačko „gibljivo *e*“; ispada ono u deklinaciji — sem u slučajevima u kojima bi bez njega izgovor bio težak, kao na pr. u slučaju: jazbec-jazbeca, Roblek-Robleka, — te se govori: petek (knjiž.: petъk, pučki: petk)-petka, striček - strička, svetek - svetka, robec - robca (= ropca), pevec - pevca (peуca), Šabec-Šabca (= Šapca) itd.

Drukčije je sa vokalnim elementom tih nastavaka u severno-istočnim slovenačkim dijalektima, dakle na pr. u govorima mojih Slovenskih Gorica. Čuli smo gore da je tu nekadašnji poluglas nastavaka u nominativu postao *e* (široko *e*)¹⁾, ali to *e* u deklinaciji nije u svima slučajevima nepostojano, tj. ono se u deklinaciji ne izbacuje u svima primerima, nego se izbacuje samo u jednoj grupi primera, u drugoj grupi ostaje.

U govorima Slovenskih Gorica ispada *e* naših nastavaka na pr. u ovim rečima na *-ek*: petek-petka, pondélek-pondélka, čétrtek-čétrtka, pesek (Sand)-peska, cecek-cecka, jarek-jarka, popek-popka, svitek-svitka, š(č)ipek-š(č)ipka, svetek-svetka, hasek-haska, trošek-troška, žlàprtek-žlàprtka, námerek-námerka, ogrízek-ogriska, ràsporek-ràsporka, òpravek-òpravka . . . , u prezimenima: Čuček-Čučka, Žitek-Žitka, Žizek-Žizka (= Žiška), Tútek-Tútka . . .

Ne ispada *e* u govorima Slovenskih Gorica na pr. u ovim rečima: dedek-dedeka, pesek (psić)-peseka, zobek-zobeka, kotek-koteka, nožek-nožeka, júnček-júnčeka, konjek-konjeka, icked (mladi vo)-iceka, pebàrek (momče, dečaćić)-pebàreka, nosek-noseka, faláček (parče)-faláčka, kokòtek-kokoteka, kamček (= kamenček)-kamčeka (kojim smo nekada u osnovnoj školi pisali na priručnu kamenu tablicu), krúhek-krúheka, vozek-vozeka, grozdek-grozdeka, pilek (pil iz Bild, sličica sveca)-pileka . . . ; Lujzek (mali Alojzije)-Lujzeka, Franček-Frančeka, Martinek-Martineka, Mihalek-Mihaleka, Južek-Južeka, Tonek-Toneka, Japek (mali Jakob)-Japeka, Drašek (mali Andraš)-Drašeka, Janžek ((Janž, Hans)-Janžeka (prezime i vulgo-ime), Penjiček-Penjičeka . . .

Poređenje primera prve i druge vrste reči pokazuje odmah da su svi primeri druge grupe *deminutiva*, te se prema tome može postaviti

1) Uopšte je u tim govorima poluglas prešao u *e*.

pravilo: *Deminutiva na -ek zadržavaju u deklinaciji e¹*). Reči na *-ek koje nisu deminutiva izbacuju e u nastavku²*).

Isto opažamo kod nastavka *ec*; reči na *-ec koje nisu deminutiva izbacuju u deklinaciji vokal nastavka -ec*, zato: kosec-kosca, žrebec-žrebca (žrepca), sūšec-sūšca, kúpec-kúpca, krapec-krapca, gobec-gobca (gopca), robec-robca (ropca); rilec-rilca, túlec-túlca, konec-konca, júnec-júnca, dèlavec-dèlavca, klopótec-klopótca (klopoca); vlastita imena (prezimana): Ceróvec-Ceróvca, Kranjec-Kranjca, Koróšec-Koróšca, Veržénc-Veržénca, vulgo-ime Zrnčovi (dakle od Zrnec-Zrnca, isto je ime valjda prezime Sernec, pisano nemačkom ortografijom mesto: Zrnec³), Zágrčovi (dakle od Záгорец-Zagorca)... Ostaje pak *e* u nastavku *ec*, ako je reč deminutiv, zato: bikec-bikeca, korbec-korbeca, grahec-graheca, lúkec-lúkeca, stolec-stoleca, križec-križeca... Markec-Markeca (vulgo: Markečovi).

Izuzetak od tog formalnog razlikovanja deminutivnih i nedeminutivnih reči prave slučajevi gde fiziologija prosto onemogućuje takvo razlikovanje; reči kao: vrablek, maclek, prlek (čovек koji govori prle (prvlje) mesto prej, tako se zovu stanovnici naročito u donjim Slovenskim Goricama), Pavlek, Karlek..., pirožlek, (kúroslek, složnica?), judlek, prezimana: Zmrzlek, Boslek (vulgo — ime u Veržeju..., jazbec, Ozmec, Hohnjec... zadržavaju u deklinaciji *e*, bez obzira na to jesu li deminutiva ili ne jer se bez *e* dotična glasovna skupina ne bi mogla izgovarati.⁴)

¹) Već je Ramovš u svojoj „Historičnoj gramatici slovenskoga jezika“ VII (1935), 180, za „prleški“ dijalekat kratko konstatovao „da sufiksa *-ec* in *-ek* obdržita svoj *-e-* tudi v kosih padežih, kadar jasno izražata pomanjševalnost“.

²) Reč *pisék-piséka* zadržava *e* zbog akcenta, tako isto i *kojéc-kojéca*.

³) U Letopisu Mat. Slov. 1910 nalaze se u povereništvu Ruše dva člana sa prezimenom: Sernc (dakle bez *e*).

⁴) Ima nekoliko slučajeva koje kao izuzetke od gornjeg pravila ne mogu protumačiti. Jesu li prezimana *Bobek* (vulgo: *-Bobekovi*), *Micek* (vulgo: *Micekovi*), koja zadržavaju *e*, deminutiva? Zašto se *e* zadržava u vulgo-imenu *Belekovi* (od bel kao *Belec*, od kojega su *Belečovi*)? Je li vulgo — ime nekadašnjeg krčmara i trgovca u Seliščima u župi Sv. Jurija na Ščavnici *Vüček* deminutiv od *Vuk*? (Ima tamo i prezime *Vuk*, ali u tom prezimenu *u* (iz *ŭ*) ne prelazi u *ü* kao ni u *vuku*). Imamo vulgo — ime; *Zorečovi* (*Zorec*, *Zoreca*, što pak ne bi bilo deminutiv); prezime *Šilec-Šileca* (vulgo: *Šilečovi*), *Strelec-Streleca*; *celec-celeca* (neizgažen, dakle ceo sneg, Pleteršnik navodi tu reč po A. Murku u formi: *celec-celca*, ali taj je genitiv Pleteršnikov, jer Murko ima u svom slov.-nemačkom rečniku: „po zelezi, (po celeci). Prezime *Vogrinc-Vogrinca* nije deminutiv? (Ima i prezime *Vogrin*). Prezime *Muršec* je sigurno prvobitno *Muršček*, dakle od *murski*, čovek od *Mure*; gen. *Murščca* bio bi teško izgovorljiv („*Korošec*“ tumači Ramovš u svojoj „Kratkoj

Neka prezimena — deminutiva na — *ec* imaju u mom dijalektu akcenat na nastavku te zadržavaju akcenat na tom slogu i u deklinaciji: Lovréc-Lovréca, Gregoréc-Gregoréca (u jugozapadnijim slovenačkim govorima: Gregòrc-Gregorca), a i: Štúhéc (Št^hhec)-Štuhéca (jugozapadniji Slovenci čitaju i dekliniraju to prezime: Štúhéc-Štuhca.

Pravilo o deminutivnosti odnosno nedeminutivnosti reči kao uzroku zadržavanja odnosno izbacivanja vokala u nastavcima *ek* i *ec* koje sam gore postavio za dijalekte Slovenskih Gorica vredi i za zemlju između Drave i Save, dakle za užu domovinu Ant. Martina Slomška. U Šmarju se govori: petek-petka, pesek (Sand)-peska, šipek-šipka, popek-popka, svitek-svitka, gobec-gobca (gopca), sušec-sušca... ali deminutiva: nosek-noseka, volem-voleka, vozec-vozeka, ključek-ključeka, starček-starčeka (u Rogacu i prezime: Starček-Starčeka), kruhek-kruheka, zobek-zobeka, nožek-nožeka, možek-možeka, grašek-grašeka, junček-junčeka, sirek-sireka, Lojzek-Lojzeka, Tonček-Tončeka, Mihec-Miheca... (U Rogacu je prezime: Janžek, gen. Janžeka, od toga češće prezime Janžeković. A Hanjšek?).

Isto pravilo vredi i za jezik susjednih hrvatskih kajkavaca: pupek, imetek, žitek imadu kod njih genitiv pupka, imetka, žitka; dalje su u njihovom govoru: žiški (žižek), hrčki, mački, cucki, bokci, slepci, jarci, pevcí, prasci, mladenci, dečarci, čmelci, mravci, lovci, zdenci, zmazanci, Petanjki, Ocvirki, Tuški, Fučki, Frčki, Zrnci, Šuhci, Dugorepci..., ali isti kajkavski Hrvati imaju kao deminutive: peseke (psiće), golubeke, listeke, križeke, sineke, košeke, (f)tičeke, zvončkeke, zubeke, kumeke, lajbeke, zajčeke, voleke, ovneke, konjičeke, peharčeke, falačeke,¹⁾ Jureke, Kraljeke, Ceneke, Vidičeke, Gradičeke, (ipak čitam i o „Basaričku“)...; na *-ec* su deminutiva: dečeci, falačeci uz falačeke, lajbeci uz lajbeke..., u nominativu jed. su mi poznati još: hlebec,

zgodovini slovenskega jezika“ I (1936), str. 27, iz cas. obl. oblika* Koroćсь, u kojima je *-éc-éc-* prešlo u *-šc-* Korošca). Prezime *Muršec* (Müršec) je u srednjim i zapadnim Slovenskim Goricama jako rašireno: zanimljivo je to da na pr. u Žitečkoj vesi župe Sv. Martina pri Vurbergu to prezime među narodom glasi: *Müršak*, tj. ljudi koji se uredovno zovu *Muršec* i kojih deca se u školu zapisuju pod imenom *Muršec*, zovu se između sebe *Müršak*; kako i kada je iz popularnoga *Müršaka* nastao uredovni *Müršec*? (ili obrnuto?). — *Vrablec*-vrableca je kod nas rahla kletva (valjda eufimizam za vrag), ptica se zove *vrabia* (vrabel), *Vrabel* je i prezime.

¹⁾ I *pajceki* i *cujzeki* (u Sv. Juriju na Ščavnici: pujceki, cūzeki) se osećaju kao deminutiva.

tanjerec, žaklec...; držim da imade deminutiva na *-ec* mnogo manje nego deminutiva na *-ek¹*).

A sad da kažem još koju o reči *maček*! Reč *maček* kod Slovenaca, gde god se ona nalazi, svuda izbacuje *e* u nastavku. Imaju je i hrvatski kajkavci; i ovde ona u deklinaciji gubi *e* („Imamo jednoga lepoga mačka“). *Maček* ide dakle u red reči koje nisu deminutiva, te zato — prema gornjem našem pravilu — gube *e* u nastavku *ek*. Danas se ta reč ne oseća kao deminutiv (po svoj prilici ona i nikada nije bila deminutiv), kao što je ne osećamo ni kod fem. *mačka*, *e²*).

Opet vidimo: *štajersko-slovenački se govori u postupku sa e u nastavku ek (< -zk) slažu sa susednim hrvatskokajkavskim govorima, a ujedno razlikuju od južno-centralnih slovenačkih dijalekata*. U prvoj, slovenačko-hrvatskoj kajkavskoj grupi odlučuje o postojanosti ili nepostojanosti *e* u tom nastavku deminutivnost ili nedeminutivnost značenja reči. Slično je sa *e* u nastavku *ec*.

¹ O hrv.-kajkavskim deminutivno-hipokorističkim imenicama na *-ec* i *-ek* v. sad Ivšičev članak: „I naša o „Mačku“ u „Hrvatskom jeziku“ I, br. 2—3, 50—54. [Dodao u korekturi rasprave 24-V-1938]. — Je li *škrlec* (Škrlec), gen. obično Škrleca, deminutiv? U Slov. Goricama deminutiv od Bog glasi; *Bogec*, a u hrv. kajkavskom nalazim: *Bogek*. Prezimena *Bartólec-Bartólca*, *Grgec-Grkca* sigurno se ne osećaju više kao deminutiva. Kajkavske primere navodim delimice po Bačićevoj „Antologiji nove hrvatske kajkavske lirike“ (Sisak, 1937), a najviše po Valjavčevim „Narodnim pripovjestima u Varaždinu i okolici“, II izd., 1890; padaju u oči kod Valjavca *stolci*; od *konj* nalazim deminutiv *konjič*, *konjiček*, *-eka*, i *konjca* (Valj., 47); — „*vtičku* i *slavičku*“ (Valj., 297) je u pesmi; — *vrčka* se slikuje sa glagolima *frčka* i *mrčka* (Valj., 51, 225, 234); — *deček* se valjda meša sa *dečko*, već zato može genitiv biti dečka. — Kod Valjavca, 75, imamo izreku: „Ja sem travu jel do kocenca, jamu kopal do ramenca“.

² Prvobitno je možda *mačka* bila deminutiv (od *maca*?), ali je izgubila deminutivnost. *Mačka* biće stariji naziv životinje; *maček* i *mačak* su *mački* dodani kao masculina; *maček* nije deminutiv kao što nije ni *patak* koji stoji uz fem. *patka*, *e*.

Kao masculinum se u mome domaćem kraju, u šmarskom srezu i u Hrv. Zagorju upotrebljava i forma *mačák*, gen. *mačáka* (nastavak *ak* sa etimološkim *a*), *mačák* je uz *mačku* kao što je *gosák* uz *gosku*.

U mom domaćem kraju je masculinum, držim, samo *mačák-áka*. Oblika „*maček*“ sećam se samo iz nekih šaljivih stihova koje sam u mlado svoje doba kod kuće čuo a kojih značenja nikad nisam razumeo: „Naš *maček* je ša(šel) v Rogatec po sol; če ga dugo ne bo, zaprava (zapravil) jo bo. Tu sen(sem) se reži, pa ne nese soli“ (Jezik tih stihova ne odgovara sasvim mome domaćem govoru; mesto „*ne bo*“ mi bismo rekli: „*nede = ne (bo)de*“. — U Prekmurju je selo *Mačkovci*.

Kao deminutiv bi kod nas mogla služiti reč: *màče*, gen. *mačeta*, ali se ta reč može i bez deminutivnosti upotrebljavati, na pr.: „Mačeti sen na nogo stopa (..sem na nogo stopil); često u srdžbi: „Ti šentano mače!“

Psihološki je razumljivo da se *e* u nastavcima *ek*, *ec* zadržava i u deklinaciji, ako su reči deminutiva. Deminutivnost značenja je vezana sa nastavkom; da se ta formalna osnova deminutivnog značenja ne bi izgubila, ostaje u deklinaciji čitav nastavak, tj. *e* ne ispada¹).

Vezanje deminutivnosti sa zadržavanjem vokalnog elementa u nastavcima *ek*, *ec* (tj. pobjeda psihološkog momenta nad fiziološkim) neće biti vrlo stara pojava. Najstarija deminutiva je još ne poznaju; neću ovde navoditi reč stsl. *отъца*, važnija mi je reč *стръхъ*, koja danas na slovenačkoj jezičkoj teritoriji glasi stric, t.zn. strijc < strijec (i u nominativu je *e* zbog *j* ispalo): „strijec“ je prvobitno deminutiv, a je izbacilo *e*²). Stara deminutiva će biti reči: zvonec, klinec, potec... koje imaju i na slovenačkom severoistoku gen.: zvonca, klinca, poca (potca)³), pa i reč telec, koja se u jed. ne upotrebljava, ali ima množinu: te⁴ci (telci); rokavci je deminutiv od rokav u množ. Sve te reči doduše znače malene stvari, ali se kod njih deminutivnost gubi (jer se na ono što je u istoj vrsti veće od njih i ne misli, ili — jedva misli). Mesno ime Gradec-Graca (Gradca) prvobitno je valjda deminutiv, ali se deminutivnost kod te reči izgubila. Navodim još mesna imena na *-ci*, kojih ima vrlo mnogo u Slovenskim Goricama: Dragotinci, Slaptinci, Okoslavci, Očeslavci itd.; i ta patronymica prvobitno su nekakva deminutiva iz starih vremena⁴).

Zadržavanje poluglasničkog *e* u nastavcima *ek*, *ec* tumačilo se i na drugi način, i to na primerima hrvatske kajkavštine. To tumačenje operira sa akcentom odnosno kvantitetom preposlednjeg sloga

1) Za zadržavanje punog oblika u svrhu označavanja deminutivnosti (ili milovanja) karakterističan je ovaj slučaj; govoreći odmila detetu reklo bi se u mom zavičaju: „Skri(j) nageca!“ (nago mesto, zapravo nagog čoveka); *nagec* po tvorbi svojoj nije deminutiv, ali se kao deminutiv upotrebljava i zato ostaje puni oblik (sa *e*). U Šmarju je *gudek* (malo prase), *gudeka*, koje po etimologiji nije deminutiv, ali je po značenju. U Sv. Juriju na Ščavnici sam čuo: *pážek-pážeka* (psić koji „pazi“) i *bŭvek-bŭveka* (cipelica dečja); te reči po etimologiji nisu deminutiva, ali su deminutiva po smislu, zato *e* u njima ostaje. Obrnuto: *prašiček* je prvobitno sigurno deminutiv, ali se danas ne oseća takvim, služi obično za psovku, te se menja: prašička...

Kod prideva deminutivnost ne dolazi u obzir, zato na pr. u *mehek*, *gladek*... *e* nije u pitanju.

2) U višec vüeca je *e* mlađe; isp. gore u pogl. III! — U hrv. kajkavskim tekstovima nalazim stolec-stolca, stolci, to bi mogao biti stari oblik.

3) *Potec* je deminutiv od *pot* (ako se kosa počese na levo i desno, nastaje u sredini „*potec*“).

4) Neko selo u Hrv. Zagorju se zove *Hrdelički*; *Hrdeliček* je prvobitno valjda deminutiv, ali u imenu sela sačuvao se stari, nedeminutivni oblik.

reči na *-ek*, *-ec*, te postavlja pravilo: Ako je pretposlednji slog dug, ispušta se u deklinaciji vokal *e*; ako je onaj slog kratak, ne ispušta se. Tako je pravilo dao već Josip Torbar u jednom pismu Jagiću (10 maja 1896) kad mu se radilo o tome kako treba da se govori i piše: *Šuleka* ili *Šulka*; kao kajkavske primere Torbar je naveo „Mateka, Jureka, voleka itd.“ uz „Petka“ (od Petek). Referišući o tom Torbarovu pravilu kaže Jagić u „Споменима мојега живота“ (II, 1934, Beograd): „... opažanje Torbarovo ima za kajkavsko narečje zbilja potpunu vrednost, jer se govori pèsek-pèseka (= mali cucek) ali pések-péska (drobni kameničec)¹⁾“.

Deklinacija reči *maček* — gen. mačka je i po tome pravilu razumljiva (štok. mačak, mačka).

Da vidimo kako se navedeno pravilo slaže sa raznim drugim primerima na *-ek*, *-ec*.

Za hrvatsku kajkavštinu nisam mogao proučiti kvantitet vokala pred nastavkom. U mome domaćem govoru taj je vokal (slog) dug na pr. u ovim primerima: petek, pesek (Sand), sūšec, jūnec, gobec, tūlec, krapec, robec, hlapec, klinec, dūlec, potec, palec, rilec, klopotec, kocmovec, meresec, Kranjec, Korošec..., popek, š(č)ipek, jarek, svetek, svitek, pondelek...; u genitivu *e* ispada, dakle: petka, peska, sūšca, jūnca... Ti primeri bi se, prema tome, slagali sa Torbarovim — Jagićevim pravilom. Ne slažu se pak s njime ovi primeri: kotek, nosek, falaček, vozek, korbec, križec, bogec (Bog, od mila), ključek, Belek (Belekovi); iako je i u tim primerima slog pred nastavkom dug, *e* u nastavku ostaje te genitivi glase: koteka, noseka, bogeca itd. Uz 25 primera koji se s njime slažu stoji ih 9 koji se sa „pravilom“ ne slažu.

A sad da pogledamo reči u kojima je pretposlednji slog kratak. U mome domaćem govoru taj je slog kratak na pr. u ovim primerima: dedek, volek, pesek (psić), krúhek, prstek, zobek, kamček, nožek, konjek, pebarek, mujcek, kokotek, Tonek..., stolec, bikec, celec, Beleč (Belečovi), Strelec, Zorec...; u genitivu *e* ne ispada (dedeka, voleka, stoleca...), te se dakle ti primeri slažu sa Torbarovim — Jagićevim pravilom. Ne slažu se s njime ovi primeri sa kratkim pretposlednjim slogom; cecek, kúpec, kosec, žrebec, konec, zvonec,

¹⁾ Isto je pravilo o hrv. kajkavštini u „Obzoru“ 1936, 14 marta, br. 63, postavio meni nepoznati g. Andrija Kulier. — B. Inhof u „Obzoru“ od 30 apr. 1938, br. 98: „Za hrvatska kajkavska i za slovenska imena na *-ec*, *-ek* vrijedi... pravilo, da se kod njih izbacuje nepostojano *e*, kad pretposlednji slog ima slabi dugi (uzlazni) akcentat“.

hasek, trošek; iako je i ovde pretposlednji slog kratak, *e* u nastavku u deklinaciji ipak ispada (cecka, troška...). Uz 18 primera koji se sa pravilom slažu imamo ih 8 koji se ne slažu.

Ta statistika pokazuje da za većinu slučajeva (od 60 slučajeva: 43) Torbarovo-Jagićevo pravilo vredi i za moj domaći govor; ipak mi ostaje jedna manjina slučajeva koji se ne slažu s tim pravilom (17). Kod toga primećujemo da su izuzeci u prvoj grupi (pretposlednji slog dug) do poslednjeg primera svi sama deminutiva, a izuzeci u drugoj grupi (pretposlednji slog kratak) sve samo nedeminutiva; to znači da je ono što na kraju krajeva odlučuje psihološki momenat deminutivnost (odnosno nedeminutivnost), a ne fiziološki momenat kvantiteta pretposlednjeg sloga, te je zato razumljivo što pravilo o deminutivnosti (ili nedeminutivnosti) skoro nema izuzetaka. Uostalom, kako će se Torbarovo-Jagićevo pravilo primenjivati na višesložne reči kod kojih je danas akcenat na pretposlednjem slogu: četrtak, žláprtak, námerek, rásporek, òpravak... ?¹⁾

Sad mi pak dolazi jedna neprilika: na teritoriji između Drave i Save, gde je mesto *-šak* nastavak *šek*, a pravi se razlika između nedeminutivnog *popka* i deminutivnog *noseka*, *Lujzeka*, očekivali bismo genitiv od *Gajšek-Gajška* (jer to prvobitno nije deminutiv), ali stvarno je *Gajšeka*, *Lendovšeka* i *Slomšeka*. Zašto ovde *e* ostaje?

Bismo li možda onim kvantitetskim pravilom — da se tako izrazim — mogli tumačiti deklinaciju *Gajšek -Gajšeka*, *Slomšek -Slomšeka*? Gosp. prof. dr. Fr. Kovačić²⁾ tvrdi da je *o* barem u prezimenu *Slomšek* kratko, te bi onda — prema spomenutom pravilu — deklinacija *Slomšeka* bila „pravilna“.

Da ostanemo zasada samo kod prezimena *Slomšek*. Kovačićevo tvrđenje o kratkom kvantitetu sloga *o* u tom prezimenu nije sigurno.

¹⁾ Gosp. Kulier je u svome gore spomenutom članku u „Obzoru“ razliku između oblika sa dugim i sa kratkim pretposlednjim slogom (zato, prema njemu, bez *e* i sa *e* u nastavku) spojio sa razlikom u značenju iste reči; kaže naime on: *Kranjec* u značenju čoveka iz Kranjske i *petek* u značenju dana imaju pretposlednji slog dug, te zato se *e* u gen. gubi: *Kranjca*, *petka*; jesu li pak to prezimena, pretposlednji je slog kratak, te se *e* ne gubi: *Kranjeca*, *Peteka*. Ima li u toj tvrdnji g. Kuliera išta istine? Pravi li se u hrvatskoj kajkavštini zbilja takva razlika u kvantitetu? Profesor, rodom iz Hrvatskog Zagorja, poriče da bi se tamo govorilo o „Kranjecu“, ako se radi o čoveku koji se zove *Kranjec*. Jedino bi to bilo moguće da kod prezimena u novije doba iz drugih uzroka preotima maha oblik sa *e* u nastavku, a da je skraćivanje pretposlednjeg vokala posledica toga, ne uzrok.

²⁾ ČZN XXVI (1936), 32.

Prema Orožnu (Das Bisthum und die Diözese Lavant IV, 151) bio je 1803—4 u Laškome kapelan „Slomšek Martin“; na koji kvantitet korenskog vokala pokazuje to pisanje?¹⁾ Gosp. školski upravitelj Smeu u Šmarju tvrdi da se to ime u narodu izgovara *Slaumšek* (dakle jako široko *o*, skoro *a* sa *u*), jednako kao što se tamo izgovara: *Bauḡ* (= Bog), *graumška* strela (= gromska), *baugi* (= ubogi), *gospayd* (= gospod) — a to su svakako dugi vokali — dok se govori: *vuḡda*, *kuḡnj*, *dvuḡr* (gde će *o* biti kratko). Ako uzmemo da je u *Slomšek* *o* dugo²⁾, onda nam ovo pravilo ne razjašnjava današnje deklinacije *Slomšek* u njegovom domaćem dijalektu, jer bismo prema onom pravilu očekivali baš *Slomška*.

Imam jedan naročiti razlog misliti da je *Slomšek* nekada u genitivu zbilja glasio *Slomška*. Žena kakvoga „Slomšeka“ zove se danas u Šmarju *Slomščca*, kao što se žena kakvoga „Zdolšeka“ zove *Zdolščca*. *Slomščicu* je najlakše tumačiti kao: Slomšk-icu (dakle od Slomšk-, ne od Slomšek-, od kojega bi bila Slomšeč-ica), tj. nekada je masculinum glasio Slomšek — Slomšk-a i ta je osnova (Slomšk-) u fem. ostala. Postavljam to kao hipotezu.

Ali rešavajmo pitanje bez te hipoteze! Kako dakle to da imamo na teritoriji između Maribora i Celja Slomšeka, Gajšeka itd., iako ta prezimena po svome postanku nisu deminutiva?

Prezimana su jedna naročita psihološka grupa reči, koja kao grupu veže u jedno baš to što su prezimana, a između fakata koji su psihološki vezani u jednu grupu dolazi do uzajamnog izravnavanja ili, da se „moderno“ izrazim, do gleichschaltovanja. Među prezimenima na *-ek* bilo je takvih koja su bez sumnje prvobitno deminutiva, na pr. Humek, Janžek, Tonček (danas u sav. dolini) Ježek, Petriček, Zupaneč, Božiček (u srezu Konjice), možda i Bobek.... kajk. Gregurek, Hanžek; u tim prezimenima se zadržalo *e* u nastavku (jednako u prezimenima: Matek < Maték, Govek < Govék³⁾); — kraj tih prezimena stajala su prezimana kao Slomšek, Gajšek....; iako to

¹⁾ Ramovš, Hist. gram. slov. jez. VII, 161, i istoga autora „Kratka zgodovina slovenskega jezika“, I (1936), 239.

²⁾ Naknadno sam, u sept. 1937, prikupio više materijala za dokaz o duljini vokala *o* u imenu Slomšek (Primerba u korekturi 1938. F. I.).

³⁾ U savinjskoj se dolini prezime *Matek* akcentuje: *Maték*; držim da je to *Matéjk Matejek*, deminutiv od *Matej*, *e* u *Matek* dakle prvobitno ne bi bilo poluglasno. Jednako bih ja tumačio prezime *Govek* (u gornjogradskom srezu): *Govéjk* < *Govéjek*. — Deo jednog sela kraj Sv. Pavla u savinjskoj dolini zove se *Matke* (ne znam kako glasi lok.: *Matkih* ili *Matkah*?).

nisu deminutiva, zadržavalo se *e* u njima zato što su kao prezimena ulazila u jednu psihološku grupu sa prezimenima u kojima je *e* ostalo zbog njihove deminutivnosti¹).

Vokal *e* je imao u nekim govorima potporu i u prezimenima na *-nɛk* (*nek*) iz *-nik*, o kojima sam već govorio gore pod III, kao što su: Župnek, Zalaznɛk, Zavrnɛk itd., u kojima vokalni elemenat u kosim padežima nije mogao ispasti, jer bi reči postale neizgovorljive²).

Držim da kod prezimena uopšte postoji težnja da se u deklinaciji ne izgubi njihova forma kakvu imaju u nominativu. To je naravno naročito na granicama drugih jezika u kojima se u deklinaciji svršetak reči malo ili nikako ne menja. Time dolazim k tuđim uticajima na pisanje i izgovor naših prezimena.

Pogledao sam u ljubljanske „Novice“ 1861, te sam našao da one ne samo u tuđim prezimenima padežne nastavke crticom odvajaju od njihove nominativne forme (Walterskirchen-a, Feyrer-a, Dreher-a, Mühl-feld-a, Hartig-a, Strail-a, Szécsen-a, Forgacs-a..., kod tuđih prezimena se često i danas takva crtica pravi) nego i kod domaćih: Zakrajšek-a, Gustin-a, Zalokar-ja, Zavinšek-a, Toman-a, Zdošek-a, Milic-ov.. (istina, pokatkada se pišu domaća prezimena i bez crtice: Ploja, Robiča, Slomšeka). Motiv odvajanja padežnog nastavka od prezimena samoga je težnja za izrazitim ispoljavanjem čiste forme prezimena (a to znači njegove nominativne forme). Za nosioca prezimena može to biti osećajna stvar; zato se ne čudimo što se ono odvajanje vrši kod prezimena, a ne i kod mesnih imena, kod kojih osećaj ne igra tako znatne uloge; u istim se „Novicama“ (1861) mesna imena, i tuđa, u kosim padežima pišu bez crtice, na pr.: „iz Marburga do Celovca“, „iz Bocna“, iz „Lvova“, iz „Braševa“, „v Damasku“, „v Poreču“, „v Turinu“ itd.³)

¹) Tako bih ja sebi tumačio i činjenicu što ima u mom rođenom dijalektu nekoliko vulgo-imenaa u kojima se *e* zadržava, iako nisu deminutiva: Zorec-Zorečovi, Belec-Beleca, Belečovi, Belek-Belekovi, Šilec-Šilečovi....

²) Kako se nastavci mogu zamenjivati, vidimo iz ovog slučaja: Gospodina Antuna Grmka (Grmek), školskog upravnika na Ježici kraj Ljubljane, nazivali su kod Sv. Lenarta nad Škofjom Lokom: Germik (onda genitiv: Grmika), jednako i neko u Lukovici kraj Kamnika. Po svoj prilici zbog ovog mešanja nastavaka došlo je do toga da su drugi to prezime menjali: Grmek-Grmek (iako za to *e* u govorima ljubljanskog okruga nema osnove — te isto prezime kao vulgo — ime jedne kuće na Homcu kraj Domžala glasi: „pri Grmk“ (sa akcentom na kraju).

³) U izvesnim, krajnjim slučajevima deluje i kod mesnih imena težnja za čuvanjem pune nominativne forme i u deklinaciji. — Mesno ime Rakek glasi svuda i uvek u genitivu: Rakeka („Rakka“ bi kao „Raka“ potpuno zbrisalo karakter reči). — O tome još niže.

Bilo je i u prirodi i u interesu ureda da se u svakom slučaju prezime vidi u pravom i čistom, dakle — nominativnom obliku; genitiv *Matka* mogao bi biti od nominativa *Matek* ili od nominativa *Matko*, zato je prirodno da se od prezimena *Matek* u genitivu dalo prvenstvo obliku „*Matek-a*“ (*Mateka*), da ne bi bilo nikakve sumnje kako se zapravo čovek zove, tj. genitivni se nastavak dodao čitavom nominativu, *e* se zadržalo. Razlog je isti koji je delovao u pisanju *Metelko-ta*, *Costa-ta*, *Kodelli-ta*, *Giontini-tovi*, *Stöckel-na* itd. Takvom je pisanju išlo u prilog pisanje prezimena na *-ek* germaniziranim nastavkom *-eck* ili *-egg*; ko je u nominativu na nemački način pisao *Slomscheck*, *Gajscheck*, *Kokoschinegg* (o tome gl. gori pod III), taj je, ma da je poreklom i bio Sloven, izgubio osećaj za prvobitni slovenski karakter nastavka, te je govorio ne samo nemački: „*Gib das dem Kokoschinegg*“ nego i slovenski: „*Daj to Kokošineku!*“ Slično je prvobitni *Zupanek* zbog nemačkog *Supanecka* (*Supanegga*) najzad dao i slovenskog *Supaneka*. Tako je tuđe pisanje prezimena počelo da utiče na njihov izgovor¹).

Kad sam u Rogacu, trgovištu koje je do nedavno bilo jako nemačko, pitao, kako se tamo zapravo menja prezime *Ogrizek*, moji informatori su se neko vreme kolebali, ali su najposle odgovorili da oni ljudi koji većinom nemački govore, i u slovenskom govoru dekliniraju: „pri *Ogrizeki*“ — pri *Brezinšeki*“²).

Kao što se vidi, na zadržavanje vokala *e* u nastavku prezimena na *-šek* mogla je delovati grupa prezimena na *-ek* koja su deminutiva (u krajevima gde se deminutivnost veže sa čuvanjem vokala *e*), dalje grupa prezimena na *-nik* (*-nek*, *-nak*), a i drugi uticaji, naročito i tuđi. Paralelizma sa nemačkim formama, kakva smo videli kod prezimena

¹) Isp. s time ovo: poljska prezimena prvobitno na *-ek* gube u deklinaciji *e*. Ali ako su se počela pisati nemačkim *-eck*, *-egg*, onda je *e* u deklinaciji ostalo. *Najdek* (od *najśc*, *najti*) se menjao: *Najdka*, *Najdku*, ali čim se počeo pisati *Neudeck* (kao da je nemačko ime) *e* se u poljskom govoru zadržalo. (O tome gl. *Bystroń Jan*, *Nazwiska polskie*, II izd., 1936, 154). — Osećaj tuđinstva svakako deluje na zadržavanje vokala; ne verujem na pr. da bi slovenačke novine bile pisale o austro-nemačkom ministru *Hussarku*, pisale su o *Hussareku*.

²) To je tim karakterističnije, jer narod sam govori samo o *Ogrisku*. To mi je sa sigurnošću utvrdio g. Ivan Glinšek, školski upravitelj u m. u Rogaškoj Slatini. Njegova je kći, učiteljica tamo, dala učenicima u 5 razredu da izmenjaju prezime *Ogrizek*; učenici, koji dotada još nisu menjali ličnih imena, pisali su zadatak neočekivano i bez pripreme — i što se pokazalo? Svi, bez izuzetka, menjali su *Ogriska*, *Ogrisku* (bez *e* u nastavku).

na *-ek*, kod nastavka *-ec* nije bilo, zato se *e* u nastavku *ec* mnogo manje zadržalo¹⁾.

Drukčije je bilo i sa nastavkom *ec*, ako se slovenački pisao kao *-ic*.

Ima mnogo slovenačkih prezimena koja se danas često ili isključivo pišu sa *-ic*. Takva prezimena jesu na pr.: Kastelic, Pitamic, Sajovic, Leskovic, Jugovic. Ipavic., Vidic, Škofic, Šubic, Šivic, Modic, Primic, Remic, Knific, Snedic, Krivic, Skubic... Od tih prezimena pišu se neka i na *-ec*: Kastelec, Sajovec, Lajovec, Leskovec, Remec (i Remc), Snedec, Šivec, Krivec (češće ipak Kastelic, Sajovic²⁾) Prezime *Vidic* piše se danas isključivo tako (samo kod Janka Kersnika, Zbr. spisi, IV, 1—2, 225, nalazim: *Videc*, *Vidčevi*), sigurno i *Šubic* i *Modic* (ali u Zagrebu je, prema Skoku, *Modec*) i *Knific*. Genitiv bi danas, barem u književnom govoru, glasio *Kastelca*, *Pitamca*, *Sajovca* (štampa se i *Sajovica*), *Lajovca*, *Ipavca*, *Remca*..., tj. tako kao da smo nominativ napisali sa *-ec* (pa i govori se nom. *Lajo^{ec}*...); *Vidic*, *Šubic*, *Modic* i *Knific* se menjaju sa vokalom *i*, dakle: *Vidica*, *Šubica*, *Modica*, *Knifica*, sigurno i: *Skubica*, valjda i *Jagodica*; u prvoj je grupi pred nastavkom sonant, u drugoj je kakav drugi konsonant. Upozoravam i na to da su reči druge grupe (sem jedne koja mi nije sigurna) dvosložne.

Sve su to prezimena iz ljubljanskog okruga, dakle s teritorije gde se poluglasnik nastavka *ec* u nominativu, sigurno u deklinaciji izbacuje. Zašto je u tim prezimenima vokal u pisanju do današnjeg dana ostao? Pisanje poluglasa znakom *i* prouzrokovalo je i izgovor nastavka sa čistim *i*, a time je bila prekinuta veza sa poluglasničkim nastavkom. Taj tako reći posebni nastavak *ic* išao je lepo i u okvir nemačkog jezika, koji ima od susjedstva sa severnim Slovenima (Poljacima, Česima) mnogo prezimena na *-ic*, a koji je imao i sa naše teritorije mnogo mesnih imena na *itz* (dakle: *-ic*), na pr.: *Feistriz*,

¹⁾ „Novice“ 1861 pišu o Trpincu, Verhovcu, ali o Palegeku i Hlubeku. — Pozajmicu iz češkoga *kolek* (taksena marka) menjali su nekada Slovenci obično *koleka*: štajerski Slovenci osećali su u toj reči deminutiv od *kol*, te su zato u deklinaciji ostavljali *e*, a što se tiče Kranjske, moramo pomisliti da je nastavak *ek*, dodat osnovnim rečima neposredno, nešto ređi (deminutiva su u Kranjskoj: *psiček*, *kotiček*, *nožiček*, *konjiček*, *voziček*, ., ne: *pesek*, *kotek*, *konjek*...) te je, donekle, stranac zadržavao neko vreme, tako reći, svoju autonomiju.

²⁾ Isp. *Levstik* i *Levstek*, *Luštrik* i *Luštrek* — *Jagodic* je valjda *Jagodič*. — O prezimenima na *-ic* Ramovš u „Zborniku“ u čast A. Beliča (1937), 341. Isp. i Skoka u „Etnologu“ (Ljubljana), VII, 58, 60.

Gonobitz, Reifnitz... Obrnuto se tuđi *-ic* u *firbic* (Fürwitz) u izgovoru *firbc* (*firpc*) — *firbca* (*firpca*) pomešao sa slovenskim *-ec*.

Prema svemu tome treba pisanje prezimena na *-šek* (sa *e*) po uzrocima delimice tako ocenjivati kao pisanje prezimena na *-ic* (sa *i*). Barem je moguća ta hipoteza.

Pita se sad još: nije li u čuvanju *e* u nastavku *šek* prezimena još poslednji ostatak delovanja etimologije tog nastavka (*iz -š(č)ak¹*). A priori sumnjamo da bi etimologija ostavila kakavgod trag u ostalim padežima kad je etimološka razlika, kao što smo videli u poglavlju II, između *-øk* i *-šek* izbrisana.

A ipak da vidimo kako je sa delovanjem etimologije u sličnim slučajevima!

Najpre bih ovde izneo neke reči — tuđice. Mesno ime *Cmurek* (nemački: Muregg) ne dolazi u obzir, jer je akcenat na nastavku, te već zato *e* u nastavku ostaje. Prirodno je i to da u prekmurskom *püşpek* (u Hrv. Zagorju prezime Pišpek), biskup, *e* ostaje. *Lorbek* (iz nem. Lorbeer) ima u Slov. Goricama genitiv: lorbeka (i kao prezime: Lorbeka). *Lüştek* (kod Pleteršnika i: luštrek, nem. Liebstockl) ima u istim krajevima genitiv: lüşteka. *Čížek* (ime ptice i prezime, iz nem. Zeisig, a ovo iz poljskog, prezime Čížek je i kod Čeha, gen. Čížka), ima genitiv čížeka; *štiglec* (ime ptice, nem. Stieglitz, a ovo iz poljskog ili češkog) ima gen. štigleca. *Lünek* (Ak. Rj.: lunjak-lunjka, kajk. lunjek-lunjka iz nem. lun[e]) ima gen. lüneka. Možda mogu ovde navesti i ime *Hajnek*, gen. Hajneka, nem. Heinrich²). U svima tim rečima *e* se u nastavku sasvim jednako izogovara kao u „zobek“ ili „Tonek“ (naime široko otvoreno). Imam na umu tu i čitavu grupu tuđica na *er*, pozajmica naročito iz nemačkoga, kao: leder, mešter, majster (mojster) püter (puter), ceker (na zapadu nom.: cekra), küfer, ofer, kveder, pünfer (Pulver), gater, bider, klafter, flajšter, müšter, cuker, joger, jager, fajmešter (fanjmešter?), liter, boter, minister, meter, ...; genitiv tih reči glasi jedino: ledra, meštra, majstra, pütra itd., čisto kao prvobitno slovenske reči na *-er* (ѣr), na pr.: sveder-svedra, vozger-vozgra koper-kopra... (prema takvim rečima u mom dijalektu i: sever-sevra). Čak i mlade pozajmice *kofer* i *cilinder* kod Slovenaca se menjaju: kofra, kofru³), cilindra, cilindru...; *Žumer-Žumra* (na pr. u Rogacu),

¹) Tako tumači Slomšeka prof. Fr. Kovačić u ČZN XXXI (Maribor, 1936), 31—32.

²) *Benedikt* je kod nas postao Bedenik („pri Sv. Bedeniki“).

³) Za *kofer* upotrebljavaju Slovenci i reč *kovčeg*, te se govori: v kovčeku (kao da je kovček).

Žiher-Žihra (Slov. Gorice); i *Maier* izgubio je svoje *e* u reči marof, a *Mieder* je u Kranjskoj modrc¹). Prema tome možemo reći da etimološko poreklo nastavka *-er* nikako nije odlučivalo o postojanosti ili nepostojanosti *e* u nastavku²). Tuđi nastavak *el* u reči *Zettel* (u popularnom izgovoru *Zettl*) gubi *e*: ceglc, kao u Kranjskoj pantlc (Bandl, što daje i: pantl, gen. pantlna), Riegel, Spiegel (Riegl, Spiegl) dali su u mom domaćem govoru: rig^la, spig^la (kao Misel: Mis^la), govori se i: rigel, špegel³).

Prelazim na reči koje su po etimologiji slovenske, ali imaju u nastavku *e* koje prvobitno nije bilo poluglas, koje su dakle u tom pogledu paralelne rečima na *-šek*. Ovamo ide reč *zajec*; tako se ona danas slovenački piše; prvobitno je tu bilo *ę*: *зайцацк*, ali se sa krajnjim

¹) Ne gubi se u deklinaciji *e* kod prezimena koja imaju sasvim nemački karakter kao: Kramer-Kramera. Protestantski reformator Martin *Luter* ima genitiv: Martina Lutra; valjda bi on povukao sa sobom i nedavnog kancelara Reicha Luthera (Isp. o tome poljski „Poradnik Językowy“ 1936/37, br. 1, str. 23). Uopšte bi se moglo reći da će posuđenice češće zadržavati *e*. Prezime *Wester* (Ljubljana) menjamo danas: Westra (pod uticajem latinskoga: vester, vestra?).

²) Teško bismo mogli naći primere za protivnu tezu. Zanimljiva je u tom pogledu reč *boter* (iz lat. *compater*); u mom domaćem selu Brezju, koje leži u zapadnom delu župe Sv. Jurija na Ščavnici, govori se *boter-botra*, a već u Seliščima, selu u istočnom delu iste župe, i na pr. u selu Črešnjevcima kraj Gornje Radgone, govori se: *boter* — *botera* („*botera* gren prosit“, „ne (bo) de treba iti za *botera*“); je li u tom izrazu koji se tiče crkvenog života, spada dakle u jednu konservativnu jezičku sredinu, *e* ostatak vokala u latinskoj reči *compater*? — U Središču nad Dravom je poznato prezime *Čulek* — *Čuleka* (zapravo se govori *Čoulek*); istorija tog prezimena kaže da je ono glasilo *Čulik*; genitiv je od *Čulik* naravno glasilo *Čulika*, današnji oblik *Čuleka* mogao bi biti ostatak nekadašnjega *Čulika*. — U Vidmu kod Sv. Jurija na Ščavnici je prezime *Ahec* (vulgo: *Ahečovi*): mesto *Ahac*? Sve su to samo osamljeni slučajevi.

³) Kako jako u Ljubljani deluje analogija prvobitno poluglasničkog nastavka *-sk* i na tuđe reči, vidimo u najnovije vreme iz slučaja kitajskog maršala sa prezimenom Čang Kaj šek. Ljubljanske novine vrlo često ili obično to prezime pišu kao jednu reč: Čangkajšek (ili Čankajšek), te onda to zbilja izgleda kao kakav Gajšek. Kad se pred kraj gogine 1936 opet jedanput mnogo pisalo o tom maršalu, ljubljanske su se novine kolebale u deklinaciji njegova prezimena, pisale su sad o Čankajšku, sad o Čankajšku (drugi oblik bio je 16, 17, 28 i 29. dec. u dnevnicama „Jutro“ i „Slovenec“ po svojoj prilici u većini). I češke su novine („Nár. Listy“) pisale o Čankajšku. Isp. sad člančić (delomice humorističan?): „Gospod Čangkajšek iz naših krajev u ljubljanskom „Jutru“ od 30 apr. 1938: da je kitajski maršal potomak jednog misionara rođenog u savinjskoj dolini. — Vrlo poznat je u svetu sovjetski novinar Radek, židov iz Tarnova u Poljskoj, Sobelson); poljske novine, razume se, pišu o Radku, ljubljansko pak je „Jutro“, barem 6 jan. 1937, pisalo o Radeku (jednako ljubljanski „Slovenec“ 3 febr. 1937).

slogom danas postupa kao da je poluglasno *e*: govori se *zajc*, *zajca* (i prezime: *Zajec*, *Zajc*, *Zajca*), u Slov. Goricama: *zavec*, *zavca*. Isto tako ima nosno *e* reč *mesec*: мѣсѣцъ, pa se danas može pisati i govoriti: *mesec*, gen. *mesca*, kao da je *e* poluglasno (u Slov. Goricama govori se jedino: *mesca*). Reč *pajek* (prezime *Pajek*, *Pajk*), provobitno: пажкѣ (u Slov. Goricama: *pavok*, *povoka*), ima danas gen. *pajka*: prezime *Pajek* ima gen. *Pajeka* tamo gde imamo i *Tončeka* i *Āajšeka*. Od mnogih reči na *-telj*, koje se danas i u slovenačkome upotrebljavaju, jedina čisto slovenačka biće reč *prijatelj*, a ta se u narodu (u ljubljanskom okrugu) govori: *prjatu* < *prijatelj* < *prijatelj*¹), kao *osu* < *oseļ* (осѣл). — Nastavak *-en* gubi svoje *e* u reči *kamen* te se danas, valjda u svima slovenskim dijalektima, govori: *kamna*, *kamnu*. Reč *koren* ima često (tako u mom domaćem govoru) akcenat na nastavku, te joj se već zato moglo *e* održati, jednako je sa reči *locén*, gen. *locéna* u Slovenskim Goricama; ovamo bi možda išlo i prezime *Mastén*-ena (oko Dravskog Središća), ako ide u red reči kao: *bolén*, *boléna*²). Značajno je da prezimena *Majhen*, *Majcen*, *Brümen* u Slov. Goricama zadržavaju *e*: *Majhena*, *Majcena* (u Ljubljani ipak znadu pisati: *Majcna* (u Šmarju je *Majhnov Joško*, rodom iz *Prlekije*), *Brümena*).

U Kranjskoj može čak *i* u nastavku *ič* ispasti; prezime *Črnelč* je sigurno *Črnelič* (preko: *Črnelbč*). Etimologija tome nastavku nije pomogla da bi se čitav održao, kao što etimologija nije pomogla ni *človéku* da u nominativu ne bi bio *člo^gk* (preko: *človik*, *člov^gk*).

Prema svemu tome ne mogu verovati da bi u nastavku *šek* etimološko njegovo poreklo delovalo na njegovo održavanje u deklinaciji na jednom delu slovenačke teritorije. Uzroci tome su drugi; gore sam ih naveo.

* * *

Kao rezultat čitave ove moje rasprave je ovo: severoistočno-slovenački i susedni hrvatskokajkavski svet čine jednu jezičku celinu; to se pokazuje i u pojavama koje su u vezi sa nastavcima: *jak* (*-š[č]ak*), *-ek* i *-ec*.

¹) O toj reči gl. sada Ramovšovu „Kratku zgodovinu slovenskega jezika“ (Ljublj. 1936), 238.

²) Tuđice remen (Riemen), komen (Kamin) u Slov. Goricama zadržavaju *e*, jednako i ime *Šümen* (Simon).

V

Pitanje „A. M. Slomška“ i „Dr. Vladimira Mačka“

Tu prelazimo iz teorije u praksu, primenjenu nauku.

Radi se naime o praktičnom pitanju, kako treba u književnom jeziku (u dva svoja književna jezika) da menjamo: *Slomšek-Slomšeka* ili *Slomšek-Slomška*? *Maček-Mačeka* ili *Maček-Mačka*?

1. Najpre odgovaram na pitanje o Slomšku, i to u okviru slovenačkog književnog jezika. Istorisko-lingvistički momenat porekla nastavka *šek* ne igra tu nikakvu ulogu; istorija nastavka je podlegla psihološkoj sili koja je izjednačila ono što je prvobitno bilo različno. Da je govor Slomškova zavičaja slovenački književni jezik, mi bismo pisali *Slomšek-Slomšeka*, ne *Slomška*; pisali bismo tako ne zato što u *-šek* „e“ nije prvobitno poluglasnik, nego zato što se tako govori u kraju koji bi davao ujedno i osnovu književnog jezika. Drugi bi se krajevi tome morali prilagoditi.

Kao što vidimo, radi se ovde o odnosu između „provincijalizama“, „pokrajinskih“ govora, dijalekata s jedne strane i književnog jezika s druge. Slovenački književni jezik je *jedan* književni jezik i taj vredi jednako u Ljubljani i u Dolenjskoj Kranjskoj, gde je on nastao i gde ima svoj koren, kao i u Štajerskoj, u Slomškovu zavičaju; glasoslovlje njegovo ne može biti različito prema pokrajinama. Prema tome vredi i za *Slomška* glasoslovlje Kranjske Dolenjske te za to treba menjati u književnom slovenačkom jeziku: *Slomška*, ne *Slomšeka*. To je gledište koje treba svakako primiti.

Ali tu se protiv pisanja o Slomšku umeće jedan razlog koji po svojoj prirodi nije lingvistički (prof. Fr. Kovačić ga u ČZN, XXXI (1936) naziva „etnološkim“). Tvrdi se naime da treba prezimena govoriti i pisati tako kako ih narod u dotičnoj pokrajini govori — sasvim prema pravilu koje vredi za pisanje mesnih imena: da treba mesna imena pisati tako kako ih narod „na licu mesta“ govori. Prema tome trebalo bi menjati i u književnom jeziku *Slomšek* — *Slomšeka*, jer narod to prezime u Slomškovoju užoj domovini tako menja.

Ne mogu dati pravo tom „etnološkom“ razlogu za pisanje o Slomšku. Prvo: ni mesna imena ne pišemo u književnom jeziku uvek sasvim tako kako se ona govore na mestu samom; pišemo *Ljubljana*, iako narod do nedavno to mesno ime nije tako izgovarao (bila je *Iblana*, *ɔblana*); pišemo *Radovljica*, iako narod govori *Radolca*; pišemo *Brežice*, iako narod govori *Brešce*. Mnogih mesta u Koruškoj nećemo moći pisati prema mesnom izgovoru. Ipak ćemo pri-

znati da ono pravilo o pisanju mesnih imena u načelu vredi, te ćemo na pr. jedno selo na Murskom Polju pisati Vučja Ves (kako narod tamo govori), ne možda Volčja Vas ili Vučja Vas. Ali pravilo koje vredi za pisanje mesnih imena ne može vredeti i za pisanje prezimena. To izlazi iz prirode same stvari; eto ovako: velika je razlika između mesnih imena i između prezimena u tome što se mesno ime drži jednog mesta i to mesto ostaje uvek tamo gde ono jest, a prezime se seli od mesta do mesta, od pokrajine do pokrajine, prelazi od oca, koji se rodio, recimo, u šmarskom srezu, a kasnije se preselio na pr. u Ljubljani, na dete koje se rodilo već u Ljubljani, ali nosi, razumê se, ime svoga oca; koje mesto treba da bude onda merodavno za izgovor prezimena tog deteta, da li Ljubljana, gde se ono rodilo, ili Šmarje, gde se bio rodio otac i odakle polazi njihovo prezime? Tu će priroda učiniti svoje: iz Slomšeka će Ljubljana, naravno, stvoriti Slomška, iz štajerskog Bezenška svoga Bezenška, sasvim prema uzoru svoga *zlomka, Tončka, Andrejčka, koledarčka, koščka, postréščka*...; imali bismo onda oca Slomšeka (prema Šmarju u Štajerskoj), a sina Slomška (Ljubljana u Kranjskoj), oca Bezenška, a sina Bezenška... Ta će se mešavina vremenom sama urediti (a prirodi će naročito pomagati oni koji književni jezik pišu, te ga i gaje), i to time da nad lokalnim pojavama zavlada jedna „centrala“, nad lokalnim ili dijalekatskim izgovorom zavlada izgovor književnog jezika, prirodni izgovor one pokrajine koja je dala osnovu književnom jeziku, a to je kod Slovenaca Kranjska; tom govoru pripada u kritičkim slučajevima pravo na arbitražu. Ko bi protiv sile analogije, koja u slovenačkom centralnom, književnom izgovoru pokrajinskog Slomšeka menja u Slomška, forsirao Slomšeka kao izuzetak, taj bi ljudima stvorio jednu pravopisnu poteškoću više: pisci bi naime morali pamtiti da mogu menjati *Tušek-Tuška*, jer se Tušek rodio u Selcima u Kranjskoj, gde se *e* u deklinaciji u nastavku *ek* izbacuje, da mogu pisati *Gabršek-Gabrška*, jer se Fr. Gabršek rodio na gorenjskom Homcu, a da im nije slobodno pisati *Slomšek-Slomška*, jer se A. M. Slomšek rodio na Ponikvi u Štajerskoj gde *e* u nastavku *ek* često ostaje. Ko može znati gde se svaki čovek rodio, da bi ga onda „deklinirao“ prema dijalektu njegova rođenog mesta? I možemo li od svakoga tražiti ili očekivati da bude dijalektolog?

Lakše bi bilo u pitanju *Slomška-Slomšeka* uvažiti „etnološki“ moment, ako bismo u pismu razlikovali puno *e* od poluglasnika. „*Küzmič*“ može (ako hoće) zadržati taj oblik svog prezimena (dakle

oblik sa *ü* u Ljubljani i svuda, jer se glas *ü* može i u pismu označiti kao takav. „*Kušari*“ mogu ostati „*Kušari*“ uz „*Kuščare*“ i „*kuščare*“ jer ih podupire ortografija; iz istog razloga mogu „*Gabrški*“ ostati „*Gabrški*“ (pisati se dakle sa *š*, iako su drugde „*Gabrščki*“), „*Zupani*“ mogu ostati uz „*Župane*“; još i *Kremp* može ostati *Kremp*, iako zajedničku reč pišemo *krempelj*. Drukčije je sa Slomškom: pisanom ili štampanom prezimenu Slomšek se ne vidi kako se ono na licu mesta izgovara, treba li *e* u njegovu nastavku uzeti kao znak za *e* ili za poluglasnik, jer oboje u pismu označavamo istim znakom *e*; ortografija nam ne daje sredstva kojim bismo mogli čitaocima pokazati (tako reći — narediti) da treba sa prezimenom Slomšek drukčije postupati nego na pr. sa zvončkom, starčkom, zlomkom, Bežkom, Režkom, Grmkom, Žužkom, Žmitkom, Svetkom... s kojima se u deklinaciji slažu i kranjski Tuški, Gabrški i Kogovski... Iz svega toga se vidi da je „etnološki“ princip, prema kojemu bi trebalo deklinirati Slomšek-Slomškega, ovde neprimenljiv¹⁾).

U Prilog Slomškega navodi se i jedan istoriski razlog. Pokazuje se na to da se u Slomškovo doba, na pr. u „*Novicama*“ pisalo o Slomšku kao i o Zakrajšku i Podliščeku, ne o Slomšku. Kad se radi o istoriji pisanja tog prezimena u starije doba, bilo bi važno znati i to kako je Slomšek i sam svoje prezime menjao; sačuvao nam se samo jedan slučaj u njegovoj korespondenciji u kojemu je on svoje prezime napisao u kosom padežu, god. 1856 je naime napisao Bleiweisu: „Bodite dobri Vašemu Slomšku“, i u tom jedinom slučaju *e* je ispušteno; prof. Kovačić drži da je to *e* Slomšku u peru, pišući u brzini, mehanički ispalo, ali sigurno to nije; moguće bi bilo misliti da je Slomšek svesno izostavio *e*²⁾.

¹⁾ Nekritično bi bilo u odbranu Slomškega pozivati se na slučajeve u kojima se u raznim jezicima ista prezimena različito pišu, na pr. u nemačkome: Mayer, Mayr, Meier, Majer. U tim je nemačkim rečima *ortografija* različita, ne izgovor ili deklinacija; u našem se pak slučaju radi o izgovoru i deklinaciji, dok ortografija u nominativu ostaje svakako ista. — Uostalom, i ovakav jedan ortografsko-promenljivi Mayer može jako smetati; ja na pr. često ne znam kako zapravo treba pisati Strossmayera.

²⁾ Slomšek je u jezičkim stvarima voleo naglašavati jedinstvo, te je kod toga „*Kranjcima*“ davao prvenstvo, zato bi bilo moguće misliti da je i svoga domaćeg Slomškega žrtvovao kranjskome i prema tome sveslovenačkom Slomšku. Ništa zato što su „*Novice*“ drukčije pisale: Slomšek je sam mislio o jeziku, te je mogao, barem pokatkada, više ceniti princip nego običaj. — „*Drobitince*“ je Slomšek sam uredio samo za god. 1846 i 1847; koliko vidim, ni u njima Slomšek prezimena ne menja, nego piše na pr.: „*Strašek Jakobu*“ (1846, 76), „*Pevec Gregorja*“ (ib. 105), ipak „*Podlomšekov sin*“ (ib. 144). Pisao je sve to Slomšek 10 godina pre onog pisma Bleiweisu sa oblikom „*Slomšku*“.

Istina je da se pisanje: *-šek*, gen. *-šeka* u slovenačkom dugo održavalo. U „Slov. narodu“ 1899 i 1900 nalazim Pavška, Verovška, Andoljška, Oreška (to su sama domaća prezimena), ipak i Bežeka i Veršeca, i to u jezičkom društvu sa Wittekom, nemačkim austriskim ministrom, i sa dva Čeha, sa Benišekom i Doufekom. Kako je kod toga delovala težnja za čuvanjem čitavog prezimena i u deklinaciji, težnja naročito živa u nemački obrazovanim i mislećim ljudima, vidi se iz toga što se pisalo: Veršec-a (sa crticom). Ta je težnja dala naviku te se zato ne čudimo što u „Zgodovini Tehn. akad. društva Triglav“, koja je izašla u Ljubljani god. 1906, nalazimo još Žiteka i Gorišeka, da je Ivan Vrhovnik u životopisu Fr. Podkrajška, koji je izašao 1919, još pisao o Podkrajšku, te da su još 1936 neki časopisi o ljubljanskom profesoru Rebku pisali kao o Rebeču. To su sve sporadične pojave, ali se čini da se danas opet množe.

Što se tiče specijalno Slomška, poslednjih je 35 godina u publicistici vladao genitiv Slomška. To je sasvim u skladu sa čitavim slovenačkim razvojem: Slovenci su prestali da pišu o Slomšku kad su se izgladivale razlike između „kranjskih“ i „štajerskih“ pisaca, razlike koje su se osećale još u poslednjoj četvrti prošlog stoleća, te se stvorilo potpuno literarno-jezičko jedinstvo, nastao nekakav književno-jezički centralizam. Tu i takvu najnoviju istoriju koja je dala današnji sveopšti uzus u pisanju prezimena kao što je Slomšek, ne možemo da prezremo kad o pitanju raspravljamo sa istoriskog gledišta¹⁾.

Ako vredi što sam gore (u poglavlju IV) rekao o uzrocima održavanja *e* u nastavku *-ek*, onda imamo u pisanju Slomška delomice tragove istorije koja nije sasvim naša, te bih rekao: kao što ne odobravamo pisanje Fugner-a (sa crticom), tako nećemo odobravati ni pisanje Slomška, koje potseća na Kleinoschegga.

Uopšte, treba da se u načelu pitamo: moramo li prezimena istoriskih ljudi (naročito ako su ta prezimena još i danas živa) tako pisati kako su se pisala u doba kada su oni živeli, i tako jezički s njima postupati kako se u ono doba s njima postupalo?²⁾ Što se tiče ortografije, istorisko pisanje uopšte ne važi; više odlučuje

¹⁾ Šira slovenačka publicistika Slomška nije prihvatila, ipak je „Slovenski Učitelj“, organ katoličke učiteljske organizacije na pr. u sv. 11–12 godišnjaka XXXVII (1936) u nekim člancima pisao o „Slomšku“ i o „Slomškovih“ knjigah; kod toga pak treba upozoriti da glavni natpis tih rasprava glasi: „Rasprave o Slomškovih spisih“, da se piše o Vodušku (ne o Vodušku).

²⁾ Može li jedno živo lice odlučivati samo o pisanju svog prezimena? Isp. „Naš jezik“ V (1936), br. 3., str. 71.

istorizam u oblicima prezimena: pišemo slovenački Primic, Kastelic..., dakle istoriski, ali pišemo danas Prešeren, i ako se Prešeren sam potpisivao Prešern ili Prešerin, dakle ga pišemo neistoriski, kao što pišemo prilično neistoriski i prezime Trubar (jer Trubar se većinom potpisivao: Truber). U slučaju Slomšek se ne radi ni o ortografiji ni o obliku nominativa, nego o deklinaciji, dakle o nečemu trećem. Iako su slučajevi Prešeren i Trubar nešto drugo nego je slučaj Slomškega, ipak sam ih ovde naveo, jer i oni pokazuju da život ne poštuje uvek potpuno istoriju.

Teza Slomšek-Slomškega nema u okviru slovenačkog književnog jezika potrebnog oslonca ni u filološkim, ni u etnološkim, ni u istoriskim momentima. Druga je stvar običaj, koji je u jezičkim stvarima jak činilac.

Sad prelazim na prezime *Maček*. To prezime je ista reč kao i *maček*. Deklinacija mačka, kao što smo videli u IV poglavlju, nije sumnjiva, pa bi se time i pitanje o menjanju Mačka moglo činiti rešeno, i to u smislu da treba menjati: Mačka, Mačku...

Ali taj bi zaključak od *mačka* na *Mačka* bio prebrz. Pokatkada se naime pojavljuje težnja za formalnim razlikovanjem prezimena, ako je jednako sa zajedničkim imenom, od tog zajedničkog imena. U poljskim pravopisnim raspravljanjima najnovijeg vremena čitam da bi gospoda koja se zovu Grudzień (i kod Slovenaca prezime: Gruden, gen. Grudna) ili Dudek (pupavac) ili Muzek, Zdebek, Gołek itd., htela da im se — sasvim protiv pravila koja vrede za zajedničko ime grudzień (ime meseca) ili za dudka — prezimena menjaju sa *e* u nastavku, dakle gen: Grudzenia, Dudeka itd¹). Stručnjaci, kao što su profesori Varšavskog univerziteta Stanislaw Szober i Witold Doroszewski, takvo razlikovanje odbijaju. Slučajno u poljskom jeziku pravi nešto nepravilno jedno prezime koje isto znači što i naš maček, naime Kot: od kot (mačak) glasi dativ obično kotu, a od Kot morao bi glasiti Kotowi. Iz naših prilika navodim ovde da se slovenački nosilac prezimena *Svetel* danas piše *Svetelj*, da se u Ljubljani neko piše *Pritekelj* („pritekel“),

¹) „Poradnik językowy“, 1936/37. br. 1, str. 23. Čudnovato je kod toga da se takvi zahtevi tiču samo dvosložnih prezimena na *-ek*, a ne i višesložnih (na pr. Węgielek, Koperek, Opalek...). I „Język polski“, XXII (1937), br. 5, 159 konstatuje današnja nagnuća vlastitih imena da se otkinu od zajedničkih imena te da ostaju u nepromenjenoj formi, zato: Wróbakowi, Dudaka... Zagrebački „Jutarnji list“ je 23-III-1938 pisao o „d-r Josipu Nemecu“. Slične slučajeve opažam i u ljubljanskim novinama, piše se o „Antonu Germeku“ („Jutro“, 14, 15 i 16 avg. 1937. „Učiteljski Tovariš“ 19-VIII-1987), o „Ovseneku“, „Seliškeku“ („Jutro“ 30 i 31-VIII-1937) i o Poljaku „Golombeku“.

pa se o piscu, koji se zove *Mrzel* piše kao o g. *Mrzelu*; delovala je tu namera da se prezime formalno razlikuje od dotičnih običnih reči; htelo se time nekako skriti značenje reči, a valjda postići i to da bi se onda prezime, otkinuto od prideva, menjalo kao imenica, na pr. gen. Priteklja.

Kod prezimena *Maček* se takva težnja za razlikovanjem od mačka nije pojavila. Prezime *Maček* je kod Slovenaca prilično rašireno (ljudi koji se tako zovu ima ne samo oko Plištanja, odakle je bio i otac d-r Vladimira Mačka, nego i u Kranjskoj¹⁾), ono je narodno pučko prezime, a želja za spomenutim razlikovanjem je, držim, čisto „gospodska“. Promena *Maček* je zato za Slovence i sa gledišta slovenačkog književnog jezika zbilja rešeno: prezime *Maček* se menja kao maček, dakle: *Mačka*, *Mačku*... Sa učene strane se ipak nedavno izneo momenat težnje za razlikovanjem tog prezimena od zajedničkog imena zato da bi se obrazložilo zašto je kod štokavca težnja za pisanjem *Mačeka*; g. Slobodan Kovačević je u „Načem jeziku“ V (1936), sv. 2, 41 ustvrdio da se piše *Mačeka*, *Vodopiveca* „zato da bi se u našoj svijesti raskinula veza između ličnog imena i zajedničke imenice od koje je postala“. To tumačenje u našem slučaju neće vredeti; ne oseća potrebe za takvim razlikovanjem ni g. *Maček* sam, kad baš on piše *Mačka*, niti ga oseća narod u kojem je to prezime prvobitno domaće (ne boje se ni *Vodopivci* da bi ih ko držao za *vodopivce* mesto za *vinopivce*), a za štokavce bi tako obrazložavanje mogla protumačiti promena samo nekih prezimena, kao što su: *Maček*, *Vodopivec*, a van okvira razlaganja bi ostali svi drugi Jugosloveni i Sloveni uopšte kojih se prezimena svršavaju na *-ek*, a ne dolaze od zajedničkih imenica²⁾.

2) A kako je sa pitanjem: da li *Slomška* ili *Slomšeka*, da li *Mačka* ili *Mačeka* sa gledišta *sprskohrvatskog (štokavskog)* književnog jezika?

Što se tiče *Mačka*, mogao bi ko, pokazujući na mesna imena kao što su: *Mačkov kamen*, *Mačkovci*, *Mačkovac*, i na *Mačkovića*

1) Šurmin, *Naš jezik* V (1936), br. 3, 73, drži da su prezimena ne samo *Maček* nego na pr. i *Petek*, *Svetek*, koliko se nalaze kod Hrvata, izvorno prezimena slovenačkih doseljenika. Tako općenito se to ne može tvrditi; trebalo bi proučiti istoriju svakog od takvih prezimena posebno; samo po sebi moglo bi prezime *Petek* ili *Svetek* i kod hrvatskih kajkavaca prvobitno domaće biti. Prezime *Šwiętek* nalazi se u Poljskoj.

2) Ć. Kovačević navodi kao potvrdu svome razlaganju činjenicu što se negde reč *magarac* kao *psovka* akcentuje *magárac*. Ne mogu tu naći paralelizam sa gornjim slučajem; kod *psovke* bismo očekivali baš jednakost sa životinjom *magarcem*.

(prezime u Hrvatskoj) sa gledišta hrvatskosrpskog književnog jezika pitanje deklinacije jednako rešiti kao što smo ga rešili sa gledišta slovenačkog književnog jezika. Promenu Mačka podupirali bi za sve jugoslovenske govore, dakle i za hrvatskosrpski književni jezik, predstavnicima istorije jezika, naročito poznavaoći starocerkvenoslovenskog jezika naglašujući da su petъk i mačъk prvobitno jednake tvorbe, te se moraju zato danas jednako menjati¹⁾; ali tim jedinim razlogom slaviste-naučnici ne bi oborili opozicije; ta bi protiv njih isticala da nam je starocerkvenoslovenski jezik, istina, potreban za razjašnjavanje našeg današnjeg jezika, ali ne odlučuje o njegovoj pravilnosti, te upozoravala na sasvim druge momente koji naročito kod vlastitih imena dolaze u obzir.

O takvim momentima hoću sad da govorim.

Psihološki se pitanje o Slomšku-Slomšeku, Mačku-Mačeku predstavlja čistom štokavcu drukčije nego Slovincu koji piše i govori svoj književni jezik. Štokavski srpskohrvatski jezik ne poznaje nepostojano *e*, nego samo nepostojano *a* (Leskovac-Leskovca, Ibrovac-Ibrovca), zato će onaj koji je štokavac, u kajkavskim imenima na-*ek* -*ec* hteti da održava *e* (kao da je to „etimološko“ *e*), pa će prema nominativu Slomšek, Maček hteti da menja dalje: Slomšeka, Slomšeku, Mačeka, Mačeku, kao što menja: učitelj, učitelja, učitelju... To je psihološki isti slučaj kakav se do nedavno dešavao kod Slovenaca koji imaju osećanje za nepostojano *e*, a malo osećanja, ili nikakvog²⁾, za nepostojano *a*, te su zato menjali: Aleksinac, gen. Aleksinaca, Kragujevac, gen. Kragujevaca...

Sama po sebi je zato prirodna pojava da beogradske novine, dakle novine u čisto štokavskoj sredini, pišu (držim, isključivo) o Mačeku. U zagrebačkim novinama, dakle u novinama koje izlaze na kajkavskoj teritoriji ali na štokavskom dijalektu, vlada u pisanju prezimena na -*ek* (pa i na -*ec*) prava anarhija³⁾: većinu ima svakako i u Zagrebu genitiv Mačeka, ali Mačkov organ „Hrvatski dnevnik“ piše Mačka⁴⁾. Gosp. A. Paunov tvrdi u „Našem jeziku“ V, 9, da 80%

¹⁾ Uglavnom tim razlogom brani Mačka d-r Đuro Šurmin u „Našem jeziku“ V (1936), br. 3, str. 72.

²⁾ Ima slučajeva u slovenačkome da je *a* (iz ѣ, ѵ) nepostojano: dan-dneva krepak-krepka, vogal-vogla (ali se govori i: vogala).

³⁾ Pratio sam u tom pogledu pisanje zagrebačke štampe u drugoj polovini jula i prvoj polovini avgusta 1936. „Obzor“, „Jutarnji list“, „Hrv. straža“ pisali su stalno Mačeka, „Novosti“ su pokatkada (na pr. 9 i 10 avg.) imali i Mačka.

⁴⁾ O „Mačku“ u „Seljačkom domu“, glasilu HSS, gl. „Naš jezik“ V (1936), br. 3, str. 74.

„naše štampe“, to znači sigurno: srpskohrvatske štampe, piše genitiv Mačeka, a ne Mačka.

Kako to da ljudi u kajkavskoj sredini i sa kajkavskim jezičkim osećanjem pišu Mačeka? Uzroka tome će biti više; prvo: u živom hrvatskom kajkavskom govoru samo se u jednom delu reči gubi u nastavku *ek* vokal *e* (u toj se grupi nalazi i maček), a drugom delu se zadržava (isp. gore pod III); oni koji su se udaljili od živog kajkavskog govora ili su mu se, rođeni gde drugde, premalo približili, brkaju jednu grupu sa drugom; kod toga u poslednje vreme, izgleda, uzima maha grupa u kojoj se zadržava *e*, pa se piše i o Klanjcu, o Grilecu, o Orelu, o Vrabecu...¹⁾; u tom pravcu deluje možda kod nekih i Boranićev „Pravopis hrvatskoga i srpskog jezika“ (5 izdanje, Zagreb 1930) gde na str. 34—54 čitamo da „slavensko nepostojano *e* ostaje u sklanjanju bez promene“ a svakako deluje i primer beogradskih novina, koje izlaze na čisto štokavskoj teritoriji, te im je već samo zato nepostojano *e* nešto tuđe; u južnijem delu našeg naroda kvare osećanje za nepostojanost vokala *e* turske reči na *-er* u kojima *e* ostaje: direk-direka, pendrek-pendreka, ekser-eksera, beleg-belega, ćustek, ešek, fišek... Od „Mačka“ odvraća i Beličev „Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika“ (III izd., Beograd, 1934, str. 99).

Vidimo da kajkavska sredina napušta svoje nepostojano *e* i tamo gde ga živi kajkavski govor govori, te se svesno ili nesvesno prilagođava i u toj tački psihološkom nastavljanju čistih štokavaca koji nemaju osećanja za nepostojano *e*, pa ga zato u nastavcima kajkavskih imena (prezimenâ) u deklinaciji održavaju.

Tim tvrđenjem ulazimo u problem odnosa jednog dijalekta (hrv. kajkavskog govora) i srpskohrvatskog književnog jezika. Nije li to isti problem koji smo u okviru slovenačkog književnog jezika gore rešavali vežući štajerskog Slomšeka sa kranjskim i ujedno književnim Slomškom? Čini se da je to isti problem, ali ipak nije. Što kod slovenačkog Slomšeka-Slomška odlučuje, to je *jednakost nominativa* u

¹⁾ „Hrv. straža“ je 11 jula 1936 pisala: Klanjeca, u Klanjcu, iako tako u Hrv. Zatorju niko ne govori (g. prof. Oton Iveković, r. u Klanjcu, danas gospodar grada Tabora nedaleko od Klanjca, rekao mi je da narod zapravo govori: Klānec, gen. Klanjca). Zagrebačka „Večer“ je 15 jula 1936 upotrebila prezime Grilec u oblicima: Grileca, Grilecu, a „Novosti“ su pisale o Grilcu. „Novosti“ od 19 jula 1936 navele su nekoga Orela, a „Večer“ je 2 nov. 1936 pisala o „Josipu Vrabecu“ (u istoj belešci i oblik Vrabca). 28 dec. 1936 pisale su „Novosti“ o Večeslavu Zrcnu i o Tuhlju (Tuhelj, mesto u Hrv. Zagorju).

dijalektu štajerskom i u književnom jeziku, jednakost koja sa sobom donosi i jednakost dalje promene (i to u smislu „etnološkog“ razloga u prilog književnom jeziku). Drukčije nam stvari stoje kad raspravljamo o kajkavskom *-ek*, *-ec* prema književnom štokavskom *-ak*, *-ac* (iz *-ǣk*, *-ǣc*); *ovde je razlika baš u nominativu*: tamo: *e* — ovde *a*. Što sledi iz te razlike? bez sumnje to da štokavcima koji jezik govore bez gramatičko-lingvističke svesti reči na *-ek*, *-ec* po analogiji ne ulaze u kategoriju reči na *-ak*, *-ac*, nego da im ostaju posebna grupa, tamo negde gde je grupa *učitelj* sa genitivom: učitelja.

Što će na to reći oni koji *svesno* jezik govore te književni jezik traktiraju u vezi sa čitavim narodnim životom?

D-r Đuro Šurmin je u „Našem jeziku“ IV, 5 (1936), p. 141—142, ustao protiv pisanja Mačeka u „našoj dnevnoj štampi i hrvatskoj i srpskoj“, i to glavno iz dva razloga: iz lingvističkog razloga koji ne dopušta da bi se *e* u rečima kao što su petek, svetek (Petek, Svetek), Klanjec, Gradec... u promeni zadržavalo, i iz „etnološkog“ razloga koji ne dopušta da bi genitiv kajkavskog mesnog imena Gradec u srpskohrvatskom književnom jeziku glasio Gradeca, a od imena Mali Gradac u štokavskoj Srbiji: Graca (= Gradca). Ko u srpskohrvatskom književnom jeziku piše o Mačeku, Kranjecu..., taj kvvari jezik. Tako Šurmin.

S tim izrazitim stanovištem se ne slaže g. A. Paunov u svom odgovoru na Šurminov članak, koji je izašao u istom časopisu, V 1 (1936), 8—11. Ne prima on Šurminovo tvrđenje o kvarenju jezika pisanjem o Mačeku ili Kranjecu za svaki slučaj; zavisi taj sud od toga kako mi gledamo na jedinstvo ili nejedinstvo svoga jezika. Tu je g. Paunov ukazao na principijelnu pozadinu ovog specijalnog pitanja. Ova je principijelna pozadina za rešavanje specijalnog pitanja vrlo važna stvar, zato hoću i ja da o njoj progovorim.

Šurmin je u toj stvari ostao nejasan. On ustaje, koliko ga ja mogu razumeti, protiv izraza za naš jezik: „srpsko-hrvatsko-slovenski“ u ustavu, jer taj jezik nigde ne postoji; u kakvoj je pak to vezi sa pisanjem Mačeka ili Mačka, to se iz njegove rasprave ne vidi; kad on osuđuje pisanje Mačeka, a ujedno govori o „političkoj filologiji beogradske štampe“ kao o nečem što nije dobro, možemo zaključiti da je za njega pisanje Mačeka znak mišljenja da ima jedan „srpsko-hrvatsko-slovenski jezik“ (valjda treba tu prema Šurminovu mišljenju istaći reč: jedan).

Jasnije se u svojoj raspravi izrazio g. Paunov. G. Paunov naime kaže: „Težište je čitavog problema u tome: imamo li mi na

političkoj teritoriji Srba, Hrvata i Slovenaca dva jezika ili jedan (ili možda 3)? Ako imamo dva, onda 80% naših novina imaju pravo kad pišu Dr. Mačeka. Ako imamo jedan: pravilno je (od Jesenica do Pirota) samo Dr. Mačka. U alternativi: „dva jezika ili jedan“ misli g. Paunov po svoj prilici na srpskohrvatski književni jezik, s jedne strane, i na slovenački — s druge. A što je onda ono *treće* što bi se brojilo kad bismo računali sa *tri* naša jezika? Po svoj prilici bilo bi to eventualno „treće“ — hrvatskokajkavski govor, zato i g. Paunov pita: „Smijemo li mi otvoreno izjaviti: srpskohrvatski jezik je jedno, a narodni jezik g. Mačekovih sugrađana je drugo“.

Mislim da ne treba da se sa g. Paunovom kolebamo u odgovoru na pitanje, da li imamo jedan, dva ili tri jezika. Prirodni naš jezik, tj. jezik prostih naših ljudi, pučki jezik sa šarenilom dijalekata, jedan je, koliko se u prirodi, punoj nijansa, može o jedinstvu govoriti; taj jedan jezik može se nazivati „srpskohrvatskoslovenački“; to je kontinuum dijalekata sa malim razlikama u blizini, sa otstojanjem rastu i one; oštrijih granica u tom kontinuu nema. Razumljivost ili nerazumljivost govora tu ne odlučuje; pa govor severoistočnih Slovenaca može biti teško razumljiv jednom kranjskom Slovencu; koruški slovenački govori teško su razumljivi Slovencu iz dolenske Kranjske i slično na ostalom jugoslovenskom jezičkom teritoriju. Kao celina uzeti Slovenci se naročito u jezičkim oblicima manje razlikuju od štokavaca nego Bugari, kod kojih je deklinacija nestala. U kontinuum tog jednog prirodnog jezika spada, razume se, i hrvatsko-kajkavski govor.

Na teritoriji tog prirodnog „srpskohrvatskoslovenačkog jezika“ razvila su se dva književna jezika, srpskohrvatski i slovenački. Držim da ćemo svi postojanje dvaju književnih jezika priznati; time, naravno, ne prejudiciramo mogućnosti razvoja u pravcu jednog književnog jezika.

Nikako pak ja ne bih mogao uz ta *dva* književna jezika hrvatskokajkavskom govoru dati mesto kao trećemu. Hrvatskokajkavski govor se govori na teritoriji na kojoj vlada danas štokavski književni jezik, te je kajkavština *pod* njim narodni (pučki) govor kao što je drugde čakavština ili opet drugde kakav „mačedonski“ dijalekat.

Kad sam sebi — pa nadam se, i drugima — odgovorio na pitanje da li imamo jedan, dva ili tri jezika, idem da s te osnove posmatram pitanje pisanja Mačka, pa i Slomška.

Uzmimo prezime Maček kao reč hrvatskokajkavskog govora (ne slovenačkoga) — tako se ona u dnevnoj štampi uzima. Hrvatskokajkavski govor je jedan od dijalekata pod srpskohrvatskim knji-

ževnim jezikom; šta znači ta činjenica za pisanja Mačka ili Mačeka u tom književnom jeziku? Na to pitanje bi neko odgovorio: Književni jezik (pogotovo Vukov) je, barem u glasovima i oblicima, jedan „zatvoreni sistem“, zato naš srpskohrvatski književni štokavski jezik ne može da u sebi uvažuje ni kajkavsko tvrdo *č* (na pr. u nastavku *ič, ić*), ni *e* za *z* ili *b* (sneha), ni *j* za (rojen), ni oblik „u glavah“ itd., nego će se u svima takvim slučajevima držati *svojih* zakona. Taj je „apsolutizam“ književnog jezika sasvim razumljiv kod zajedničkih imenica, te se kod njih i sprovodi, ima pak svoje granice kod vlastitih imena, svakako kod mesnih imena, a valjda i kod prezimena (pisaćemo i u srpskohrvatskom književnom jeziku: Karlovec, Ivanec, Sisek... i prezime Spevec, Ivkanec...). Zato ćemo svakako u nominativu ostaviti kajkavski oblik Maček (iako ima u štokavskom zajedničko ime oblik: mačak), ali druga je stvar u genitivu i uopšte u geklinaciji: tu se kajkavski maček i štokavski mačak ne razlikuju više, jer genitiv od jednog i drugog nominativa glasi mačka, pa je zato prirodno da se u štokavštini piše *taj* genitiv, koji je ujedno i njegov genitiv, da se dakle piše Mačka. Ne znam zašto bi štokavac u tom slučaju hteo biti kajkavskiji od kajkavca samoga, te — na pr., s obzirom na istoriskog Slovaka Šulka, koji je pre 100 godina kod nas dao hiperkajkavskog Šuleka — hteo pisati o Mačeku.

Mogao bi sad ko reći da štokavac pišući o Mačeku neće u tome da bude kajkavac, štaviše, on piše tako zato, jer hoće da bude čist štokavac; njegov je štokavski govor jedan „zatvoreni sistem“ i u tu tvrđavu štokavac neće da pusti ništa strano, dakle ni kajkavsko *e* kao nepostojani vokal; baš tim razlogom obrazlaže štokavsko zadržavanje vokala *e* u kajkavskom nastavku *ek* g. Slobodan Kovačević u „Našem jeziku“ V (1936), br. 2, str. 41. Ali isti pisac dodaje (42): Istina je da u književnom srpskohrvatskom jeziku ne postoji nepostojano *e*, ali ono postoji u narodnom srpskohrvatskom jeziku. Postoji u njegovu kajkavskom dijalektu, i iz njega se polako uvlači i u književni jezik“. Tj.: ko priznaje jedinstvo narodnog jezika, mora uvažiti i kajkavsko *e* kao nepostojani vokal, ravan nepostojanom *a*. Time se proširila osnovica „zatvorenog sistema“, a to je sasvim prirodno danas, u ujedinjenoj Jugoslaviji. Vukovstvo koje je iz zbirki narodnih pesama isključilo kajkavsku pesmu, a iz rečnika kajkavsku reč kao „pokrajinsku“, danas, u promenjenim prilikama, je anahronizam.

Sa proširenjem osnovice „sistem“ se u nekom smislu produhovio. O promenama u njemu ne odlučuje više zvučna strana glasova, ne odlučuje pitanje da li je negde *a* ili *e*, nego *pokretnost njihova u*

jednom ili drugom delu naroda. Održavati vokal *e* u Mačeku zbog toga što štokavština ne poznaje pokretnog *e*, bila bi znak diktature jednog *materijalno* zatvorenog sistema: uvođenje nepostojanosti nominativnog *e* je znak duhovne diktature, koja, kao takva, nije više diktatura u rdavom smislu reči. Nepostojanost *različitih* vokala je u duhu našeg jezika.

Prema tome možemo reći: budući da hrvatskokajkavski govor nije jezik koji bi stajao uz srpskohrvatski književni jezik, nego ide zajedno sa štokavskim govorima pod jedan književni jezik, treba kajkavskog Mačka i u književnom srpskohrvatskom jeziku menjati: Mačka, Mačku... Držim da ovde mogu citirati g. Paunova koji kaže: „Ako imamo jedan (jezik), pravilno je (pisati) samo Dr. Mačka“.

Tako govore oni koji o pravilnosti jezika razmišljaju i koji manje više svesno govore. A oni koji jezik nesvesno govore, naviknuće brzo na nepostojanost vokala *e*; jedino bi im se pokatkada mogao poštokaviti nastavak i u nominativu, pa bi govorili: Mačak. Za naše štokavce neće biti teže naučiti da imamo u našem jeziku i jedno nepostojano *e* nego je bilo za kajkavce naučiti da imamo u našem jeziku jedno nepostojano *a*. Radi se tu u čitavim kategorijama odnosno grupama reči i zato takvo učenje nije teško ¹⁾.

Ostaje mi još slučaj *Slomšek*. Taj se slučaj razlikuje od slučaja Maček po tome što se on nalazi samo kod Slovenaca. Za štokavca on je *psihološki* sasvim isto što i Maček. Onih 80% srpskohrvatskih novina koje su dosada pisale Mačeka, pisale su i Slomšeka, ne zato što izvesni slovenački govori govore tako, nego iz razloga koje sam za Mačeka gore naveo. Ja koji predlažem oblik Mačka, predlažem istim razlozima u srpskohrvatskom književnom jeziku i Slomška. Ako mi Jugosloveni imamo jedan jezik (a narodni govor jest jedan jezik), mora štokavski srpskohrvatski književni jezik kao glavni književni izraz tog jednog jezika da barem toliko uvažuje slovenački književni jezik kao drugi književni izraz istog onog jednog jezika koliko uvažuje hrvatskokajkavski govor te će zato prihvatiti i Slomška. I opet koliko su srpskohrvatski književni jezik i slovenački književni jezik dva brata, ne bi bilo ni korisno ni lepo ako bi se jači

¹⁾ Teža je stvar kad se radi o pojedinim osamljenim slučajevima. Tako se na pr. unapred ne može znati kako mesno ime *Tuhelj* (Hrv. Zagorje) glasi u genitivu; gen. glasi: Tuhlja. U osamljenim slučajevima nije unapred sigurno ni svako štokavsko *a*; *Bihač* glasi zapravo u gen. Bihaća (Bišća), a često se piše Bihaća. *Tivat* bi stranci sigurno menjali: u Tivatu („Naš jezik“, IV, 1936, 215). Plural od reči *letak* se u Zagrebu često piše: letaci, a Slovenci uvek pišu: letaki.

bpat protiv manjeg brata prosto zatvorio u svoj „zatvoreni sistem“. Kakva „politička“ filologija“ bi možda govorila: do ut des! Priznajem Dr. Cicka (nom. Cacak), i Ti mi uvažuj A. M. Slomška (od nom. Slomšek).

3) Ima još jedan problem, naime ovaj: Ako štokavci pišu Mačeka zato što u štokavskom nema nepostojanog *e*, nastaje pitanje, zašto oni ne pišu redovno Korošeca, Ratajeca, niti da su bili u Ivanecu ili Petrijanecu (u Hrv. Zagorju) ili u Čakovecu, kad je i u nastavku *ec* nepostojano kajkavsko *e*?

Da štokavci imena na *-ec* drukčije traktiraju, na to je upozorio već g. Slobodan Kovačević („Naš jezik“, V, br. 2, 41); misli on da bi većina štokavaca od kajkavskih ličnih imena na *-ec* pravila prideve kao: Vodopivčev, Cesarčev, Gupčev, Zrelčev (prema tome, dodajem ja, bi valjda ista većina pravila i genitiv: Vodopivca, Cesarca itd., ne: Vodopiveca); a što se tiče kajkavskih *geografskih* imena na *-ec*, g. Kovačević sumnja da bi se ikoji štokavac našao koji bi govorio: u Čakovecu, Stenjevecu, Kupinecu... Prema tome ono tobožnje pravilo o štokavskom neuvažavanju kajkavskog nepostojanog *e* ne vredi za nastavak *ec*, pogotovo ne za geografska imena. G. Kovačević obrazložava štokavsko uvažavanje kajkavskog nepostojanog *e* u geografskim imenima time, „što potpuno osjećamo istovetnost kajkavskog nastavka *ec* sa štokavskim nastavkom *ac*“. To obrazloženje g. Kovačevića možemo primiti, samo ne znamo zašto ista „istovetnost“ kajkavskog nastavka *ec* i štokavskog *-ac* ne bi delovala i kod ličnih imena te bi štokavci i kod ličnih imena na *-ec* jednako bezizuzetno ispuštali *e* kao što ga ispuštaju kod geografskih.

Mislim da možemo tu razliku između geografskih i ličnih imena na *-ec* razumeti samo ako tačnije promotrimo odnose kod nastavka *ek*, te ih uporedimo sa odnosima kod nastavka *ec*. Kod kajkavaca ima mnogo ličnih i mesnih imena na *-ec*; kod štokavaca ima mnogo ličnih i mesnih imena na *-ac*; paralelizam je jasan, zato štokavac može kajkavska imena na *-ec* identifikovati sa svojim imenima na *-ac*, te mu Korošec, Ratajec, Ivkanec, Čakovec, Kupinec dobivaju genitiv Korošca, Čakovca itd., kao što mu Ibrovac, Aleksinac imaju genitiv Ibrovca, Aleksinca¹⁾. Druga je stvar kod kajkavskih imena na *-ek*; kajkavskih ličnih imena na *-ek* ima mnogo, geografskih malo²⁾; štokavci imaju ličnih imena na *-ak* (iz -ъk) malo, mesnih imena

¹⁾ *Leskovec* se zove nekoliko mesta u Sloveniji, Leskovac je u Južnoj Srbiji, *Šabec* je slovenačko prezime, Šabac je mesto u Srbiji.

²⁾ U slovenačkoj nalazim mesna imena: Orehek, Livek, Bajdek, Blošček, Šipek, Žrjavek... ali to su nekakva malo poznata sela, te njihova imena u opštoj

na *-ak* (iz *-ak*) valjda uopšte nema; tu paralelizma između kajkavskih i štokavskih imena nema i zato štokavcu imena na *-ek* ostaju kao nešto strano i zato on menja *Mačeka*, a ne menja (redovno) *Korošca*. Kao što vidimo, o postojanosti ili nepostojanosti kajkavskog *e* u štokavskom ne odlučuje činjenica nepostojanja takvog *e* u štokavskom, nego postojanje ili nepostojanje paralelizma između kajkavskih i štokavskih imena na *ec* (*-ac*) i *-ek* (*-ak*). K tome dolazi još jedna činjenica, naime ovo: u nastavku *ek* je *e* u kajkavštini samoj vrlo često postojano, naime kad su reči deminutiva, a kajkavskih deminutiva na *-ec* (sa postojanim *e*) je, koliko vidim, manje¹⁾.

Ako se u kajkavskim ličnim imenima na *-ec* pokatkada ipak u štokavskom u promeni održava *e*, dolazi to od toga što se ono održava u ličnim imenima na *-ek* (to su paralelne pojave). Kod geografskih imena na *-ec* takav uticaj od nastavka *ek* nije dolazio, prosto zato ne što geografskih imena na *-ek* zapravo i nema.

Kajkavsko-štokavski „nesporazumi“ u pitanju kajkavskog nepostojanog ili postojanog *e* dolaze od nastavka *ek*, i to od prezimena na *-ek*. Nastavak *ec* stoji tu u drugom redu. Mišljenje g. Kovačevića o nepostojanosti kajkavskog *-e* u štokavskom treba od geografskih imena na *-ec* proširiti i na lična imena na *-ec* i dalje na imena na *-ek*.

Zato će se morati promeniti pravilo u Boranićevu „Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika“ (5 izd., Zagreb, 1930) na str. 43—54 i pravilo u Belićevu „Pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika“ (3 izd., Beograd, 1934) na str. 99., gde se ne navode nikakvi hrvatsko-kajkavski primeri²⁾, ali se zato navodi slovenačko prezime *Levec* sa promenom *Leveca* (adj. *Levečev*) odnosno *Vodopivec* sa promenom *Vodopiveca* — oblici koji su kod Slovenaca samih prosto nečuvani — kao što je za Slovenca varvarizam pisati o „gostovanju g. Josipa Rijaveca“ (tako su pisale jedne beogradske novine 2 marta 1937). O tome — sad Mirko Kovačić u „Našem jeziku“ V, 225—227.

4. U Pravopisima hrvatskosrpskog književnog jezika govori se o „slovenskom nepostojanom *e*“ koje „ostaje u promeni bez

---

jezičkoj svesti ne odlučuju; na pitanje, ima li mesnih imena na *-ek*, u prvom trenutku odgovorićemo „Pa valjda ih nema“. Mesna imena: *Žvabek*, *Rožek*, *Branek*, *Cmurek* tuđeg su porekla. *Osijek* (i u Slovenačkoj ima *Osek*) etimološki ne ide ovamo, ali bi mogao podržavati osećanje da *e* ne ispada.

1) Gore sam mogao navesti: *falačec*, *dečec*, *lajbec*..., ti imaju naporedo oblike na *-ek*.

2) Valjda zato ne: kako bi pravopis mogao kakvog hrvatsko-kajkavskog *Ivkaneca* braniti od štokavskog *Ibrovca*?

promjene“ (Boranić), te se slovenački *Levec-Leveca* ili *Vodopivec, Vodopiveca* (Belić) navodi uz ruski primer *Orel-Orela*, uz češki primer *Jireček-Jirečeka* i uz poljski primer *Jakobek-Jakobeka*. Kao što vidimo, ovde su ne samo Slovenci nego uopće svi Sloveni van hrvatsko-srpskog književnog jezika potegnuti u njegov strogi „zatvoreni sistem“ (isp. i g. Paunova u „Našem jeziku“ V (1936), br. 1, str. 10).

Ne bih ja prihvatio takav „sistem“ ni prema imenima nejugoslovenskih Slovena. Poljaci se zovu *Sławek, Bochenek, Czubek, Česi Šimáček, Havliček, Jireček.* ; u Poljskoj su mesta: *Włocławek, Sosnowiec, Żywiec.* . . Hoćemo li zbilja u Poljskoj železničku kartu uzeti do *Sosnowieca*, do *Żywieca*? Poljaka bi, da to čuje, glava zbolela, kao što nas vredi kad u poljskim novinama čitamo o *Kragujevacu*. U *duhu* našeg jezika je pisati o *Włocławku, Sosnowcu, Żiwcu*, o *Sławku, Šimáčku, Havličku* i *Jirečku.* . . a i o ruskom „krušku“ (kružok). Takvim postupkom ćemo ujedno pokazati da znamo u praksi izvoditi Slovenstvo o kojemu često govorimo. U susret nam tu dolazi na pr. Poljak Josip Rossowski, koji u varšavskom „Poradniku jezykowom“ (1936/37, br. 4/5), str. 68, preporučuje da bi se u srpsko-hrvatskim imenima, kao što su *Karlovac, Šabac*, a u nastavku u poljskom pravopisu ispuštalo kao da je poljsko nepostojano *e*, jer bi pisanje o „*Karlovacu*“ značilo „*kaleczenie*“ (sakaćenje, ranjavanje) srpskohrvatskog jezika, kao što bi značilo neprijatno vredanje poljskog jezika kad bi ko u rečima *Sosnowiec, czepiec* u deklinaciji *e* ostavljao.

Kao istoriski primer za gledište kakvo su u pisanju slavenskih imena sa pokretnim vokalom dosada zauzimali naši pravopisi, služi Slovak Šulek, zaslužni ilirski novinar i leksikograf, čije se ime u genitivu kod nas piše: Šuleka (Dukat u „Našem jeziku“ V, 224—225). G. Slobodan Kovačević nam (u „Našem jeziku“ II, 1936, br. 2, str. 41) tumači zašto u tom imenu uvek pišemo *e*: što tu nema nikakva kolebanja, uzrok je taj što u ovom slovačkom prezimenu mi ne vidimo nikakvu vezu sa bilo kojom riječi našeg jezika iz koje bismo ga mogli izvesti. Tako je sa češkim imenima: *Jireček, Havliček, František*, itd. Tu ostaje *e*, jer osećamo da ta imena nisu srpskohrvatska... (U tom smislu i Ivšić u „Hrv. jeziku“ I, 54).

To obrazloženje delimice vredi, ali samo delimice. Vredi ono koliko ističe osećanje stranog ili tuđeg karaktera imena kao uzrok zadržavanja vokala *e*, ali kod toga moramo pitati *za koga* je nešto tuđe i *šta* mu može tuđe biti; ime Šulek može za jednog čistog štokavca zvučiti tuđe, a ne može se reći da to ime ne bi moglo

biti, po čitavom svom karakteru, „srpskohrvatsko“; kome Šulek zvuči tuđe, njemu bi zvučalo tuđe i *Tušek*, i *Fuček* i *Petanjek*, zvuče mu tuđe i sva takva hrvatsko-kajkavska i slovenačka imena; nema tu granice između naših kajkavskih i nekih severoslovenskih imena na *-ek*. Ali g. Kovačević u svom razlaganju ne misli, čini se, toliko na nastavak koji bi davao imenima Jireček itd. tuđi karakter, koliko na etimologiju: ona nam se čine tuđa, jer u svom jeziku ne nalazimo reči od kojih bismo ih izvodili; zbilja Jireček, Havliček nisu imena koja bi nam bila tako jasna kao što su na pr. naša imena na *-ić*: Popović, Jovanović, Pavlović itd., ali nisu nam odmah etimološki jasna ni sva naša imena, na pr. Kačić, Lepušić, Oršić, Užarević (i južnjak naš ne bi znao reći od čega dolazi Deželić), a naročito mnogo će biti baš opet kajkavskih imena koja se ne svršavaju na *-ić* kod kojih ne ćemo moći odmah reći odakle ih izvoditi: je li *Tušek* u prvom trenutku etimološki jasniji nego *Šulek*? S druge strane: nije li poljsko ime *Stawek* nama etimološki sasvim jasno? da ga pišemo Slavek, ko bi rekao da to nije naš kajkavac? A da ne delimo nastavak od korena, da uzmemo utisak celine imena: ne zvuči li kajkavsko ime Vidiček, Gradiček... sasvim češki? Hrvatskog studenta g. Ivanička (Ivaniček) u Varšavi su zbog njegovih imena držali za Čeha, ali njegovo je ime sigurno naše: Ivanič-ek. Nije moguće u praksi u svim slučajevima povući strogu granicu između naših kajkavskih i severnoslovenskih imena baš na *-ek*: zato će onaj koji piše o Mačku i o Slomšku pisati i o Jirečku i Slawku.

Zagreb, mart 1937.

Fr. Ilešić

Прилог питању члана у старословенским споменицима

У „Българском прегледу“ за годину 1933 Л. Милетич, у чланку „Къмъ историята на тройния членъ въ българския езикъ“, наводи низ цитата из старословенских споменика који треба да покажу да у језику тих споменика постоји тројаки члан. Он тврди да се у најстаријим књижевним споменицима старословенским, које назива старобугарским, огледа „единствена въ своя родъ“ особина бугарског језика — тројаки члан. Тиме Милетич допуњује своју већ познату тезу о пореклу члана у бугарском језику. Остављајући на страну питање, да ли је оправдано сматрати за члан постпозитивне заменице ов и он (ъв, њн), које су у употреби у централним родопским и македонским говорима, задржаћу се на другом тврђењу Л. Милетича: да тројаки члан савремених бугарских и македонских дијалеката води порекло од старословенских заменица съ, тх и онх употребљених постпозитивно, које он такође сматра за члан.

Поређење старословенских споменика са грчким оригиналима очито показује да је употреба тих заменица тесно везана за грчки текст. То су грчке заменице преведене на словенски језик. Из старословенских јеванђеља добијамо слику која највише одговара језику словенских Првоучитеља Ђирила и Методија. Док код других споменика питање њихова порекла и наслаге језичких особина које потичу од преписивача стварају тешкоће при одређивању уколико се у њима огледа језик св. Браће; за јеванђеља поуздано знамо да су преписи Ђирило-Методијева превода. Уз то поређење самих јеванђеља допушта нам да закључимо да су црте њихова језика врло старе. Овде износим материјал који приказује препозитивну и постпозитивну употребу демонстративних заменица у јеванђељима: Маријином, Зографску, Асеманову и у Савиној књизи.

Кад би постпозитивна употреба заменица **тз**, **сь** и **онз** била унета у старословенске споменике из народног говора, у епоси кад се у њему формирао тројаки члан, као веза између прасловенске епохе која крије зачетке те појаве и савременог стања у бугарско-македонским дијалектима, заменице би се употребљавале у споменицима према језичком осећању Словена независно од заменица грчког оригинала. Међу тим њихово јављање условљено је заменицама грчког текста. Препозитивни или постпозитивни положај њихов, у већини случајева, одговара употреби грчких заменица; сем тога разликовање у употреби заменица **тз** и **сь** стално се поклапа са употребом грчких заменица $\epsilon\kappa\epsilon\iota\nu\omicron\varsigma$ ($\alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma$) и $\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$.

На три и по стотине примера свега су неколико пута препозитивне или постпозитивне заменице употребљене независно од грчког текста. Пре свега — тамо где је то захтевао смисао реченице. Тако $\acute{\omicron}\mu\acute{\omicron}\iota\omega\varsigma \delta\epsilon \kappa\alpha\iota \lambda\epsilon\upsilon\epsilon\iota\tau\eta\varsigma \gamma\epsilon\nu\acute{\omicron}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma \kappa\alpha\tau\grave{\alpha} \tau\omicron\nu\ \tau\omicron\pi\omicron\nu\ \dots \acute{\alpha}\nu\tau\iota\text{-}\pi\alpha\rho\eta\lambda\lambda\epsilon\nu$ (Л. Х₈₂) у свим јеванђељима (Мар., Зоґр., Ас. и Сав. књ.) преведено је са такожде же и левѣитѣ генѣмѣноѣ катѣ тѣм тѣмѣ... **антѣпарѣллен** (Л. Х₈₂) у свим јеванђељима (Мар., Зоґр., Ас. и Сав. књ.) преведено је са такожде же и левѣитѣ генѣмѣноѣ катѣ тѣм тѣмѣ... **антѣпарѣллен**. Заменицу у препозицији употребио је овде преводилац зато да би исказао одређеност, која се у грчком постиже употребом члана. Несумњиво да је то учинио зато што у словенском језику члана није било, а употреба заменице **тз** даје његово значење.

Свакако је било и других услова за појаву заменица независно од грчког текста. Честа употреба демонстративних заменица, пошто је прешла из грчког у први књижевни језик словенски, могла је постати одлика стила овог последњег. Изрази „**малыѣхъ сѣхъ**“, „**царѣ тѣ**“ и др. устаљивали су се, постајали су уобичајени и зато су их уносили преписивачи покаткад и онда када у оригиналу заменице није било. И сувише мали број таквих отступања и околност да се заменице јављају код речи које су у грчком на другим местима често праћене демонстративном заменицом чине ово објашњење вероватнијим од претпоставке да је заменица ушла у словенски текст независно од грчког, због тога што је у дијалекту преписивача била развијена употреба демонстративних заменица. Тако $\kappa\alpha\iota \delta\zeta \acute{\alpha}\nu \sigma\kappa\alpha\nu\delta\alpha\lambda\acute{\iota}\sigma\eta \acute{\epsilon}\nu\alpha \tau\omicron\nu\ \mu\iota\kappa\rho\acute{\omega}\nu \tau\omicron\nu\ \pi\iota\sigma\tau\epsilon\upsilon\acute{\omicron}\nu\tau\omicron\nu\ \epsilon\iota\varsigma \acute{\epsilon}\mu\acute{\epsilon}$ (Мр. IX₄₂) у Мар. је преведено и **иже аце сѣблзнитѣ** (единого отѣ малыѣхъ сѣхъ вѣроуѣштнитѣхъ вѣ мѣ; у Ас. јев. налазимо Мт. XXII₁₁ **вѣсѣдѣ же сѣтѣ тѣ видѣтѣ вѣзлежѣштиѣ** $\epsilon\iota\sigma\epsilon\lambda\theta\acute{\omega}\nu \delta\epsilon \acute{\omicron} \beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\upsilon\varsigma \theta\epsilon\acute{\alpha}\sigma\alpha\sigma\theta\alpha\iota \tau\omicron\upsilon\varsigma \acute{\alpha}\nu\alpha\kappa\epsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\upsilon\varsigma$ и Мт. XXII₈ **тогда рече сѣтѣ тѣ slugamѣ** $\tau\acute{\omicron}\tau\epsilon \epsilon\iota\pi\epsilon\nu \acute{\omicron} \beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\upsilon\varsigma \tau\omicron\iota\varsigma \delta\iota\alpha\kappa\acute{\omicron}\nu\omicron\iota\varsigma$,

док у Мар. јев. и у једном и у другом примеру реч *цѣрь* употребљена је без заменице, што одговара грчком тексту *ὁ βασιλεὺς*; Л X₁₁ *καὶ τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα ἡμῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν... ἀπορασσομεθα ὑμῖν*, у Ас. јев. *ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν* преведено је *отъ града сѣго, место отъ града вашѣго*, како стоји у Мар. и Зогр. Преписивач Мар. јев. у примеру придѣ *сѣх члѣчскъ ѣдзи и пнѣа и глѣтх сѣ сѣ члѣкк ѣдзца и винопница* ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων καὶ λέγουσιν Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης (Мт. XI₁₉) унео је заменицу *сѣ* у препозицији, иако у грчком тексту нема ни заменице ни члана. То је учинио да би појачао демонстративно значење речце *сѣ* којом је преведено *ἰδοὺ*. Ј. XX₄ *καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς προέδραμε τάχιον τοῦ πέτρου и друггы оученикх тече скорѣе петра* (Мар.), у Ас. *καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς* преведено је *drugъi ље тѣ ичѣникъ*, вероватно ради веће изразитости. Пример Мт. XXIV₈₆ *περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν* изгледа да има две грчке редакције, јер је у Сав. књ. на стр. 30 тачно преведен *о дни томъ и часѣ никто же не вѣстѣ*, док на стр. 77 *а о дњи томъ и о годинѣ тои никто же не вѣстѣ*. У Мар., Зогр. и Ас. јев. иста грчка реченица код Мт. XXIV₈₆ преведена је *а о дњи томъ и о годинѣ тои никто же не вѣстѣ*, а код Мр. XIII₃₂ *а о дњи томъ и о часѣ никто же не вѣстѣ*; у Сав. књ. примера Мр. XIII₃₂ нема.

У Савиној књизи налазимо не само заменице него и именице са заменицама унесене независно од грчког текста. Савину књигу морамо одвајати од осталих јеванђеља. Њен преписивач је веома слободно поступао са текстом који је преписивао, уносећи измене према свом нахођењу и мењајући смисао реченица. Тако Мт. XIX₆ *ὁ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω иже оубо ѣх сѣвѣде члѣкх да не развлжитх женѣ сѣа*; Л. IX₄₂ *καὶ ἰάσατο τὸν παῖδα καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν τῷ πατρὶ αὐτοῦ и ицѣлѣ ех тѣ¹⁾ часх и вѣдастѣ и оцѣо своѣмоу*; Мт. XIX₈ *εἰ ἔξεστιν [ἀνθρώπῳ] ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πάσαν αἰτίαν ице естѣ достоинно поустити женѣ снѣх на всакѣ винѣ*; затим Л. XVI₂₂ *оумрѣтѣ же и богатѣ тѣ ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν*. Ове су измене извршене у духу књижевног стила, у намери да се оживи приповедање.

Из изложеног се види, да наведена отступања не могу послужити као доказ гледишту да постпозитивна заменица у старословенским јеванђељима није превод грчке заменице, него да одговара члану. И сам бројни однос се противи таквом гле-

1) *тѣ* је додато истом руком.

дишту. Примера са отступањима има свега неколико, а примера у којима се значење и место словенске заменице тачно слаже са заменицом грчког текста имамо на стотине.

Примери препозицијивне ујошребе. Заменице тх, та, то Мт. XI₂₅ **вх то врѣмѣ отъвѣштавх** Иисоусх рече ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν; Л. VII₂₁ **вх тх часх ницѣли мнгогы отх недѣгх** ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ἐδεράπευσε πολλοὺς ἀπὸ νόσων; Л. X₇ **вх томь же домоу прѣбыванте** ἐν αὐτῇ δὲ τῇ οἰκίᾳ μένετε; J. XIX₈₁ **вѣ бо великх дньх томь сѣботы** ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου; J. XXI₈ **и вх тх ношта не ѡса ничесоже** καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν в. Л. XII₄₇, Л. XXI₂₈, J. V₉, J. V₈₆, J. XI₅₈, J. XIX₂₇ и др. *Заменице сь, си, се* Л. XIV₈₀ **ѡко сь чловеѣхх начатх вѣдати** ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξато οἰκοδομεῖν; Л. XIII₈ **господи, остави ѡх и се лѣто** κύριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος; Л. VII₄₄ **видиши ли съхъ женѣ** βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; Л. XIII₆ **глаголаше же съхъ притѣчх** ἔλεγε δὲ ταύτην τὴν παραβολήν; J. XI₄ **си волѣхнь нѣстх кх смрти** αὐτῇ ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον в. Мт. XXII₄₀, Л. XVIII₁₁, Л. XV₁₃, J. IV₁₅, J. XIX₈ и др.

Примери ѡсѡпозицијивне ујошребе. Заменице тх, та, то Мт. XIII₄₄ **и копоуетх село то** καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκείνον; Мт. XIV₈₅ **и познавхше и мѣжи мѣста того** послаша вх вѣсх странѣ тх каи ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου ἀπέστειλαν εἰς ὄλην τὴν περίχωρον ἐκείνην; Л. XVIII₈ **вдова же вѣ вх градѣ томь** χήρα δὲ ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ; Л. XIX₂₇ **обаче врагы моѡх ты** πλὴν τοὺς ἐχθροὺς μου ἐκείνους; J. I₃₉ **и прѣвѣсте оу него дньх тх** καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην в. Мт. XVIII₂₈, Мт. XXI₄₀, Мт. XXVI₂₄, Мр. XIV₂₁, Л. XVII₉, Л. XI₂₆ и др. *Заменице сь, си, се* Мт. XXVIII₁₅ **и промѣче сѡ слово се вх** Ἰудѣихх до сего дньх каи διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος парὰ Ἰουδαίους μέχρι τῆς σήμερον; Л. IV₈₆ **чѡто нѣстх слово се** τίς ὁ λόγος οὗτος; Л. XVI₂₄ **ѡко страждѣ вх** пламене сѣмь ὅτι ὀδυνᾶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ; Л. XVI₂₈ **да не и ти придѣтх на мѣсто се** мѣчньне ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου; J. VII₈ **вы вхидѣте вх** правдникх сь, азх не вхидѣ вх правдникх сь ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ἐγὼ οὕτω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην в. Л. III₈, Л. X₅, Л. XVIII₅, J. II₁₉, J. VI₈₄ и др.

Оваквих примера у препозицији имамо — за заменице тх, та, то у Мар. око 40, у Зогр. око 40, у Ас. око 15, у Сав. књ. око 10, — за заменице сь, си, се у Мар. око 40, у Зогр. око 40, у Ас. око 15, у Сав. књ. око 15; а у постпозицији — за заменице тх, та, то у Мар. преко 60, у Зогр. преко 60, у Ас. око 40, у Сав. књ. око 30, —

за заменице **сѣ**, **си**, **се** у Мар. преко 150, у Зогр. преко 140, у Ас. око 70 и у Сав. књ. око 40. Постпозитивна употреба је знатно чешћа. У томе се огледа однос постпозиције према препозицији самог грчког оригинала, јер су готово све грчке заменице преведене на словенски.

Наведени примери углавном су исти у сва четири споменика, уколико се одговарајућа места у појединим од њих налазе. Врло ретко се дешава да је заменица у појединим јеванђељима изостављена. У Зогр. више него у другим. Тако *ὅτι ἤκουσαν τοῦτο αὐτὸν πελοιοῦκέναι τὸ σημεῖον* (J. XII₁₈) у Мар. и Сав. књ. тачно је преведено (*нзиде народѣ*) *ѣко слышаша и сѣтворашъ се знаменне*, у Зогр. међутим стоји: *ѣко слышаша и сѣтвораша знамениѣ*. Затим, у Зогр. нема заменице **тѣ** у постпозицији: 1. Л. XIV₂₁ и *пришѣдъ рабѣ покѣда се господину своемоу*, у Мар. и Сав. књ. стоји *рабѣ тѣ*, што одговара грчком тексту *καὶ παραγενόμενος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα*. Овде имамо колебање и у грчком тексту: код Тишендорфа¹⁾ *ὁ δοῦλος*, код Вајса²⁾ *ὁ δοῦλος ἐκεῖνος*³⁾; 2. Л. XX₁ и *быстѣ вѣ единѣ отѣ дѣнни* *καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων*, у Мар. и *быстѣ вѣ единѣ отѣ дѣнни тѣхѣ*. Мт. XVIII₂₉ у Зогр. и Мар. стоји *падѣ же клеверѣтѣ*, у Ас. *padъ же kle-vrĕtotъ*, у Сав. књ. *падѣ же клеверѣтѣ онѣ* према грчком *περὸν οὖν ὁ σύνδουλος ἐκεῖνος*, али и ту имамо колебање у грчком тексту: Тиш. *ὁ σύνδουλος αὐτοῦ*, Вајс⁴⁾ *ὁ σύνδουλος ἐκεῖνος*. Заменице **сѣ** и **се** у Зогр. изостављене су у примерима: 1. Мт. XXVI₁₂ *взвнѣшиѣ бо си миро на тѣло мое на пог-ниѣ ма сѣтвори* *βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματος μου πρὸς τὸ εὐταφιάσαι με ἐποίησεν*, у Мар., Ас. и Сав. књ. ... *миро се* ...; 2. Л. XV₃₀ *егда же сѣхъ твои изѣды твои имѣнѣ* *ὅτε δὲ ὁ υἱὸς σου οὗτος ὁ καταφαγών σου τὸν βίον*, у Мар. и Ас. ... *сѣхъ твои сѣ*, у Сав. књ. *сѣхъ сѣ*; 3. Л. XVIII₃₄ и *вѣ глѣхъ сѣкрѣвенѣхъ отѣ ниѣхъ* *καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν*, у Мар. и *вѣ глѣсь сѣкрѣвенѣхъ отѣ ниѣхъ*. Мт. XXIV₄₈ *εἶπεν δὲ εἰπὴ ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος ἀπτε ли речетѣ зѣлы* *рабѣ тѣ* Зогр. и Сав. књ., у Мар. *јев. стоји* *апте ли речетѣ зѣлы* *рабѣ*. У Сав. књ. заменица **сѣ** изостављена је у примеру Мр. VIII₂

1) C. Tischendorf, *Novum Testamentum Graece I* (Lipsiae 1869).

2) Josef Vajs, *Evangelium sv. Lukáše, Text rekonstruovaný* (v Praze 1936).

3) Проред показује да има грчких јеванђеља код којих на дотичном месту ова заменица није употребљена.

4) Joseph Vajs, *Evangelium S. Matthaei, Paleoslovenice* (Pragae 1935).

мнѣз ми естѣ народѣз, у Зогр. и Мар. ... народѣз съ, Вајс¹) σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον τοῦτον, Тиш. ... ἐπὶ τὸν ὄχλον.

Као што су поједини преписивачи уносили заменицу које у првобитном преводу није било, тако су је понеки изостављали. Неки од тих случајева, као што су Л. XIV₂₁, Мт. XVIII₂₉ и Мр. VIII₂, могу се објаснити различитим редакцијама грчког текста, а неки су пак настали омашком преписивача, што је сасвим разумљиво, пошто за преписиваче честа употреба демонстративних заменица није била потреба живог говора њихова, него освећена традицијом стилска особина.

Поредећи словенске дем. заменице са грчким, највише отступања запажамо у погледу места заменице, ма да ни она не прелазе 10 процената укупног броја примера. Кад заменица није била под логичким акцентом, односно кад није било нарочитог истацања предмета на који се она односила, разлика у нијанси демонстративног значења препозитивних и постпозитивних словенских заменица била је сасвим незнатна.²) Вероватно је да је постпозиција била у том случају обичнија, пошто су отступања од грчког текста у оваквим реченицама, изузев Сав. књ., чешћа у корист постпозиције. Нека од њих јављају се само у појединим споменицима, докле је у другим сачуван ред речи грчког текста. По томе би изгледало да су отступања била више случајног карактера. То су ови примери: Мт. XVII₂₁ **родѣз же съ не исходитѣ тѣкъмо молитеоѣз и постомѣ** τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ Мар. и Сав. књ., у Ас. **съ же годѣ...**; Л. XV₁₅ **и шедѣ прилѣпи са единомѣ отѣ жителѣз томѣ страны** καὶ πορεύθεις ἐκολλήθη ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης Мар., Зогр. и Сав. књ., у Ас. ... **страны тоје**; Ас. Мт. XXV₄₀ **poneže sътвористе едином отѣ маѣиѣъ sihъ братѣ моиѣъ меньшииѣ ѣф' ѡσον ѣпоиѣсате тѡтъων тѡν ѡδελφѡν μου тѡν ѣлаχѣистων**, Мар., Зогр. и Сав. књ. ... **снхѣ малыхѣ...**; Мт. XIII₅₁ **разѡумѣните ли въси си сонѣкате таῦта πάντα** Зогр., Мар., Сав. књ.; Мр. VII₂₉ **и рече еи за слово се, иди каи ѣйтен аῦтѣ диѡ тоῦтон τѡν λόγον, ѡпаγε** Зогр., Мар.; Л. XXII₈₇ **іако иште пѣсаноне се подобаетѣ да сзконѣчатѣ са о мѡнѣ** ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἡμοῖ Мар., Зогр.; Ј. III₂ **никѣто же**

1) Josef Vajs, Evangelium sv. Marka, Text rekonstruovaný (v Praze 1935).

2) По мишљењу Мејеа демонстративне заменице су у препозицији ако имају јако значење, а у постпозицији ако имају слабо значење и када су, према томе, енклитичне. Съ родѣ значи „cette race-ci“, а родѣ съ само „cette race“ (A. Meillet, Le slave commun 1934, стр. 477).

БО НЕ МОЖЕТЕ ЗНАМЕННИ СИХЪ ТВОРИТИ οὐδεις γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν **Ac., Мар., Зогр.; J. VI₅₁** АШТЕ КЪТО СЪНЪСТЪ ОТЪ ХЛЪБА СИГО, ЖИЕХЪ БЪДЕТЕ ВЪ ВЪКЪХЪ ἔάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα **Зогр., Мар.; J. VI₅₈** ИДЫН ХЛЪБЪ СЪ ЖИЕХЪ БЪДЕТЕ ВЪ ВЪКЪХЪ ὁ τρώγων τούτον τὸν ἄρτον ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα **Ac., Мар., Зогр.; J. VI₆₀** ЖЕСТОКО ЕСТЪ СЛОВО СЕ СКЛΗΡΟΣ ἔστιν οὗτος ὁ λόγος **Ac., Мар., Зогр.; J. XI₄₇** ИАКО ЧЛОВЪКЪ СЪ ЗНАМЕННЫИ МЪНОГА ТВОРИТЕ ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ **Ac., Мар., Зогр.; J. XII₅** ЧЕСО РАДИ ХРИЗМА СИ НЕ ПРОДАНА БЫТЕХЪ **Зогр., у Ac., Мар. и Сав. књ. ... муро се ...** διατί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη; **Л. IX₄₈** ИЖЕ АШТЕ ПРИИМЕТЪ ОТРОЧА СЕ ВЪ ИМА МОН МА ПРИИМАИТЕ ὅς ἔάν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται **Мар., Зогр.**

Али друкчије је било када се због смисла реченице заменица налазила под логичким акцентом. У том случају у словенском преводу стално налазимо препозицију, и онда кад у грчком стоји постпозиција. Више од две трећине таквих примера су реченице у којима је исказано време. То је свакако везано за смисао тих реченица. Када се говорило о једном одређеном тренутку, одређеном дану, преводилац је употребио заменицу препозитивно, **вз тх часъ, вз тх днь, т.ј.** у тај одређени час, у тај одређени дан, иако је у грчком била постпозиција. У овим реченицама отступање од грчког текста није било случајно; њега је већ било вероватно у првом преводу, пошто су ове реченице исте скоро без изузетка у свим јеванђељима, наравно, уколико се у њима налазе. Ево тих реченица: **Мт. III₁** **вз тхи же дњи приде Иоаннъ Кръститель** ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ βαπτιστής **Мар.; Мт. VIII₁₈** **и џѣлѣ отрокъ нго вз тх часъ** καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ **Мар., Ac., Зогр., Сав. књ.; Мт. XIII₁** **вз тх же днь ишьдъ Иисусъ изъ домоу сѣдѣаше при мори** ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν **Зогр., Мар.; Мт. XV₂₈** **и џѣлѣ дщи нѣа вз тх часъ** καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης **Зогр., Мар., Сав. књ.; Мт. XVII₁₈** **и џѣлѣ отрокъ томъ часѣ** **Мар., у Сав. књ. ... того часа,** καὶ ἐθεραπεύθη ὁ παῖς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης; **Мр. XIV₂₅** **иако юже не имамъ пшти отъ плода лознанаго до того дне нгда пѣкъ и новъ вз џѣсарѣствѣи божи** ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πῖω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ **Мар., Зогр.; Л. IV₂** **и не џастъ ничесоже вз ѳхи дњи** καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδεν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις **Мар., Зогр.; Л. X₁₂** **иако Годомлѣнѣмъ вз тх днь отърадѣнѣе бждетъ неже градѣу томоу**

ὅτι Σοδόμοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνεκτότερον ἔσται ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ
 Мар., Ас., Зоґр.; Мт. XXVI₃₁ **вѣси вѣ сжеблзните сѧ о мѧнѣ вѣ сѧж**
ношть πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ
 Мар., Зоґр., Ас., Сав. књ.; Мр. XIV₈₀ **ѡко тѣ даньсѧ вѣ сѧж ношть...**
отъѡражѣши сѧ мене ὅτι σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ... ἀπαρνῆση με
 Мар., Зоґр.; Ј. XX₁₉ **сѧшти же поздѣ вѣ тѣ дань** οὐσης οὖν ὀψίας
 τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ Мар., Ас.

И у другим реченицама заменица под логичким акцентом употребљена је препозитивно: Ј. XIV₁₁ **аште ли же ни за та дѣла**
вѣрж нмлѧте ми εἰ δὲ μὴ διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι Мар., Ас.,
 Зоґр., Сав. књ.; Ј. XIV₈₀ **градѣтѣ во сѣго мира кнѧвѧ** ἔρχεται γὰρ
 ὁ τοῦ κόσμου тоῦτου ἀρχων Мар., Зоґр., Сав. књ.; Ј. VIII₂₈ **вѣ отѣ**
сѣго мира есте, азъ нѣсмѧ отѣ сѣго мира ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου тоῦτου
 ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου тоῦτου Мар., у Зоґр. **отѣ вѣсѣго**
мира. Мт. XXVI₂₉ у Зоґр. јев. стоји **ѣко не ѡмама пити отѣ плода**
сѣго лознѧго до того дне ἐгда пиѣх сѧ вами новѣ вѣ црѣн оца моего
 ὅτι οὐ μὴ πῖω ἀπ' ἀρτι ἐκ тоῦτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως
 τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ
 τοῦ πατρός μου; у Ас., Мар. и Сав. књ. **имамо отѣ сѣго плода,** што
 одговара грчком тексту; али и у та три споменика стоји до того
 дѧне место грчког ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, свакако зато што је
 смисао реченице захтевао да ова заменица буде јако истакнута,
 а у осећању редактора и преписивача — Словена то је било
 везано за препозицију. Сличну појаву имамо у примеру Ј. XVIII₃₆
цѣсарѣствѣнѣ мое нѣстѣ отѣ сѣго мира, аште отѣ сѣго мира **вн было**
цѣсарѣствѣнѣ мое... ἡ βασιλεία ἢ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου тоῦτου,
 εἰ ἐκ τοῦ κόσμου тоῦτου ἦν ἡ βασιλεία ἢ ἐμὴ..., у Зоґр., Мар. и Ас.
 јев. ред речи не одговара грчком тексту. У Сав. књ. стоји **нѣстѣ**
отѣ мира сѣго; али у следећој реченици, где је заменица **сѣго** јако
 наглашена, ред речи Сав. књ. исто тако као и у осталим споме-
 ницима не одговара грчком тексту. Код Мт. XXII₄₆ **ни сѧмѣ кѣто**
отѣ данѣ того вѣпросити его кѣ томоу οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ' ἐκείνης
 τῆς ἡμέρας ἐπερωτηῆσαι αὐτὸν у Мар., Зоґр. и Ас. имамо постпози-
 цију место грчке препозиције. По смислу ове реченице овде се
 не истиче један одређени дан и зато је употребљена постпозиција
отѣ данѣ того више у прилошком значењу, „отада“, „од тог вре-
 мена“; у Сав. књ. налазимо **отѣ того дѧне.** Препозицију место
 постпозиције других јеванђеља налазимо у Сав. књ. и у примеру
 Мт. IX₂₂ и **сѣе сѧ жена отѣ того часа** καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῆς
 ὄρας ἐκείνης, Зоґр. и Мар. и **сѧпасѣна вѣстѣ жена отѣ часа того.**

И у погледу места заменице преписивач Сав. књ. са више слободe стилизовао је текст према свом језичком осећању. Сем Л. XXI₈₆ да сѣподобитѣ сѣ оубѣжити всѣхъ снхъ ѿна καταξιωθητε εκφυγειν ταυτα παντα и Мт. VI₈₂ иако трѣбоуѣте всѣхъ снхъ оти χρѣжете тούτων ἀπάντων отступања су у корист препозиције. Понављају се у сличним реченицама, што показује да је преписивач намерно употребио заменицу у препозицији, сматрајући да то више одговара смислу реченице. Л. XII₈₇ блажени ти раби ажѣ пришѣдѣ гѣ оврацѣтѣ тако творѣща μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὗς ἐλθὼν ὁ κύριος εὕρησει γρηγοροῦντας; Мт. XXIV₄₆ блаженѣ тѣ рабѣ иго же пришѣдѣ гѣи свон оврацѣтѣ тако творѣща μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὕρησει οὕτως ποιοῦντα; Л. XVII₁₈ тѣкмо сѣ единѣ инopleмѣнѣннѣ ει μὴ ὁ ἀλλογενῆς οὗτος; Ј. XVIII₁₈ иже бѣ архирѣи тома лѣтѣ ѿс ѿн архирѣуѣс тоῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου, Мар. . . лѣтоу томоу. Пример Мт. XXIV₄₈ ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος аще ли речѣтѣ зѣлы рабѣ тѣ у Сав. књ. гласи аще ли речѣтѣ зѣлы тѣ рабѣ, где је заменица тѣ употребљена у постпозицији, али се односи на придев зѣлы.

Пример Л. XX₁₈ всѣакиѣ падѣи на камене тома сѣкроушитѣ сѣ πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον συνθλασθήσεται на први поглед противи се изнетом мишљењу да су се заменице под логичким акцентом употребљавале препозитивно. У Зогр. употребљен је израз на камене сѣмѣ, можда по угледу на и падѣ на камене сѣмѣ сѣкроушитѣ сѣ καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθήσεται (Мт. XXI₄₄); у Мар. заменица ἐκεῖνος преведена је са тома, али и овде је заменица употребљена постпозитивно. Иако наглашена, заменица је овде дошла у постпозицију због тога што стоји испред логичке паузе, а познато је¹⁾ да по законима реченичке интонације словенских језика испред запете тон расте.

Имамо још један интересантан случај. Ј. IX₈₉ εἰς κριμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον на сѣдѣ азѣ вѣ мирѣ сѣ придѣ, у Мар. стоји вѣ мирѣ сѣ, у Ас. v miros, док у Зогр. јев. — вѣ мирѣ сѣ. Врло је вероватно да је то чисто графичка грешка, која је заснована на сличности глаголских слова љ и ѣ. Кад то не би било, могла би се узети у обзир могућност да се реч сѣ јавила из сѣ вокализацијом полугласа. Такву појаву вокализације код заменице сѣ констатовао је Шчепкин у Сав. књ. на више места²⁾,

¹⁾ О. Брокъ, Очеркъ физиологии славянской рѣчи (С. П. Б. 1910), стр. 235.

²⁾ В. Н. Щепкинъ. Разсужденіе о языкѣ Саввиной книги (С. П. Б. 1899), стр. 102.

где је она употребљена самостално, под јаким логичким акцентом. Допуштајући да се и у нашем примеру «јавило из полугласа путем вокализације, морали бисмо претпоставити да је постпозитивна заменица *съ* у наведеној реченици у изговору преписивача Зогр. јев. била под јаким логичким акцентом, тако да је преписивач, поводећи се за својим изговором, заменио *съ* обликом са вокализованим полугласом. У том случају *съ* никако не би могло бити члан, јер не може бити говора о неком истицању члана под утицајем логичког акцента. У сваком случају овај пример претставља изузетак и као такав не може оповргнути гледиште да су наглашене заменице долазиле по правилу у препозицију.

Да су неслагања у месту заменица грчког и словенског текста, која се понегде јављају, настала због разлике у јачини демонстративног значења препозитивних и постпозитивних словенских заменица, утолико је вероватније што и у савременим македонским дијалектима имамо сличну појаву¹⁾. У старословенским јеванђељима, када је реч била нарочито истакнута, демонстративна заменица се употребљавала у препозицији; када пак тог истицања није било, заменица се радије употребљавала у постпозицији, али је могла доћи и у препозицију, јер је разлика у демонстративном значењу била незнатна. Сам факат да је у истим примерима у једном споменику дем. заменица употребљена препозитивно, а у другом постпозитивно доказује да и у првом и у другом случају имамо исту врсту речи. Кад би било битне разлике између *съ* у постпозицији и *съ* у препозицији, тј. кад би прво било члан, а друго заменица, не би се они мешали тако лако.

Што се тиче слагања словенског превода са грчким текстом у погледу значења заменица, оно је спроведено много консеквентније. Случајева у којима се значење заменица не подудара нема више од 15. Сем једног примера из Зогр. јев. Л. XX₁₈ (в. напред), сви су они исти: заменица *тх* јавља се место грчког *οὗτος*. Вероватно да објашњење треба тражити у томе што се значење словенске заменице *съ* није потпуно подударало са значењем заменице *οὗτος*. *Οὗτος* показује удаљенији предмет од словенског *съ*. У првом преводу *οὗτος* је било преведено са *съ*, али вероватно већ тада у понеким реченицама место *съ* била је употребљена заменица *тх*, јер је више одговарала смислу реченице. Примери: Л. II₈₇ и та кадока до осми десатх и четырх лѣтх... каи

1) А. Белић, Галички дијалекат (Београд 1935), стр. 191.

αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοηκοντατεσσάρων... **Мар., Ас., Зогр., Сав. књ.**; **Mr. IX₂₉** **тх рѡдѣ ннчнмѣ же не можѣтх нзнтн, тѣкѣмо молнтѣдѣх** и **пѡстома** тоῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενί δύναται ἐξελθεῖν εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ **Мар., Ас., Зогр., Сав. књ.**; **Л. I₆₁** **нжн нарнцанѣтѣ сѣ нменемѣ тѣмѣ** ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι тоῦτῳ **Мар., Ас., Зогр.**; **Мт. VIII₁₈** и **взвѣраштѣ сѣ сѣтаннѣкѣ вѣ домѣ своѣ вѣ тѣ часѣ обрѣтѣ** и **сѣдравѣ** καὶ ὑποστρέψας ὁ ἑκατονάρχος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐν αὐτῇ ὥρᾳ εὗρεν τὸν παῖδα ὑγιαίνοντα **Мар., Ас., Зогр.**; **Л. VI₁₂** **вѣстѣ же вѣ дѣнн тѣ нзндѣ вѣ горѣ молнтн сѣ** ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεῦξασθαι **Мар., Зогр.**; **Л. XIX₁₅** и **рече да прнгласѣтѣ нмоу рѣбѣ тѣ, нмѣже дастѣ сѣрѣро** καὶ εἶπε φωνηθῆναι αὐτῷ τοὺς δούλους тоῦτους οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον **Мар., Зогр.**; **Л. XVII₈₄** **гѣлѣ вѣмѣ, вѣ тѣ нѡштѣ бѣдѣтѣ дѣвѣ на лѡжн нднномѣ** λέγω ὑμῖν ταῦτη τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς **Мар., Зогр.**; **Мт. XI₇** **тѣмѣ же нсѡдашнмѣ начѡтѣ ннсѡсѣз глаголатн на рѡдомѣ** тоῦτων δὲ πορευομένων ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς λέγειν τοῖς ὄχλοις **Мар.**; **Л. I₃₉** **вѣстѣвѣшн же Марѣѣ вѣ тѣ дѣнн, ндѣ... вѣ градѣ нѡдоѡвѣ** ἀναστᾶσα δὲ Μαριάμ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἐπορεύθη... εἰς πόλιν Ἰούδα **Мар., Зогр.**; **Л. XIII₈₂** **шѣдѣшѣ рѡцѣтѣ ннсѡу томѣ** πορευθέντες εἶπατε τῇ ἀλώλεки ταύτῃ **Мар.**; **Л. XXIII₇** **сѣштѣю н томѡу вѣ нѣроѡсѣалнмѣтѣхѣ вѣ дѣнн тѣ** ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν Ἱερουσόλυμοις ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις **Мар.**; **Л. XVIII₁₇** **нѣда н тѣ отѣ ѡчѣннѣкѣ нсн члѡвѣкѣ тоѡо** μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἰ τοῦ ἀνθρώπου тоῦτου **Мар. и Зогр., у Ас. и Сав. књ.**... **члѡвѣкѣ сѣго**; **Мт. XIX₁₁** **у Ас. не вѣсн вѣмѣстѣтѣ словѣсе тоѡо** οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον тоῦτον, **у Мар. и Зогр.**... **словѣсе сѣго.**

Заменица ἐκεῖνος преведена је и заменицом **онѣ**. У првом преводу вероватно је била употребљена само заменица **тѣ**, јер је употреба заменице **онѣ** у самом тексту јеванђеља врло ретка и очигледно претставља новину. Имамо два примера у **Мар. јев.**: **Мт. XIV₁** **вѣ врѣмѣ оно ѡсѡлышѣвѣ нрѡдѣ тетрѡрѣхѣ слѡгѣхѣ нсѣвѣ**, ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἠρώδης ὁ тетράρχης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ и **Мт. XXVII₆₈** **пѡмѣнѣжѡмѣ тѣко лѣстѣцѣ-онѣ** рече ἐμνήσθημεν ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν. У **Сав. књ. Мт. XVIII₂₆** **падѣ же рѣвѣ онѣ клѡнѣшѣ сѣ нмоу гѣлѣ** πεσὼν οὖν ὁ δοῦλος ἐκεῖνος προσεκύνει αὐτῷ λέγων и **Мт. XVIII₂₉** **падѣ же подрѡгѣ онѣ** πεσὼν οὖν ὁ σύνδουλος ἐκεῖνος.

Износећи примере препозитивних и постпозитивних демонстративних заменица из ова четири споменика трудила сам се да дам што потпунију слику њихове употребе. Та слика, до које сам дошла поређењем старословенског текста са грчким, чини

ми се, јасно показује да језик којим су била написана старословенска јеванђеља није знао за члан. У прилог томе иде и материјал других старословенских писаних споменика који ћу, надам се, приказати касније, а тако исто и оно што ћу одмах навести о српском и руском језику.

*

Постпозитивне заменице налазимо и у јеванђељима на српском (превод Вука Караџића) и на руском језику, ма да ни у једном ни у другом нема члана. Значи да се то није косило са језичким осећањем преводилаца. Нарочито је значајно да су у превод Вука Караџића ушле скоро све несамостално употребљене демонстративне заменице старословенског односно грчког оригинала. А то се не би десило кад би таква употреба била туђа Вукову језику, пошто се он, како је у предговору свог јеванђеља казао, трудио да преведе јеванђеље „што је могуће чистијем народнијем језиком“, „да би се из ове књиге поред светога писма могао познати и прави наш народни језик“¹).

Истина је да је Вук употребио демонстративну заменицу у постпозицији чешће неголи што се она употребљава у језику народном, али се тиме није огрешио о дух српског језика, у којем постоји употреба постпозитивне заменице²). То је било само несвесно стварање нове стилске нијансе у новој примени народног језика. Свакако је ту било и утицаја стила самог старословенског текста.

Вук Караџић, а, донекле, и руски преводилац нису се у погледу места и значења препозитивних и постпозитивних заменица држали дословно старословенског оригинала, него су их у своје преводе уносили слободно, по свом нахођењу, што такође показује да је таква употреба била жива и у њиховим језицима. Покаткад су мењали значење, покаткад место заменице, и то скоро увек у корист препозиције. Место заменице било је за њих само ствар стила. Наглашену заменицу употребљавали су у препозицији, нарочито у временским реченицама, исто онако као што су је употребљавали, како смо видели, и редактори и преписивачи старословенских јеванђеља тамо где су отступали од грчког текста. Мт.

1) Вук Караџић, Нови завјет (у Бечу 1847), стр. I и V.

2) „Они не би ни полак онога јели, и душе би се оне опростиле“. Вук Караџић, Српске народне приповијетке (У Бечу 1853), стр. 96. „Ја се одолен не мичем, јер нити је твоје ни моје благо ово.“ Ib. стр. 126. „Књига ј' ова од цара Турскога“, Вук Караџић, Српске народне пјесме III (Биоград 1894), стр. 60.

XV₂₈ και ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκεῖνης¹⁾. И оздрави кћи њезина од онога часа²⁾. — И исцѣлилась дочь ея въ тотъ часъ³⁾; Mt. XXIV₂₂ και εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. И да се они дани не скрате, нико не би остао; али избранијех ради скратиће се дани они. — И если бы не сократились тѣ дни, то не спаслась бы ни какая плоть, но ради избранныхъ сократятся тѣ дни. Са ненаглашеном заменицом ствар стоји друкчије. Док су те заменице у језику редактора и преписивача старословенских јеванђеља биле изгледа обичније у постпозицији, дотле су у Вукову преводу и оне употребљене претежно препозитивно. Од преко три стотине примера укупно има око 230 примера препозиције, од којих у 130 случајева Вук отступа од старословенског текста. У постпозицији заменица је употребљена свега 70 пута. У руском преводу има око 140 примера препозиције, од којих око 50 представљају отступања од старословенског текста, и око 150 примера постпозиције. Отступања у корист препозиције код Вука су дакле чешћа. Али треба имати на уму да руски преводилац није преводио јеванђеље на народни, већ на књижевни руски језик, који се формирао под јаким утицајем црквеног. Утицај црквенословенског оригинала на руски превод је очигледан⁴⁾.

С друге стране, чињеница да је руски преводилац ипак често мењао место и значење заменица, и то у реченицама у којима су употребљене руске народне речи, дакле кад је слабео утицај књишког црквеног стила, показује да је и у његову језику употреба демонстративних заменица уз имена, претежно препозитивна, постојала. Mr. VI₁₁ отраднѣ будетъ Содому и Гоморру въ день суда, *нежели шому городу; отъраднѣ еждетъ содомомъ и гоморѣнемъ въ день сждзныи неже градоу томоу*⁵⁾ ἀνεκτότερον ἔσται Σοδόμοις ἢ Γομόρροις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ τῇ πόλει ἐκεῖνῃ; Л. VI₄₈ почему когда случилось наводнение, *и вода наперла на эшошъ домъ*; то не могла поколебаť его, ... *припаде рѣка храминѣ тон...*

1) С. Tischendorf, Novum Testamentum Graece I (Lipsiae 1869).

2) Вук Караџић, Нови завет (у Биограду, изд. Брит. и ин. библ. др.).

3) Новый Заветъ (Изд. Брит. и Ин. Библ. Общ. 1931).

4) Више пута преводилац се дословно придржава текста, употребљава заменице *сей, сія, сіе*, место *эшошъ, эша, эшо* и *се* место *вошъ*.

5) Маринское четвероевангелие, трудъ И. В. Ягича (Издание отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ, Санктпетербургъ 1883).

πλημύρης δὲ γενομένης προσέρηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἴσχυσεν σαλευῖσαι αὐτήν; Л. X₇ *Въ домѣ же шомъ осѣвавшесѣ, ѣшьше и пейше, чшо у нихъ есшь въ томъ же домоу прѣбывающе ѣдѣште и пийште ѣже сѣтѣ оу нихъ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ οἰκίᾳ μένετε, ἔσθοντες καὶ πίνοντες τὰ παρ', αὐτῶν.* Кад не би ишао за својим језичким осећањем, преводилац не би имао разлога да мења црквени текст¹⁾.

Најзад, на неколико места налазимо демонстративну заменицу *шакоу* односно *шакав* у препозицији место заменица *сѣ* и *тѣ* у постпозицији. У руском преводу чешће неголи у српском. Мт. XIII₅₄ Откуда у Него такая премудрость и сила? *отъ кждѣ семоу естѣ прѣмѣдрость си и сила* Πόθεν τούτω ἡ σοφία αὐτῆ καὶ αἱ δυνάμεις; Л. VII₁₇ Такое мнѣніе о немъ распространилось по всей Іудеѣ и изиде слово се по всені Іудеи о немъ καὶ ἐξῆλθεν ὁ λόγος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ; Ј. III₂ ибо такихъ чудесъ... никто не можетъ творить никто же бо не можетъ знамении снхъ творити οὐδεὶς γὰρ δύναται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν...; Ј. VI₃₄ Господи! подавай намъ всегда такой хлѣбъ ꙗко вѣсегда даждѣ намѣ хлѣбѣ сѣ πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον; Мт. XXVI₈ за што се чини така штета? — къ чему такая трата? *чесо ради гыѣѣль си еисъ тѣ ἡ ἀπώλεια αὐτῆ;* Л. I₆₁ никога нема у родбини твојој да му је тако име *ѣко* никто же естѣ *отъ* рождениѣ твоего иже нарицаатѣ сѣ именемъ *тѣмъ* ὅτι οὐδεὶς ἐστὶν ἐκ τῆς συγγενείας σου ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι τούτω. И ова чињеница показује да су и заменице у постпозицији старословенског текста имале чисто демонстративну функцију.

Наѣалија Радошевиѣ

¹⁾ Да у руском народном језику постоји и препозитивна, а у реѣим случајевима, и постпозитивна употреба заменица *ѣшоуѣ* и *шоуѣ* сведоче руске бајке и народне песме. „Дѣло это подмѣтили и послали въ погоню“ (Сказка объ отцѣ Николаѣ) В. Сиповскій, Историческая хрестоматія по исторіи русской словесности, С. Пет. 1911, стр. 209. „Сдалека вино то привезено... На меду то вино разведено“. (Вопль невѣсты на улицѣ) Ів. стр. 23, и др.

1. — Prilozi poznavanju narodnog govora u Tijesnome

(na otoku Murteru)

Tijesno, u ovdašnjem govoru *Tisno* (talij. Stretto), je varoš na istočnoj obali otoka Murtera (Plinijev Colentus), broji oko 2150 duša rimokatoličke vjere. Pokretni most spaja otok sa kopnom, i po tom je tjesnacu mjesto dobilo ime. Djedovi današnjih Tišnja¹⁾ a doselili su se u ovaj kraj, pred Turcima, početkom 16 vijeka, i to iz svojih stana¹⁾: *Ivìnja*, *Dubràve* i *Dázline* — koji su nekoliko kilometara udaljeni od morske obale.

Prvi župnik u novoj postojbini bio je glagoljaš Miho Veaković, ali je već njega naslijedio latinaš Petar Šutina, koji samo jedamput piše glagoljicom, i tada se potpisuje: Šutinović.

Narod je ovoga kraja bio vrlo siromašan. Bio je i bez nacionalne svijesti: u borbi s Turcima izmorio se, i u Veneciji je gledao pretstavnika i zaštitnika svoje vjere, poradi koje je jedino i stradao. To je bio seljak, bez kulture, zato z dubokim religioznim osjećanjem, zadovoljan ako je mirno mogao ispovijedati vjeru otaca i u miru obrađivati zemlju.

Zavisnost seljaka o talijanskim doseljenicima odražuje se u narodnom govoru, te je pun talijanizama koji karakterišu novi odnošaj, sluge i gospodara. Ove tuđice po svojem značenju pripadaju ekonomskom, političkom i administrativnom sistemu — uvedenim od Venecije. Također mornarska terminologija većim je delom talijanska i romanska²⁾.

¹⁾ Rja (Rječnik jug. akademije): „stân, die Sennerei, locus et casa mulgendis aestate ovibus“. — U Tijesnome se čuje samo plural: *stáni*. — U ovome članku ostavljeni su akzenti onako kako su u pisca obeleženi. — Uredn.

²⁾ Dr. P. Skok u svojoj raspravi „Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo?“ — kaže: „Ako ispitujemo ove nazive, mi doista dolazimo do nesumnjiva zaključka da se oni (tj. jadranski Sloveni) naučiše ovim z анима-

Narod je lako prisvajao venecijanske izraze, jer, koliko pojedini glasovi toliko i sam akcenat u venecijanskom govoru, odgovaraju ovdješnjoj čakavštini.

Govor u Tijesnome nije danas čisto čakavski, pomlađen je ikavskom štokavštinom, jer su ovdješnja čakavština i susjedna štokavština ikavskoga podnarječja.

Na ovom ću se mjestu obazreti samo na karakteristične narodne i slovenizirane izraze koji se ne čuju ili su rijetki u književnom govoru, i na poneka odstupanja. Osvrnuću se takođe i na neke druge momente koje karakterišu osobine ovoga govora.

1) — U ovdješnjoj čakavštini, koja je ikavskoga podnarečja, ima nekoliko ekavskih izraza. Oni se čuju jedino u tom obliku, premda u drugim krajevima, i čakavskog i štokavskog govora, postoje za neke od njih ikavske zamjene.

Za štok. ij. perfektivni glagol *sjèsti* narod ovdje kaže *sèsti*, a, naprotiv, imperfektivni oblik glasi *sidìti*. Isto važi za složenice: *prosèsti se*, *nasèsti*, *prisèsti*.

Za štok. ij. imenice korijen i korijenje u ovdješnjem govoru imamo: *koren* i *korenje*.

Za štok. ij. imenicu *zjènica* u ovom govoru: *zènica*.

Za štok. ij. imenicu *sìjeno* u ovom govoru: *sèno*, a slušao sam nekoliko puta: *sèna*, f.

Za štok. ij. imenicu *starjèšina* u ovom govoru: *starešìna*.

Particip prošli od glagola *srìsti* (štok. *srèsti*) glasi: *srèja*.

Prema štok. imenici *krílo* u ovom govoru: *krèlo*.

2) — Stari prijedlozi *vъ* i *vъzъ* sačuvali su svoj početni konsonant u malo riječi, i to u ovim oblicima, u prilogu: *vájk*, *vàvih* i u glagolu: *vazèti*, *vazèsti*, *vazìmati*.

3) — Stara grupa *чр- чьр-* sačuvana je još jedino u dvije riječi: *črìvo*, *чрѣво*; *čřv*, *чьрвь*. Prema *črv* imamo, iz fiziološke nužde, metatezu: *čvrljív¹*.

njima (tj. moreplovstvu i brodarstvu) ne od Romana apeninske obale, nego od domaćih, koje zatekoše u Dalmaciji u doba doseljenja.“ „Ovi zatečeni Romani stvoríše i simbiozu sa Slovenima i već u toku srednjega vijeka oni se stopíše s njima, nakon što im dadoše prve osnove moreplovstva i pomorskog ribarstva.“ — Nije, dakle, isključeno da i Tiješnjani nemaju u svojem govoru naziva koje su poprimili od dalmatinskih Romana, da su, naime, ipak, premda u prvim počecima nastanjeni na kopnu, nedaleko od mora, došli — pa i na prekide — ma u kakav kontakt s tim Romanima.

¹) Isto kao što u štok. imamo *čvrst* prema *чьрсьвъ.

4) — *Artìć* i *Hartìć* dva su topografska naziva za jedno te isto. Po svoj prilici, narod je od imenice *Rât* (рѣѣѣ), koja je takođe topografski naziv, načinio deminutiv *ratìć*, analogno promjenama: *vrât* — *vratìć*, *brât* — *bratìć* (u značenju mali brat, a ne rođak), a iz fiziološke nužde nastala je metateza: *artìć* i *hartìć*.

5) — Prilozi.

Zèru i dem. *zerìcu* i *zèricu* = vrlo malo (talij. zero = ništica, nula); *ùtapac* = uzalud, zaman; *uzàligac* = nije moguće; *ljuski* i *ljúski* = ljudski, čuje se u značenju: jako, na pr. *Ljúski* ga je udrila (tj. jako ga je udarila); *ljúski* i *ljúcki* čuje se u značenju: pošteno, na pr. *Nisi ljúski* (ili *ljúski*) učinija (tj. nisi pošteno učinio, uradio); *prikopřčice* čuje se u značenju „salto mortale“, na pr. *Skočija* je u more *prikopřčice*; *lěšto* = hitro, brzo (ven. lešto, tal. lesto); postoji izraz *rugàc*, od glagola *rugati se*, pa na pr. *É rugàc* znači: jest, govoriš rugajući se (tj. u šali). Ovaj se izraz čuje ponajviše od djevojak, i u njemu je sadržana neka pritajena hvala na laskanju.

6) — Nekoliko čistih narodnih izraza.

Pòluk, m. = polog, položeno jaje; *ćirjah*, m. = ćir; *súk*, m. = osušeni panj (исп. руско сукъ); *babúj* i *babúlj*, m. = ovalan kamen; *opléntrina*, f. = osušena koža za pravljenje opanaka, dio od pleća nije *spàra*, f. = okrugao svitak od krpe, kao kolač koji žene stavljaju na glavu pod breme. *Lasàtka*, f. = fungo marino, ali takođe naziv za vrstu smokve (plod i stablo); *cilìca*, f. = neizgnječena suha smokva; *zbìca* i *žbìca*, f. = igla za pletenje; *oplěće*, n. = ženski haljetak; *zàjati* i *zajàti* = uzajmiti; *žùžnja*, f. = trak od sipe ili hobotnice; *crnogùzac*, m. = vrsta ribe; *máž*, m. = vrsta morske trave (njezino je svojstvo što je masna); *mážar*, m. = vrsta ribe (glamòč) koja živi u mažu; *svilìna*, f. = morska salata; *bàlavica*, f. = vrsta sluzave, balave, ribe; *izvrğnuti* = pobaciti dijete; *završnjak*, m. = stražnji dio vrše kuda ulazi riba; *modrùlja*, f. = vrsta smokve (plod) kojoj je jezgro karminski crveno i malo baca na modro; *bubìca*, f. = niska glava kruha pečenog pod pekom; *pečár*, m. = glava kruha koja se daje pekaru kao nagrada za ispečeni kruh; *pečarìca*, f. = žena pekar; *izlápiti* i *izagnàti* = istjerati; *zadìmiti* = pogoditi nekoga kamenom; *osín*, m. = sjena; *dìlati* = rezati nožićem drvo, i složenice: *izdìlati*, *udìlati*, *nadìlati*, *podìlati* (čuje se elipt. rečenica: Nediija — da se drvo ne diila); *gujìna*, f. = zmija; *gúja*, f. = crvić; *gujác*, m. = malo veći crv koji uništava guje; *jazìk*, m. vrlo se malo čuje, prevladuje: *jezìk*, *lémati* i složenice: *izlémati*, *nalémati* = mlatiti koga; *betěžan* = bolestan; *tùcati* neprekidno navaljivanje ribe na udicu; *tùcavica*, f. = vrsta rube; *tùcati*

méndule = razbijati nečim bajame; *vitřiv* u značenju *vitřiva ðuga* = pokvarena, pozelenjela daska od bačve; *pújati* = biskati; *búcati* = mlaiti nečim po morskoj vodi; *ozbàbniti* = obudovjeti; *bàba kraljèva* = babica, primalja; *zgvoždénuti se* = kaže se za ribu kad otvrđne i ukoči nakon što je ulovljena i crknuta; *dája?* = ma zbilja? — itd.

7) — Neki kolektivi:

Drivjè i *drivljè*; *grðbje* i *grðblje*, ali *grèb*, m. a ne grob; *korènje* = korijenje; *lísje*; *hrebjè* = suhi panjevi za gorivo; *grebjè* i *grebljè* = oštro kamenje po školjima; *kružjè* od *krûg*, m. je isto što i *grebénje* od *grèben*, m.; *gðzje*, *gvðzje* i *gðžðe* = gvožde; *grðzje* = grožde; *lðzje*; *kìće* = kup ubratog zelenog i suhog granja; *grménje*, *grmjè* i *grmljè* od *grm*; *díca* = djeca.

8) — Talijanizmi.

Garítula, f., u venecij. govoru *garítola*, f. = naziv za uskršnju pletenicu od slatkog tijesta sa pisanicom — bojadisanim jajem — posred pletenice (u talij. rječniku nijesam mogao naći ovu riječ); *túrta*, f. = obični bijeli hljeb, a u ven. i tal. govoru *tòrta* je naziv za slatku pogaču; *šulacàti se* = šaliti se, tal. *sollazzarsi*, a u ovdašnjem ven. govoru ovaj glagol nikada nijesam čuo, izgubio se; *mùrgaš*, m.¹⁾ = podrugljivi naziv, jer *mùrga* i *mùrka*, f. = označuje talog od maslinovog ulja (ven. *m orga*, tal. *morca*); *štanpica*, f. = držalo za pisacè perce, a narod je zasigurno ovu riječ načinio od glagola *štanpàti*.

Ovdje sam pomenuo samo značajnije talijanizme. Mornarska je terminologija, kao što sam već kazao, većim dijelom talijanska i dobro poznata pa je zato ne navodim.

9) — U literarnom talijanskom jeziku imamo imenice: *scogli* o, m. = ostrvce; *scaglia*, f. = kamenje kojim se posipaju putevi; glagol *scagliare* = posipati škajom. Talijanski glas *gl(i)* = našem glasu *lj (ľ)*. Ovdješnji venecijanski dijalekat pogoduje u ovim glasovima čakavskom govoru, pa su se venecijanske riječi — koje fonetski glase — *škòjo*, *škàja*, *škajár* posvema udomaćile, i u ovdašnjem narodnom govoru glase: *škój*, *škàja*, *škajàti*. Mlađi svijet ne izgovara više (i u ovim riječima) glas *-j-*, analogno pravilu: čak *j* = štok. *lj (ľ)*, pa kaže: *škólj*, *škàlja*, *skaljàti*. Međutim u ovdješnjem venecijanskom dijalektu i nadalje ostaje glas *-j-*, tj. u njemu još nije prevladalo literarno talijansko *-gl(I)-*.

U narođu se takođe čuju i složenice: *zaška(l)jàti*, *ika(l)jàti*. Prva znači: bacati se na nekoga kamenjem, a druga znači: očistiti

1) — U Rja stoji za imenicu *mùrgaš* da je nejasna postanja.

put ili vrt odstranivši kamenje. Primjeri: Nemój da te *zaška(l)ján*; liden *iška(l)jãti* mój vrtã.

10 — *Štì'ca*, f. = daščica za loženje vatre. — Daj mi *štì'cu* da nalđžin òganj.

11) — Onomatopejske riječi.

U ovdješnjem narodnom govoru imade nekoliko riječi koje onomatopoezuje nazal *n*. Takove su:

Gundãc i *gúndac*, m. = gudac (štok. gundelj), a odatle radnja *guncì'ti*, a analogijom za štok. zujati imamo i glagol *zuncì'ti*. Prema tome nazal *n*, na neki način, ističe i oponaša zvuk same radnje. Mišljenja sam da u ovaj skup riječi spadaju i ove: *dunbòk* i *dunbočì'na*, f. — *brúnboj* i *brúnbolj*, m. i radnja: *brunbojãti* i *brunboljãti*. Ove riječi označavaju: vir u loncu, kad u njemu nešto kuha, i zvuk koji ta radnja proizvada. Slušao sam više puta u varijantama ovu rečenicu: *brunbo(l)jã* mi u drobu; a Talijanac također kaže: Mi borboglia il ventre. Mišljenja sam da su ove riječi onomatopoezovani talijanizmi; talij. borboglio, m. i glagol borbogliare. Slušao sam i ova dva glagola; *lendãti* i *lenpurãti*. Označuju isto ono što u Dubrovniku *rendati*. Uccellini u „Divnoj Glumi“, na str. 274, kaže: „Rendati u Dubrovniku i po okolici znači trtati, poput čovjeka pjana. U Boki kažu: *rondati*; U Crnoj Gori: *rucati* kako pjan.“ — Štok. imenici: *cvrčak* i glagol: u *cvrčiti*, ovdje odgovara: *čvrčãk* i *čvrčãti*. — *štròkalica*, f. (u Boki: špàgarica i pàgarica) jest dječja igračka za gađanje, napravljena od smokvina drveta. Riječ *štròkalica* ubrajam među onomatopejske prema zvuku kojeg proizvodi radnja, glagol: *štròknuti*. — Također u glagolu *cirikãti se*, štok. *ceriti se*, nalazim onomatopejski izraženu radnju.

12) — *Popíc*, m. = crni žohar, a tako isto zovu ovdje đaka sje-meništaraca koji je istom obukao crnu mantiju. Kad udari grãd, čuje se u narodu izreka: „To je *zlaménje* bđžije“, pa prema tome narod dovodi riječ *zlaménje* u etimologičku vezu s riječju *zlo*.¹⁾ — Maretić u bokeljskoj riječi *kridimice* (Štok. *kradimice*) ono prvo i tumači kao plod prstonarodne etimologije i dovodi je u svezu s riječima: *kriti*, *krišom*. U ovdješnjem se govoru čuje: *krèdimice*, i ovu riječ dovodim u svezu s riječima: *krèsti*, *ukrèsti* (štok. (u)krasti a ne: krasti se). — *Šalabãkati se* u značenju: šaliti se. Kod Belića i Bora-nića: šalabazati.

1) — Narod ovdje ispravno govori: *zlàmenuj se!* — tj. prekrsti se!

13) — Vlastita imena.

Imena osoba imadu ponajviše u nom. sing. stari nastavak *-e*, pa bila ta imena muškoga ili ženskoga roda. Primjeri za muški rod: *Šime, Fráne, Tóme, Ive, Pére, Júre, Stípe, Máte, Lóvre, Gúšte* (Avgustin), *Míše* i *Míče* (Mihovil), *Více, Páve, Fřde* i dr. Primjeri za ženski rod: *Bóje* (Božica), *Áne, Lúce, Máre, Jéle, Více, File* (Filomena) i dr. Imena muškoga roda na *-o*: *Gřgo, Mârko, Lûjko, Špíro, Glíšo, Ròko, Jóso, Bóžo*. Imena ženskoga roda na *-o*: *Jáko, Bójo, Mášo*. Ženska imena na *-a*: *Šínka, Vânka, Terěža, Júrka, Matíja, Cvíta, Lûjka, Gabrijěla*. — Muško ime *Matěša* je augm. od *Máte*, a prezime *Grgurìna* je augm. od *Grgur* (ovdje: *Gřgo*).

Prezimana narod rado izgovara kao posvojne imenice, pa mjesto: *Grgurìna, Kàleb, Šimàt, Žarak* čuje se češće: *Grgurìnov, Kàlebov, Šimàtov, Žarkóv*, a za žensku čeljad: *Grgurìnova* i *Grgurìnovica, Šimàtova* i *Šimàtovica* itd. Tako su se neka prezimana i ustalila kao posesivi pa se jedino u tom obliku i pišu; na primjer: *Fántov, Brzìlov, Měštrov, Obràtov, Šěrvov, Mârov, Dunàtov, Šúškov, Lòndranov, Lešándrov*. Mnogo je prezimana s nastavkom *-ica*, kao: *Turìca, Šparìca, Čabèrica, Bàica* i dr. a najviše ih je s nastavkom *-ić*: *Zürić, Věldić, Pávić, Jándrić, Cólíć, Fřkić, Bárić, Vřšnjić, Rájíć, Bìlić, Míć* i dr. Postoje i ova tri prezimana: *Vójnović, Nónković, Jovánović*. — Neobičnija su prezimana: *Čuzěla-Piljac, Čuzěla-Bilác, Čuzěla-Pàpata, Ěnjak, Maràča* i *Perìna* (ova dva mora da su augm.), *Šòda, Gábre* (valjda od Gabrijel), *Bunaržija* (tur., prezime u stánima), *Glamòč*¹⁾ (talij. *G l à m o č*).

Talijanske su pridošlice većinom iz Bergama i njegove okolice, naravno, s talijanskim obiteljskim imenima. Neka su se takova prezimena do danas sačuvala, neće biti sva bergamska. Još postoje ova čisto talijanska prezimana: *Olivari*²⁾, *Celpi, Alborghetti, Fulgosi, Bonora, Pasqualin, Filippi*, a do nedavno: *Banchetti* i *Mazzocco*. Mnoga su nestala, kao: *Turioni, Arrigoni, Bartulazzi, Morandi* itd. Neka talijanska

1) — Dr. P. Skok u svojoj raspravi „Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo“ — kaže: „U dalmatinskim sredovječnim gradovima uzimlju i Romani i Sloveni prezimana od morskih riba. Tako se jedan Zadranin zove g. 1193 *Girica*, za cijelo radi toga što je rado jeo ili lovio *gere* ili *girice*“. — U Tijesnome ima također nadimak *Girica*, a u Betini, kraj T., prezime *Girin*.

2) — Ova obitelj nosi nadimak *Uliša* i narod je najviše ovim pridjevkom naziva. U „Diplomatičkom zborniku“, vol. II, u indeksu, stoji: „Ulivo (— Oliveriu) 1187“, što se odnosi na talij. tekst u istoj knjizi. U tekstu stoji: „Uliuo“. Ovo napominjem radi komparacije: *Olivo — Olio — Ulje; Uliša*.

prezimana sačuvala su se ponarodnjena, tako: od Pisani imamo *Pižánac*, od Donati — *Dunátov*, od Loredano — *Lòndranov*, od Alessandro (Alessandri, Lessandro?) — *Lešándrov*, od Salamon — *Šalamún*. Narodno prezime *Turìca* možda je od Turioni. — Za talij. prezime Gelpi narod rado izgovara: *Jelpòv*, *Jélpov*, *Jélpic*.

14) — Nadimci vlastitim imenima:

Sìrina, m.; *Càulo*, m.; *Bábac*, m.; *Pátak*, m.; *Derànja*, m.; *Staburìna*, m.; *Staburìnovica*, f.; *Kàcar*, m.; *Kàconja*, m.; *Rùda*, f.; *Bíle*, m.; *Japnjár*, m.; *Paljìka*, m.; *Paljìkinica*, f.; *Parikàša*, m.; *Parikàšinica*, f.; *Njākara*, m.; *Blekúrac*, m.; *Avìšcev*, m.; *Dròmedar*, m.; *Bakùša*, f.; *Pelàđo*, m.; *Košuljāča*, f.; *Bākina*, m.; *Píše*, m.;

15) — Topografski nazivi:

Ravnìčine, pl.; *Broščìca*, f.; *Artìc*, m.; *Rāt*, m.; *Gomìlica*, f.; *Rudìna*, f.; *Lúka*, f.; *Mišnjak*, m.; *Lovìšće*, n.; *Púnta Rāta*, f.; *Prìsliga*, f.; *Drmún*, m.; *Kokđč*, m.; *Petrìća Gláv*, f.; *Glavìčine*, pl.; *Bisàga*, f.; *Màslinjak*, m.; *Rastòvice*, f. pl.; *Rastòvac*, m.; *Makìrina*, f.; *Volùjak*, m.; *Kosirìna*, f.; *Blàto*, n.; *Kìna*, f.; *Rōza*, f.; *Nòzdra*, f.; *Ždrìlo*, n.

16) — Vjetrovi:

Jùgo, n.; *Jùžina*, f.; *Južìn* i *Južìnac*, m.; *Žmòrac*, m.; *Levānat* i *Levānte*, m.; *Dónjak*, m.; *Vìtar Ozdó*; *Bùra*, f.; *Burìn* i *Burìnac*, m.; *Dāje na Dónjak*; *Pulentāda*, f.; *Dāje od Pulénta*; *Tremuntāna*, f.; *Meštrá*, m.; *Meštralāda*, f. i *Meštralādina*, f.; *Vìtar iz Vāle*.

17) — Folklor:

a) — Kletve: Da bóg dā kolìno slomìja!

Da bóg dā vrāt slomìja!

Pogānac te uměja!

Ōšpice na te dòšle, da bóg dā!

Vrág ti srłcu òdnija!

Vrág ti kolino òdnija!

Udāvija se u zdrāčí od cr(-l)-júnov! (cr(l)jun = dračasta riba)

Da bóg dā ti prisělo!

Da bóg dā grìža na te! (tj. došla)

b) — Poslovice: Nedì(l)ja — da se drìvo ne dila.

To su šurke babe Jurke.

Oštro, Bariša! — Upri, Bariša! — Udri, Bariša! —

Ne dáj se, Bariša! — Stùpa, Bāre! (tj. Stupaj, Baro!

— kaže se onda kad netko sporo hoda a morao bi se žuriti).

- c) — Stihovi: Naša mala Cvita
 Po pđju se skita,
 Za njũ mati pita:
 „Di je moja Cvita?“
 Cvita išla krđž poje,
 Da je vidu gđspoje.
 U Tišnjánke — lípe bánke,
 U Tribújnke — lípe kúnke.

d) — Jedno prostonarodno vjerovanje: ne valja prati rublje na moru uveče kad je mína (mijena), jer se tada izdere, a katkada, poslije toga, kao da je rublje netko batinama izrešetao, tako je razderano.

F. Stojanov

2. — Тумачење једне народне пословице

У збирци Српске народне пословице, под бр. 910, Бук Ст. Караџић наводи изреку *Да вас Бог живи док вас ја (не) ујрдим!* са објашњењем „а ја то учинити нећу никад; тако може живљети сто година и више“. Значење глагола изгледа погрдно, па би се тако могло помислити и по томе што се сличан погрдан глагол употребљава у великом броју народних пословица¹⁾; међутим Караџић тврди да се то, у Далмацији, „говори без икакве шале, као и *ујрђеши* мјесто *убиши*“. Овакво озбиљно значење он потврђује и у другом издању Рјечника, и наводи пример употребе по своје сазнању. „Ја сам се десио, каже даље, у Лици у Смиљану код обор-лаћмана Николе Боројевића, кад му се један старац тужио како је неко ћео каменом да га убије, и машивши се у торбу извади и пружи му камен говорећи: — „Ево, господине, овијем је ћео да ме упрди“. — Очигледно је да овде не може бити говора о метафори. Караџић ово значење није ни објашњавао.

Стварно, овде имамо појаву „народне етимологије“, једну врсту контаминације, значење једног страног глагола наслоњено на фонетски њему сличну форму у српском језику. — Пре свега, треба нагласити да ова реч не може имати везе са речи *пёрда* —

¹⁾ Именице, придеви и глаголи изведени од такве основе налазе се у државном издању ове збирке у 37 пословица (бр. 552, 5780, 5808, 5833, 5864, 6375, 6760, 6761, 7464, 7469, 7475, 7493, 7524, 7528, 7529, 7592, 7600, 7615, 7646, 7648, 7670, 7715, 7716, 7717, 7718, 7719, 7720, 7721, 7722, 7723, 7741, 7742, 7750, 7767, 7784, 7786, 7793, 7718).

перде, са значењем „одељак, нешто уздигнут и застрт, где људи спавају“, или „преграда“, како је потврђена ова реч у косовско-метохијском дијалекту (Гл. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта), као што постоји и у Рјечнику Караџићеву и у Рјечнику Југословенске академије: *пѣрда* „преграда“, *пѣрда* „der Schleier“; ове форме имају везе са арб. *përde* (Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*) и аром. *perdeá* (Stefan Mihaileanu, *Dictionar Macedoroman, Bucuresci*, 1901). Семантичко довођење у везу ове речи са оном из наведене пословице било би врло натенуто преко значења „застрти, сакрити, уклонити од погледа“, али фонетски потпуно је немогуће приближити их. — Нешто ближе могло би бити значење *пѣрдáшииши* – *пѣрдáшим* „aufziehen, erigo“, и изведени глагол *испѣрдáшииши* – *испѣрдáшим*; ипак ово је значење много блаже, и не значи „убити“. — Међутим, ако се узме у обзир да је наведена пословица забележена у Далмацији, а наведену реч из ње Вук чуо у Лици, — отвара се пут за право решење. — У овоме случају од основнога значаја није данашња фонетска форма, него фонетска вредност у далекој историској перспективи, а с тим напоредо данашње значење, стога се мора тим путем потражити објашњење у ранијем, претсловенском језичком супстрату западних крајева. Латински глагол *përdo* – *përđidi* – *përđitüm* – *përđere* има значења „verderben“, „verschwenden“, нарочито „verlieren“, а та значења има овај глагол и у појединим романским језицима: ital. *perdere*, rum. *pierd*,-*ui*,-*ut*,-*e*, rtr. *perder*, prov.-frz. *perdre*, cat. *perdrer*, span.-port. *perder* (Gustav Körting, *Lateinisch-romanisches Wörterbuch*; упор. Gröber, *Alt-lateinisches Lexicon*, IV, 432; W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1924²). — Глагол *përdo* има као најјаче и веома често значење „упропастити“ („faire périr“), и то како у правом тако и у фигуративном значењу, напр.: *perdere omnes cives suos* Cic.; *capitis ego te perdam* Plaut. A s. 132, „gare à ta tete! Je la ferai condamner à mort“; *medici illum perdiderunt* Petr.; *perdere prius quam perire optantes* Liv.; *perdere animam suam* и др. (L. Quicherat et A. Davelay, *Dictionnaire latin-français, quarante-huitième édition révisée, corrigée et augmentée par Emile Chatelain, membre de l'Institut*). — И са фонетске тачке гледишта глагол *përdo* може се приближити глаголу из ове Вукове пословице. При овоме треба одмах елиминисати облик *piërit* (*a piëit* „нестао је“, уз *Ja picat steua*, „пала му зви-

језда“) каравлашког насеља у Босни; тај облик је у основи исти као и румунски, јер Каравласи говоре дако-румунским дијалектом, и у Босни претстављају релативно врло нова насеља (упр. Каравлашка насеља у Босни, етнографско-антропо-географско проучавање. Приопћио Теодор Филипеску, уз приносе Томе Драгићевића, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XIX (1907), стр. 77, 215, и 335; наведени примери су са 215 с.). Значи да се може узети у обзир само облик вулгарнога латинског језика илирске гране, који је у корену морао имати кратко *ĕ*. Како су у прва времена живота нашега језика на Балканском Полуострву српско-хрватско *ĕ* вокално латински хроничари транскрибовали са *er, re, ir, ri, ur*, али најчешће са *er* (*Terpimirus, Terpmir, Cerneca, Cherneche, Chernecha* — и сл.). то је, обратно овоме, романско-илирско *er* могло давати претставницима српскохрватског језика акустички утисак елемената који су се сливали у *ĕ* вокално. Овај појав сливања *er* у *ĕ* био је несумњиво паралелан са процесом развијања назалнога вокала из групе *an* (*sanct-us*) и са његовим прелазом у деназалисано у (*Су-јурaj, Су-сџиџан* итд.). Фонетски још ближе основи *ĭpǝ-* стоје речи *perġerǝn — perġerǝhem* „schwöre, drohe“, упор. лат. *jurare*, фр. *jurer* (*Gustav Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*), састављене од алб. префикса *per* и ром. *jur-*. — Највероватније је да у облику *yǫrdim* имамо основу контаминовану од албанско-илирског *per* и романско-илирског *pǣrd*, и да су значења прототипова глагола *pǣrdo* и *perġerǝn* послужила да се вежу за форму *pǣrd, pǣd*, чувајући траг својих сливених значења: „упропастити“ + „претити“, „уз претњу загорзити животу“, а даље то је лако било схватити и очувати као значење „убити“.

*

Ова реч са својим значењем несумњиво је постала на западу нашег народа, свакако у западним крајевима, у некадањој римској илирско-далматској провинцији, одакле је унета у приморје Далмације, и сачувала се у наведеној пословици, са значењем глаголским, петрифицираним. Напротив, из матице где се реч морала јавити она је пренета у Лику, и ту је очувала своје одређено значење „запретити смрћу“ — „убити“, и то као живу реч, у употреби, како је посведочио и сам Караџић.

У личком говору употребљава се и данас та реч у истом значењу, како ми је саопштио г. Ђура Обрадовић, проф. Друге сарајевске гимназије, из личког Дивосела. Ту се и данас чују

изрази: *ујрдио га; двојцу је шај ујрдио ња робија; чувај се да те не ујрди; ујрдићу га вјере ми*. Овако говоре и жене и девојке, не мислећи на погрдно значење: *ујрдила га, ња крај!* — Исто тако у Фојници и у Рогатици, по саопштењу г. Мухамеда Пашића, проф. Шеријетске гимназије у Сарајеву, употребљава се реч *ујрдио*, али већ са слабијим значењем: *ујрдио га*, „измлатио га тако да се дуго сјећа“, и то ако се односи на човека кога је неко истукао у свађи; ако се пак односи на лопова кога неко убије при крађи или на штеточине животиње, иста ће се реч употребити у њеном правом значењу „убити“ — *ујрдио га је у њиви* (лопова, јазавца и сл.). — Иста реч, али са ублаженим значењем „премлатити“, употребљава се у Црној Гори, у племену Пипера; по саопштењу г. д-ра Михаила Стевановића, професора Мушке гимназије у Скопљу, наводим примере: *ала ће га ујрђеџи*, или *ала ће да га ујрдји*; тако ће се рећи „кад хоће да се истакне како ће један другог убити“, али се ова реч употребљава само „кад се жели нагласити омаловажавање онога ко треба да буде убијен“. То јасно показује да је ова реч већ у знатној мери ушла у потсвесну везу, по народној етимологији, са оном основом са којом се у српском језику фонетски изједначила. Тако је овде старо значење ослабљено, јер се не би могао употребити облик *ујрдјо га је*, ако се саопштава да је неко некога убио. — Блиска овоме значењу је и семантичка вредност глагола *ујрдекаџи*; та реч је данас синоним речи и израза „премлатити“, „испребијати“, „умртвити“, „бити на смрт“. Ова реч, *ујрдекаџи*, употребљава се и у Сплиту, где има најинтензивније значење: тако се каже кад човека „премлате“ или „умлате“ — убију. Она се употребљава и у Црној Гори, у Бјелопавлићима, у Никшићу, Подгорици, Љешанској Нахији; чује се и у области шумадискога дијалекта, али ту са још слабијим значењем и са омаловажавањем: „измлатити“, „истући“. — У поменутим крајевима Црне Горе употребљавају се и речи *јрдека̀на* и *јрд̀ара*, као у изразима *био у јрдека̀ну*, *био у јрд̀ару*, *зајмйше га у јрдека̀ну*, *зајмйше га у јрд̀ару*, *зајми џандар онога човјека у јрдека̀ну*, *зајми га џандар у јрд̀ару* — *носе га шамо сиромака*. Овакве изразе потврдио ми је и г. Стеван Ускоковић, студент, и то нарочито према употреби код осамдесетогодишње старице Петране Вукчевић, из Љешанске Нахије. Реч *јрдека̀на* у значењу „затвор“ може се чути и у централним дијалектима, и ту има појачану пејоративну ниансу; ове речи нема у Вукову речнику, а као варијанта *јрдик̀ана* „Loch, Nummer Sicher,

Gefängnis“ налази се у Речнику српскохрватског и немачког језика II део (Београд, 1928) С. Ристића и Ј. Кангрге, а право значење речи *їрдекана-їрдикана* открива се у глаголу *їрдекнути-їрдєкнем*, такође из овог речника, са значењем под 2) „пропасти, durchfallen, flöttengehen“. Са *їрдекана* напореда употребљавана реч *їрдара* означава само нечисто место, „затвор са непријатним задахом“, где затвореника очекује тортура, где су извесне физиолошке појаве последица страха, „зорта“, слично томе кад шибају коња који уз највеће напоре треба да повуче пренатоварена кола; из овога се види да је првобитно значење „опасно место“, „место где се пропада“ код ове изведене речи већ изгубљено. — У Босни и Херцеговини постоји израз *оїишло у їрдину бару*, са значењем „отишло у цаба“, „отишло у неповрат“; данас тај израз у језичком осећању нема неког нарочитог ослонца, а није нимало обојен пејоративном ниансом, како ми тврди г. Ахмед Тузлић, суплент Сарајевске шеријетске гимназије. У Вукову речнику, и то тек у другом издању, налази се исти израз, али са нешто ужим значењем: *їоїрошио новце у їрдину бару* „т.ј. узалуд, у беспослицу“; ипак тај израз није познат ни у староштокавским, ни у средњештокавским, ни у новоштокавским екавским, па ни у свима јекавским говорима, — а у речник Ристића и Кангрге ова реч је унета из Вукова речника, и дато јој је значење „Sein Geld verpuffen“ — „профућкати новац“. По моме мишљењу пак тај израз био је, вероватно, везан, у далекој прошлости, за баре и тресетишта са растреситим дном, у које се могло запасти и потонути, дакле „пропасти“; то би било значење слично значењу у француском изразу *Salle des pas perdue* „salle d'un palais de justice, qui précède les salles d'audience“, „место одакле се не враћа“, „место где се губи траг“, „где човек губи наде“. Са овим значењем могао је некада бити сродан мостарски израз *дїрден їїц* „сасвим пропао“, „пропао дибидуз“, где је реч *дїрден* добила пејоративно значење, одвојивши се од израза *оїишло у їрдину бару*.

Међутим за главно и основно значење из поменуте Вукове пословице несумњиво је од неоцењивог значаја израз из Сплита *їоїд у їрдєц* који ми је саопштио г. Нико Јустинијановић, секретар Филозофског факултета у Скопљу; тај се израз употребљава за купус „кад оде у семе“, т.ј. кад више није за јело. Ово у Далмацији веома јасно и специфично значење налази се и у неким словеначким крајевима; по саопштењу г. д-ра Грегора Чремошника, професора универзитета, у њему познатим, крањским словеначким

говорима се употребљава узвик адвербијалног постанка *prdec!*, са значењем „пропало!“ — Са сплитским изразом *пошâ у њрдеу* могла би имати везе реч *pârdelj* „*corregiola sorta d'erba, e porcellino terrestre, sorta d'inseto, poligonus, c. porcellino*“, а несумњиве везе има *pârdeljuska* „*gotata, colpo sulla gota, alapa, colaphus*“, — обадве из приморја, забележене у речнику Јоакима Стулија (Rjecsoslòxje slovinsko-italiansko-latinsko, Csast Drùga, razdjeljak drùgi); те обадве речи наводи као дубровачке и Вук Караџић: *њрдељ* „*Das Blutkraut, polygnum*“ и *њрдѐљуска* „*Die Ohrfeige, alapa, приушак cf. ђушка*“, али ту је забележен и глагол *њрдѐљуснуњи*, такође из Дубровника, „*Ohrfeige geben, alapat impingo [vide ђушнути]*“. Уз ове речи, несумњиво старе и по постанку и по значењима, Вук наводи и реч *њрдѐсија*, која такође мора бити релативно стара, али се не означава у ком је крају забележена; уз ту реч стоји објашњење „*Schimpfwort von altem schlechten Rauchtack, Schiesspulver, res raram valens*“, а та реч, свакако углавном по Караџићу, наведена је и у речнику Ристића и Кангрџе, са значењем „рђав дуван, Knaster“.

Група ових речи много је потпунија у књизи д-ра Богослава Шулека *Jugoslovenski imenik bilja*. Ту су речи *prdac* — *prdec*, затим *prdelj*, *prdosija*, *prdača*, *prduljin* (с. 309) и *prndelj* (с. 313), *pirdelj*, *pirduljen* (с. 295). Речи *prdac* — *prdac babji*, односно *prdec* — *prdec babji* имају као објашњење „*Lycoperdon Bovista*“ а уз другу реч наводи се лат. „*sceritus lupi*“; реч *prdec* пак Шулек је добио од Матије Ваљавца, који је њу уз друге забележио на територији кајкавских говора. Све друге речи су из далматинске зоне. Реч *prdelj*, која је код Стулија забележена као *pârdelj*, узео је из дела о далматинској флори *Stirpium dalmaticarum specimen* (Patavi, 1826) од Роберта ди Визиани (Roberto Visiani), који је узимао речи из речника Стулијева, а исто тако из неиздатог дела Петра Бартуловића Пуовића, макарскога каноника; та реч има и ортографску варијанту *pirdelj* (Roberto Visiani), са значењем „*Sigilum S. Mariae*“ према забелешци једног дубровачког видара (Nikola Pizzelli) и по рукопису О. Ивана Кузмића, лекара франевачког самостана у Дубровнику. Међутим по Петру Аквили (Petar Aquila) и Крсти Буђу (Krsto Buch), затим по прерадама Матиолијевим (O. Mattei) дубровачких исусоваца и по сињском рукописном примерку *Discorsi del Matthioli* наводи се значење „*poligonato*“, а по Роберту Висјанину „*Convallaria Polygonatum L.*“. — Ове речи *prdac*, *prdec* и *prdelj* у ствари су везана значењима

„*Blutkraut*“ и „*polygonatum*“, док се једној додаје значење „*Lycoperdon*“ а другој „*Sigillum S. Mariae*“, значења која би се семантички искључивала. Полазећи одавде може се претпоставити да је већ у речи „*Lycoperdon*“ било померено значење, као последица народне етимологије, проистекло од помешаних значења речи $\pi\acute{\epsilon}\rho\delta\omicron\mu\alpha$ „*péter*“ и хомерско-песничке речи $\pi\acute{\epsilon}\rho\delta\omega$ „*dévaster, détruire, ruiner*“ (Émile Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Heidelberg — Paris, 1923), и $\pi\epsilon\rho$ „*traverser, percer*“ (M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris 1906⁵). — *Polygonum L.*, *Knöterich*, у француском има назив *renuée*, у енглеском *knotweed, knot-grau*, а на италијанском се зове *sanguinaria* (упор. Dr. Gustav Hegl, *Illustrierte Flora von Mittel-Europa*, München, B. III, S. 188); али код речи *Blutkraut* налази се објашњење „*Hypericum perforatum*“ (Ibid., B. V/1, S. 527).

Овакве везе јављају се због непрецизности појединачних значења, због тога што нису специфична од времена кад почну да „бледе“, те се везују за извесне општије карактеристике или се погрешно везују за сличне гласовне групе других значења. Шулек се тужи на ову појаву: „Ovakva nestašica postoji još i sada u prostom narodu, koji obično drži biljke na oko jednake, a u istinu vrlo razlike, istovetnimi; zato im i nadijeva isto ime. Tako se n. p. sve ono što je lišćem nalik na koprivu, zove mrtva kopriva, premda se inače takvo bilje vrlo razlikuje jedno od drugoga; što svojim cvietom nanosi na *vries*, sve je *vrisak, vriesak*, te se ovim imenom krsti *Erica, Calluna, Micromeria, Thymus*. — *Colchium* i *Crocus* posve su različite biljke, ali cvieta vrlo slična; zato prost narod u Dalmaciji zove jedno i drugo *brndljuškom*, ali travarice umiju razlikovati *brndljušku* od *mrazovca* itd. Netreba se tomu čuditi: prost narod nije sviknuo istraživati bilje onako pomnjivo i tačno kako biljar ili barem kako vješta travarica, već kad ga zapitaš, kako se ova ili ona trava zove, kaže ti više putah ime kakve na oko slične trave. Nije bolje nit u drugih narodah, ista latinska imena bilja bijahu sve do Linnéa tako netačna, da je vrlo često teško razabrati, kakvu biljku koji stariji pisac pod kojim imenom razumieva, ako nije slika priložena. Na ovakav darmar nailazimo i kod Niemacah; tako n. p. ime *Sichtkraut* ima 5 različitih biljaka; *Berufkraut* zove se njih 7; ime *Blutkraut* nadijeva se njih 12 itd.“ (с. VII—VIII). — Ово је довољно објашњења за изнету претпоставку, а тиме се добија принципско образложење и за друге варијанте, као и за речи *prdača* и *prdlja* „*suvrst šljive*“ (по М. Ваљавцу). Овако мешане разне фонетске

форме и разна значења, приближили су се речи „*perdusija*“ > *prdosija*, која је овде већ наведена по Вуку Караџићу, али која је пре њега забележена у књизи Роберта Визиани.

Наведене психолошко-морфолошке контаминације могу се осветлити боље и допунити лексичким нијансама значења. За једну исту биљку постоје у више језика вишеструки а по значењу исти називи. Тако се *кpwавица* зове: *Johaniskraut* — *Saint Johns wort* — *herbe de Saint Jean* — *erba di San Giovanni*, *Jageteufel* — *chase-diable* — *caccia diavoli*, *Hartheu* — *hardhay*, па тако је и са називима који чувају врло старо значење кореново: *mille-pertuis* — *herbe aux piqûres*, *herbe à mille trous*, *mille bucci* и др. (упор. G. Hegl, о р. cit. В. V/1, S 527).

У целом овом таласастом психолошко-лингвистичком сплету појава имала су своју улогу и *мађиска* или *фолклористишка* значења, каква су данас нејасна без извесних изгубљених елемената било фолклора било црне мађије; али свакако је допуштено веровати да је и у овој групи било биљака које су сматране чаробњачким, вештичним, против-ђаволским, или уопште опасним, — као што показују називи *Herrgottsblut*, *Hexenkraut*, *Jageteufel* — *chasse-diable* — *caccia diavoli*. У овом сплету фонетских приближавања и семантичких укрштања јачала су значења која су била у вези са разним веровањима, легендама и другим обичајима, а тиме се фаворизирала значења блиска облику вулгарно-латинског *perdo*.

*

Семантичке вредности ових речи заслужују нарочиту пажњу, јер претстављају траг некадањих и новијих занимљивих гранања у вези са фонетским процесима, приближавања другим речима и везивања за њих по народној етимологији. У ономе крају у коме су извесне од ових речи ушле у наш језик да би се даље гранале и друге од њих изводиле; у крају у коме се јавила позајмица из илирско-далматског **për-* > **p^er-* > **p^ar-* > *p^rr-* > *p^rʃ-* пред сугласником, — те речи и оне од њих изведене нису потпуно изгубиле своје основно значење, али су га најбоље очувале у оно покрајини у којој се чувају и многи други архаизми, унети тамо од XV до краја XVII века, а то је Лика. У области у којима ова позајмица није морала првобитно бити позната пристизало је становништво пореклом из некадањих илирско-далматских области, из Старога Влаха и оближњих западних крајева, и ту се развила контаминација са речју која сама има вулгарно значење („*petere*“), па се такво значење у мањој или у већој мери преносило и на

речи изведене од прве — *ујрдéкаши*, *ујрдиши*, па и *јрдéкана*. — У приморским крајевима забележена реч *јрдéљ* може се доводити у везу са извесним особинама биљке *крвавице*, како се у многим крајевима зове; она може изазвати отварање крвних судова у носној слузокожи, и у много места деца се тиме забављају, а у Лесковцу, на пример, стављајући *крвавицу* у нос и гуркајући је шаком, говори се *јусши*, *крво*, *крвавицу* (у трохејском метру, са друге две стопе за терцу више). *Прдéљуска* и *јрдéљуснуши*, иако територијално ограничене речи, провинцијализми, — оне су, као и претходна, допрле до нашега доба и забележене, како је већ наведено, — а у значењу им је несумњиво очувана стара нијанса: значење опасности, нечега страшног, могућности да се неко упропасти „ударом“, „шамаром“, „приушком“, „ћушком“, — слично извесним изразима из читаве геме, као што су: *шљейнуши*, *шљаиши*, *љуснуши*, *звизнуши*, *ударити ња да се чеше иза уха*, *ојачиши*, *одаламиши*, *јришиши некоме ћушку*, *ударити јриушку*, *јриушиши*, *јрилейиши шамар*, *ударити шамарчину* — и сви ови изрази имају за задатак да опишу удар по лицу или иза врџа, по затиљку, као *санкцију* која ће бити опомена да се други пут не понови узрок због ког је примењен ударац, те се отуда каже и: *ударити га да добро ујамши* (да упамти сам ударац, а тиме и његов значај као санкције). Другу групу пак чинили би они изрази који значе „ударити страшно“, „опасно“, чак „опасно по живот“: *ударити ћушку да му се све окреће*, *ударити га да му искоче свици (свешлаци) на очи*, *ударити га да види све свеце* (као новија психолошка контаминација са претходним изразом), *ударити га да се окрене*, *ојасно га луйиши*, *јреснуши га да му мркне свесш*, *ударити га да јадне*, *јомериши му цименшу*, *јомериши му јаметш*, *сравниши га са земљом*, *ударити га да се више не дигне*, *ударити га ња да више не макне (да више не мрдне)*. На тај начин у време кад је Стули забележио оне речи, а можда и у доба Караџево, оне су још имале извесне везе са нијансом по значењу слабијом но у сплитском изразу *јошá у јрдéц*; у доба Караџево несумњиво је од њих већ био одвојен придев женскога рода у изразу *ошишло (јројало) у јрдину бару*. Значење опасности по опстанак, „пропадање“, налази се и данас у речи *јрдéкнуши*, како је наведена у речнику Ристића и Кангрге, али већ са нијансом пејоративног значења, у вези са извесним физиолошким последицама напора или психо-физиолошким последицама страха. — У жељи за игром речи понеки тумаче израз *јрдина бара* као израз

за „урин“, — али то је веома ново и свесно; израз *йройао у йрдину бару* је окамењен, лапидаран израз, безбојног значења.

У другим крајевима добила је извесног маха народна етимологија у речима *ујрдéкаши* — *йрдекàна*, и још већег у вези са гласовном структуром због контаминације: *йрдикàна*, а таква је у јачој мери изражена народна етимологија у дублету *йр̀дара*, као што је већ раније истакнуто, и у глаг. трпном придеву који се употребљава у наведеном провинцијализму; у лапидарном изразу *дйрден*. — Ово би се могло рећи и за реч *йр̀дбсија*, које нема у Стулијеву речнику, а која по Караџићу значи погрдно реч за рђав дуван, за пушчани прах, а са омаловажавањем служи и као израз за нешто без вредности, нешто што се презире — „*res parum valens*“, дакле „тричарија“. Ова реч некада је морала такође имати значење нечег опасног, јер се односила на пушчани прах, на оно чиме се убија, од чега се може „пропасти“, — а при томе не треба заборавити да се пушчани прах израђивао од сумпора, и да је мирис испалењеног пуњења оваквим барутом могао дати било потстрека, било подршке истакнутој народној етимологији; она се односила и на дуван, за који знамо да је забрањиван, да је постојала чак и смртна казна за пушаче, — да се због употребе дувана могло страдати, пропасти; од пејоративне нијансе *смрдљиви баруш*, није далеко *смрдљиви дуван*; *смрдљиви дуван* обично је *рђавог квалитетa*, па је лако било задржати се на значењу *йр̀ост*, а одатле је само један корак до нијансе „*res parum valens*“ „оно што је пропало па не вреди“ > „оно што не вреди много“ > „оно што не вреди“.

Сасвим је изгубљено старо значење у пословицама *Прди Мара за йудара* и *Прди мр̀шав на равни*. У ствари реч *йрди* у првом изразу имала је значење са иронијом „пропаде“, „црче“, као што има глагол *йогибох* (= умрећу) у стиху *Оф леле, леле, йогибох за шебе*, — дакле „Пропаде (= много мари) Мара (много је брига Мари) за онога који нема вредности“. Још старије, бесумње без ироније, значење било је у истој речи у другој изразу: „пропада (= труне) мртав на равни“, и Вук глаголу у тој реченици даје просто и јасно објашњење „*liegen*, јасео“, без ироније и без погрде. Известан врло слаби траг старог значења може се наслућивати и у именице *йр̀дачина*, употребљеној у пословици *Стар вук — йасја йр̀дачина* (упор. аром. *chirdăcinne*), али њен синоним *йошйр̀дица*, којом је Вук објашњава, као и глаголска именица *йр̀дачење*, *йошйр̀дивање*, „потсмевање“, нове су и једино

са пејоративним значењем: прва — „потсмех с поругом“, друга — „замлаћивање с потсмевањем“, „потсмевање с иронисањем“, а такву ниансу значења имају и глаголи *пошћрдивати се* „грубо се потсмевати“, па и *прдџити се* „шепурити се и тиме се правити смешан“.

Понегде се туђица овог етимолошког гранања ослонила и на реч „прдавац“, па је, на пример у Сарајеву, глагол *ујрдџавити се* добио значење „остати мален, недорастао“, и то с нијансом презира или бар са ниподаштавањем.

*

Осем изнетих података за географско распрострањење ових речи и за њихове семантичке односе могу бити од интереса речи као *ујрди* „убије“, израз *пошџ у јрдџ* и др. и за закључке о нијансама језичког супстрата вулгарно-латинских дијалеката на западној половини Балканског Полуострва. Док је у северном делу те области, у некадањој Далмацији, вулгарно-латинско *ѣr*, са вокалом јако редуцираним, дало *ѣr > r*, дотле је у јужнијем појасу, на некадањем терену македонско-аромунских дијалеката остало као *er* и сл., са умекшавањем претходнога *p* — **p'erd > *pierd* (cf. рум. *pierde*), одакле је настало **ѣrd* — са доцнијим нијансама данашњих аромунских говора *chardire*, *chirdeare*, *cherdeare*, *chirdută*, даље *chirdăciune* „perditio“, *schardire* „experdere“, *schiardire*, *schirdut* (*ĉirută*) (George Pascu, Dictionnaire étymologique macédonoroumain I, Les éléments latins et roumains, Јаџи 1925), и најновији дијалекатски облик без *d*—*kirutū* „изгубљен човек“, „нема гласа, угледа“, „пропао“ (cf. *ĉirutu-a*, part. perf. de *ĉerŭ*, Dicționar macedo-român de Stefan Mihaileanu, Bucuresci 1901). Са овим аромунским обликом вулгарно-латинскога *p'erd* у вези је и срп. *ћердаџи*, „упропашћивати“, „трошити без рачуна“, *поћердаџи*, *шћердаџи* „упропастити“, „потрошити нагло и без рачуна“, „потрошити улудо“, „слистити“, „спљискати“, „слупати“. Поред најобичнијег вида *ћердаџи* и изведених глагола *поћердаџи* (који Вук не наводи) и др., имамо и у старијим текстовима и у савременим дијалектима два перфективна глагола: један у две варијанте — *ћердисаџи* — *ћердосаџи* и други *ћордисаџи*. Пример из XVI века из романа о Александру, који се наводи у Рјечнику Југославенске академије, *No drugi того кјердосаџе*, има значење „погубити“; исто значење, „изгубити живот“, „уморити“, „упропастити“, имају и многи примери из

народних песама: *И вода вас ћердосала мушна, Па је вода ударила мушна / Те је њине косићу ћердосала, Која им је шјела ћердосала, Пак ме може море ћердосаши*, и у заклетви: *Тако ме море не ћердосало!*, а код Вука у истој формули *ћордисаши*: *Тако ме море не ћордисало!* — Данас у јекавским и екавским дијалектима се ови глаголи употребљавају, али са неједнаком ниансом у значењу. У дијалектима староштокавског типа *ће ше ћердосам* има значење опасности по живот, а у средњештокавском постоји само са префиксом *про-*, *проћердаја* — *проћердала* (Леск. и др.), па тако и у косовско-ресавском — *проћердаш* и у шумадијско-сремском — *прдћердаши*, и има значење које се односи на имање или новац. У Црној Гори, пак, имамо и прво значење, ма да у ограниченом виду, и друго значење а са извршеним диференцирањем: глагол *ћердосаши* значи само „погубити“, „уништити живот“, али је то ограничено на живину и домаћу стоку, на пример у клетви-узвику *йш, орај* (ораво) *ше ћерддсѧ*; а за имање употребљава се глагол *прдћердаши*, који као да је прекинуо етимолошку везу са претходним глаголом, на пример *проћердао све шшо му је ошац остдвиво*. У свима српским дијалектима имамо *д*, — значи да је у свима њима ова туђица одомаћена пре но што је *д* ишчезло у поменути аромунским говорима. Даље, у наведеним екавским областима имамо оно значење које је углавном исто као и у већини аромунских говора — „упропастити иметак“; такво је једино значење у шумадијско-сремском, и то *проћердаши*, а у Војводини је и та реч већ ређа. У косовско-метохијском дијалекту, по речнику Гл. Елезовића, *проћердаш* и *проћердал* значи само „потрошити“, на пример *Све шшо је имдо, проћердао је, а ћерддсаш* значи „изгубити“ — *Тѧ ми ћердоса шлу, и сад седѧм без рабдше*, „нестати“ — *Док се обрнеш, ћерддше се и не мдјеш га нѧћ*, но може имати и значење слично глаголу *проћердаши* — *ћерддсаше шолѧки мал шшо ги је од оца остдво*, — овде, дакле, између те две речи није потпуно прекинута етимолошка веза. У новоштокавско-екавским говорима, изгледа, ове речи биле би новије појаве но у црногорским дијалектима, где чувају своје релативно старије значење, обичније за оно доба када се ова позајмица вршила. Док су у новије доба ове речи уношене према Косову и ка долини Јужне Мораве, дотле су оне у један део Црне Горе могле бити унете раније, па одатле пренете у херцеговачке говоре; у црногорским говорима нема *ћордисаши*, већ само *ћердисаши* и *ћердосаши*, а из ових речи можда се могла

развили веза према речи *ћорда* „сабља“, те је контаминацијом могла настати реч *ћордисаши* „погубити“. Ове речи у црногорским говорима, уз још неке друге појаве, доказивале би утицаје српско-македонских говора на говоре црногорске, и то у релативно даљој историјској перспективи. — Најзад, с обзиром на дискусију о илирско-далматском *pěrd у нашем језику може бити од стварног значаја аром. *chirdǎcinne* „perditio“, јер би то као траг облика југозападно-вулгарно-латинске области на Балкану био паралелан облик оној речи која је унета у наш језик у области северозападно-вулгарно-латинској на Балкану, и добила облик *ірдачина*, — али потпуно изгубивши своје значење, осем трага у већ навођеној пословици *Стар вук — пасја ирдачина*: прво значење било је свакако „Стар вук — пасји плен, жртва, може пропасти од паса“, ма да је пас слабији од вука, — а тек за овим се, са потсмехом, чак и са сарказмом, развило значење „На старог вука пас ни главе на окреће“.

Међутим вулг.-лат. група *ir* при прелазу речи из аромунских дијалеката у дијалекте српскога језика третирана је као *ɟ*, а да је вокалски елеменат у њој морао бити отвореније боје доказ је у томе што данас у аромунском дијалекту Крушева и др. (пренетих из Москопоља, Јањине, Никопоља) имамо *er* — *ɟerkliu*. Појаву *e* у овом положају потврђују и други романски језици, како наводи Кертинг: тако према диминутиву *circūlūs* имамо итал. *cherchio*, верон. *zérkolo*, пров. *cercle-s*, фр. *cercle*, а само у шп. и порт. је *i*: *circulo*, међутим у рум. *ir* — *tirkol* (Mikl.). Мајер-Липке наводи и катал. *cercle*, фриул. *sercli*, енгад. *čierkal*, а затим *tserča* уз *tserčar* („weil der Flegel in der Luft einen Kreis beschreibt“). То *er* могло се третирати као *ir* > *er* > *ɟ* (истодобно са прелазом илирско-далматског *er* у срп. *ɟ*). Од словенског корена *trk-*, *trč-* образована је реч *шркало*, која се употребљава у великом броју наших дијалеката; поред стсл. *trǫkaljati* „wälzen“ (Mikl.), имамо буг. *trǫkolo*, а затим у многим дијалектима српскога језика: бројачком *шркало*, у скопско-црногорском и у тетовском говору *шркало*, „коло“, „точак“, у призренско-тимочком дијалекатском појасу, како наводи проф. А. Белић у студији Дијалекти источне и јужне Србије: *шрклаша* (с. 36), *шркаљам*, *шркаљај се* (с. 542), *шрколише* (с. 578); у косовско-метохијском *шркало* (Гл. Елезовић, Речник косовско-метохијског дијалекта). Али већ у севернијем делу косовско-ресавске дијалекатске области та реч није више у обичној употреби, а и Вук Караџић наводи *шркало* само као

реч употребљену у пословици *Изићи ће коло на шркало*, дакле као архаизам. Реч *шркало* губила се у оним говорима у којима се развила употреба речи *шочак* (од корена *шек-/шок-* — упор. *шошеци* „потрчи“, *шошецишће* „тркалиште“), а у најјужнијима изгледа да се нарочито добро очувала управо због наслањања на облик вулгарно-латинског типа, нарочито у време општебалканских старијих језичних процеса. За ово има три доказа. Прво, у говорима староштокавског типа, затим у великом широком појасу средњештокавских говора, у Сретечкој Жупи и у доста говора косовско-ресавске дијалекатске области налази се реч *црк* (воденичарски термин) поред често употребљаваног дублета *цркало*. Друго, у неким староштокавским говорима налазе се и речи *цркало* и *црковалесно*: у својој великој монографији о галичком дијалекту проф. А. Белић наводи речи *цркало* (с. 112, 113), *цркала* (с. 112), *цркалање* (с. 238), *цркалесџ* (с. 12) поред дублета *шркалес* (с. 80); слично томе дублете *шркало—цркало*, *шркала—цркала* забележио сам у крушевском говору мијачног типа, у неким поречким говорима, а у Крушеву и Кичеву *црковалесно*, док је у Тетову *шрковалесно*. У појединим говорима, тетовском и јужнијима, чује се и *чарк—чрк*, као дублетни облик (упор. тур. *čarkh* „точак“, персиског порекла). Паралелност у употреби облика *шркало—цркало* поучна је, и на основу тога као и на основу речи *црк* и могао сам изводити горњи закључак; али било би неопходно указати и на несумњиву везу прилога *црковалесно* са лат. *cinctumvallatus*, *circumvallo*, *circumvallum*, ма да нам посреднички облик није познат; али је у поменутиим дијалектима та реч интимно продрла у језично осећање, па је чак део *-валесно*, као нови фoрманс, пренет на основни део *шрк-*, те сам забележио у тетовском и у сретечком говору *шрковалесно*. — Овај прелаз *ir > ěr > er > r* могао би се сматрати по резултату паралелним процесу *ri > rĭ > re > r* у позајмици из грчкога језика *ῥῥκίῥα*, гр. *ροῦκίῥον*, и то несумњиво посредним путем, преко истог облика који је прешао и у албански *perkji* (Mikl).

У сев. балк. романском, илирско-далматском дијалекту морало је третирање групе *ěr* одговарати и замени групе *ǣr*, јер у нашим западним крајевима, напореџо са *ῥр. џ* из **pĕrd > *pǣrd*, налазимо реч *мрџин* и *мрџињ*. Ту реч забележио је Вук у облику *мрџињ*, а са значењем „кртичњак“, „мрављи умчићи“. У Рјечнику Југославенске академије налазимо *mṛgĭn*, са значењем „меџа“, „граница“, уз објашњење, по Миклошићу, да је „iz davnašnjega dalmatinsko-

romanskoga narječja, u kojemu se *g* ispred *i* izgovara kao *g*, a ne palatalno, kako je u današnjemu tal. jeziku, na pr. u riječi *margin* (kraj, rub) od lat. *margo*, gen *marginis*". Миклошић, по Вуку, даје и значења „maulwurfshügel“ и „ameisenhaufen“ поред „gränzhügel“, а као посредни облик претпоставља *mergiñ*. Поред ове речи налазе се са истим основним значењем дублетне форме *m̃rg̃ir*, коју је забележио Решетар, и *m̃rg̃it*, по Павлиновићу, — обадве свакако настале од изведених речи старог претсловенског супстратума. Уз њих у истом речнику имамо и *marginâš* „онај који се s kim граничи, међаши“, по Врчевићу, и најзад реч *m̃rg̃la* „krpica što se prišije na razdrtu čizmu“, — ма да се у речнику Југославенске академије њено порекло оставља као нејасно. — Реч *мр̃и̃н̃* морала је имати најстарије значење „ивица“, „руб“, па се то значење везало за празан, необрађен, узан гранични појас између две њиве; овако се специфично у великом делу Босне и Херцеговине назива граница између две њиве, и то нарочито ако су њиве на падини, па простори за њиве поравњени, а између две њиве је косо, под јаким углом, *мр̃и̃н̃*; у Високом познато је само *међа*, а у Тузли *бајер* — тур. *бајир*. По правилу *мр̃и̃н̃* је засејан травом, травник је — *коси* у *мр̃и̃њу*, и обично се ту напаса стока на одмору (у време пољског рада), — рећи ће се, на пример: *џасао краву у мр̃и̃ну*; чак ако *на мр̃и̃ну* трава не расте, онда се донесе бусење — *џобуса се мр̃и̃н̃*. — Употреба ове речи с тим значењем скоро се поклапа географски са данашњом употребом наведених речи посталих од вулг.-лат. **p̃rd*. Даље од тога језгра реч *мр̃и̃н̃* добила је значење „уздигнута, насута граница између две њиве“, „брешчић као граница“, а тек преко тога значења „брешчић као кртичњак“ и „брешчић као мравињак“, дакле „кртичњак“ и „мравињак“. Да је значење „међа“ било дуго времена главно значење, показује сама реч *мр̃и̃н̃аш*; реч *m̃rg̃la* могла је значити, према свом старом наставку (cf. *margëlla* „Rand“, W. Meyer-Lübke, Et. Wörterbuch), свакако „уска ивица“, „додато уско парче“, отуда „закрпа“, а показује, осем сливања вокалног елемента и *r* у *ḡ*, још и потпуну редукцију вокала иза акцентваног слога, као што је у истим крајевима имало на пр. у речи *ли̃с'ца* (лисица).

Овоме свођењу на исти резултат група *ѣr* и *ѡr* не противе се извесне општије тенденције извесних језикâ, јер према *ѣ* латинскога књижевног језика имамо *ę* (G. Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen I, 146), а у неким

севернијим италијанским дијалектима у групи *ar* пред сугласником *a* прелази у *e* (*Ibid.*, 221).

Примери као што су *pěrd-*, *čirc-*, *mārg-* нису усамљени. Уз анализу оваквих фонетских појава може се добити још шира подлога за разумевање праве фонетске природе и српскохрватскога *р* у епоси ових процеса романско-илирске и македо-аромунске језичке области, као у имену *Трџимир* и сл. Осем тога, ове појаве индиректно могу послужити као полазна тачка и за дискусију о другим сродним појавама нашега језика тога доба, нарочито о процесу изједначавања полугласника у највећем броју српскохрватских дијалеката.

*

Сама пословица о којој је овде било говора, по свом значењу, има везе: а) са старинским веровањем да сваки може бити грешан и да за сваки грех и за сваку погрешку мора доћи одмазда, а да одмазду неко мора извршити; б) са традицијом да кривац може прибећи под нечију заштиту, или у храм или на владаочев двор. Познати су народни изрази: *Наћи ће, Наћи ће од Бога, Стићиће га (Бог, кљетва, божја правда), Казниће га Бог, А од Бога, од старог крвника, Плашиће му Бог, Бог нека му плаши, у Бога је правда, Бог и божја правда*, и пословице: *Бог никој дужан не оставља, Бог не плаћа сваке субоше, Бог је спор али досиђжан, Зло рађење — гошово суђење, Ко другоме јаму копа — сам у њу пада, Ко за шуђом вуном пође — сам острижен кући дође*. — Одмазде мора бити; питање је само о томе: коме ће бити остављено да одмазду изврши! А прави пријатељ у невољи ће заклонити свога пријатеља. Отуда ће пријатељу прави пријатељ пожелети да му сам суди, да Бог пренесе право санкције на њега самога, а он ће стварно свом пријатељу пружити уточиште, „право азила“. Отуда ово не би ни била у правом смислу пословица, — то би пре био један гномички израз. — Ова вредност тога израза намеће се по чисто језичкој анализи, а мислим да је ни истакнути познаваоци нашег и упоредног фолклора и народне етике неће демантовати.

Миливој Павловић

3. — Хапшење д-ра Ватрослава Облака у Турској

(марта 1892 године)

Словеначки лингвиста д-р Ватрослав Облак (рођен 1864, † 16 априла 1896) пошао је у новембру 1891 у Турску да у крајевима Тракије проучава са етнографског и филолошког гледишта тамошње становништво. Са пасошем, издатим у Цељу 30 јула 1891 и са препоруком аустриског Министарства спољних послова од 21 авг. 1891 бр. 29577, упућеном свима аустриским конзулатима у балканским земљама, да га помогну у његовим студијама, дошао је Облак средином децембра 1891 у Солун и пријавио се тамошњем аустриском конзулу Мајеру. Преко месец и по дана остао је Облак у Солуну и тек почетком фебруара 1892 замоли конзула за посредовање да га солунски генерални гувернер Цихни паша препоручи мутесарифима од Сереса и Дrame. Гувернер се у први мах колебао, али на енергично инсистирање конзула даде најзад препоруке и Облак се 13 фебруара крене на пут.

За време боравка у Солуну упознао се Облак са солунским Бугарима, који га наговорише да иде у Повардарје и да испитује језик тамошњих Славена, те он, место да оде у Серес и Дramу, која је места означио као свој путни циљ и за која је добио дозволу и препоруку, пође уз Вардар. Ишао је од села до села и од попа до попа, те је свугде запиткивао о броју славенског становништва, о црквеним приликама и о односима према Турцима, обећавајући људима да ће се за њих заузети, ако им дође до невоље. Тако је радио и у селу Вардароси, на што га тамошње турске власти, извештене о његову поступању, затворе па после пошљу у Солун, заједно са свима ефектима и папирима које код њега нађоше. Између других докумената заплењене су и препоруке солунских Бугара на бугарске становнике у Вардароси и суседним селима.

Један слуга бугарског књижара у Солуну Самарјева извести 4 марта 1892 рано изјутра конзула Мајера да је Облак ухапшен у Вардароси и да је доведен у Солун. Пред подне тога дана појави се Облак у Аустриском конзулату и потврди вест да га је турска полиција ухапсила и довела у Солун, где је провео једну ноћ у затвору, али је мало пре пуштен у слободу, пошто

је обећао да ће се у два сата после подне јавити полицији ради саслушања.

Конзул га је питао, зашто је путовао уз Вардар, кад је као свој циљ назначио Серес и Дрину, а Облак се изговарао да је он околина Вардара сматрао као свој најближи циљ. Конзул одмах делегира свог драгомана Асеа да присуствује саслушању, на што полиција одгоди саслушање. Директор солунске полиције је показао драгомани Асеу у турском преводу препоруке солунских Бугара, нађених међу Облаковим папирима. На основу реферата директора полиције наредио је Цихни паша формалну истрагу и пре свега унакрсно саслушање двадесеторице Бугара из села Вардаросе.

Међу запленим Облаковим хартијама нађена је препорука гувернера, управљена у Серес, док је она за мутесарифа у Драму остала код Облака. Гувенер Цихни паша умоли конзула Мајера преко драгомана Асеа да му прибави и ову другу препоруку. Конзул одузме од Облака ову препоруку за Дрину, врати је ваљано и изрази жаљење што је Облак својим непромишљеним путовањем изазвао аферу, али га је правдао младошћу и неискуством и предложио је да полиција врати Облаку ефекте и папире, па ће он напустити Турску. Цихни паша пристаје на овај предлог и нареди полицији да не саслушава Облака и да му врати документе и ефекте, изузев неких писама и карата. Пошто је конзул објаснио Облаку да је немогуће добити за њега даљу дозволу за путовање у унутрашњост, напустио је овај 8 марта 1892 Солун и отпутовао је у Београд.

Турска полиција је утврдила да је Облак и за време првог боравка у Солуну и после изгнанства из Вардаросе посећивао солунског руског генералног конзула Јастребова. Ове посете Облакове дале су Турцима повода да у својој претераној ревности посумњају, да је Облак политички изасланик.

Извештаји аустриског солунског конзула Мајера о овом предмету чувају се у бечком Државном архиву у одељењу Konsulate, Salonichi. Према извештају од 9 марта 1892, послатом аустриском министру спољних послова графу Калноки-у, извршила је турска полиција у вези са овом афером претрагу код солунских Бугара и у бугарској гимназији и запленила је разне списе. Осим тога је турска полиција цитирала у Солун и саслушала око 20 бугарских сељака из Јеникје-а и између њих затворила Ставру Ђорђа, Костадина Димитрија, Димитрија Палигуро и Ђорђа

Сечмарди-а, а такође и солунске становнике Насту Стојанова и Кона Самарџијева, због веза са једним странцем који је правео сумњиве забелешке. На интервенцију енглеског и аустриског конзула пуштени су похапшени Бугари у слободу.

Хапшење Облака изазвало је велико огорчење против Турске у свима европским научним круговима. Облаков професор и заштитник д-р Ватрослав Јагић писао је 31 марта, 11, 12, 13 и 26 априла министру спољних послова графу Калноки-у и министру просвете барону Гаучу жучна писма и оштро је протествовао против поступка турске полиције, која је, у својој нетрпељивости према хришћанима, спречила и онемогућила студије једном талентованом научном раднику, који је био далеко од сваке политичке агитације.

Алекса Ивић

Из славистичког летописа

Јављају нам из Прага да је 22 априла 1937 год. Филозофски факултет Карлова универзитета, у заједници са Чешком академијом, Словенским институтом и Семинаром за словенску филологију Карлова универзитета прославио јубилеје двају слависта: Владимира Францева и Александра Колесе. Првога је поздравио М. Вејнгарт, проф. Карлова универзитета, а другога — Ј. Хорак, такође проф. Карлова универзитета.

Влад. Андрејевич Францев родио се 1867 г. у Новогоргијевску (у руској Пољској). Положио је докторат у Кијеву 1900 г., а 1902 г. постао је професор Варшавског универзитета (прво, ванредни, а 1907 г. редовни). Када је руска војска 1915 напустила Варшаву, онда ју је напустио и Францев, а доцније за време прерата напустио је и Русију; 1922 г. постао је проф. Карловог универзитета.

Францев се бавио специјално историјом славистике и различних културних установа код Словена, а тако исто њиховим узајамним везама (исп. његове Очерки по историји чешскога возрођења 1902, 386+71; Польское славяновѣдѣніе конца XVIII и первой четверти XIX ст. 1905, 491+CLXXII+10, Письма къ Вячеславу Ганкѣ изъ славянскихъ земель, 1905, XVI+11296+V; Korespondence Josefa Dobrovského, díl II, XXXVI+213; Литературное возрођење Славянъ западныхъ и южныхъ, 1913, 307; Korespondenci Pavla Josifa Šafaříka. I Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učenci (1825—1861), LXXXII+1085 и много других већих или мањих расправа у засебном издању или у часописима). Он је један од ретко поузданих испитивача, са изванредним познавањем свога предмета и свега што је са њим у вези.

Редакција Ј. Ф. срдечно поздравља г. јубилара и жели му да продужи свој успешан рад на корист славенске филологије.

А. Колеса родио се у Сопоту (1867 г.). После студирања на неколико универзитета постао је приватни доцент за украјински

језик и књижевност у Бечком универзитету (при катедри В. Јагића, 1895). Доцније је постао (1897) ванредним, а затим (1900) и редовним професором Лавовског универзитета. Од 1907 до 1918 г. био је посланик бечког Рајхсрата, а 1921 основао је у Бечу Слободни украјински универзитет, који је исте године премештен у Праг. Од 1926 год. он је контрактуални професор Карловог универзитета, од 1930 ванредни, а од 1935 — редовни.

Бавио се највише украјинском књижевношћу, старом и новом, народном и уметничком, нарочито, различним везама њеним са другим књижевностима.

Редакција Ј. Ф. срдечно поздравља г. јубилара.

Наша је наука претрпела и велике губитке, нарочито међу својим претставницима на страни.

19 јула умро је минхенски слависта проф. Ерих Бернекер у 63 г. живота. Био је ученик Лескина, Бругмана и Фортунатова. Први су му радови из области балтских језика (*Die preussische Sprache*, 1896, где је издао остатке од изумрлог пруског балтског дијалекта, са добрим граматичким прегледом), затим из словенских језика (*Wortfolge in den slavischen Sprachen*, 1900, врло прегледно излагање о реду речи у словенским језицима). Али најглавније му је дело, које му је одузимало све време, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* (1908—14, довршено само до речи тогъ), које претставља, иако не потпун и исцрпан словенски етимолошки речник (нарочито семантичка страна му је остала сасвим у сенци), оно свакако знатно поправљени и стављени на савремену научну основицу етимолошки речник Миклошићев. Из рата је Бернекер изашао сасвим сломљен, тако да после тога времена није више ни продужавао да издаје свој речник. Од 1920 год. био је узео, у заједници са О. Бромком, да издаје Јагићев *Archiv*, а издавао је и *Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher* (код Винтера), али су — због болести његове — оба научна предузећа ускоро престала.

Друга је жалост словенске филологије изазвана прераном смрћу Сигурда Агрела, шведског слависте (Универзитета у Лунду), који је подлегао операцији слепог црева (у 57 год. живота, 20-IV о. г.). Поред својих студија као *Slavisches Lautstudien* (1917), *Baltoslavische Lautstudien* (1919) и др., он се нарочито истакао проучавањем пољских перфективних глагола са префиксима (исп. прво на немачком *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim Zeitwort*, 1908, а затим и пољском *Przedrostki postaciowe czasowników*

polских, 1918, 622). Иако је ово дело подигло приличну буру када је изашло, у њему има несумњиво врло оштрих и добрих констатација које ће корисно послужити проучавању словенског глагола уопште.

29 марта о.г. умро је и Фридрих Лоренц (родо се 1870 у Мекленбургу) који се истакао познатом граматиком и речником словињског кашупског дијалекта (једног од врло архаичних пољских говора) и текстовима и студијама кашупских дијалеката и описа живота Кашуба уопште. Један од пољских одличних дијалектолога с правом вели за Лоренца, поред свих приговора који му се могу учинити, да је словенској науци дао најисцрпније проучене дијалекте. Он, као Немац, за тај циљ жртвовоа је цео живот свој.

Најзад треба да забележимо и смрт (1 јуна 1937 г.) проф. Софиског универзитета д-ра Љубомира Милетића. Милетић је био по пореклу Србин, али по васпитању и образовању Бугарин, и као што обично у таквим случајевима бива био је искључивији према свему српскоме од правих Бугара. Тиме се може објаснити много штошта у његовим делима. Имао је великих заслуга за развитак филологије код Бугара и за познавање бугарских дијалеката. У изношењу језичких особина, био је објективан и прецизан; али у објашњавању њихову — једностран. Он је творац т. зв. бугарске школе у испитивању наших македонских дијалеката — дијалеката источне и јужне Краљевине Србије. Родо се у Штипу 1/13 1863. Универзитет походио у Загребу и Прагу, а докторат добио у Загребу (са дисертацијом О члану у бугарском језику, 1889). Најглавнија су му дела: *Das Ostbulgarische* (Беч, 1903). *Die Rhodopenmundarten der bulgarischen Sprache* (1911). Велики списак његових радова (на број 386) наћи ће читалац у Зборнику у част проф. Љ. Милетића поводом седамдесетогодишњице од његова рођења (1863—1933), Софија, 1933, стр. IX—XXX.

Јубилеј проф. А. Белића

Прошле је године (1936) г. проф. А. Белић навршио 60 година живота, а 40 година свога научног рада. Тим поводом је 20 новембра (у 6:30 часова) ове (1937) године одржана у свечаној сали старе зграде Универзитета у Београду свечана седница.

Поред великог броја угледних личности овој свечаној седници присуствовао је изасланик Њ. В. Краља и Њ. Кр. В. Кнеза Намесника пуковник г. Дурбешић, изасланик Министра просвете г. Ђока Ковачевић, помоћник министра, многи чланови Српске краљевске академије, многи професори универзитета и изасланици многих друштава.

Пре отварања седнице изасланик Министра просвете г. Ђока Ковачевић предао је у име министра просвете г. Д. Магарашевића г. проф. А. Белићу орден Југословенске круне 1 степена. Затим је претседник Одбора за прославу четрдесетогодишњице научног рада г. проф. А. Белића г. проф. Владимир Ћоровић дао реч г. проф. Буријану који је прочитао поздравни говор ректора Београдског универзитета г. д-ра Драгослава Јовановића. — У име Српске краљевске академије г. проф. А. Белића поздравио је секретар Српске краљевске академије г. д-р Јован Радонић. — У име Филозофског факултета говорио је г. д-р Никола Поповић, декан Филозофског факултета. — У име одбора за прославу поздравио је слављеника г. д-р Влад. Р. Петковић и предао му „Зборник у част А. Белића“, који су г. проф. А. Белићу у почаст издали овом приликом његови ученици, пријатељи и поштоваоци. Затим су поздравили слављеника: д-р Радомир Алексић у име старијих ученика проф. А. Белића, г. Бранислав Ћирлић у име најмлађих ученика проф. Белића, г. д-р А. Погодин у име руских књижевника и Руског археолошког друштва, г. д-р Отакар Колман у име Друштва за словенску филологију у Прагу и г. д-р Драгољуб Павловић у име Друштва за српски језик и књижевност.

После свих поздрава узео је реч слављеник г. проф. А. Белић.

Исте вечери приређен је, од стране његових пријатеља, поштовалаца и ученика, банкет проф. А. Белићу у хотелу „Српски краљ“. Пријатно расположење које је владало код свих учесника овога банкета нарочито се увеличало када су читане многобројне честитке упућене г. проф. А. Белићу поводом овог његова славља.

Говор ректора Београдског универзитета г. д-ра Драгослава Јовановића:

Господин професор Александар Белић, у чију смо се част данас овде искупили, везан је за наш Универзитет још много интимније (и припада му много раније) него што се може наслутити из кратког и скромног позива на данашњу свечаност. У овој задужбини капетана Мише Анастасијевића, у којој су се некада налазиле све наше научне и просветне установе, био је Господин Професор Белић не само одличан учитељ него, некада, и одличан *ученик*. Под овим кровом дочекао је он, као ђак гимназије, своје прве тријумфе, и осетио прве ђачке радости после испуњених дужности; под овим кровом попео се он на катедру наше најважније националне науке; ту је одржао своју приступну академску беседу; ту је, најзад, пре пет година, изабран и за ректора. Под овим кровом развио је он свој обилни, плодни, неуморни и непрекидни научни и просветни рад, рад који је многострук по својој садржини, племенит по своме циљу, плодан по својим резултатима, тако да је скоро немогуће рећи да ли је Господин Професор Белић већи у теорији или у практичном раду; да ли нас је више обавезао као научни истраживач, или као организатор научног и школског рада или као неуморни иницијатор и извршилац толиких родољубивих и социјалних послова. Универзитет сматра за један део *свога* успеха што се цела ова неисцрпна активност створила и развила у његовој средини и мисли да је сасвим право да се то свечано прокламује баш у овоме дому, за који је уважени Господин Професор везао своју прву младост и цео свој плодни живот.

Господине Професоре,

Честитајући Вам, у име Београдског универзитета, данашњу јубиларну свечаност, ја Вам захваљујем на Вашем племенитом и неисказано плодном раду и топло желим да још много година, са младалачком енергијом каквом сте се увек одликовали, са оптимизмом који Вас никада није остављао, и са љубављу и оданошћу на којој ћемо Вам увек бити захвални, будете учитељ, вођа, светао пример и садањем поколењу и поколењима која долазе.

Говор којим је секретар Академије г. Јов. Радонић у име С. К. Академије поздравио г. проф. А. Белића на овој прослави штампан је у Годишњаку С. К. Академије XLVII (1937), стр. 318—328.

Говор декана Филозофског факултета г. д-ра Николе Поповића:

Госпође и Господо!

Наука је утврдила да се савремено човечанство састоји из две врсте народа: из културних и примитивних или тако званих природних народа, и да између ове две врсте народа постоје ове две разлике: прво, што примитивни народи немају ни у којој области свога духовног живота великих личности; иако имају уметности, они немају великих уметника, премда имају религије, ипак немају великих религиозних генија, имају државе, али немају великих

државника итд. И друга разлика која одваја ове две врсте народа састоји се у томе, што примитивни народи немају науке, нити је могу имати, пошто немају великих личности, јер од свих облика духовнога живота једино наука не може бити производ колективне народне душе, већ јесте и може бити само и једино резултат истрајности и смишљености умнога рада изванредно обдарених особа.

Према томе, када у овим свечаним тренуцима прослављамо једнога нашега заслужнога научара, онда ми тиме не само одајемо заслужено признање и захвалност једној личности већ уједно истичемо право нашега народа да се стави уједно са осталим културним народима савремене Европе, и да га као таквог сваки, било пријатељ или непријатељ, мора признати и поштовати. То наше право које су нам оспоравали наши непријатељи само онда када им је било потребно да пред форумом културнога човечанства правдају своје атентате на политичку самосталност наше државе, потврђује цела наша историја, а нарочито наша новија историја од обнове српске државе под Карађорђеом и Милошем па до данас. Још у првим деценијама прошлога столећа, када је српска држава добила извесну политичку самосталност наши умни радници тога времена осетили су и јасно изразили потребу за вишим духовним животом. Наша историја тога времена казује нам да су образованије класе српскога народа око Вука Караџића захтевале од меродавних фактора да помажу књижевнике, да дижу школе и „алтаре музам“, те да се „сви путеви у Србији наукама отворе“, тако да и Србија добије „своје Солоне, Ликурге, Демостене, Аристотеле, Страбоне, Омуре, Виргиле, Цицероне и проче“.

У овим речима наша је израза једна реална потреба, која је као таква била потпуно задовољена у току прошлога столећа. Већ први поглед који бацимо на нашу политичку и културну историју тога времена показује нам да су се у свима областима нашега духовнога живота јављале изванредне личности које, по природи својих личних способности и по вредности својих дела, могу стати упоредо са великанима других културних народа. Ако узмемо да је у малопре наведеним речима Аристотело узет као симбол оснивача науке, онда можемо с пуним правом рећи да Српски народ има својих Аристотела у најпунијем смислу те речи, а то су Вук Караџић, Панчић, Даничић, Јован Цвијић и други.

Госпође и Господо,

У току свога четрдесетогодишњег научног рада, од 1897 па до 1937, наш данашњи слављеник, професор Александар Белић објавио је око три стотине и шеснаест научних радова. Многе од ових његових радова позвани стручњаци оценили су као научне вредности од епохалнога значаја. Већ тим и таквим својим досадашњим научним радом професор Белић је заслужио да стане у ред оних наших малопре набројаних великана, који као такви чине част нашој науци и понос су нашега целокупнога народа. И, заиста, професор Белић је од најпозванијих фактора и признат као велики научар, а то признање нашло је свога најлепшег израза у томе што је изабран за члана највиших не само домаћих већ и многих страних научних институција: члан Српске краљевске академије, чији је сада и претседник, члан Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу, члан Знанственог друштва за хуманистичке веде у Љубљани; професор Белић је још 1910 изабран за

члана-дописника Императорске академије наука у Петрограду, од 10 јула 1920 он је инострани члан Чешке академије наука; 10 августа 1923 постао је редован инострани члан Пољске академије наука, од 8 јануара 1930 он је инострани члан Краљевске чешке сполечности наука, од 28 марта 1925 он је прави члан Филолошке секције Научног товариства имени Шевченка.

Али професор Белић није се у свом духовном делању ограничио искључиво само на науку. Наоружан великим знањем, он је често вршио важне национално-политичке мисије; према потреби он се у критичним данима нашега политичкога живота ватрено и са успехом борио са пером у руци за наша национална права и интересе. Поред тога ми професора Белића видимо на челу многих хуманих друштава: као претседника Задужбине Илије Коларца, као претседника Државне комисије за помоћ Русима избеглицама итд. И ова страна делатности професора Белића нашла је своје заслужно признање, о чему сведоче многобројна одличја која су му у току његова напорнога и успешнога рада подарена: носилац Карађорђевог звезде IV и III степена, Св. Саве III, II и I реда; он је одликован још и Великим крстом Руског црвеног крста, Белим лавом III реда, Легијом части официрског реда; године 1934, 24 октобра, добио је одликовање Polonia restituta II реда.

Госпође и Господо,

Заслуге оваквога научног и културног радника као што је професор Белић дају пуно право декану Филозофског факултета да са поносом истакне да је он члан Филозофског факултета, и да је као такав и нашој школи учинио исто тако велике услуге каквима је задужио нашу науку. Не само данашња већ и многа ранија поколења студената нашега Факултета гледају са захвалношћу и дивљењем на свога учитеља, који им је у својим предавањима уливао љубав према науци и јачао осећаје дужности према њиховоме народу и њиховој отаџбини.

Свестан свих ових заслуга нашега слављеника, професора Белића, ја сматрам за особиту срећу што ми је пала у дужност та особита част да могу овом приликом дати виднога израза осећајима радости, дивљења и поноса који поводом ове прославе обузимају не само све моје колеге, чланове Савета Филозофског факултета, већ и све студенте нашега Филозофског факултета. И лично обузет тим осећајима, ја у име свих чланова Савета Филозофског факултета и свих наших студената изражавам нашу искрену жељу:

Нека нам живи професор Александар Белић! дуго и срећно! на корист наше науке, наше школе и наше отаџбине, а на понос и част нашега народа, нашега Универзитета и нашега Филозофског факултета!

Говор г. проф. Владе Петковића:

Неко је рекао: Живот је само један тренутак између две вечности. Преведено на језик симбола то би могло гласити: Живот је река која истиче из бесконачнога извора и крчећи себи пут излива се у бескрајни океан вечности. Људе овде на земљи ништа тако не интересује као временски ток живота и они су измислили нарочиту меру за њ и овој мери дали су вулгарно име: година. Са нарочитим задовољством и са беспримерном ревнишћу они

одмеравају број година и свакога су тренутка спремни да нас потсете, колико смо од прошлости већ пребродили. Нас, драги колега, који смо се одлучили да Вас у овоме свечаноме тренутку поздравимо, најмање је водила прозачна мисао да објавимо, колико се пута до данас сунце родило и колико је пута зашло изнад реке Вашег живота. Да ли смо ми и могли на то да мислимо, будући заблеснути сјајем бујнога пролећнога пејзажа, којим су окићене обале реке Вашег живота и у коме се све непрекидно облачи у цвет и непрекидно даје све нове и нове плодове; у коме се не осећа дах земље, већ се дише у чистом етеру и у коме човек добија илузију да живи не са људима већ са боговима. У једној величанственој визији пред нашим погледима се у овоме раскошном пејзажу указује једно светилиште, на коме стоји урезано Ваше име. Пред олтар овога светилишта Ваше колеге, Ваши пријатељи, поштоваоци и ученици подносе у облику једнога Зборника своје приносе, плодове онога духа који прожима свеколику научну делатност Вашу.

Од многобројних заслуга Ваших, које су предговорници тако рељефно истакли, мени је једна нарочито прирасла за срце. Ви сте отворили ризницу Вашег плоднога талента и као анђео чувар бдели сте над чистотом нашега језика, исповедајући светињу оних „речи које су понављала толика поколења, пошто су их узабрала из уста својих прадедова и својих мајки, а после видела, како оне понова цветају са ружичастих усана деце“.

Молим Вас, драги колега, да као знак захвалности за све оно што сте нам до данас дали и као успомену на Ваше колеге, поштоваоце и ученике изволите примити овај Зборник. На њему би могла стајати исписана посвета: Првосвештенику науке; Неуморном витезу рада; Сејачу узвишених мисли и лепоте. Ну све ово већ се садржи само у две речи: Александру Белићу.

Говор д-ра Радомира Алексића :

Господине Професоре и драги учитељу !

Умољен и овлашћен од својих другова, ваших ученика, старијих и млађих, да за данашње славље изнесем објективно и тачно податке о Вашем раду, да би непосвећени у нашу науку добили о њему извесну претставу, ја Вас молим да верујете да је од мене далеко идеја да се ја упуштам у оцену Вашег рада. О њему је већ у савременој науци створено мишљење које се огледа у толиким признањима која су Вам учињена од многобројних академија и учених друштава.

Госпође и Господо,

Рођен 2 августа 1876 год., у Београду, од оца Јована Белића и мајке Емилије Кокановић, проф. Белић је већ од ране младости показивао особите способности. По свршеној нижој теразиској гимназији, у којој је био за четири године најбољи ђак, свршио је више разреде у 1^{вој} београдској гимназији, из које је, заједно са Браниславом Петронијевићем, Момчилом Нинчићем и другима изашао као један од најбољих ђака. На сликама из тога времена он је слабуњав дечак који никако није обећавао онај снажни научни полет који се у њему убрзо развио. Љубомир Стојановић, када је проф. Белић био у првој години Велике школе, по казивању савременика, доводио је на

испит своје пријатеље да га чују кад одговара, толико је он запазио у њему смисла за најтежа питања о којима је предавао. Али проф. Белићу је требало више простора, више научне могућности да утоли свој научни интерес који се у њему бујно развио већ у првој години Велике школе. Он одлази, прво, будући сам сиромашно стања, свом ујаку Кокановићу у Одесу, и тамо се толико истиче да га запажају сви професори и хоће да га задрже за свој Универзитет; али добивши од наше државе помоћ, он одлази највећим корифејима руске лингвистичке науке у Москву — Фортунатову и Коршу, и постаје за две године не само један од најбољих ученика њихових него и њихов љубимац. Али отаџбина га је звала к себи. Убрзо постаје доцент, али тражи неотступно да попуни своје студије у Немачкој и одлази на годину дана у Лајпциг, жариште тадашње лингвистике у Немачкој. До тога времена, међу осталим мањим стварима, израдио је две расправе у издањима Руске академије, од којих је једна, о старословенском језику, била веома добро оцењена у европској научној литератури. Кад је дошао у Лајпциг — код А. Лескина, К. Бругмана, Виндиша и Сиверса, проф. Белић је узео за дисертацију један предмет из нове области за њега — из науке о грађењу речи. Карло Бругман, један од вођа тадашње целокупне лингвистике, у свом је Grundriss-у наштампао да Белићеви резултати бацају светлост на многа питања и других језика.

Кад је дошао у отаџбину, проф. Белићу је ваљало да прво тачно утврди, шта све улази у обим српскохрватскога језика, да би се знало шта има да обухвати наша наука као свој предмет, да ли сва три дијалекта, и штокавски, и чакавски и кајкавски или само неке од њих. И он се сада сав бацио на испитивање дијалеката. Из ове области он је дао читав низ дела и расправа: *Дијалектне источне и јужне Србије* (1905), *Дијалектолошку карћу српскога језика* (на руском, 1906 г.), *О српским или хрватским дијалектима* (Глас СКАкадемије LXXVIII, 1908 г.), *Замѣтки по чакавским говорамъ* (1909) — који су послужили целој индоевропској науци за проучавање извесних питања. У исто време почео је интензивно да проучава историју нашег језика, којој је била посвећена велика расправа проф. Белића у Москви, али је остала у рукопису; она је рађена на основу оригиналних српских старих рукописа Румјанцовског музеја. Из ове области потичу и друге расправе његове из овог времена: *Прилози историји словенских језика* (Глас LXII, 1901), *Подвижњя гласњя въ сербскомъ языкѣ* (1903) и др. Он је спремао да изда и историју гласова и облика нашег језика у то време, када га је и Јагић позвао да штампа историју нашега језика од 12—15 века у великој Енциклопедији словенске филологије. Али је тај цео његов рад грубо прекинут ратом. За време ратова проф. Белић је узео активног учешћа у пропаганди за нашу ствар. Год. 1913 издао је, на руском и на српском језику, књигу *Срби и Бугари у балканском и међусобном рају*. За време светског рата био је у Русији, а затим у Француској, где је као претседник Југословенске лиге, преко часописа *La Patrie Serbe*, *La Revue yougoslave* и др., много писао о правичном решењу нашег националног питања. Год. 1915 издао је у Нишу књигу *Србија и јужнословенско њишање* (штампано као рукопис), а г. 1919 издао је у Паризу велику књигу *La Macédoine*. После рата он је извршио потпуну ревизију својих дотадашњих учења о историји нашег језика и додао је два нова одељка, потпуно оригинална и на сасвим новој основици израђена — синтаксу и науку о грађењу речи. Радећи на целокупном испи-

тивању нашег језика, он улази и у теориска питања о лингвистичком систему и саставу свих словенских језика. Да поменем само ове његове студије: велику синтаксичко-морфолошку студију: *О двојини у словенским језицима* (1932), *Словенски инјуктив у вези са постојанком словенског глаголског вида* (Глас СКАкадемије CLVIII, 1932 г.), *О значају њилога (адверба) за језичку систему индоевропских језика* (Глас СКАкадемије CLVI, 1933), *Постојанак прасловенске глаголске системе* (Глас СКАкадемије CLXIV, 1935), *Граница слога и састав речи у српскохрватском језику* (Глас CLVI, 1933) и др.

Од расправа издатих првих година после рата навелу само ове:

Најмлађа (шрећ) промена задњонейчаних суглзника (ЈФилолог II, 1921), *Српскохрватске гласовне групе -jt-, -jd- и прасловенско -kti-, -zti и hti* (ЈФилолог II, 1921), *Прилози историји словенских језика* (ЈФилолог IV, 1924), *О постојанку српскохрватских глаголских облика „чећу“, „ћу“* (Глас СКАкадемије CXII, 1924), *О ујошреби времена у српскохрватском језику* (ЈФилолог VI, 1926), *О синтаксичком индиктиву и „релативу“* (у Зборнику Јана Розвадовског, 1923). Продужио је да ради и на дијалектологији нашој, проналазећи говоре о којима се дотада није ништа знало, дајући ново схватање о хрватском кајкавском дијалекту и, што је нарочито драгоцено, о чакавским хрватским дијалектима (*О основној чакавској акцентуацији*. Глас СКАкадемије CLXVIII, 1935 г.) и дијалектима Македоније (*Галшки дијалекат*, 1935). Ја сам нарочито прећутао раније радове проф. Белића о словенској акцентологији. Белић је ту на основу својих испитивања која је вршио на терену чакавских дијалеката, а нарочито каставског говора, утврдио нову прасловенску акцентатску систему, која се у науци зове Белићевим законом и која је, изложена у *Акцентнајским сјудијама* од 1914 год., покренула целу литературу у европској науци. Колика је ту заслуга проф. Белића, види се из тога што су Антоан Меје и Андре Вајан у своме делу *Le slave commun*, а у закључку великог одељка о словенској акцентуацији и свима многобројним учењима о развитку словенских акцената, поменули само два имена од можда стотине: славнога Фердинанда де-Сосира и проф. Белића. Тим питањем посвећене су и многе доцније расправе проф. Белића.

За време од 1921 до 1937 год, проф. Белићу је пошло за руком да уради ове три ствари: да до краја изради историску синтаксу нашега језика, нарочито оригиналну у целој партији о глаголу и реченици, друго — да у сасвим новој обради изнесе науку о грађењу речи и треће, да постави основе своје лингвистике. Међу ове радове ја не убрајам историју дијалеката, историју књижевног језика и оцену извора за проучавање нашег језика које је он наменио као увод у историју српскохрватског језика. Кад се има на уму да је он прешао све проблеме историје гласова и развика облика, у првој епоси свога рада, до 1921 год., онда ћемо у овом делу проф. Белића, које се делимиче налази у предавањима његовим, а делимиче у штампаним радовима, имати потпуну претставу о нашем језику. Једнога дана кад то дело изађе и кад га испоредимо са *Историјом облика, Основама и Коренима* Даничићевим, онда ће се тек добити јасна слика о свој многостручности и свим научним напорима проф. Белића. Уједно, мало поређење биланса његових радова од 1921 објављених у првом Зборнику и овога који је објављен у данашњем Зборнику: у библиографији од 1921 г. наведено је 81 рад његов, а у библиографији од 1937 — 316 радова, којима треба додати

дела која је он сам уредио или где је био један од главних уредника: 15 великих књига *Јужнословенског филолога* (свака од 300 и више страна), 5 књ. *Нашег језика* (у 100 штампаних табака), 15 књ. *Годишњака СКАкадемије*, 5 књ. *Средњошколске терминологије и номенклашуре*, 7 књ. *Дијалектолошког зборника* и 4 књ. које треба да изађу поводом 50-ице СКАкадемије. Ако се и узме да је неких од ових издања проф. Белић био само уредник или само сауредник, ипак је свјско од њих излазило у духовној редакцији његовој и тражило много његова напора да се докраја доведе.

Али и све то није било довољно за проф. Белића. Он је сматрао да познавање књижевног језика нашег и у школи нашој — средњој, стручној и на Универзитету мора чинити целину. Отуда код њега толико интересовање за Вука и Вуков рад којему је посветио велики број расправа, у којим је увек давао нове погледе о њему или о приликама које су Вуков рад пратиле. Из тога је круга интересовања и *Правопис српскохрватског књижевног језика*, у којем су освежени Вукови принципи и многа застрањивања која су се у току времена појављивала — враћена на прави пут; из тога су круга рада и његове граматике за средњу школу.

Он је увек мислио, и то је често објављивао у својим популарним чланцима, да је потребно да се из основа измени настава матерњег језика у средњој школи и стави на емпириску основицу: да ученици сами на свом језику познају и особине нашег језика и да помоћу свога матерњег језика могу разумети и систему свих других књижевних језика. Својом новином, граматике које је он написао подигле су грају, али тако бива увек кад се уносе нове ствари.

* *

Ако немам права на крају овог кратког нацрта да дајем свој суд о проф. Белићу научнику, ја морам да кажем о проф. Белићу учитељу, под руководством којег сам имао срећу да радим многе године. — Ја мислим да нећу претерати ако кажем да се предавања са више јасности и сугестивности замислити не могу; да се вежбања са више предавања целог себе својој аудиторiji не могу наћи ни у нашој школи ни другде, и најзад, да је тешко наћи да је правичност учитељева са благошћу и разумевањем својих ученика и њихових незгода била сједињена у једном човеку као што је овде случај.

* *

Зато Вас, Господине Професоре, молим да од свих нас, и старијих и млађих, примите најдубљу захвалност на сталном вођењу кроз све тешкоће које наша наука претставља и које сте Ви, као магиском руком, уклањали са нашег пута. Наша ће највећа срећа и задовољство бити, ако се својим радом покажемо достојни и најмање свога великог учитеља.

Говор г. д-ра Отакара Колмана:

Dámy a pánové!

Vážený pane profesore!

Společnost pro slovanský jazykozpyt při starobylé Karlově universitě v Praze pověřila mě jakožto svého člena čestným a radostným úkolem, abych Vás při dnešní slavnostní a významné příležitosti pozdravil co nejsrdečněji a abych Vám tlumočil upřímná přání všeho dobrého do další dráhy Vašeho života, vyplněného neúnavnou vědeckou prací a okrášleného skvělými vědeckými úspěchy.

Уважени Господине Професоре!

Средина у чије име ја данас говорим, није Вам непозната. Чешће пута сте Ви долазили у Праг, чешће пута сте били гост стародревнога Карлова универзитета и Словенског института у Прагу, и увек сте нам били драг гост који се дочекује раширених руку и са искреном срдачношћу.

У Прагу сте одржали већ читав низ предавања. Она Ваша предавања значила су увек празник не само за стручњаке филологе или лингвисте, којима је Ваш проницљив дух својом луцидношћу отварао нове видике у области њихова рада, већ и за све оне моје сународнике који са топлим интересом и са пуно љубави прате сваки откуцај научног, културног и уопште духовног живота у братској и нама свима драгој Југославији.

Приликом ове значајне и свечане згоде слободан сам, уважени Господине Професоре, да будем тумач срдачних поздрава и топле жеље сваког добра, које Вам из искреног срца шаље онај Праг који је поносан што Вас је могао упознати и срећан што Вас може убрајати у своје добре пријатеље, онај Праг који зна да цени кад је ко читав свој живот и све своје најлепше особине посветио неуморноме раду у корист науке и своје нације, онај Праг који у Вама поштује научника светскога гласа, онај Праг који Вам се диви, а који Вас уједно и воли и као сина братског српског народа и као човека.

Говор г. проф. Драгољуба Павловића:

Друштво за српски језик и књижевност, са својим органом *Прилози за књижевност, језик историју и фолклор*, које имам част да заступам, срдачно поздравља прославу четрдесетогодишњице Вашег научног рада. Наше Друштво и овога пута с поносом истиче да сте Ви били један од тројице његових оснивача и да сте му — баш у тренутку када је то њему било најпотребније — пружили своју драгоцену сарадњу. Ценећи, дакле, у Вама не само признатога научника, него и свог заслужног оснивача и сарадника, Друштво за српски језик и књижевност придружује се свесрдно општем признању које се данас одаје Вашем научном и наставничком раду, желећи Вам да тај рад наставите и даље са истом енергијом и истим успехом.

Говор г. проф. А. Белића:

Господине Изасланиче Њ. В. Краља и Њ. Кр. В. Кнеза Намесника,

Господине Министре,

Госпође и Господо,

Ви ћете ми веровати да тешкога срца устајем данас да говорим, толико ме узбуђује све што видим и чујем. Ја сам дубоко тронут овим одушевљеним скупом, који је сјединила иста или слична мисао и слични осећај. Мисао иде оној науци којој сви служимо, стални или нестални становници овог дома, — која је била предмет мојих испитивања и сталних брига и која је посвећена нашем језику, у којем је све биће наше и сва душа наша; а пријатељска осећања овога скупа иду данас смерном служитељу њеном, који је сматрао да у служби науци и школи врши само своју дужност... Она ме толико дирају да се бојим да нећу наћи довољно речи или правих речи да им се достојно одужим....

Моја најдубља захвалност иде пре свега: Нашем узвишеном Краљу Њ. В. Петру II, Који је, вођен истим осећајима, послао свога изасланика на овај скуп; Њ. Кр. Височанству Кнезу Намеснику Павлу, Који ми је послао честитку која ме је дубоко тронула, а заједно са Господом Краљевским Намесницима удостојио и високог одликовања; затим одмах — Господину Министру просвете који је својим духовним учешћем преко свога изасланика г. Ђоке Ковачевића и предајом високог одликовања показао, колико непосредно и дубоко учествује у нашем просветном животу; — Г. Г. Заменику Ректора, Г. Секретару С. К. Академије, Г. Декану Фил. факултета и г. Влад. Р. Петковићу који су својим топлим и лепим говорима увеличали ову свечаност; — својем ученику г. Р. Алексићу, у чијим се осећајима према себи никад варао нисам, и осталој г. г. говорницима: г. г. Погодину, Драгољубу Павловићу, Колману и Ђирлићу који су дали израза својим осећајима који су ме дубоко тронули.

Свима — моја најдубља захвалност.

Али највише се дотакао мојих најинтимнијих и најдубљих осећаја овај Зборник научних радова, везан за моје име, који ће генерације стручњака и научника потсећати на данашњи дан, а који ми је — у овој скупоченој опреми, којом се с правом наша штампарска и књиговезачка уметност подичити могу — пре неколико тренутака, у почетку ове свечаности, предао онако речито г. Влад. Р. Петковић у име Приређивачког одбора. :

Он ме збуњује и знацима пажње који су ми упућени са тако многобројних и различитих страна; и ја не знам са кога краја да отпочнем своју захвалност.

Па ипак отпочећу са изразима моје најискреније захвалности — г-ну Богдану Поповићу, једном од ветерана наше науке, којега увршћујем међу своје драге професоре из онога времена када сам био студент Велике школе; његов прилог побудио је у мени цео низ сећања на његово увек пријатељско и срдечно држање према мени.

Одмах затим хитам да искажем сву дубоку захвалност своју, помешану са осећајима најнежнијег пријатељства, своје другу из давне прошлости, са универзитетских клупа у Одеси и Москви, Степану Михаиловићу Куљбакину, чије је непоштено пријатељство према мени, његовом старом другу, играло свакако и једну од главних улога у опремању и данашњег дана и овог Зборника.

Иако би по заслуги око овог Зборника и око ове свечаности требало да наведем на првом месту име онога чијем заузимању и чијој бризи као претседника Одбора за овај јубилеј и за овај Зборник имам да захвалим на овом изванредном дару, који ће послужити са коришћу нашој науци, ја мислим да ће његова љубав и његово поштовање оних које сам пре њега навео, — опростити ово мало отступање. Нека је срдачна хвала целом Приређивачком одбору, а нарочито његовом претседнику драгом колеги г. Владирићу Ђорђевићу на свима знацима пажње и поштовања које он није престајао да указује своје старијем другу од студентске клупе до данашњег дана,

Својом оданошћу и својом пажњом необично су ме дирнуле моје колеге са Универзитета и других школа у Београду: г. Јован Ердељановић, са којим ме везује стара дружба, г. г. Влад. Р. Петковић, Александар Љвович Погодин, мој стари пријатељ из Русије, Веселин Чајкановић, Радосав Грујић, доскора проф. Фил. факултета у Скопљу, Васиљ Поповић, Драгутин Костић, проф. Војне академије и мој друг из младости, Милан Будимир, Станко Шкерљ, Бранко Милетић, Еберхарт Тангл, Отокар Колман и Влад. Мошин.

Нарочито ме радује што међу онима којима дугујем своју захвалност могу да забележим и декана Скопског факултета г. Миту Костића и свог драгог ученика, проф. истог Факултета г. Миливоја Павловића.

Али својим многобројним учешћем у Зборнику обавезали су ме особито претставници Загребачког универзитета које имам част да убрајам не од јуче међу своје одличне пријатеље: г. Милан Решетар, ветеран наше науке, Стјепан Ившић, Петар Скок и Фран Илешић; затим г. Ђура Шкарић, унив. доцент, лектор Влад. Розов и проф. гимн. у Загребу Ст. Живковић.

Тако исто побуђују у мени осећаје искрене захвалности г. Фран Рамовш, професор Љубљанског универзитета, са којим ме везује многогодишње ничим непомућено пријатељство, и г. Фран. Гривец, проф. Унив. у Љубљани.

Прелазећи на колеге других словенских универзитета који су својим прилозима обогатили овај Зборник, морам на првом месту поменути многозаслужног слависту и Нестора савремених славистичких студија, председника Словенског института у Прагу и б. проф. Карлова универзитета г-на Матеју Мурка, који никад није заборавио свога млађег колегу и поштоваоца, са ким га везује стално пријатељство од преко тридесет година. Затим морам са искреном захвалношћу поменути: г. Станислава Шобера, проф. Варшавског универзитета, г. Јевгенија Љацког, проф. Карлова универзитета у Прагу, г-на Хенриха Улашина, проф. Познањског универзитета, г. Тадеуша Лер-Сплавинског, проф. Јагелонског унив. у Кракову и младе пољске стручњаке на Краковском универзитету: Мјечислава Малецког, Тадеуша Милевског и Станислава Роспонда; г. Јозефа Пату, проф. Карлова универзитета у Прагу, и г. Романа Јакопсона, проф. Масарикова универзитета у Брну.

Моја захвалност иде затим колегама и пријатељима светских универзитета и високих школа:

г. Андре Мазону, проф. Collège de France у Паризу, и моме драгом ученику и колеги г. Андре Вајану, проф. Школе живих језика у Паризу;

г. Максу Фасмеру, проф. Берлинског универзитета, и г. Паулу Дилсу, проф. Универзитета у Бреслави;

г. Николи Ван-Вејку, проф. Унив. у Лајдену у Холандији, и г. Жаку Ван-Гинекену, проф. Универзитета у Нимегену, опет у Холандији;

г. Вигу Брендалу, проф. Унив. у Копенхагену у Данској, и г. Лују Хјелмслеву, проф. Унив. у Архусу, опет у Данској;

Кнезу Николи Трубецкоме, проф. Бечког универзитета, и г. Сергеју Карцевском, доценту Женевског универзитета;

г. Матеји Бартолију, ветерану талијанске лингвистике, и проф. Универзитета у Турину, и Ђовану Алесију, проф. Унив. у Трсту;

г. Јос. Ј. Миколи, проф. Унив. у Хелсинкфурсу у Финској, и г. Илији Барбулеску, проф. Унив. у Јашу у Румунији.

Да искажем напоследку своју искрену захвалност онима који су ми најближи и који су често делили са мном и добро и зло око уређивања Јужнословенског филолога и Нашег језика: г. г. д-ру Радомиру Алексићу, д-ру Данилу Вушовићу и д-ру Радосаву Бошковићу, а за њима: Глиши Елезовићу, Д-ру Милошу Московљевићу, Јовану Вуковићу, д-ру Мих. Стефановићу и Мати Храсту.

Нека је свима срдачна и дубока хвала!

Али после ових захвалности имам да изречем и једну захвалност нарочите врсте: издавачу овог Зборника, г-ну Владимиру Анђелковићу, сопственику „Младе Србије“, који из љубави према науци и нашој књижи, није жалио материјалних средстава да ово скупоцено издање о своје трошку изда, ни труда да га технички овако културно и зналачки опреми.

Ово је по други пут како ме пријатељи и ученици моји чине достојним научног Зборника, везаног за моје име, први пут 1922 год., дакле, пре 15 година, и данас, 1937, по други пут.

И невољно ми се намеће поређење међу њима. Данас се, и поред великих губитака која је наша наука имала, број учесника у Зборнику више но удвостручено: то значи да се за то време, за протеклих 15 година, број оних који раде на нашој науци знатно увећао и да су наше везе са иностранством, са европском науком много живље. Иако заслугу за то ја не приписујем себи, ја нећу скрити пред Вама да ме то испуњује великом радошћу...

Али ова радост је помућена тугом што међу онима који су у првом Зборнику учествовали нема међу живима великог броја научника који су били и украс словенске и европске науке и са којима сам био везан искреним пријатељством од много деценија...

Ту је први Јан Бодуен-де-Куртене, Француз по пореклу, а Пољак по души, професор руских и пољских универзитета, суверен у науци као што је и по крви био потомак суверена, човек ретког знања и још ређега срца, један од првих лингвиста европских за последњих 40 година. Наше пријатељство више од 20 година било је необично срдачно.

Затим опет један Пољак, Јан Розвадовски, некадашњи претседник Пољске академије, научник финог осећања и продорног погледа, који је лингвистику код Пољака подигао на завидну висину и имао увек довољно и времена и љубави да протегне своју пријатељску руку и до наше земље.

Ту пре кратког времена изгубисмо и последњег апостола из школе славнога Бругмана и Паула и још више из њихова времена неголи њихове школе, Антоана Меје-а, који је словенску науку и нашу, и све нас, своје пријатеље и ученике, задужио својим делима и својом племенитошћу.

И напослетку, иако није умро последњи, да завршим својим драгим учитељем Љубомиром Стојановићем, који је са овога места 1921 год. прочитао мени, своје ученику, поздрав, какав, по несебичности и духовној лепоти, можда никад ниједан учитељ није прочитао своје ученику.

Сви ти људи, који су по духу и карактеру своје били понос својих нација, и који су у великој научној републици зрачили и науком и љубављу — дизали су нас, млађе и недостојније, својим драгоценим пријатељством. Данас када смо и ми на прагу старости, драга успомена о њима крепи нас у моментима сумње и разочаравања.

Остало ми је још да нешто речем поводом мога рада о којем се данас овде говорило. Али ја о томе немам шта да кажем нарочито. Радило се колико се могло, али се и приближно није урадило колико се желело. Мене само једно теши: да осећам да у науци још нисам све рекао. Старају се да то урадим што потпуније. И онда нека о моме раду говоре моја дела кал изађу и... ако изађу. Али ако се деси да у томе спречен будем, ја се надам

да ће ученици моји, који су увек и свугде били и радост и нада својих учитеља, прихватити из руку свога учитеља недовршену а заклопљену књигу и завршити је свестраније и боље него што је он икад мислио.

Многе установе у земљи и на страни са потписницима који иду у десетине, а каткад и до стотине, многи појединци пријатељи и поштоваоци по струци нашег Јубилара похитали су да искажу своје поштовање научнику и човеку. Како би сва писма, телеграми и поздравне посланице заузели много простора ми ћемо се ограничити овде само на објављивање честитке Њ. В. Кнеза Намесника и Господина Министра Просвете. Од осталих многобројних и често врло дирљивих поздрава објавићемо још честитку пок. Бран. Нушића, којег данас нема међу живима, а чија честитка има све одлике његова живог духа.

Честитка Њ. В. Кнеза Намесника:

Примите моја најсрдачнија честитања поводом прославе четрдесетогодишњице Вашег плодног научног рада са жељом да и надаље успешно наставите своју делатност за добро науке и наше отаџбине

Павле

Честитка г. Министра Просвете:

Господине Професоре,

Честитајући Вам прославу предаје споменице, жалим што услед отсуности нећу моћи да присуствујем и да Вам лично честитам свечано признање Ваше научне делатности.

Верујући да ћете још дуги низ година корисно и плодно послужити високим идеалима науке, молим да изволите примити и овом приликом изразе мога признања и уверења мога особитог поштовања.

Министар просвете
Дим. Магарашевић

Честитка Бран. Ђ. Нушића, књижевника:

Поштовани г. претседниче,

Драги г. Белићу,

Не честитам Вам оних шесет, то је немио датум после којег се нагло срља у старост; али вам са радошћу и усхићењем честитам оних четрдесет година истрајног рада, јер тих четрдесет година претстављају једну народну тековину коју сте Ви изградили те се данас њоме можемо поносити и дубоко се поклонити, одајући признање Вашем далекосежном стваралаштву

Ваш одани
Б. Ђ. Нушић

2.

Поред прославе ове четрдесетогодишњице одржане на Београдском универзитету приређене су у част проф. А. Белића још две прославе, и то једна у Руском дому цара Николе II у Београду, а друга — у Скопљу.

Желећи да тиме ода признање научнику А. Белићу и да му изрази своју захвалност за услуге које је он учинио Руском научном институту и целој руској емиграцији у нашој земљи, Руски научни институт у Београду одржао је 3 марта 1938 год. свечану академију у част проф. А. Белића. На овој свечаној прослави присуствовао је изасланик Њ. С. Патријарха, митрополит Анастасије, изасланик Министра Просвете, сви чланови Руског научног института, изасланици научних и других друштава, директори и професори руских гимназија, ученици и ученице виших разреда руских гимназија и многе друге угледне личности. Свечаност је отворио претседник Института г. проф. А. Игњатовски, истакнувши у свом говору заслуге проф. А. Белића за Руски научни институт и за целу руску емиграцију у Краљевини Југославији. Затим је у име руске емиграције поздравио слављеника г. В. Н. Штрандман. У име свих руских школа у нашој земљи поздравио је проф. А. Белића г. проф. Пушкин. Академик П. Б. Струве поздравио је слављеника као члана дсписника Руске академије наука, у име руских академика емиграната. После тога је г. проф. А. В. Соловјев прочитао поздравни говор члана Института и друга проф. А. Белића са Московског универзитета академика Ст. М. Куљбакина. Од стране Руског научног института говорио је још г. проф. А. Погодин¹⁾. У име руских студената поздравио је г. проф. А. Белића г. Брешковски, после чега је г. проф. Игњатовски прочитао одлуку Савета Института о избору проф. А. Белића за почасног члана Руског научног института у Београду.

Слављеник је најпре, као претседнику Руског научног друштва, захвалио г. проф. Игњатовском, а затим свима говорницима.

Увече је у Соколској сали Руског дома цара Николе II приређен банкет проф. А. Белићу, на коме је било више здравица у част Јубилара.

¹⁾ Говор г. А. Погодина биће штампан на руском језику у издању Руског научног института.

3.

У част проф. А. Белића одржана је 11 априла 1938 године, у сали Народног универзитета, свечана седница Друштва за српски језик и књижевност и Семинара за српскохрватски језик у Скопљу. Овој свечаној седници присуствовао је бан вардарске бановине г. Марко Новаковић, помоћник Команданта III армије генерал г. Миловановић, наставници Филозофског факултета, многи наставници средњих школа, многи угледни грађани, студенти, старији ученици средњих школа. Свечану седницу отворио је г. д-р Мита Костић, декан Филозофског факултета, поздравивши проф. А. Белића као еминентног претставника наше и светске науке. Затим је проф. г. д-р Миливој Павловић говорио о научном раду проф. А. Белића, истакнувши значај рада проф. А. Белића у савременој науци. Г. Павловић је нагласио да се овом прославом Скопље одужује проф. А. Белићу колико за његове значајне студије о српско-македонским дијалектима, толико и као једном од тројице оснивача Филозофског факултета у Скопљу и иницијатору Друштва за испитивање Јужне Србије. Истичући да рад на језичким испитивањима на Филозофском факултету у Скопљу припада школи проф. А. Белића, г. д-р М. Павловић је укратко изнео успехе својих слушалаца, индиректних ученика проф. А. Белића, на прикупљању дијалектолошке грађе Јужне Србије, и изразио као жеље за даљи успешни рад: отварање катедара за балканистичке студије и за оријенталистику.

Захваливши се говорницима на поздраве и лепе жеље, Слављеник је обећао за даљи рад на испитивању дијалеката Јужне Македоније и развој лингвистичких студија уопште своју [пуну моралну и стварну помоћ. После тога је проф. А. Белић одржао предавање о развоју наше науке о језику од почетка деветнаестог века до данас. Нарочито је у овом свом предавању проф. А. Белић дао рељефну слику рада Вука Караџића, Ђуре Даничића, Стојана Новаковића и Љуб. Стојановића. Истакао је и смернице којима иде наша нова наука о језику, као и њене [нове задатке. Иза предавања Јубиларова прочитао је г. Слободан Јовановић, члан Друштва, поздравне телеграме секретара Српске краљевске академије г. д-ра Јована Радонића и других, после чега је г. Тирило Шемковић, од стране Друштва за српски језик и књижевност, предао Слављенику прибор за писање, израђен од тетовског оникса, а г-ђица Вера Шурковић га је поздравила у име студената, рекавши да су чланови Семинара желели да означе присуство

великог и драгог учитеља у Семинару тим што ће ту бити постављен његов портре који је израдила академска сликарка г-ђица Лепосава Павловић.

Свечану академију је закључио декан Филозофског факултета г. Костић, захваливши се присутнима.

*

Сутрадан, 12 априла, проф. А. Белић је одржао у сали Филозофског факултета за студенте предавање о општој лингвистици.

Рад. Алексић

1. — Језичка реконструкција старословенског превода јеванђеља.

I

Prof. Dr. JOZEF VAJS *Evangelium Sv. Marka*, text rekonstruovaný v Praze, 1935.

Према жељи Конгреса словенских филолога и према начелима примљеним на том Конгресу проф. Вајс је узео да реконструише текст старословенског превода јеванђеља, тј. превод Св. Ћирила и Методија.

Проф. Вајс се на то одлучио тек пошто је нашао критеријум по којем би се дала одредити првобитна редакција текста. Као такав критеријум служе му старије нецариградске варијанте, уколико их има у старословенском преводу (V стр.): показало се да уколико је млађи споменик, утолико више има цариградских варијаната на штету старијих варијаната — западних, односно палестинских или александријских; „нема сумње, вели проф. Вајс у предговору, да је у првобитном преводу Ћирила и Методија било доста цариградских варијаната; то доказују подједнаке цариградске варијанте у свим старословенским кодексима.... Али је тако исто тачно да је првобитни старословенски превод имао у себи понеке старије варијанте, које је већ у најстаријим преписима преписивач заменио млађом цариградском варијантом. Стога треба закључити да при реконструисању текста ваља претпоставити старију варијанту, уколико се сачувала у нашим споменицима, цариградским варијантама које се јављају на овом месту у осталим споменицима“ (V).

При реконструкцији првобитног старословенског текста проф. Вајс се углавном служио најстаријим старословенским споменицима: Асемановим јеванђељем, Савиним, Остромировим, Зографским, Маријиним, а од млађих текстова Никољским и Хваловим.

Треба признати да је проф. Вајс узео на себе врло тежак и врло сложен посао: прво, да реконструише првобитну редакцију грчког текста и према њему словенског и, друго, да рекон-

струише словенски текст у језичком погледу, — граматичком и речничком. Овде се нећу упуштати у питања редакције текста, већ ћу се задржати на реконструкцији словенског текста у језичком правцу.

Пре свега треба рећи нешто о штампарским грешкама. О њима се, с правом, обично не говори, али кад се даје реконструисани текст друге половине IX века, ваља пазити да све те грешке буду наведене. Међутим списак штампарских грешака који је наведен на крају књиге мора бити попуњен:

- I 13 слоужааџа — место слоужааџж;
 I 27 истазати — м. истазати (боље је и сѣтазати);
 II 15 идоу 3 рl. аог. м. идж; II 16 митарзи м. митарзы;
 II 21 горъши м. горъши; II 26 иџже м. иџже;
 III 5 оутверзди м. оутверди;
 III 35 вољџ м. вољж; IV 12 граси м. грѣси;
 IV 14 сѣџи м. сѣџи; V 13 тисџшти м. тисџшти;
 V 14 пасаштен м. пасџштен; V 12 взнидем м. взнидемъ;
 V 29 исџкиж м. исџкнж; V 39 оумрџла м. оумрџла;
 V 40 отроче м. отроча; VII 6 оустѣнами м. оустѣнами;
 VIII 8; 19 окоуџж м. окроуџж; VIII 11 сѣтазати м. сѣтазати;
 IX 8 не видѣше м. не видѣша; IX 9 видѣша м. видѣша;
 IX 10 сѣтазџшти м. сѣтазџшти; IX 12 он же м. он же;
 IX 12 чловѣчьсѣциемъ м. чловѣчьсѣциемъ; X 13 приносашнимъ м. приносашнимъ; X 20 он же м. он же; X 51 сѣтворџж м. сѣтворџж;
 XI 1 приближи м. приближи; I 34 сѣбралџ м. сѣбралџ;
 II 2, III 20, VI 30 VII 1 сѣбрашџ м. сѣбрашџ;
 IV 1, IV 21 сѣбра сџ м. сѣбра сџ; XIII 20 изѣра м. изѣра;
 XIII 20 изѣранџиџж м. изѣранџиџж; XIII 22, 27 изѣранџиџж м. изѣранџиџж;
 IV 4 птица м. пѣтица; IV 32 птицамъ м. пѣтицамъ;
 V 10 много м. мѣного; IX 28 изгнати м. изгнати;
 IX 28 взшѣдџшю м. взшѣдѣшю; XIV 40 спашџа м. спашџа;
 XIV 44 лѣжж м. лѣжжж; XI 10 вишьџниџж м. вишьџниџж;
 XI 33 областџж м. областџж; XII 12 оубоџашџсџ м. оубоџашџсџ;
 XII 32 нѣст м. нѣстџ; XII непџштѣванџемъ м. непџштѣванџемъ;
 XIII 16 взпџатџ м. взпџатџ; XIII 17, XIV 21 горе м. горе;
 XIII 25 звѣздџи м. звѣздџи; XIII 21, 29 близ м. близџ;
 XIV 1 опрѣсџнџци м. опрѣсџнџци; XIV 12 опрѣсџнџкџ м. опрѣсџнџкџ;
 XVI 2 правдџник м. правдџникџ; XIV 9 памѣть м. памѣть;
 XIV 10 прѣдастџ м. прѣдастџ; XIV 12 оуготовим м. оуготовимџ;
 XIV 14 оученики м. оученикиџ; XIV 13 по нимъ м. по нимъ;

- XIV 35 *нста м. нстѣ*; XIV 43 *ѣдннѣ м. ѣдннѣ*;
 XIV 45 *облобнѣа м. облобнѣа*; XIV 51 *юношѣ м. юношѣ*;
 XIV 65 *пѣвати м. пѣвати*; XV 18 *цѣловати м. цѣловати*;
 XV 20 *с него м. съ него*; XVI 8 *рѣша м. рѣша*;
 XVI 17 *послѣдствоуѣштѣ м. послѣдствоуѣштѣ*;
 XVI 20 *послѣдствоуѣштиними м. послѣдствоуѣштиними*.

Реконструкција првобитног текста у фонетском погледу претставља тежи задатак неголи морфолошка и лексичка. Фонетска реконструкција у вези је са реконструкцијом правописа првобитног словенског текста јеванђеља. Ту се јавља питање, који ћемо правопис употребити: реконструисани глагољски или каснији ћирилски? Мишљења сам да би требало да се послужимо првим, а не другим, као што је код проф. Вајса: у његовој реконструкцији текста налазимо *ѣ* и *ѣ*, *ѣ* и *ѣ*, *ѣ* и *ѣ*, као у релативно каснијим ћирилским споменицима. „Глагољско *ѣ* на почетку речи (*ѣтрѣ*, *ѣда*, *ѣи*) — вели Вајс — транскрибујем на стари начин словом *ѣ*, само понекад после паузе пишем *ѣ*: *ѣи* = *vai*, *ѣда*, или у туђим грчким речима као што су *ѣванѣѣѣѣ*, *ѣннѣ*, *ѣи* и сл.“

Такво разликовање јотованог и нејотованог *ѣ* не само што отступа од првобитног правописа Ћирила и Методија (глагољског) већ има и друге незгоде: позиција иза паузе и у тешњој вези речи била је првобитно од значаја, али нисмо сигурни да није аналогија пореметила стање ствари већ за време Ћирила и Методија; што се тиче речи *ѣтрѣ*, не смемо заборавити да се та реч пише са почетним *ѣ* (а не *ѣ*) и у Супрасалском кодексу и у Остромирову јеванђељу — ћирилским споменицима који добро разликују *ѣ* и *ѣ*.

Још се боље види да је згодније употребити реконструисани глагољски правопис неголи каснији ћирилски код *ѣ*: правопис *моѣ*, *ѣко* упућује на *моја*, *јак*, међутим је могућно, чак — вероватно је да се у дијалекту Ћирила и Методија изговарало *појѣ*, *јѣко*: дакле, глагољско *моѣ*, *ѣко* је тачније неголи ћирилско *моѣ*, *ѣко*.¹⁾

1) У појединим случајевима реконструкција првобитног правописа немогућа је: за вокал *ѣ* у глагољци била су два знака (касније три); тако исто у ћирилици: *ѣ*, *ѣ*. Употреба тих слова у старословенским споменицима претставља врло шарену слику из које се не могу извести правила употребе у првобитном тексту превода, правила која би имала фонетску вредност. У том случају ништа друго не остаје него да се употреби један знак; тако и чини проф. Вајс: у његову реконструисаном тексту свуда стоји *ѣ* (али као други део слова *ѣи*—*ѣ*.)

У глагољским споменицима на почетку речи налазимо колебање између **ѣ** и **а**, што, разуме се, треба схватити као колебање између **ѣ** и **а**. Питање о фонетским условима овог колебања унеколико спорно је, али се може усвојити као тачна хипотеза проф. Мејеа да је иза паузе било **а**, а иза вокала у тешњој вези речи — **ѣ**. Било би тешко рећи уколико се то доследно спроводило у језику Ћирила и Методија. Али је питање да ли је проф. Вајс у праву кад пише: да не авѣ III 12, и ави сѣ IX 4, десѣте ависѣ XVI 14, не авитѣ сѣ IV 22, вѣ авленѣ IV 22: пре би се овде очекивало ѣви итд.

У вези са јотовањем налази се обележавање умекшаности сугласника. Има у нашим старословенским споменицима два начина за то обележавање: иза умекшаног сугласника стављено је јотовано слово (**ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**) или је изнад слова за сугласник стављен знак за умекшавање (**-ѣ**, **-ѣ** итд.).

Ми не знамо поуздано како се обележавала умекшаност у оригиналима Ћирила и Методија, али је вероватно да се обележавала знаком умекшаности, јер у правопису Ћир. и Мет. јотовања није ни било (глагољско **ѣ** можда је обележавало **ѣ**, а глагољско **ѣ** — вокал носно **ѣ**).

Проф. Вајс је могао употребити тај начин за обележавање умекшаних сугласника: нарочити знак за умекшавање изнад сугласника и то испред свих вокала. Он је могао употребити и први начин: обележавање умекшаних сугласника јотованим словом иза њега, али тај начин није се могао употребити испред вокала **ѣ** и **ѣ**; у тим случајевима он је морао опет да се послужи нарочитим знаком за умекшавање. На жалост, проф. Вајс није доследан у обележавању умекшаних сугласника: он пише морѣ I 16, немѣ I 5, вѣзлюбѣнѣ I 11, дѣвѣѣѣѣ I 22, вѣсѣѣѣ XV 6, IX 49, вѣсѣ III 28, IV 13, I 5, али вѣсѣ IV 13, вѣсѣ V 33 (зашто не вѣсѣ, вѣсѣ?); он пише стѣсѣ I 3 (зашто не стѣсѣ? — сугласних **ѣ** који се јавио трећом палатализацијом сигурно је био за време Ћир. и Мет. умекшан као и **ѣ** у облицима вѣсѣ, вѣсѣ); он пише господѣѣ I 3, кѣѣѣѣѣ I 22, али вѣсѣ I 33 (зашто не вѣсѣ?), стѣѣѣѣѣ V 32 (зашто не стѣѣѣѣѣ?).

Сугласници **ч**, **ш**, **ж** били су, несумњиво, за време Ћир. и Мет. умекшани; зато бисмо очекивали притѣѣѣѣѣ односно притѣѣѣѣѣ, сѣѣѣѣѣѣ односно сѣѣѣѣѣѣ; међутим код проф. Вајса налазимо притѣѣѣѣѣ III 23, сѣѣѣѣѣѣ II 4. Што се тичи обележавања умекшаности сугласника додају да је нетачно проф. Вајс ставио знак

умекшаности у облику *обитѣль* XIV 14: та именица иде у основе жен. р. на *-i*.

За редуцирано *i* не може се поуздано рећи како се обележавало у правопису Ђирила и Методија: да ли словом *и* или словом *ѣ*; наши се старословенски споменици не слажу, као што је познато, у томе погледу. Проф. Вајс употребљава искључиво *ѣ*; питање остаје отворено; то је један од примера који показују незгоде реконструкције првобитног текста. Свакако ваља забележити да и у овом случају проф. Вајс није доследан: он пише *еванѣљѣ* I 1, *еванѣљѣ* I 1 итд., али *оусничанѣ* I 6.

Сасвим је немогућ облик *исаѣ* VII 6: иза вокала не може бити *ѣ*, јер се између вокала и потоњег *ѣ* развија *j*, а група *jѣ* даје *i*.

Забележићу још неколико грешака у погледу фонетске реконструкције првобитног текста превода. Као што је познато, вокално *l* могло је у старијој епоси бити тврдо или меко; та се разлика чува још у Кијевском мисалу, а и подаци Зографског јеванѣља упућују на претпоставку да је вокално *l* имало две нијансе; стога је неправилно што проф. Вајс пише *оумлѣчи* I 25 (исп. пољско *milczeć*), *овлѣчнѣ* I 6 (облик је истог корена као *влѣкѣ* — пољск. *wilk*); за епоху Ђирила и Методија имамо право претпоставити чување разлике између *ḷ* и *l̆*.

Прасловенска група *ol* на почетку речи испред сугласника мењала се на два начина: затворени слог се уклањао или помоћу метатезе, или тиме што се развијао између *l* и потоњег сугласника нови полугласник: *лдин* или *алѣдин*; поред *алѣдин* налазимо у споменицима и облик *лдин*, али је то несумњиво новији појав који се налази у вези са губљењем полугласника у отвореном слогу уопште, па и губљењем полугласника секундарног порекла. Стога сматрам да проф. Вајс неправилно пише *вѣзѣлка* XI 12, II 25.

И у туђим речима развијао се полугласник новог порекла у извесним сугласничким групама. Стога није правилно писати *марѣ*, већ треба да буде *марѣѣ*; тако исто неправилно је *кинѣ* XII 14 (у *Мар.*, *Зогр.* и осталим налази се *кинѣѣ* — *киносѣ*). Сувишан је први *ѣ* у облику *земѣљнѣниѣ* IV 31, обрнуто, изостављено је *ѣ* у облику *простри* III 5, можда случајно.

Даље, погрешно је *смоковѣниѣ* м. *смокѣвѣниѣ* (XI 20), *тѣшта* м. *тѣшта* (I 30).

Стара сугласничка група *сѣ* у старослов. споменицима час остаје, час даје *ц*; разуме се да је прво старије, те се може

приписати говору Ћ. и М., али не прво и друго истовремено; међутим проф. Вајс пише час једно, час друго: *ицѣли* III 10, I 34, *ицѣлнтѣ* III 2, али — *ицѣли* VI 5, *ицѣлнѣх* VI 13.

Стара група *сѣ* даје у старослов. споменицима фонетским путем групу шт: *штнштити*; облици са *ч* објашњавају се аналогично; свакако ти су облици млађи; међутим проф. Вајс је баш те облике унео у свој текст: *ичштити* I 40, 41, *вѣ-чѣсти* VI, 4, *вѣ-чѣстѣна* XII 4.

Место *сквозѣ* (II 23) треба да буде старије *сквозѣ*.

*

Прелазим на реконструкцију текста у морфолошкоме погледу.

Основе м. р. на *-ѣ* претстављају у најстаријим јеванђељским кодексима подједнаку и доста интересантну слику; наиме, именица *сѣнѣ* мање је сачувала старе облике неголи остале основе на *-ѣ*. Именица *врѣхѣ* чува још ген. јед. *врѣхѣ* Јов. XIX 23 Ас. Зогра. Мар; Л. IV, 29. Мар. Зогра. (Ас. *врѣха*), иако поред тога налази се *врѣха* Л. VIII, 14 Ас. Зогра. Мар. Именица *домѣ* у ген. јд. чува стари облик *домѣ* у Ас. Зогра. Мар. (19 примера), чак и у таквим примерима као што су: *домѣ* *ѣлка* или *домѣ* *дѣдѣ*; посве је природно што и Вајс чува *домѣ* Мр. XIII 15; XII 35; XIV 14. И у локативу јд. доследно се употребљава облик *домѣ* у Ас. Зогра. Мар. (22 примера). Али у дат. јд. поред старог *домѣ* Марк. VII, 29 у Ас. Зогра. Мар. (тако и у проф. Вајса) налазимо већ *домѣ* Лук. X, 5; XV, 25; XIX, 9.

Именица *полѣ* чува стари ген. *полѣ* у Ас. Зогра. Мар. (М. IV, 25; Мр. III, 8, Л. I, 8; тако и у проф. Вајса). Исто у лок. јд. — *полѣ* у Ас. Мар. Зогра. (М. XIV, 22; Мр. VI, 45; X, 1); тако пише и проф. Вајс.

Именица *чинѣ* чува свој стари облик лок. *чинѣ* Л. I, 8 у Ас. Зогра. Мар.

Друкчије стоји ствар код именице *сѣнѣ*. Ас. Зогра. Мар. сложено и доследно спроводе употребу ове именице у ген. и ген.-ак. у облику *сѣна*, и то не само у примерима као што су *сѣна* *варахинна* или *исѣва* *сѣна* *вѣжиѣ* или *оѣца* и *сѣна* и *сѣааго* *дѣ* већ и у таквим као што су *сѣна* *своѣго* и сл. Ослањајући се на ове сложне податке наших најстаријих јеванђељских кодекса проф. Вајс употребљава свугде у свом реконструисаном тексту облик ген., односно — ген.-ак. *сѣна*. И у осталим падежима именица *сѣнѣ* претставља више отступања од старине, и то подједнако у Ас.

Зогр. Мар. Тако у ном.-ак. дуала јавља се, по правилу облик *сзина* (М. XXVI, 37, Мр. III, 17, Л. V, 10; XV, 11, Ј. XXI, 2, Мр. X, 35); само једанпут у Мар. Ас. (Мат. XX, 21) налазимо *сѣѣ сзинѣ моѣ* (у млађем делу Зогр. — *сзина*); проф. Вајс пише у оба случаја које налазимо у јеванђељу по Марку *сзина*. У облику дат. јд. чешће се јавља облик *сзиноѣ* (Мат. XXII, 2, Мр. VIII, 31, Л. III, 2; IX, 22; XXIV, 7, Ј. IV 5; XII, 34; III, 14); али има и облика *сзинови* (Мат. XXI, 9, 15; V, 22, 26). Проф. Вајс нам даје у свом реконструисаном тексту облик *сзиноѣ* (Мр. VIII, 31). У вокативу тако исто преовлађује новији облик (имам на уму Ас. Зогр. Мар.) *сзинѣ* (Мат. VIII, 29, Мр. V, 7; X, 47, 48; Л. VIII, 28; XVIII, 38, 39), али је сачуван такође старији облик *сзиноѣ*: Мат. IX, 27, у Ас. и Мар. (у Зогр. *сзинѣ*); X, 22; XX, 30 (Ас. Мар. и Зогр. јун.), XX, 31 (Зогр. и Мар., али у Ас. *сзинѣ*). Проф. Вајс даје облик *сзиноѣ* (Мр. V, 7; X, 47, 48) без мотивисања. У локативу тако исто преовлађује новији облик *сзинѣ* (Мр. IX, 12 Л. XVIII, 31, Ј. XIV, 13; у последњем примеру завршетак — *ѣ* налазимо у Зогр. и Мар., али у Ас. јавља се *сзиноѣ*. Локатив *сзиноѣ* налазимо у Мар. 187,1 (у насловима: *о синоѣ вѣдовница*, — али у Зогр. чита се *о синѣ*). Проф. Вајс пише (Мр. IX, 12) *сзиноѣ*, ослањајући се на руске кодексе (Јурјево, Мстиславово јеванђеље). Дакле, видимо да проф. Вајс у својој реконструкцији даје новије облике који су се јавили по угледу на именице са основом на — *о* у ген. јд., ном.-ак. дуала, у дат. јд., али у вокативу и локативу чува старији облик *сзиноѣ*. Јавља се питање, уколико је то правилно. Свакако није доследно, јер се стање ствари у дат. не одликује много од онога које налазимо у вокативу; међутим проф. Вајс у дат. даје новији облик, док у вокативу — старији. Али уопште може се рећи да није проф. Вајс поступио правилно што је у неким падежима основа на — *ѣ* употребио нове облике који су се јавили по угледу на основе на — *о*, не само у дат. јед. већ и у ген. јед. и ном.-ак. дуала. Кад се решава питање какве облике треба унети у реконструисани текст, треба имати на уму да од времена када се преводило словенско јеванђеље и епохе у коју иду најстарији словенски кодекси има приближно око сто педесет година и више. Стога и кад имамо врло незнатне трагове старијег стања, можемо их сматрати као довољне да унесемо у реконструисани текст те старије облике. Довољан је један пример облика ном.-ак. дуала *сзинѣ*, поред шест примера *сзина*, па да се у реконструисани текст унесе облик *сзинѣ*. Тако исто и поред много-

бројних примера облика *сѣна* у ген. и ген.-ак. у Мар. Зогр. Ас. јавља се питање, да ли је требало унети тај облик у реконструисани текст. Мишљења сам да на ово питање треба одговорити негативно: у Сав. књизи налазимо пример *сѣноу* за ген. (Мат. I, 1); тако исто у Синајском псалтиру (IX, 1); у другим случајевима налазимо трагове старијег облика ген.-ак.; у Ас. и Мар. читамо (Л. XXI, 27) *оуѣрѣте сѣна чѣчѣскааго*, али у Зогр. Сав. Остр. чита се *сѣнѣ чѣчѣскѣн*; тако исто Јов. 3,16 у Зогр. чита се *посѣла кѣ нимѣ сѣна своаго*, али Мар. чува старији облик акузатива *сѣнѣ свон*.

Ти подаци сведоче у корист претпоставке да је у првобитном тексту јеванђељског превода био употребљаван стари акузатив *сѣнѣ*, а не ген.-ак. *сѣна*; то значи да би у реконструисаном тексту проф. Вајса требало да буде *Мр. XII, 6 имѣаше ѣдинѣ сѣнѣ*, а не *ѣдиноа сѣна*, *Мр. XIII, 26 оуѣратѣ сѣнѣ чловѣчѣскѣн*, а не *сѣна чловѣчѣскааго* као што је код проф. Вајса, *Мр. XIV, 62, оуѣрѣте сѣнѣ чловѣчѣскѣн* (у проф. Вајса *сѣна чловѣчѣскааго*).¹⁾

Већ у најстаријим старословенским споменицима јавља се облик дат. јд. са наставком *-ови* код именица са основом на *-о*, *-јо* које обележавају лице: *нереови*, *носифови*, *петрови* и сл. Поред таквих облика налазе се старији облици *носифоу*, *петроу*, *нредоу* и сл. Порекло таквих облика на *-ови* је доста старо: они су саграђени још онда када су били у живој употреби стари облици дат. јд. на *-ови* именица са основом на *-и*: *сѣноови*, *волоови* и сл. Али опет се намеће питање: да ли треба уносити облике *петрови*, *нредови* и сл. у реконструисани текст јеванђеља, другим речима — да ли су ти облици били у језику Ћирила и Методија — друге половине IX в.? Проф. Вајс у своме реконструисаном тексту обично даје облике на *-ови*: *петрови* XIV, 37; XIV, 66; VIII, 33; XVI, 7; *архинеерови* XIV, 53; *нисоусови* V, 15; V, 21; X, 50; X, 7; X, 33; *нереови* I, 44; *архисѣнаагоови* V, 36; *кесареви* XII, 17; *богови* XII, 17 (М. Зогр.; у Ник. *богоу*); *носифови* XV, 45; ређе се јављају код проф. Вајса облици на *-оу*: *вратѣнникоу* XII, 34; *нредоу* VI, 18; *нисоусоу* VI, 30; (Мар. Зогр. Ас. Ник., али у Остр. *нисоусови*). Шта то значи: да ли Вајс мисли да су у језику Ћ. и М. били облици *носифови*, *нредови* или да је било колебања између облика на *-ови* и на *-оу*?

¹⁾ Намеће се питање, зашто се именица *сѣнѣ* раније подвргла утицају од стране основа на *-о* неголи остале именице са основом на *-оу*? Мишљења сам да се то десило због јаког утицаја именице *оѣца*: именице *сѣнѣ* и *оѣца* биле су корелативни појмови; касније је деловала верска формула *оѣца* и *сѣна* и *сѣнааго* *доуха*.

Ја мислим да није било ни прво ни друго. Истина, у Мар. кодексу облици на -ови су чешћи неголи на -оу: андрџкови Ј. 22; архиреови М. XXVI 57; Мр. I 44; XIV 53; Ј. VIII 15; VIII 24; архисинагогови Мр. V, 36; архитриклинови Јов. I 8; богови Мат. XXII 21; Мр. XII 17; Л. XVIII 43; винарџви (основа на -јо) Л. XIII 7; господџви (стара основа на -i) Мат. V 33; М. XXII 44; Мр. XII 6; Л. II 23, 38; Л. XVII 5; Л. XX 42; доухоу Л. VIII 29 иреови Мр. I 44; иоанови М. XI 4; Л. VII 22; носифови Мр. XV 45; иродови М. XIII 6; Мр. VI 18, 22; нисоусови (нисоусови — врло често: 32 примера); иџккову — 2 примера; мосџкови — 5 примера; мџжџви 2 примера (стара основа на -јо или можда на ји); петрови — 12 примера; пилатови 3 примера; симонови — два примера; свега — више од 80 примера. Поред тих примера налазе се и старији облици са наставком -оу: авраамоу, 3 пр., анџелоу 2 пр., братоу 7 пр., вџсоу 2 пр., вонноу, вратњинкоу, господинноу 5 пр. длџжњинкоу, доухоу 3 пр. женихоу, иџемоноу 3 пр., иоаноу 6 пр., носифоу, иродоу 2 пр., иџккову 2 пр., мџжю 4 пр., петроу 3 пр., пилатоу 7 пр., нисоусоу 6 пр., пророкоу, симоноу 9 пр., филипоу 3 пр.; свога укупно око 70 пр. Зогра јеванџеље се скоро увек подудара са Мар. кодексом, што се може објаснити тим што се та два кодекса у прошлости своде на заједнички оригинал. Али кодекси недељног јеванџеља, Ас. и Сав. више пута имају облик на -оу према облику Мар. на -ови. Узећемо као пример 3 именице -нисоусџ, петрџ, архирџви. Према Мар. нисоусови Мт. 8,34 у Сав. налазимо нисоусоу; тај исти однос постоји код Мт. 17,4. Тако исто у Ас. се налази облик нисоусоу према облику нисоусови у Мар., код Мт. VIII 5; VIII 28; IX 27; XIV 29; XVII 19; XXVI 49; Л. X 25; X 29. Према облику петрови Л. VIII 51 у Ас. јеванџељу налазимо петроу. Према петрови у Мар. јеванџељу, Мт. 17,24 у Сав. чита се петроу. Према архиреови у Мар. Ј. XVIII 15; XVIII 24 у Ас. налазимо архиреоу. Ови подаци Ас. и Сав. књиге упућују на претпоставку да је у раније доба у јеванџељском преводу био само облик на -оу, а да су облици на -ови продрли постепено у рукописе X-XI века. Према томе можемо закључити да није правилно проф. Вајс унео у свој реконструисани текст облике типа петрови, нисоусови и сл.

Овом закључку може се додати једна напомена: узимајући ствар теориски, облик мџжџви могао би бити стари облик основа на -ји, али подаци најстаријих споменика упућују на претпоставку да је у првобитном јеванџељском преводу било мџжю: тај се облик (односно мџжџ, мџжџ у Мар.) налази сложено у Ас. Зогра.

Мар. — Мат. VII 24; VII 26; Мр. X 2; Л. XIX 7; облик *мжжеви* пружа код Л. I 27 Мар. и Зогр., али у Ас. на овом месту стоји *мжжю*; код Л. VI 8 тај облик (*-еви*) дају Зогр. и Ас., али у Мар. — *чловѣкови*.

Именица *огнь* узима се обично као основа на *-i*; са ове тачке гледишта морало би се претпоставити да су у првобитном преводу јеванђељског текста били облици *огнь*, ном. ак., *огни* ген. дат., *огньмъ* итд. Проф. Вајс у своме реконструјисаном тексту даје *огнь* (I, 31; IX, 22; IX, 43; IX, 44; IX, 45; IX, 46; IX, 48), а за инструментал *огнемъ* (IX, 49; I, 30). Овим нећу рећи да је проф. Вајс погрешно; напротив, можда је он погодио истину. Ствар је у томе што су у старословенским споменицима врло ретки облици од ове именице са наставцима основа на *-i*: инструментал *огньмъ* у Сав. књизи (137^b, 147^b); *огньмъ* у истом споменику (34; 147^b); ген. јед. *огни* у Супр. С друге стране, наши глагољски кодекси — Зогр. Мар. и Ас. слажу се у употреби облика именице *огнь* са наставцима који припадају деклинацији именица основа на *-jo*. Зогр., као што је познато, доста доследно употребљава нарочити знак за умекшавање; у вези с тим у њему се доследно употребљава за ном. и ак. облик *огнь*, тј. облик основа на *-jo*: М. VII, 19; Мр. IX, 43; IX, 44; IX, 45; IX, 46; М. XXV, 41; Л. III, 9; IX, 54; XXII, 55; Ј. XV, 6; XVIII, 18; М. VI, 30; VIII, 15; Мр. I, 31; ретко кад је изостављен знак за умекшавање, вероватно пуким случајем: Мр. IX, 22; IX, 48; Л. XVII, 29; Ј. IV, 52; може се чак рећи да знак за умекшавање није пишчева правописна особина, већ је пренесена из оригинала. За ген. јед. у Зогр. се налази облик *огнѣ* (Л. XII, 49), а за дат. јед. облик *огню* (Л. IV, 39). За INSTR. јед. у Зогр. се употребљава доследно облик *огнемъ*: Мр. IX, 49; Л. III, 16; III, 17; IV, 38; М. VIII, 14; Мр. I, 30 — опет знак за умекшавање изнад н. У Мар. за ном. обично се јавља облик *огнь*; тај споменик, уопште, ретко када употребљава знак за умекшавање; за ген. јед. у Мар. налазимо *огнѣ*, а за дат. *огню*, за INSTR. — *огнемъ*. Тако исто у Ас. се налазе облици *огнь* и за INSTR. *огнемъ*. То слагање између Ас. Мар. и Зогр. противи се претпоставци да се у јеванђељском праоригиналу именица *огнь* мењала по деклинацији основа на *-i*: остао би један пример са наставком ове деклинације. Сем тога постоји још једна тешкоћа за претпоставку да се облици ове именице у Зогр. Мар. Ас. своде на раније облике са наставцима именица основа на *-i*: наиме, наставци именица основа на *-jo* могли су бити пренесени на име-

ницу *огнь*, али бисмо очекивали да ће сугласник *н* у именици *огнь* остати неумекшан, већ само палатализован; откуда се јавила та умекшаност? Проф. Дилс (*Gram. der altkirchenslavischen Sprache*, 161 стр.), усваја мисао Бернекера да се сугласник *н* умекшавао у групи *гн*, кад се та група налазила испред палаталног вокала. Али та претпоставка није тачна, јер у Зогр. јеванђељу има много примера у којима се група *гн* налази испред палаталног вокала, па ипак изнад *н* нема знака за умекшаност: у речи *огниѣтати* 3 примера, у глаголу *гнѣсти* (*гнѣтѣтѣ*), у речи *гнѣвѣ* 5 примера, у речи *гнѣздо* 3 примера.

Дакле, долазимо до закључка да се, можда, именица *огнь* дијалекатски мењала по деклинацији именица основа на *-jo*, и то баш у дијалекту *Ѣирила* и *Методија*. Ову претпоставку оправдава *Синајски псалтир*, у којем налазимо за ген. *огниѣ*, за дат. *огню*, за инстр. *огнемѣ*, односно *огнемѣ* (в. индекс речи у издању Северјанова).

У другим старослов. дијалектима именица *огнь* могла се мењати као именице основа на *-i*; тако је било у говору који се огледа у *Сав. књизи*, јер не може бити пуки случај што за инстр. једнине налазимо 4 пута облик *огнемѣ* (односно *огнемѣ*). Уопште, не може се рећи да се у *Сав. књизи* изгубила разлика између основа на *-i* и основа на сугласник, с једне стране, и основа на *-jo* с друге¹⁾: исп. с једне стране већ наведене облике *огнемѣ*, инстр. јед. *гѣмѣ*, *днемѣ*, *пѣтѣмѣ* (*bis*), *пѣтѣмѣ*, дат. мн. *сѣвѣдѣтельмѣ* (*bis*), *царѣмѣ*, лок. мн. *цѣльхѣ*, дат. мн. *дѣлательмѣ*, *мѣчителѣмѣ*, *людѣмѣ*, дат. мн. *днемѣ*, лок. мн. *дньхѣ*, *дѣхѣ*. С друге стране, налазимо дат. мн. *врачѣмѣ*, инстр. јед. *мѣжемѣ*, *оѣмѣ* (*bis*), дат. мн. *младенѣцѣмѣ*, *старѣцѣмѣ*, код именица ср. р. инстр. јед. *срѣдѣцѣмѣ* 5 п., *срѣдѣцѣмѣ*; мешање основа на *-jo* са основама на *-i* релативно је ретко: дат. мн. *людѣмѣ*, инстр. јед. *ножѣмѣ*, *оѣмѣ* (в. индекс речи у издању *Щепкина*).

Облик ак.-ген. *господа* односно *господѣ* врло рано је потиснуо стари акузатив *господѣ* (основа на *-i*), тако да од овог последњег нема ни трага: *Мар.* има *ѣа* (в. индекс речи у *Јагићеву издању*), у *Зогр.* скоро увек *-ѣѣ* (*М.* XXII, 37, 43, 45; *Мр.* XII, 30, 37, *Л.* I, 46; *Л.* XX, 37; *Ј.* XI, 2; *Ј.* XIII, 13; *Ј.* XX, 2 и др., али покаткад се јавља *ѣа*: *Л.* X, 27; XII, 36), у *Ас.* налазимо увек *ѣа*, у *Сав.* — такође *ѣа*. Размимоилажење у овом погледу између *Зогр.* и *Мар.* *Ас.* *Сав.* сведочи да се у старијој епоси употребљавао старији облик: не *ѣа* и не *-ѣѣ*, већ, може се мислити, стари акузатив *ѣѣ*,

¹⁾ Као што је познато, *Сав. књига* не зна за мењање *ѣ* у *ѣ*.

тј. *господъ*. Међутим код проф. Вајса налазимо (XII, 37): *нарицанѣ* и *господи*, тј. стари ген. (основе на *-i*) м. ак. За употребу облика *ѣи* у овом случају нема довољно разлога. Именице типа *тажатеља* сачувале су облике множине који нас упућују на претпоставку да су се те именице мењале, бар у множини, по сугласничкој деklinацији. Стога је тешко оправдати у реконструкцији текста друге половине IX в. облик ак. мн. *тажатеља* (XII, 9) који даје проф. Вајс, а који претставља облик основа *-jo*.

Присвојни придеви слабо се употребљавају у сложеним облицима: проф. Вајс, ослањајући се вероватно на податке Зогра (јеванђеља¹), у својој реконструкцији даје облик *кесарева* (Мр. XII, 17: у Мар. налазимо *кесарева*²); па и грчки текст упућује на кратки облик: τὰ Καίσαρος према *божьа* = τὰ τοῦ Θεοῦ.

Облик ном.-ак. двојине *именѣ* проф. Вајс је унео у свој текст, вероватно, ослањајући се на Мар. Зогра. (III 17). Међутим тешко је замислити да је баш тај облик био у првобитном тексту *Ћ*. и *М*. Може се мислити да је стари наставак консонантских основа ср. р. био као и код сугласничких основа м. р. *-i* (исп. *имени* Супр. 223,7); наставак *-ě* се јавио код сугласничких основа ср. р., ван сваке сумње, по угледу на облике именица ср. р. са основом на *-o* (*селаѣ* и сл.); али се старији облици са наставком *-i* још чувају у Супр.: *имени*, *тѣлеси* (в. индекс речи Карла Мајера). Свакако не можемо поуздано тврдити да облик *именѣ* у Мар. и Зогра. није иновација X—XI в., — случај који показује како је уопште тешко реконструисати првобитни јеванђељски превод са језичке стране.

Према грчком *περισσότερον κριμα* Мр. XII, 40 код проф. Вајса се налази *лишѣ* *ослѣдѣнѣ* ас. *sing. n.*; у Мар. кодексу сачувано је старије *лише* — облик именичке деklinације; тај би се облик могао задржати у реконструисаном тексту; у Зогра. и Ник. се јавља, како је то забележио Јагић у своме издању Мар. кодекса, облик сложене придевске деklinације *лиш'ше*.

Питање употребе различитих облика имперфекта глагола *взѣти* сада је расветљено чланком проф. Карла Мајера.³) Проф. Вајс, изгледа, није се служио тим чланком; ипак његов поступак

¹) *кесареваѣ* Мр. XII, 17; *кесаревои* Л. XX, 25.

²) И свугде кратки облик (в. индекс речи у Јагићеву издању); у Ас *кесарева* М. XXII, 21.

³) Karl Meyer, Das Imperfekt von byti „sein“ im Altkirchenslavischen (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, B. XXVII).

се у овом случају донекле слаже са Мајеровим закључцима; наиме, проф. Вајс за 1. л. јед. даје облик **вѣхъ** (XIV 49), а за 2 и 3 л. јед. **вѣ** (X 32, XI 30, XII 20 XV 39, 41, I 23). Али у другим случајевима оно што предлаже проф. Вајс не подудара се са Мајеровим резултатима; за 3 л. мн. проф. Вајс даје два облика: **вѣхъ** (I 36, V 40, IX 6, X 32, XV 40) и **вѣшъ** (IV 1). У првобитном преводу било је свакако или **вѣхъ** или **вѣшъ**; према Мајеровим закључцима старији је облик **вѣшъ**. Тако исто за 3 л. дуала проф. Вајс је употребио облик **вѣшѣ** (IX 4), премда тај облик није стар: старији је облик, облик Ћирила и Методија, — **вѣстѣ**.

Стари кондиционал **вѣмъ**, **вѣ** итд. већ у споменицима XI в. се замењује обликом аориста **вѣхъ**, **вѣ** итд. Али је утврђено да је то каснија замена, а да је старији облик **вѣмъ**, **вѣ** итд. Стога није правилно код проф. Вајса — да **вѣ съ вѣмъ вѣмъ** V 18, да **вѣ...** **члѣ** VII 24 (али у Мар. и Зоґр. на овим местима **вѣ**; у Ас. нема).

Облик императива код глагола типа **вѣшъ**, **покажъ**, као што је познато, гради се на два начина: **вѣшѣ** и **вѣштѣ**; сматрам да је овај последњи облик старији; према томе ја не бих употребио облик **глаголитѣ**, као што чини проф. Вајс (XIII 11), већ **глаголѣштѣ**. Проф. Вајс се ослања у том случају на податке Зоґр. и Ник. (у Ас. и Сав. овог места нема, а у Мар. погрешно је **глаголитѣ**). Али треба узети у обзир општу слику употребе облика типа **глаголѣштѣ**, **вѣштѣ** и **глаголѣштѣ**, **вѣштѣ**: у најстаријим споменицима чешће се јављају облици типа **вѣштѣ** (**вѣштѣ**), у Сав. се налазе само ти облици, исп. моју књигу *Le vieux slave*, с. 342—343; вероватније је, дакле, да је у првобитном јеванђељском преводу било **глаголѣштѣ**, исп. такође мој чланчић у Зборнику Белића 1937 г. стр. 203.

Облици 2—3 л. јед. аориста **клатъ** (**проклатъ**), **вѣтъ** и сл. сматрају се у нашој науци као старији неголи **кла** (**прокла**), **вѣ** и сл.; стога је нетачно што је проф. Вајс унео у свој текст облик **прокла** XI, 21. Та се погрешка, очевидно, јавила код аутора у виду облика **прокле** који се налази на овом месту у Ник.; у Мар. и Зоґр. на овом месту — **проклатъ**; тај случај, као и многи други, показује да није правилно одређивати реконструисан облик према подацима појединих споменика у сваком засебном случају, већ се треба руководити закључцима старословенске граматике у погледу једног или другог облика.

Сличан је случај са имперфектом глагола **пљвати**: код проф. Вајса налазимо **пљвахъ** XV 19; проф. Вајс се, очевидно, повео за обликом Ас. и Ник. на том месту — **пљхъ**, док у Мар. Зоґр.

Сав. и Остр. стоји *пльвааѡж*; требало је имати на уму општи закључак старословенске граматике у корист облика који је везан са основом инфинитива; облик који је грађен од основе презента јавља се, углавном, у каснијим споменицима.

Можда случајном погрешком јавља се код проф. Вајса облик партиципа пр. вр. (ном. јед. м. р.) *прострѡ* I 41 м. правилног *простѡрѡ*: исп. *простѡрѡ* Ас. Мар. (са вокализацијом јаког ѡ). И у погледу речничке стране има спорних питања. Тако на пр. обично се сматра да је израз *взнити-взнидѡ* старији од израза *взлѡсти*. У ствари, то није поуздано. Истина, ако отворимо речник Маријиног јеванђеља, одмах ћемо видети да се реч *взнити* много чешће употребљава неголи реч *взлѡсти*; али у исто време можемо опазити да је употреба речи *взнити* шира: та реч има и конкретно, и апстрактно значење; наиме — *взнити* *вз* *корабѡ*, *вз* *кочегѡ*, *вз* *домѡ*, *вз* *дворѡ*, *вз* *гробѡ*, *вз* *градѡ*, *вз* *вѡсѡ*, *вз* *свиниѡ*, *вз* *земљѡ*, *вз* *храмѡ*, *вз* *капернаѡумѡ* и сл., а, с друге стране, *вз* *животѡ*, *вз* *славѡ*, *вз* *напастѡ*, *вз* *трудоѡ*, *вз* *радостѡ* и сл.; не налазимо *взлѡсти* *вз* *славѡ*, *вз* *трудоѡ*, *вз* *напастѡ*, *вз* *црствени бжне* и сл.; *взлѡсти* има дакле само конкретно значење: *взлѡсти* *вз* *корабѡ*, *вз* *ладниѡ*, *вз* *гробѡ*, *вз* *кжпелѡ* — сви се примери Маријиног јеванђеља ограничавају на горе наведене случајеве (*вз* *корабѡ* односно *вз* *корабѡ*, *вз* *ладниѡ*, *вз* *гробѡ*). Може се мислити да су у јужнословенском дијалекту Ћирила и Методија била оба израза: *взнити* и *взлѡсти*, односно *взхѡдити* и *взлѡзити*, са различном нијансом у значењу. Стога се може сматрати као оправдано што се у реконструисаном тексту проф. Вајса налази *взлѡзѡ* *вз* *корабѡ* IV 1, VIII 10—13, *взлѡзѡшѡ* из *корабѡ* V 2, *схлѡзитѡ* *вз* *домѡ* XIII 15, *взлѡзѡшѡ* *вз* *гробѡ* XVI 5. (тако и у Асем. Мар. Зогр.), али, с друге стране, налазимо у проф. Вајса (као и у Мар.) *взнити* *вз* *корабѡ* VI 45, *взнидѡ* *вз* *корабѡ* VI 51; остаје отворено питање, да ли је било тако у првобитном тексту Ћирила и Методија.

У реконструкцији проф. Вајса налазимо више пута реч *часѡ*; VI, 35; XI, 11; XIII 11, XIII 32, XIV 35, XIV 37, XIV 41. Сматра се да је старији израз *година*, али то не значи да израз *часѡ* није био у првобитном преводу: напротив, може се мислити да је тај израз био обичан у преводу Св. писма, а да се поред њега јављао покаткад израз *година* као резултат месног, моравског, утицаја.

Слично треба замишљати однос двају израза *нѡпѡштѡвати* и *мѡнѡшти*: *мѡнѡшти* био је обичан израз пред архаизма *нѡпѡштѡвати*, — исп. *мѡнѡштен* X 42 код г. Вајса.

Реч областъ сматра се као архаизам према речи властъ: можда би било правилније да се задржи старији израз областъ: код проф. Вајса налазимо властъ VI 7, XIII 34, II 10.

Тако исто се јавља питање, да ли је тачно у реконструкцији проф. Вајса на блудѣ VI 25 (у напоменама се наглашава да је тако у свима текстовима); да ли није било правилније претпоставити да је у првобитном преводу и на овом месту било на мистѣ, као што је у Мар. VI 28?

Од два израза — *крѣма* и *доухторѣ* проф. Вајс задржава први позивајући се на Мар. и Ник., док се израз *доухторѣ* јавља у Зогра. Изгледа да је израз *доухторѣ* старији, с обзиром на старонемачко *doftâ*, — исп. Јагића Маријино јеванђеље 474 с.

II

Prof. Vajs Evangelium S. Mattaei palaeoslovenice 1935. Када сам горње редове већ завршио, сазнао сам да је изашла такође реконструкција јеванђељског текста по Матеју; пишем љубазношћу добио сам и овај део његова рада, као ускоро после тога и јев. по Луки и по Јов., па ћу и о тим деловима да проговорим неколико речи. Прво, о јеванђељу по Матеју. Пре свега морам приметити да је коректурна страна тог дела тако исто слаба као и у првом делу — јеванђељу по Марку; писац је покушао да поправи по неке штампарске грешке мастилом, али и поред тога остало их је много. Те се грешке односе на полугласнике (њихово изостављање, узајамна замена, а каткад и вокализација), употребу знака за умекшавање, знак *z* и др., — исп. *кѣи҃гы* I 1; XXVI, 56; *сѣбраѣ* I 4; *двоу* II, 16; *оумръшю* II 19 (м. *оумръшю*), *гоумно* II 12; *врѣзи* IV 6 (м. *врѣзи*); *цѣсарѣвию* V 23; *отца* IV 22; *врѣхоу* V 14 (м. *врѣхоу*); *прѣидет* V 18; *речет* V 22; *олтарѣмѣ* i. s. V 24; *своѣж* V 36 (м. *своѣж*); *пѣтица* VI 26 (м. *пѣтица*), VIII 19, XIII 4, — *амѣ* XIII 32; *брѣвѣно* VII, 4, 3 (м. *брѣвѣно*); *бисѣрѣ* VII, 6 (м. *бисѣрѣ*); *жѣжѣтѣими* VII, 13 (м. *жѣжѣтѣими*); *жѣжѣ* VII 14; (м. *жѣжѣ*); *пѣсѣцѣ* VII 26 (м. *пѣсѣцѣ*); *вѣшѣдшю* VIII, 5 (м. *вѣшѣдшю*); *мѣтѣ* VII 21, *прѣшѣдше* VIII 25, *спааше* VIII 24 (м. *сѣпааше*); *по нѣмѣ* VIII 23 (м. *по нѣмѣ*) *сѣвини* IX 30 (м. *сѣвини*), *сѣвинѣа* IX 32 (м. *сѣвинѣа*); *митарѣ* (м. *мѣтарѣ*) IX 11; *сѣ инѣоусомѣ* IX 10; *мрѣтѣвѣжѣ* X 8 (м. *мрѣтѣвѣжѣ*); *пѣри* X 10, XI 5 (м. *пѣри*) *вѣзѣ* X 29 (м. *вѣз*); *слѣшавше* XII 24 (м. *слѣшавше*); *горѣша* XII 45 (м. *горѣша*); *вѣнѣ* XII 46 (м. *вѣнѣ*); *глагола* p. s. XIII 3 (м. *глагола*); *богатѣствѣа* XIII 22 (м. *богатѣствѣа*); *вѣсѣ плода* XIII 22 (м. *вѣсѣ плода*); *вѣсѣ*

XIII 56 (м. вѣсѣ); по немѣ XIV 13 (м. по немѣ); въ своѣмѣ XIII 57 (м. въ своѣмѣ); глаголаше 3. pl. aor. XIV 7 (м. глаголаша); радѣ XIV 3 (м. радн); вѣлѣзшема XIV 32 (м. вѣлѣзшема); внемаште XVI 6 (м. внемаште); немѣ XVII 14 (м. немѣ); пристѣпѣша p. pl. m. XVII 19 (м. пристѣпѣше); отроче п. s. p. XVIII 5, морѣцѣи XVIII 6, (м. морѣцѣи) отвѣри XVIII 8 (м. отвѣри); приобаштѣши XVIII 15 (м. — бр. —); длѣжнѣ, — енѣ XVIII 28 (м. длѣжнѣ); цѣсарѣвѣнѣ XIX 15 (м. цѣсарѣвѣнѣ); глаголаша XIX 10 (м. глаголаша); стоѣшѣ ак. мн. XX 6 (м. стоѣшѣ), лѣтѣ (м. — ѣ) XX 15; избѣранѣнѣ XX 16 (м. избѣранѣнѣ); избѣранѣнѣ XXII 14; по немѣ XX 29; ослѣ XXI 5 (м. ослѣ); склѣзѣ XXII 19 (м. склѣзѣ); вѣдѣдите XXII 21 (м. вѣдѣдите); свѣраша XXII 34; 26; 57; свѣранѣмѣ XXII 41; горѣ XXIII 13, 14, 23, 25, 27; свѣтѣльници XXIII 25; (м. свѣтѣльници); свѣдѣтел — XXIII 32 (м. свѣд —); пѣтѣнѣца XXIII 37 (м. пѣтѣнѣца); вѣмѣ XXIV 47 (м. вѣмѣ); мѣноѣ XXV 19 (м. мѣноѣ); жнѣ XXV 24; (м. жнѣ); козѣнѣ XXV 32 (м. козѣнѣ); козѣнѣ XXV 32; обѣбѣза XXVI 49 (м. обѣбѣза); пришѣ XXVI 50 (м. пришѣ); вѣмѣ XXVI 70 (м. вѣмѣ); тѣ XXVI 63 (м. тѣ); оѣмѣ XXVII 24 (м. оѣмѣ); горѣши XXVII 64 (м. горѣши).

Наводећи ове штампарске грешке морам истаћи тешкоће при коректури као што је ова.

Прелазећи на друге тачке, пре свега ћу утврдити да за реконструисани текст јеванђеља по Матеју важе извесне напомене које сам учинио у погледу јеванђеља по Марку: напомене о правопису реконструисаног текста јеванђеља, о јотовану и јотованим словима, о обележавању умекшаности сугласника, новим полугласницима у сугласничким групама (у страним речима), — исп. у јев. по Матеју кинѣ XXII, 17, кинѣнѣнѣ XXII, 19 (м. кинѣнѣ и кинѣнѣнѣ), вѣпѣтѣ II, 19 (м. вѣпѣтѣ), ѣманѣнѣ I, 23 (м. ѣманѣнѣ), напомене о облицима именице свѣнѣ (исп. код проф. Вајса у тексту јеванђеља по Матеју свѣна ген.-ак. XXI, 5, X. 27, XXIII, 15, XXIV, 27, XXX, 37), свѣна ген. XXIII, 35, свѣнѣ дат. јед. XXII, 2, свѣна ном. дв. IV, 21; напомене о дат. јед. код именица са основом на -ѣ типа петрѣви (исп. у јеванђељу по Матеју аврамѣви III, 9 и сл.); напомене о речничким варијантама вѣнѣти-вѣлѣсти и др.

Остале напомене које се односе на реконструисани текст јеванђеља по Матеју тичу су, у главном, морфолошких и речничких чињеница, али покаткад и других ствари: М. XXIII, 24 налазимо код проф. Вајса мѣшицѣ; тако је у тексту Маријиног јеванђеља; изгледа да се проф. Вајс повео баш за текстом Мар.

— међутим код проф. Вајса налазимо књижевних XXIII 14, 15, 23. Питање је даље, да ли је било у првобитном преводу лицемѣри XXIII 14, 23, иако је тај израз употребљен у Мар. Зогра и Ник.: обично се сматра да је старији израз инокритъ; тешко је рећи да ли је у првобитном преводу било вѣкоупъ (XXII 34), — у Ник. вѣкоупъ, — или вѣкоупѣ, како је у Мар. Зогра. Гал.: проф. Вајс је изабрао прво; питање је, да ли је проф. Вајс у праву што је изабрао облик презента рѣчѣта XXI 3 поводећи се за Мар., док је у Ас. и Сав. облик императива рѣчѣта; код проф. Вајса налазимо облик партиципа приемши XXV 16, 24, а и старији облик приемши XXV 20, 22; онај први не сме бити унесен у реконструкцију; место вѣстрѣгати XII 1 и вѣстрѣгаѣшти XIII 29 треба да буде вѣстрѣсати и вѣстрѣсаѣшти; то ће бити фонетски облик добивен трећом палатализацијом, док се облик вѣстрѣгати јавио аналошким путем (по угледу на вѣстрѣгниѣти); м. (стадо) свињноу VIII 31 мора да буде свиноу; м. погѣвѣлѣтъ IX 17 мора бити погѣвлѣтъ; није исправно код проф. Вајса прѣдъ вѣврѣшти X 34 (мора бити супин вѣврѣшти); поводом хѣлѣхъ нашѣ наставшанаго дѣне VI 11 исп. мој чланчић у Ј. Ф. XIII 161—162 и Розова Slavia IX, 620—621.

III—IV

Evangelium Sv. Lukaše text rekonstruovaný. Vydal Jozef Vajs profesor Univerzity Karlovy v Praze 1936.

И у погледу овог текста вреде оне напомене које сам изнео поводом текста јеванђеља по Марку и по Матеју: о јотовању, о обележавању умекшаности сугласника, о облицима датива једине са наставком -ови и др.

И у овом тексту има доста коректурних, а и других погрешака; највише има тих грешака у погледу обележавања полугласника, — изостављање полугласника, узајамна замена, вокализација: небесѣни XI, 13, смѣкаѣж XXI, 40 (м. сѣмѣкаѣж), избѣитѣка XXI, 4, оумрѣтъ XX, 28, сѣврѣша XXII, 66, дѣлѣжѣнѣ XVI, 5, 7, отѣмѣтаѣни X, 16 поред отѣмѣтанѣтъ *ibid.*, оумрѣши VII, 12 (м. оумѣрѣши), скроушенѣни IV, 18, олтарѣни XI, 51, (м. олѣтарѣни), правѣдѣнаго XI, 51, длѣжѣника VII, 41, сѣ ѣниѣ VIII, 38, грѣлѣчишта II, 24 (м. грѣлѣништа), спитѣ VIII, 52, двою XI, сѣнѣма IX, 32 (м. сѣномѣ), избѣра X, 42, каменѣ XI, 11 (ак. јед.), кто XI, 5, сѣ ѣниѣ I, 66, исѣмѣ, 1 sing. XIX, 8, блѣнѣ XIX, 11, мѣнасѣ XIX, 13, 16 (м. мѣнасѣ), вѣшѣдѣ XIX, 45; доследно се пише ѣ м. ѣ у именици пѣтиѣ IX, 58, XII, 6, 7, 26, 25, VIII, 5, тако исто у именици пѣтѣнѣца II, 24.

Друге погрешке фонетске врсте: обловизаџште VII, 46 обловизааше VII, 38 (и м. зи), вѣ м. вѣ VII, 41, попарано VIII, 5, (м. попарано), трњиа VIII, 7 (м. трњина), възбоудише 3 л. мн. аор VIII, 24, нива XII, 16 (м. њива), осипаџ XIII, 8 (м. осипаљ), вѣаџ IX, 18, пири ген. јед. X, 4 (м. пирзи), горе X, 13, XI, 43, 44, 46, 47 (м. горје), отжри X, 21 (м. отжри), вишњаного I, 76, жњиши XIX, 21 (м. жњиши), иставлаз XIX, 23 (з м. с), иставлаз XXIII, 14, те м. та XI. 36, соудѣа XI, 19; възстраваџ VI, 1; нетачно је възиди V, 4 (мора бити възѣди), отемлаџштюємоу VI, 29 (мора бити отемлаџштюємоу), обемлетз VI, 44 (мора бити обемлетз), отѣати I, 25 (мора бити отати); није правилно растрѣаџ VIII, 29, иако је тако у Сав., — старији ће бити облик растрѣаџа, као што је у Мар. Не може се допустити колебање у рефлексу прасловенске групе *sk* испред палаталног вокала: писац једанпут пише шт, други пут ч (ништиш XVII, 14, али ничтени XII, 17, и — чрѣва I, 15 исп. горе, с. 208).

У одељку о деklinацији, као и у тексту јеванђеља по Марку и по Матеју, налазимо доста новијих облика који се не могу приписати језику Ћирила и Методија: *сина* ген.-ак. XX 41, I 36, V 10, VI 22; *синоу* dat. sing. III 2, IX 22, XXIV 7; *симонови* поред *симоноу* V 10; *доухови* VIII 29; *господеви* I 17, II 23, II 38; XX 42 *господа* I 46, IV 12, XII 35, *дњане* (ном. мн. м. старијега *дње*) IX 51, I 23, 57, II 6, 22, V 35, XXI 22, XIX 43, *дњни* IV 2 ген. мн. поред *старијега дњнз* V 17, *небоу* XII 56 (м. *небеси*), *словома* VII 7, XXIV 19, *словеси* лок. јед. I 29 (м. *словеси*), *тѣлесе* XXIV 3, 23 (м. *тѣла*), *врѣмени* лок. XVIII 4, *о имени* X 17, *о црѣкви* XXI 5 (м. *црѣкве*), *родителзи* инстр. мн. XXI 16, — треба претпоставити за језик Ћирила и Методија стари инструментал сугласничке деklinације *родителъми*; *словези* — тако исто м. *словесъми*, — XXVIII 9, *цѣсаџи* п. pl. X 24 (м. *цѣсаре*), тако исто *властелзи* VII 8, *родителъа* XVIII 29, — може се сумњати да је тај облик био у језику Ћ. и М., пре би било *родителзи*; *дѣлателъ* g. pl. X 2, *дѣлателъа* ак. мн. Понешто се не може примити и од облика конјугације. Поводом реконструисаног текста јеванђеља по Марку говорили смо о колебању различитих облика имперфекта *вѣџз*; то исто колебање налазимо и у тексту јеванђеља по Луки: за 3 л. јед. налазимо *вѣ* I 7 bis, 10, IV 32, V 17 и *вѣаше* II 4, IV 29, за 3 л. мн. *вѣаџ* II 8, IV 27, V 7, 9, 17, и — *вѣша* I 21, IV 25, XIII 4, за 3 л. двојине *вѣашете* I 6, 7, IV 20, VII 41 и поред тог облика *вѣсте* V 10, IX 30.

Писац се и у овом одељку јеванђеља, као и у другим поводи за подацима појединих споменика које сматра да су старији, — у

једним случајевима за једним, у другим за другим споменицима; отуд је ово колебање.

Тако исто писац није одлучио ни у овом одељку јеванђеља који је облик императива старији, облик типа *осажате* или *осажите*: исп. *осажате* XXIV 39, *заколите* XV 23, *глаголите* XVII 10, *взимайте* XVII 3, *иштате* XI 9, XII 29, 31.

Место 3 л. мн. кондиционала *бж* налази се у тексту проф. Вајса *виша* VI 11, X 13.

Неправилан је облик 3 л. јед. аор. *прострѣтъ* VI 10, а није правилан ни облик *прострѣ* XIII 13, — исто тако 3 л. јед. аор. — једино је правилан старији облик *прострѣтъ*; тако исто није стар облик *оумрѣ* XVI 22: мора бити *оумрѣтъ*.

Двапут у тексту јеванђеља по Луки код проф. Вајса налазимо императив после глагола кретање м. супина: *придѣ* дати XII 51, *изидѣ*.... *молити са* VI 12.

У речничком погледу мало се што може замерити: глагол *свѣлюдати* вероватно је млађи израз према *схрѣнати*, — код проф. Вајса *свѣлюдашѣ* II 51; често се јавља израз *властѣ* IV 6, 32, 36 V, 24 IX, X 19, — очекивали бисмо старији израз *областѣ*; свакако се не може јамчити да је у свим тим случајевима био у првобитном тексту млађи израз *властѣ*. Може се допустити да је у првобитном преводу постојао и израз *часѣ* поред тако званог панонизма *година*, али се не може поуздано тврдити да није у понеким случајевима био баш израз *година* на том месту где проф. Вајс ставља израз *часѣ*, тј. VII 21, IV 5, X 21. Питање је, да ли је писац у праву кад претпоставља *мѣждашѣ* I 21 изразу *кѣшнѣашѣ*, како се чита у Мар. и Ник. М. *лицемѣри* XI 44, *лицемѣри* XIII 15 очекивали бисмо непреведену грчку реч *ипокритѣ*. Питање је, да ли је у првобитном преводу јеванђеља по Луки VII 23 било *свѣлазнитисѣ*, а не непреведена грчка реч *скандалисати*, — тај последњи израз налазимо код проф. Вајса на другим местима, наиме: Мат. XVIII 6, Лук. XVII 2. М. *поуштѣножѣ* XVI 18, како се чита код проф. Вајса, очекивали бисмо *подѣлѣгожѣ*, што изгледа да је архаизам, -- и сам проф. Вајс употребљава тај архаизам на другим местима свога реконструисаног текста, наиме: у јеванђељу по Матеју V 32 и XIX 9. Што се тиче израза *насѣштѣнзи*.... на *кѣсѣкѣ дѣнѣ*, исп. мој чланчић у Ј. Ф. XIII 161—162.

IV Evangelium Sv. Jana, Text rekonstruovaný Vydal Josef Vajs, v Praze 1936. str. 99.

Опште напомене које сам учинио поводом текста јеванђеља по Мт., по Мр. и по Л. у више тачака важе и за јеванђеље по Јов.: о облицима ген. једн. *сѣна*, дат. јед. *сѣноу*, о почетном *е* у *ѣдѣ*, о дат. јд. *господю* (6,23), облицима *ѣхѣж* (*ѣѣашѣ* 10,6), о изразима *власть*, *скоро* (13,27) *исправѣ* 16,4 и сл.

Коректура јеванђеља по Јов. много је боља неголи осталих, али ипак су се увукле понеке омашке: *влѣсти* (3,4 м. *влѣ*), *никто* (19,41), *вѣнѣ* (20,11), *мѣните* 5,39,45 *жнѣи* (м. *жнѣ*), *ѣѣмѣ* 1 једн. 19, 10, *ѣмѣрѣшѣ* 19,33 (м. *ѣмѣрѣшѣ*), *отрѣши* 11,2 (м. *отѣрѣши*), *донѣдежѣ* 21,23 (м. *-нѣ-*), *горе* 5,14 (м. *горѣ*), *дѣсѣтѣ* ин. мн. 2,18 (*старије*, *валѣда*, *дѣсѣтѣми*), *ѣѣ лѣѣѣѣ* 15, 9,10 (м. *-ѣ*), *ѣ црѣѣѣѣ* 2,11 (м. *-ѣ*), *ѣѣ словѣси* 8,31, *тѣчѣни* 2,10 (м. *тѣчѣнѣ*), *болѣши* ак. ј. 15,2 (м. *болѣшини*),¹⁾ *пѣжитѣ* 10,9 (м. *-ѣ*).

На крају књиге дају се *emendanda et addenda* уз текст јеванђеља по Мт., Мр. и Л. Ту налазимо извѣстан број поправака које сам навео горе, али не све.

С. Куљбакин

2. — N. TRUBETZKOY, *Die Aussprache des griechischen ch in 9. Jahrhundert n. Chr.* (Glotta XXV 248—258).

Овај чланак, иако је посвећен питању изговора грчког сугласника *ch* у 9 веку, од интереса је и за славистику, на име за питање о словенској глагољској азбуци. Као што је познато, у старословенским глагољским споменицима поред обичног слова *х* налази се други знак за сугласник *х* — у облику паука (једанпут у Асеманову јеванђељу; *ш* место њега — у Синајском псалтиру). У исто време налазимо две речи са *х* у Азбучној молитви Константина Пресвитера: на 24 месту Азбучне молитве реч на почетку стиха *хѣровѣскѣжѣ* и на 33 месту реч на почетку тог стиха *хѣалѣж*. Два слова *х* налазе се у Јарославском молитвенику, у Париском абецѣнарију и у Минхенском абецѣнарију. Досадашњи покушаји да се ствар објасни, тј. да се одговори на питање: зашто се у тим споменицима јављају два слова *х*, нису успели.

Кнез Трубецкој је покушао да да ново објашњење: по његову мишљењу, прво слово — на 24 месту — обележава аспирану *kh*, која се употребљавала у језику Ћирила и Методија само у грчким, односно у источним речима (*хѣровѣскѣжѣ* и сл.); друго слово *х*, које се јавља на 33 месту (*хѣалѣж*), обележавало је словенски спѣрант *х*.

¹⁾ *болѣши* у Асем. сажимањем.

Писац пореди коптско и јерменско слово за „kh“ са глагољским *x* у облику паука и, с друге стране, коптско и јерменско *x* са глагољским обичним *x*.

Морам признати оригиналност хипотезе кнеза Трубецкоја; могућно је да је он у праву, али ипак остају извесне сумње: да ли је било потребно стварање нарочитог слова за глас који је постојао у словенском преводу Св. писма само у неколико туђих речи? Затим, ми бисмо очекивали, — кад би писац имао право, — да ће Храбар навести и реч *хвала* међу словенским речима са словенским гласовима који се нису могли обележити грчким словима; међутим тога нема. Што се тиче поређења глагољских слова за *x* са коптским и јерменским словима, могу рећи да обично глагољско *x* заиста личи на одговарајуће коптско и јерменско слово; али не видим сличности између коптског и јерменског „kh“ и словенског *x* у форми паука.

Ја бих рекао да је лакше објаснити глагољско *x* у облику паука као стилизацију грчког курсивног *x*; што се тиче обичног глагољског *x*, ово слово личи такође на латинско *h*.¹⁾

У својој расправи „Белешке о Храбровој апологији“ (Глас CLXVIII) дошао сам до закључка да је Храбр имао на уму глагољицу као Ђирилову азбуку. Полазио сам, између осталог, од претпоставке да је у овој глагољској азбуци било само једно слово *x* и да су била три слова за носне вокале: *ж*, *џ*, *л*.

Ако примимо хипотезу кнеза Трубецкоја да је у првобитној словенској азбуци било два слова за *x*, морамо претпоставити да је једно од та два слова улазило у групу 14 слова за специјалне словенске гласове. У том случају мора се претпоставити да је у првобитној словенској азбуци било само два слова за носне вокале (*ж*, *л*): тако би се одржао број 14 слова за специјално словенске гласове. То би била најстарија фаза у развитку глагољице; друга, нешто каснија, огледала би се у Храбровој концепцији: то је била азбука са три слова за носне вокале и једним словом за *x*; употреба два слова за *x* није се могла дуго одржати, као што примећује и кнез Трубецкој.

22 III 1937

С. Куљбакин

¹⁾ Исп. претпоставку Вајана да се у разликовању два глагољска *x* огледа утицај латинске азбуке: *h* и *ch* (R.É.S. XVI, 249).

3. — NAHTIGAL R. *Starocerkvenoslovanske študije* (Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 15. Filološko-lingvistični odsek 3). 1936.

У овим студијама писац разматра порекло понеких старословенских израза: *вксѣдѣ* и *рѣканиѣ* у Кијевском мисалу, *потѣпѣга*—*пѣдѣпѣга* и сл. у старословенским споменицима, *зѣлоуто* у Ключеву зборнику.

1. Порекло израза *вксѣдѣ* је спорно; сем Кијевског мисала овај се израз наводи у Бечким листићима и у биографији св. Методија (т. зв. Панонска легенда).

Има научника који доводе овај израз у везу са заменицом *вѣсь*. Г. Нахтигал с правом одбацује ову хипотезу: Кијевски мисал не зна за промену *ѣ* у *ѣ* испред тврдог слога (Јагићево правило); међутим овај се израз пише у Кијевском мисалу 15 пута са *ѣ*. Сем тога треба истаћи да се сугласник *с* у *вксѣдѣ* јавља као тврд, док је он у заменици *вѣсь* био мек (по трећој палатализацији). Сам г. Нахтигал даје ново објашњење израза *вксѣдѣ*: он доводи *вксѣдѣ* у везу са старовисоконемачким црквеним термином *wizzōd* = причешће. Писац признаје да ст. слов. *вксѣдѣ* не одговара фонетски потпуно старовисоконемачком *wizzōd*, ипак он покушава да уклони ту препреку својој хипотези: старовисоконемачко *wi* почињало је сугласником *w* који је могао лабијализовати следећи вокал *i*; вокал *i* није имао палатализујућег дејства, тако да је *w* било ближе словенском веларном *vъ* неголи словенском *vъ* (*ś*); знак *z* је одговарао словенском *s* („као што нас учи графика Брижинских листића“). Главна тешкоћа везана је са старословенским носним вокалом *ж* према старовисоконемачком *ō*, које се развијало у правцу дифтонга *uo*; ипак писац је мишљења да се и та препрека може уклонити: „узан изговор у правцу вокала *u* могло је имати такође чешкословачко *o*, који је вокал деназализацијом дао *ū*. Свакако ни старовисоконемачко *ō* није имало одговарајућег вокала у словенском, па можда му је био најближи словенски носни вокал *o* са његовом дужином.“ Писац додаје да је старовисоконемачки изговор могао дати повода да се израз наслони на домаће речи са *-ōd-*, међу њима на речи *sođъ* (*vas*), *szsođъ* (*vas*), *sođъ* (= *iudicium*), придев *sođъ*, глагол *sz-sođ-iti* (позајмити) и сл. Претпоставка Р. Нахтигала о старовисоконемачком *wizzōd* као извору израза *вксѣдѣ* може се сматрати као срећна; само би је требало нешто променити: ствар је у томе што фонетске разлике између *вксѣдѣ* и *wizzōd* остају и даље; супституција сло-

венског *o* наместо старовисоконемачког *o* чини ми¹ се сумњива. Стога би било вероватније да се претпостави народна етимологија: *всѣдѣ* се јавило под утицајем домаћих именица *сѣдѣ* и *всѣдѣ* (*vas*).

У вези са изразом *всѣдѣ* писац се зауставља на питању старовисоко немачког утицаја на панонско-моравску црквену терминологију — на изразима *малѣжена* (облик двојине), *неприѣзнихъ*, *цркви*, *папежъ*, *оплатъ*.

2. *Рованиѣ*. Познато је у Кијевском мисалу загонетно *Рованиѣ*: *Рованиѣ ѿ принесениѣ свѣти. ѿ ходатаѣцю блаженоуѣмоу климентоу мѣченикоу твоѣмоу. симъ нхи отъ грѣхъ скврѣности нашихъ очисти: гмѣ.*

Јагић је предложио следеће објашњење овог израза: у старијем оригиналу било је *Дарованиѣ*¹⁾, па је *Да* изостављено; каснији преписивач начинио је од неразумљивог *Рованиѣ* именицу женског рода у акузативу множине (*Рованиѣ принесениѣ*).

Р. Нахтигал има право кад одбацује ово *Јагићево* објашњење, јер није јасно зашто је *Рованиѣ* као неразумљиво замењено са *Рованиѣ* — толико исто неразумљивим обликом.

*Вондрак*²⁾ је обратио пажњу на израз *Рованиѣ* у староруском канону у почаст св. Вацлава у Новгородском Софијском минеју за 28 септембар на листу 124 (... *подѣ твоѣ стѣзию истачаѣши целѣбамъ рованиѣ*).

Тешкоће *Јагићева* објашњења нагнале су *Р. Нахтигала* да потражи друго објашњење: он види у изразу *Рованиѣ* старовисоконемачки црквени термин, који нам није дошао директно, — са значењем лат. *supus*. Саставни су делови те ст.-в.немачке речи ови: 1) наставак *-ap-î* апстрахиран од апстрактних именица ж. р. на *-i* које се граде од адјектива и партиципа претер. (типа *îrstantanî = resurrectio*) и 2) корен *arg-* са значењем „дати“: готско-старовисоконемачко *argvō—argwûn*. На словенском терену *arg-* могло је дати *row-*. Признајући *Нахтигалу* оштроумље, опет сам мишљења да његова хипотеза виси у ваздуху све дотле док се не нађе ст.-в.немачка реч **argvanî*.

3. „*Ротѣрѣга, подѣбѣга in pod. „uxor dimissa“ v starih cerkvenoslovanskih spomenikih*“.

Ова се реч јавља у ст.-словенским споменицима у више облика: *потѣпѣга*, *подѣпѣга*, *подѣпѣга*, *потѣбѣга*, *подѣбѣга*, тако да је врло тешко одредити који је облик речи старији.

¹⁾ боље рећи дарованиѣ (ѣ=ја).

²⁾ „Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende und der Legende vom hei. Prokop“.

Више научника покушали су да објасне тај израз, али досад ниједан од њих није решио то питање. Р. Нахтигал је у овоме своме чланку дао детаљан преглед материјала и затим је навео хипотезе различних научника, од којих га ниједна није задовољила.

Различита објашњења своде се на неколико главних праваца: према једним научницима ова се реч састоји од **потъ-*, што значи „господ“, „муж“ и од глаголског корена *вѣг-* (Буслајев, Брикнер, Лос, Меје) или од *потъ и *пѣг* (Брикнер, Улашин); према мишљењу других реч се састоји од префикса и корена *-пѣг-* (Шафарик, Јагић), или од префикса и корена *-вѣг-* (Срезњевски, Миклошич); трећи начин претставља објашњење речи према којем се у њој огледа глаголски корен *-тъп-* или *-тип-* са префиксом и суфиксом (корен *-тъп-* у глаголу *тъпати*, *тъпѣти*; суфикс *-ѣг-* као што је у руском *сопѣга* и сл. (Собољевски, Прусик).

Овом трећем начину придружује се и проф. Р. Нахтигал: ст.сл. *потъпѣга* он схвата као *ро-търѣ-га са префиксом *-ро-*, наставком *-га* и глаголском основом *-търѣ-*, у којој коренов вокал претставља слаби ступањ вокала *е*.

Проф. Нахтигал наводи више примера истог корена са вокалом *е*: *potepiga* (код Glonarja у преводу Reymontova дела „Hlori“), *potepica*, *potepača*, *potepenka*, *potepka* итд. (глагол *potepsti se*, *potepati* = скитати се).

За наставак *-ѣг-* сем руског *сопѣга* писац наводи руско *толпѣга* (дебела жена); у овом *-ѣга-* писац види наставак *ѣ* глаголске основе *-търѣ-* + наставак *-г-*; исп. тај наставак *-г-* у пољском *włoczęga*, у руском *волочага*, *бродяга*, *промотыга* и сл.

Нахтигалово објашњење речи *потъпѣга* може се примити као највероватније.

4. *Glagol. Cloz. I 140 sѣлѣуто* (*dzěluto*). У Ключевом зборнику I 140 налазимо реч *sѣлѣуто*: такожде *сѣи аѣоли* и *блжени оѣи сѣ сѣзѣмаъ закономъ отънѣдѣ велѣе* и *sѣлѣуто* таковое посѣждѣнѣе, *рекѣше велѣю испѣтанѣю* и *поштѣнѣю* се сѣподовѣша. Проф. Нахтигал има право кад сматра да је та реч облик адјектива саграђен од корена *dzěl-* и аугментативног суфикса *-ut-*; примере придева са тим наставком писац наводи и из живих словенских језика (поред *-ut-* находимо такође *-jut-*).

Писац истиче да се у тој истој хомилији у којој находимо израз *sѣлѣуто* јавља такође израз *потъпѣга*, који упућује на великоморавски терен. Заиста, у овој хомилији находимо архаичне лексичке

особине, а и моравизме: соулѣ I 80, брата I 81, братрѣа I 84, етерѣ I 94, кзмотрами I 100, вьсемоу мироу I 102, 103, рачкшж I 143, етеро I 149, етероу I 150, непѣштютѣ: I 154, олокавзтомата I 160.

Уосталом, треба напоменути да се и удругим хомилијама Клочева зборника находе у мањој или већој мери лексички и граматички архаизми, а и моравизми.

С. Куљбакин

3. — WEINGART MILOŠ. **První Česko-cirkevněslovanská legenda o svatém Václavu.** Rozbor filologický (Zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku) Praha 1934, I—228 + I—VI.

Међу славистичким радовима који су изашли 1934 год. обраћа на себе пажњу дело прашког проф. г. Милоша Вејнгарта посвећено првој (старијој) легенди о св. кнезу Већеславу (Вацлаву). То се дело наслања на јубиларно издање црквенословенских споменика о св. Већеславу и св. Људмили које је приредила г. 1929 Чешка академија.

Као што примећује проф. Вејнгарт у првој, уводној глави свог дела, ово издање није расветлило са свих страна питање о првој легенди о Већеславу. Оно је само потврдило историску вредност легенде; утврдило је да се легенда појавила у X веку на чешком терену; даље, потврдило је да хрватски рукописи са овом легендом дају бољи текст од т. зв. Румјанцевљева или, друкчије, Востоковљева текста. Међутим ипак Академијино издање легенде о св. Већеславу није критичко издање: у њему на првом месту налазимо Румјанцевљев текст у својству „јужноруске редакције“, на другом месту штампан је т. зв. минејни текст као северноруска редакција; затим се штампа хрватско-глагољска редакција, и то Новљански текст (текст у Новљанском бревијару) и уза њ варијанте из других хрватско-глагољских бревијара; тиме се не одређује првобитни текст хрватске редакције нити однос те редакције према „јужноруској редакцији“; минејна редакција додаје се „јужноруској“, тако да се одвајањем њеним од хрватско-глагољског текста ствара нејасност у односима појединих редакција.

Сем тога проф. Вејнгарт наглашава да I легенда о св. Већеславу досада није разматрана као литерарни споменик.

Из свега овога јасно је какви су задаци писца ове књиге.

Пре него што је приступио њихову решавању, писац даје у првој глави опширну анализу досадашњих радова посве-

ћених I легенди о св. Већеславу — Вондрака, Јагића, Пекаржа, Пастрнека, Вајса и др. На тој анализи нећемо се задржавати у овом кратком реферату, ма да би било интересантно видети уколико су резултати Вејнгартова рада припремљени истраживањима његових претходника. У другој глави своје књиге проф. Вејнгарт даје анализу хрватских глагољских текстова. Сви глагољски текстови потичу из једног старијег глагољског оригинала (као што је утврдио већ Вондрак). Са намером да се одреди првобитни текст и порекло појединих варијаната проф. Вејнгарт даје критичке напомене тексту глагољских рукописа. Тако, на пр., у првој реченици легенде утврђује се *сѣвѣстѣ сѣ* према *зѣвѣст сѣ* у Новљанском бревијару и *сѣвѣст' сѣ* у Љубљанском бревијару; у четвртој реченици утврђује се *вѣстѣ* — у Новљанском бревијару место *вѣси* које се јавило случајном погрешком; у четвртој реченици утврђује се *кѣнѣскѣ стѣрѣ* — *стѣрѣ* налазимо само у Новљанском бревијару —, а писац образлажава зашто ипак уноси ову реч у текст који реконструире итд.

Оваква анализа текстова несумњиво је од вредности, а уз то и убедљива је.

Разгледавши на овај начин глагољско-хрватске текстове проф. Вејнгарт долази до ових закључака.

Ниједан од хрватско-глагољских рукописа којима располажемо није нам сачувао без измена првобитни текст I легенде о св. Већеславу (као и ниједан ћирилски), тако да се тај првобитни текст мора реконструирати. Исправну грађу за такву реконструкцију у већини случајева даје хрватско-глагољска редакција; само у појединим случајевима морамо се служити за ту реконструкцију Румјанцевљевим текстом. Од хрватско-глагољских рукописа најбољи је Новљански рукопис, али ни он није без мана: и у њему налазимо преписивачке грешке, отступања од старине у лексичком правцу и уопште отступања од старог црквенословенског језика у корист живог српскохрватског језика тог доба.

Морају се дакле узимати у обзир и остали хрватски рукописи, и то на првом месту Љубљански; тек на трећем и четвртном месту стоје Римски и Московски рукописи.

Проф. Вејнгарт по извршеној анализи глагољских текстова овако замишља историју хрватско-глагољског текста: А изгубљени оригинал, два његова преписа (опет хрватско-глагољски) *B* и *C* (нису дошли до нас); препис *B* претставља оригинал Новљанског

рукописа; препис С послужио је као оригинал рукописима љубљанском, римском и московском.

Даље, проф. Вејнгарт даје анализу mineјног текста. Mineјни текст дошао нам је у рукописима XVI—XVII в. Издавач његов Сребрјански није дао критички текст, него је само сакупио варијанте свих седам рукописа. Анализа mineјног текста од стране проф. Вејнгарта води, у главном, овим резултатима.

Сви рукописи mineјне редакције претстављају једну врсту, а своде се на крају крајева на један заједнички оригинал, који је изгубљен, али однос свих седам рукописа према овоме оригиналу није исти: најближи је том оригиналу рукопис Тројицко-сергијевске лавре бр. 792; на том се тексту мора заснивати издање mineјне редакције. Првобитни оригинал mineјне редакције у неким важним тачкама сачувао је текст првобитне легенде, и то боље неголи Румјанцевљева редакција, али, у главном, mineјна редакција је опет најкаснија. Што се тиче односа оригинала mineјне редакције према Румјанцевљевој редакцији, може се утврдити да не зависе једна од друге: mineјни текст је каткада потпунији неголи Румјанцевљев и ближи првобитном оригиналу легенде, а нема свих грешака Румјанцевљева текста; с друге стране, Румјанцевљев текст нема допуна које налазимо у mineјној редакцији.

Друга руска редакција, на коју се своде mineјни текстови, нема вредности самосталног историског извора.

Трећа глава књиге посвећена је питању односа прве легенде о св. Већеславу према другим црквенословенским споменицима о Већеславу и Људмили. Ту се на првом месту даје анализа тако званих проложних биографија. Најстарији руски рукопис пролога је из XIII в., а јужнословенски из XII—XIII в. Биографије Већеслава и Људмиле нису могле бити у првобитној редакцији црквенословенског пролога, него су ушле у њ као касније допуне. Проф. Вејнгарт ревидира закључке Сребрјанског и даје своју реконструкцију текста. Даље он утврђује да је извор проложног чланка о преношењу моштију св. Већеслава прва легенда о Већеславу у првој руској редакцији; тако исто је прва легенда о Већеславу у првој руској редакцији извор, и то главни, проложног чланка о мучењу св. Већеслава; али поред тога налазе се у њему и други елементи; у стилистичком правцу опажа се утицај биографије Бориса и Глеба; што се тиче легенде о св. Људмили, она је, по мишљењу проф. Вејнгарта, извод из опширне црквенословенске легенде која је поникла много касније неголи прва

легенда о Већеславу, а која није очувана; трагова утицаја на легенду о св. Људмили од стране прве легенде о Већеславу нема.

Сва три проложна чланка не дају ништа ново у историском погледу; значај је њихов историсколитерарне природе.

У другом одељку ове главе разматра се однос прве легенде о св. Већеславу према другој легенди о Већеславу, т. зв. легенди Никољског (легенда Мангуанског епископа Гумполда).

Писац долази до закључка да се преводилац ове легенде (с латинског) није служио првом легендом о св. Већеславу.

У трећем одељку треће главе разматра се однос прве легенде о Већеславу према служби св. Већеславу која је очувана у руско-словенским служабним минејама. Служба, по мишљењу проф. Вејнгарта, није чешко-црквенословенског, већ пре руског порекла. Писац је противан мишљењу о непосредној вези ове службе са првом легендом о св. Већеславу: пре ће бити да се аутор службе служио другом легендом о св. Већеславу.

Трећа се глава завршује општим прегледом историје црквено-словенских текстова посвећених св. Већеславу.

У четвртој глави своје књиге проф. Вејнгарт даје реконструисани текст прве легенде о Већеславу. Текст је у језичком погледу нормализован: у избору фонетских и правописних особина писац се придржава, као што он сам каже, података Кијевског мисала и старословенских јеванђељских текстова, нарочито Зографског. Уз старословенски нормализовани текст писац даје латински превод текста и, даље, напомене које се односе на критику и егзегезу текста.

Реконструисаном тексту пишеву може се понешто замесити у језичком погледу. Писац не сумња да је оригинал легенде који он реконструише писан глагољцом; према томе треба тај текст замислити без јотованих слова љ, ља, ља; међутим писац разликује у својем реконструисаном тексту љ и ља, љ и ља, љ и ља, имајући на уму нефилологе, као што он сам каже. По моме мишљењу, не би требало чинити ту концесију нефилолозима, већ је било довољно да им се објасни ствар у нарочитој напомени. Свакако не могу схватити недоследност коју налазимо у реконструисаном тексту проф. Вејнгарта у погледу јотовања и обележавања умекшаних сугласника: исп. глагољ (87), житѣљ (30), са нејотованим љ и знаком за умекшавање сугласника љ, али послѣдѣљ (2), са јотованим словом ља и знаком за умекшавање изнад љ, и на трећи начин вѣљ (8) са нејотованим љ и без знака за умекша-

вање над с, — не могу сумњати да је с у овоме случају било меко у првој половини X века; исп. и олтаремь (7), болеславъ (13,87 м. болеславъ), кнѣигъ (11,15 м. кнѣигъ), благословленемь (9,10), ѿнемъ (55), али несъхранена (71); исп. недѣльъ 35, али земльъ (14,57); исп. творѣши (16, 18, 28, 29), али творѣашъ (30) и на трећи начин олѣда (89), вѣщеславѣа (64); исп. вьса (8), које смо већ навели, са вьси (18) и вьсакъ (20). Иза сугласника ш, ч, ц, с, ж и група шт, жд писац ставља нејотована слова за вокале, а нема ни знака за умекшаност сугласника односно сугласничке групе: сжштѣ (2), поставишѣ (12), начѣ (14), вѣжѣ (75), кнѣаѣ (43,90), нарицаѣма (4), оѣцоу (8), мьшѣ (7), господѣжѣ (68), доушѣ (78) итд. Не видим у таквом правописном начину да се писац руководи подацима Кијевског мисала или Зографског јеванђеља; пре бих очекивао правопис вѣжѣтѣ, доушѣ, мьшѣ, сжщѣ исл., имајући на уму да је оригинал легенде о св. Већеславу за пола века старији од Кијевског мисала или Зографског јеванђеља.

Има у реконструисаном тексту и других ствари с којима се тешко сложити: писац даје облике расѣчѣна (71) и расѣкошѣ (83); не сумњам (на основу података Кијевског мисала и најстаријих текстова јеванђељских, а и других разлога) да ни у оригиналу легенде није било двоструких сугласника; за локатив једнине речи црѣкѣ писац даје облик црѣкѣви 7,74 — старији је облик са наставком -ѣ, за генитив једнине именице господѣ проф. Вејнгарт даје облик господѣа (19,20; основа на -i); тешко је претпоставити тај облик у споменику прве половине X в.. Може се¹⁾ сумњати у то да је у том оригиналу било сигматских аориста новог типа: погребѣшѣ (78), сжндошѣмѣ (43); сигурно није било у том оригиналу облика трећег лица множине кондиционала ви оубили (43), већ је било вж оубили, или вишѣ оубили; није исправно надѣ тѣломѣ Ђаштѣславѣимѣ (77); мора бити Ђаштѣславѣемѣ; облик имперфекта приѣмѣашѣ (16) није стар: старији ће бити приѣаашѣ; облици аориста начѣ (14,39), оѣтѣ (58) према сведочанству најстаријих јеванђељских текстова имали су -тѣ (начѣтѣ, оѣтѣтѣ) у старословенском језику Тирила и Методија; место надѣмѣмѣ (81) било би боље ставити оѣпѣвѣмѣ (старија лексичка паралела исп. оѣпѣемѣ у Римском т.); сумњив је облик имперфекта ѣздѣашѣ 34

¹⁾ И поред тога што каже проф. Вејнгарт у „Byzant. sl. V 454 с.; кад би у језику Тирила и Методија било нових аориста на -оѣ не бисмо могли схватити слику коју претставља Маријино јеванђеље: ни едног примера аориста на -оѣ-.

који писац реконструира према *ѣздше* Новљанског текста: у најстаријим нашим јеванђељима налазимо глагол *ѣхати* — *ѣдѣ*; иначе имамо *ѣздити-ѣждѣ*.

У погледу старословенских облика имперфекта *ѣхѣ* писац није консултовао чланак К. Мајера „Das Imperfekt von byti „sein“ im Altkirchenslavischen“ *Annales Acad. sc. Fennicae*, XVII 160—174: он пише *ѣхѣ* (22) поред старијег *ѣхѣ* (29).

Вероватно непажњом јавља се *ѣхнати* (22) — без полу-гласника. Може се претпоставити да је у 15 и 90 реченици првобитно било *ѣхнотѣ*, а не *истинѣ*, — исп. тај последњи варијанат у 82 реченици. У придевској сложеној деклинацији писац доследно даје облик генитива једине са наставком *-аго*: *сѣѣтаго* и сл. (10, 31, 33, 78, 81, 89, 87); не можемо бити сигурни да је тако било у првобитном тексту легенде: исп. у Кијевском мисалу облике генитива на *-аго* и датива на *-оумоу*. У 81 реченици читамо *ѣштѣшемоу*: мора бити *ѣштѣшюмоу*.

Извесне се сумње јављају и што се тиче редакције првобитног текста легенде: писац доследно даје облике са старосл. групама *шт*, *жд* од прасл. *tj*, *dj* — *ѣштѣславѣ* (23 и др.), *ѣждѣ* (33), *ѣштѣтѣ* (40), *ѣштѣшюмоу* (52), *ѣштѣ* (55), *ѣждѣ* (68), *ѣштѣтѣ* (70), *ѣштѣшемоу* (81). Сумњам да је тако било у првобитном тексту легенде: или је то била чешка редакција старосл. језика, као што се претпоставља за Кијевски мисал, са доследном заменом *шт*, *жд* чешким *ц*, *з*, — или је било *шт*, *жд*, по правилу, али са отступањима у корист живог чешког језика. То се исто може рећи о старосл. *шт* м. *stj*: могло би бити *шч* као што је то у Кијевском мисалу, а не *шт* као што пише проф. Вејнгарт: *ѣштѣ* (32), *ѣштѣ* (59).

Може се посумњати да је у првобитном тексту легенде било старосл. *-s-* у примерима *ѣхнѣса* (12), *ѣхнѣсѣ* (15), *ѣхнѣ* (33) итд. У петој глави књиге аутор I легенде разматра се као најстарији чешки историчар. Досада се сматрала као најстарија чешка хроника Кристијанова *Vita et passio s. Venceslavi et s. Ludmilae*, која је састављена 992—994 г. Међутим прва легенда о св. Већеславу састављена је око 940 године; ово проф. Вејнгарт доказује анализом садржаја и језика легенде (*ѣштѣ*, *ѣштѣ*, асигматски аористи, лексички моравизми *ѣштѣ*, *ѣштѣ* итд.). Мишљења сам да сами по себи морфолошки и лексички архаизми не упућују баш на прву половину X века, али у вези са осталим аргументима вреде као докази и ти архаизми.

Даље, писац доказује чешко порекло прве легенде о св. Већеславу опет анализом садржаја и језика легенде (миловати, рачити и др.); аутор легенде, рођен на Морави, а васпитан у културном духу Великоморавске, први је чешки историчар.

На крају ове, пете, главе проф. Вајнгарт ревидира питање односа прве Већеслављеве легенде према латинским легендама: *Crescente fide* у знатној мери је ехо наше легенде, али у легенди Вавржинца, као и у Гумполдовој, трагови утицаја наше легенде не налазе се. Кристијан је знао нашу легенду, али је знао такође биографију Ћирила и Методија, а и биографију Наумову; поређења која даје проф. Вејнгарт у томе погледу — убедљива су.

У шестој глави прва легенда о св. Већеславу разматра се као домаћи извор чешке историје; у њему имамо врло важна сведочанства о приоритету глагољице, о употреби црквенословенског језика код Чеха у X веку и о словенском обреду код њих; други историски подаци према овим, главним, од мањег су значаја.

У седмој глави књиге наша легенда се осветљава са тачке гледишта историје књижевности. Интересантна су опажања пишчева о речничком односу наше легенде према словенском преводу потпуног јеванђеља и према биографији Методијевој.

Речник легенде скоро се поклапа са речником потпуног јеванђеља: од 545 речи које налазимо у легенди само се 100 не налазе у јеванђељу; тих 100 речи проф. Вејнгарт наводи на стр. 186—187; кад их разгледамо, видимо да се понеке од њих налазе, као што је забележио писац, у словенском преводу псалтира: *взъзвати, възстоати, госпожда, коѣн, миловати, омѣти, плачевѣнѣ, побѣгнѣти, прѣнѣти, разгрѣдѣти сѣ, расѣшти, рѣснота, степѣнѣнѣ, страшѣнѣ, свѣдѣти, ютѣнѣнѣ*, — што већ смањује разлику између речника легенде и речника првих словенских превода Св. писма; сем тога треба напоменути да понеке речи од ове стотине нису ни могле бити у старом преводу јеванђеља; такве су речи *баба, звонити, клирикѣ, клиросѣ, мартѣ, септѣбрь* и др.; на тај начин речничко подударане између наше легенде и јеванђељског текста постаје још веће. Напоменућу овим поводом да није требало уврстити у број чехизама који се налазе у нашој легенди речи *задѣсити, досѣти*, *звонити*, чак ни „у тој вези“: *звонити* је подједнако познато јужнословенским језицима и руском, *задѣсити* и *досѣти* исп. са срп. *задесити, досейти*.

Што се тиче доказа помоћу речничке анализе да је писац наше легенде знао за Методијеву биографију, морамо приметити

ово : у броју од 545 речи наше легенде „302“ су заједничке са речима Методијеве биографије, а „243“ речи не налазимо у овој биографији. Мишљења сам да ти бројеви нису потпуно тачни; наиме, у броју 302 (заједничке речи) има таквих речи које не могу послужити као доказ да је аутор легенде знао за Методијеву биографију; такве су речи : а (свеза), азъ, апостолаъ, без, благословити, блага, бо, богъ, богатъ, божни, бжити, видѣти, въ, исѹсъ, свои, свѣтъ, тѣ, три, тѣи, срѣдѣце, ржка, о (предлог), петрѣ, павѣла, по, чловѣкъ, чоудо, ютро и сл., — таквих речи има више од 160; да и није знао писац легенде за биографију Методијеву, он би морао да употреби те речи према садржају своје композиције. С друге стране, број 243 (речи којих нема у Методијевој биографији) мора се смањити: треба, пре свега, избацити лична имена — авраамъ, болеславъ, болеславъ, боудачъ, витъ, кратиславъ, драгомира, давидъ, имѣрамъ, прагъ итд. — око 30 речи. А и друге речи међу 243 немају увек онај значај који им даје проф. Вејнгарт: вечеръ, власъ, врата, вѣвѣсти, вѣрѣнъ, гѣнати, десѣтъ, домъ, дѣва, жена, кѣ = 28, мати, отити, подъ, помолити сѣ и сл.; нема сумње да су те и такве речи постојале у језику писца који је написао Методијеву биографију. Уосталом — врло је вероватно да је аутор наше легенде знао за Методијеву биографију.

Београд, 1934.

С. Кулбакин

4. — I. JELENOVIĆ I H. PETRIS: *Antologija nove čakavske lirike* (Zagreb 1934, str. 1—78).

Imali smo prilike čitati razne literarne prikaze ove knjige. Nju je sa nestrpljenjem čekaо sav literarni svet, a naročito čakavci svih krajeva. Literarna kritika s pravom priznaje da je ona biser naše književnosti. Mi smo je sa oduševljenjem dočekali, a sa najvećom slasti je čitamo. Ona nas potseća na mučni život našega naroda u borbi za opstanak, i na sve ono što je usko vezano za dušu i srce naših čakavaca. Ova će zbirka biti od dragocene vrednosti ne samo za čakavce i sve Jugoslovane nego i za strani svet izvan granica naše domovine.

Da je to istina, dokazuje nam prvo izdanje „Bodulskih pisama“ g. Ljubića iz godine 1927. Poljski naučnik M. Malecki napisao je tom prilikom u Južnoslovenskom filologu VI, str. 295—296, između ostaloga i ovo: „Trebalo bi ipak zamoliti autora da bi eventualno u sledećim zbirkama čakavskih pesama označio i naglaske, jer bez

označenja akcenta tekst mnogo gubi od vrednosti sa lingvističke tačke gledišta. Autor se izvinjava da nije obeležio naglaske, pošto je knjižica namenjena čakavcima, ali to nije dovoljan razlog, jer pesme kao dialekatski tekst (da ne govorimo o drugim vrednostima) jednog dialekta koji se gubi, mogu zainteresovati naučne krugove čak i izvan Jugoslavije.“

Sam g. Nazor, kako u predgovoru ove antologije čitamo, poslavši gg. urednicima svoje pesme, u svom popratnom pismu piše: „Providjeh i njih naglasima, jer je baš u akcentu, možda, najveći i najplemenitiji dio duše pojedinih riječi.“

Nakon primedbe g. Maleckoga kao filologa i g. Nazora kao pesnika držim da je neophodno potrebno da se ovoj antologiji stave nekoje opravdane i stvarne primedbe da naučni svet ne bude u zabludi.

Premda je antologija bila mnogo vremena u štampi, gospoda urednici nisu se pobrinuli da isprave sve nedostatke slučajne i neslučajne, a naročito akcentat, za koji su najkompetentniji sami pesnici. Trebalo je njima samima poslati na korekturu njihove pesme, i to ne jedanput, nego više puta. Nije napravljen plan po kome će se raditi, jer iz teksta razabiramo da su jedni pesnici provodili asimilaciju suglasnika, dok drugi nisu, premda se ona provodi na čitavom području čakavskoga dijalekta.

U samom predgovoru nije tačno kazano za Ljubićevu čakavštinu, koja se govori na ostrvu Hvaru, da treba duge vokale *ā*, *ē*, *ō* čitati kao *o^a*, *i^e*, *ū*, nego kao *ā*...

Što se naglasaka tiče, on će zadati mnogo teškoća i čakavcima, a pogotovo štokavcima, kajkavcima i stranom svetu.

U predgovoru na str. 10 gg. urednici kažu da su u pesmama g. Balote naglašene samo one reči koje imaju izraziti čakavski akcentat. Ovo nije provedeno, jer su na mnogim mestima postavljeni štokavski akcenti, na pr.: račúni (str. 33), sáma (str. 34), mráku (str. 36), nísma (str. 37), dvóra (str. 41) itd. Sličnih slučajeva naći ćemo i u pesmama drugih pesnika.

Naslov ni jedne pesme nema akcenta.

Želim da se zadržim više na pesmama gosp. Ljubića, o kojima mogu da dajem sigurniji sud. U njima je sa filološke strane napravljena potpuna zbrka. Na mnogo mesta krivo su stavljani akcenti, iako ih je sam pesnik u rukopisu bio dobro stavio: dī i dī mesto dí i dí, mōdreg mesto mōdreg (str. 45); prūće mesto prūće, usáhlo mesto usáhlo (str. 46); lozjê mesto lôzje, svîn mesto svîn (str. 47); sulārôn mesto sulārôn, ovî mesto ovî, nās mesto nās (str. 48); rēđih mesto

rêdih, stěnjali mesto stenjáli, rūgàli mesto rūgáli (str. 49); travêsē mesto travêse, imâju mesto imāju, nājvèću mesto nājveću (str. 50); lajkēg mesto lajkēg, rŭčkon mesto rŭškon (str. 51); bārke mesto bārke (str. 52); jádre mesto jádre, pāsāju mesto pasāju (str. 53); dān mesto dān, plôč mesto plôč (str. 54).

U nekim rečima su akcenti posve izostavljeni, premda njihovo izostavljanje mnogo škodi muzikalnosti stihova.

Na dosta mesta stavljena je dužina gde je nema ni u govoru Vrbanja ni Staroga Grada ni Hvara: bidnĭji mesto bidnĭji (str. 46), kōlcŭ mesto kolcŭ (str. 48), vrĭdice mesto vridĭce, nājvèća mesto nājveća (str. 50). Na dva mesta susrećemo dužinu i nakon akcenta, čega dijalekt ovoga ostrva nikako ne poznaje: travêsē mesto travêse (str. 50), sěstār mest sěstar (str. 54).

Na veoma velikom broju mesta nisu stavljene dužine gde se u govoru nalaze: stojidu mesto stojidŭ, mučidu mesto mučidŭ, gredu mesto grēdŭ (str. 45), zato mesto zātō (str. 46), dvorŭ mesto dvōrŭ (str. 48), rajále mesto rājále, gospodari mesto gospodārĭ, živēdu mesto živēdu, zakapaju mesto zakāpāju (str. 49), dariju mesto darijŭ, gredu mesto grēdŭ, divnje mesto dĭvnjē, daržidu mesto daržidŭ (str. 50) itd.

U nekim pesmama svih pesnika nalaze se akcenti na svakoj reči, u nekima samo na nekim rečima, a ima pesama u kojima čitavi stihovi nemaju uopšte akcenta.

Veoma mnogo reči nije naglašeno ni tamo gde se sačuvao stari čakavski akcenat, na pr.: stojidŭ, mučidŭ (str. 45), dobrā, zakāpāju (str. 49), daržidŭ (str. 50), prēdŭ (str. 51), pŭtē (str. 52) zvonĭ (str. 53) itd.

U tumačenju reči zapaža se površnost. Mnoge od njih nisu protumačene nikako, barem ne prema etnografskom značenju, dok su na nekim mestima nepotrebno protumačene ikavske reči ijekavskim govorom. Ima i gramatičkih grešaka. Posle svega što sam izneo, mogu reći da ovom antologijom, koja je morala biti savršena u svakom pogledu, nije zadovoljena filološka strana, premda su gg. urednici hteli pored literarno-estetske važnosti upozoriti i na filološku.

Iz ovoga je jasno da će filolozi naši i oni preko granice naše domovine, ako se budu služili u naučne svrhe materijalom ove knjige, izvoditi krive filološke zaključke na štetu našega lepog čakavskog dijalekta koji polagano, ali sigurno izumire.

U drugom izdanju ove ili slične antologije potrebna je savesnost do minucioznosti.

Prof. M. Hraste

5. — КРЕШИМИР ГЕОРГИЈЕВИЋ, **Српскохрватска народна песма у пољској књижевности**. Студија из упоредне историје словенских књижевности. Написао... Издање Задужбине Милана Кујунџића 5. Београд 1936. Српска краљевска академија. Посебна издања, књига СХV. Философски и филолошки списи књига 30. VIII+347 стр.

1. Многи су, као Јагић, Бронислав Грабовски, Неринг и др. покушавали да претставе, какав је одјек имала у Пољској српскохрватска народна песма и какво је интересовање владало за њу међу пољским писцима. Али то су били само покушаји. Том питању посветио је г. К. Георгијевић књигу чији смо наслов дали горе. Сам он у предговору књиге вели:

„О пољским преводиоцима код нас се мало зна... Због тога, да би испунила празнину и недостатак обавештености о тој ствари, долази моја радња која има задатак да прикаже како је наша народна песма дошла у пољску књижевност и како је превођена, како је за њу настало, расло и опадало интересовање код Пољака“ (Стр. V—VI).

Да евентуално не би читаоца увео у заблуду, пошто у књизи не говори о утицају српскохрватске народне поезије на пољску књижевност, то јест — не истиче утицај који, по мом мишљењу, вреди да се испитује, писац и о томе говори у предговору своје опширне студије. Несумњиво и ово питање утицаја и још други проблеми који би могли да уђу у наслов, чак и поднаслов те студије, морали би је двоструко проширити. Од тих проблема важан би био, на пример, проблем интересовања у Пољској за српскохрватску народну поезију поред интересовања за народну поезију других словенских и несловенских народа. Писац је, дакле, врло добро учинио што није хтео узети у обзир цео предмет у пуном његовом значењу, већ се ограничио само на излагање о преводима, преводиоцима и о њиховом знању.

Метод пишчев је овакав. Узима текст превода, белешке или чланка и пореди их са Карацићевим оригиналом. Када види сувише велике разлике између превода и оригинала, пре свега различни број слогова у истој песми или истом стиху, затим разлике у стилу, неке нетачности и др., обраћа се немачком, француском, енглеском или другим преводима, да утврди, да ли је кроз те друге преводе народна песма српскохрватска дошла пољскоме преводиоцу. Најзад, оцењује пољски превод с естетске тачке гледишта; његову лепоту и његов однос према оригиналу. Каткад

узима цитате из два или три превода исте песме, како би лакше утврдио највећу тачност једнога од њих (на пример, пореди преводе Залеског, Коперницког и Зморског). Донекле слично чини писац с погледима који се тичу српскохрватског фолклора тражећи нарочито њихове изворе.

II. Један део књиге посвећен је предавањима Адама Мицкјевича о народној песни, фолклору и јужнословенској историји, које је држао у Collège de France у Паризу.

У својој студији г. Георгијевић први нарочито указује на значај тих, у Паризу држаних, предавања о српскохрватској песни, историји и фолклору. После библиографско-филолошког интересовања историско-литерарним радом појавила су се у славистици предавања Мицкјевичева са потпуно новим схватањима, која су била у супротности са филолошком школом. Та схватања, по г. Георгијевићу, засновао је Мицкјевич некад на резултатима ранијих истраживања ондашњих филолошких школа (Јан Потоцки, Чацки, Суrowјецки, Копитар, Добровски, Шафарик и др.), а некад се уклањао од тих резултата, према којима је више пута заузимао критичан став. Он је изнео своје незадовољство према ондашњем начину разматрања славистике још много раније, пре својих предавања, у својој рецензији на Шафарикову *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* из год. 1826.

У свом последњем предавању у Collège de France Мицкјевич је рекао:

„Помоћи која се има обично у оваквим случајевима, ја нисам имао при руци. Нисам имао библиотеке словенске, нисам имао словенских научника од којих би могао добити савет, а требало ми је и књига и савета“ (предавање одржано 28 маја 1844, исп.: „Dzieła Adama Mickiewicza“ које је издао Манфред Кридл, Варшава, том 18).

Предавања су била примљена са великим одушевљењем, као што је познато. О њима је са заносом писала Therese von Jacob, позната као преводилац народних песама на немачки под именом Talvj. По Хмјеловском (*Estetyka Mickiewicza, Lwów 1898*) предавања Мицкјевича припадају крају трећег периода његових теориских погледа, кад је мењао романтичну теорију и спајао с њом било мистичне било реалистичке елементе.

Смело се може рећи да су та предавања створила основ славистици у Француској, а исто тако да су она дала потстрека за скупљање народних песама у самој Француској. Јер у Фран-

цуској је тек око 1852 године почео рад на скупљању народних умотворина (у Пољској је међутим Х. Колонтај направио план за научно испитивање фолклора много раније, око 1800 год.).

По мом мишљењу, Адам Мицкјевич је имао први додир са српскохрватским фолклором још онда када је био на Универзитету у Вилну, ако не још и у раније доба!

У закључку тог опширнога дела своје студије писац истиче, да се мора истраживати одјек и утицај Мицкјевичевих предавања код Јужних Словена.

III. Писац је поделио историју превода и преводилаца на три доба говорећи хронолошки о преводиоцима. Ту су Александар Сопјеха, Мајевски, Лах-Ширма, Брођињски, Бјеловски, Гашињски, Вротновски, Бохдан Залески, Зморски, Лудвик Норвид (брат песника Ципрјана Камила Норвида), Едвард Матејко (брат сликара Јана Матејка), Баворовски, Турски, Круликовска, Ћешињски, Машевски, Ленартович, Фелдмановски, Коперници, Александар Хођко, Станислав Ћишевски и други.

Општи закључак могао би, према резултатима студије, бити овакав. Ако аутор превода није био на словенском Југу, ако није чуо гуслара, тада је преводио мање или више слободно. — Али ако је видео и чуо оригинално и природно извођење народних песама, тада му је етнографска слика тога појава остала и касније, вршећи утицај на тачност превода и остављајући песнику или научнику визију певача-гуслара. Тако је било са Зморским и Коперницким, који су били на Југу (пор. такође Александра, Сапјеху и Т. Т. Јежа-Милковског).

Критика је већ поменула нека имена која недостају у тој књизи. Ја бих после тога додао још неколико имена. Свакако да их је писац студије познавао добро, али их није могао узети у обзир, будући да је своју студију радио ван Пољске. То су имена преводилаца и књижевника који су се интересовали за српскохрватски фолклор и песму. Прво спомињем Александра Јаблоновског, који је добро познавао јужнословенске земље и који се видео с Вуком Караџићем. Александар Јаблоновски, историчар, још је у почетку XX века држао предавање о Југословенима у Друштву пријатеља наука у Варшави. Даље долазе: К. Вл. Вуђицки, Бр. Грабовски, Т. Т. Јеж-Милковски (мислим на његов роман „Ускоки“ где је дао уметничку слику о томе како постаје народна песма); затим Северина Духињска, Антони Ланге, Т. С. Грабовски, Вацлав Ледници, Б. Лесмјан. Од преводилаца

ту су Викторович, Бојановски, Бронислав Грабовски, Пшешко-ђињски, Д. Круликовски, Антони Богуславски и др. које не наводим (било је и анонимних превода, на пример, превод „Зидање Скадра“ из 1836 год. у једном варшавском часопису).

Ма да писац у књизи није могао дати много превода, можемо наћи у њој, као пример за метод његова рада, понека веома детаљна упоређивања појединих стихова и песама с оригиналом. Има у књизи материјала за нека питања из области језика, синтаксе и стилистике, версификације; може се из ње видети начин превођења у епоси рационализма, романтизма, позитивизма и др. Исто тако има и материјала за оцену индивидуалних језичких наклоности и диспозиција појединих песника, а каткад се види и њихов став према своме и другом језику. Због тога ће рад г. Георгијевића бити основа за даља испитивања на том пољу.

IV. У овој белешци, не улазећи у ситнице, хоћу да дам још ове примедбе. Наслов чланка Ћишевскога: *Próbki poezji ludowej* итд. боље је превести: „Примери народне поезије“ итд. О Станиславу Ћишевском требало је да писац нешто више каже, узимајући у обзир и оно што је Ћишевски писао о јужнословенском фолклору.

Трећа моја примедба тиче се старијег доба. То доба обухвата у књизи г. Георгијевића Увод. Мислим да су крајем XIV и почетком XV века на двору Владислава Јагеловића били гуслари или свирачи са Словенског Југа, јер у књигама краљевскога двора има бележака о том. Врло је вероватно да је српскохрватски језик (такође и бугарски) знао хроничар и песник Марџин Бјелски. Кроника М. Стријковског, у којој се спомиње како су Срби певали о победама Пољака, изашла је г. 1582 у Крулевцу, не у Кенигзбергу! У цитату песника Х. Морштина треба додати, што не наводи писац, да у оригиналу Србин који пева „*Rywiłę siecze*“, што значи, да овај пије јужно слатко вино, јер „*Rywiła*“ је пореклом од „*Rivoglio*“ — данашње „водица“. Назив ових споменутих песама код Морштина, које су певали Срби на име „*Starodubskie dymy*“ (не „*starodubskie*“) није сасвим јасан, а разјашњење може да доведе до интересантних хипотеза. У цитату песника Мјасковског требало је навести и овај стих, који је баш карактеристичан за објашњење начина певања и свирања, јер је ту употребљена реч „*krzykliwy*“ — „дречи“.

Цитатима из песничких дела пољске књижевности XVI и XVII века које је навео г. Георгијевић додајем одломак извађен из песника Вацлава Потоцког (Poczet herbów, Kraków 1696 стр. 413):

„Dosyć szlachcie na starych, chłop mi dba o herby,
byle mu w karczmie dudy albo grały serby“.

„Племићи већ имају старе грбове, сељак не брине о њима,
само да му свирају у крчми гајде или српске гусле“.

Затим, мислим да цитат из Volumina Legum (г. 1624) опет помиње српске бегунце. Могу се наћи још и други наводи који додирују исто питање.

Београд

Вацлав Паркош

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1936 г.

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије
која су изашла у Југославији

Скраћенице

- AZN Arhiv za zgodovino in narodopisje (Maribor) II (1936).
БЈФ Библиотека Јужнословенског филолога 6, 7, 8 (1936).
BA Bulletin de l'Académie des Lettres. Académie Royale serbe I (1936).
BV Bogoslovni vestnik (Ljubljana) XVI (1936).
VEM Vjesnik Etnografskog muzeja II (1936).
VP Vrela i prinosi V (1936).
GV Geografski vestnik (Ljubljana) XII, XIII (1936).
ГИДНС Гласник Исторског друштва у Новом Саду IX (1936).
Глас Глас Српске краљевске академије CLXIX (1936).
ГЛЕМ Гласник Етнографског музеја у Београду X (1936).
ГлСкНД Гласник Скопског научног друштва XV—XVI (1936).
ГлПД Гласник Професорског друштва XVI, XVII (1936).
GMDS Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (Ljubljana) XVII (1936).
Год ЗС Годишњак Задужбине Сапе и Васе Стојановића II (1936).
Год Годишњак СКАкадемије XLIV (1936).
ГодНЧ Годишњица Николе Чупића XLV (1936).
DS Dom in svet (Ljubljana) XXXIX (1936).
E Etnolog (Ljubljana) VIII—IX (1936).
Žis Življenje in svet (Ljubljana) XIX i XX (1936).
ZbNŽO Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XXX₂ (1936).
ЈИЧ Југословенски историски часопис II (1936).
ЈФ Јужнословенски филолог XV (1936).
J Jutro (Ljubljana) XVII (1936).
КБ Књига о Балкану I (1936).
КН Књижевни horizonti II (1936).
CS Croatia sacra VI (1936).
KSM Kronika slovenskih mest (Ljubljana) II (1936).
LjZ Ljubljanski zvon LVI (1936).
MiD Misel in delo (Ljubljana) II (1936).
MI Mladika (Celje) XVII (1936).
HJ Наш језик IV, V (1936).
NE Nova Evropa XXVII (1936).
NVJ Nastavni vjesnik XLV 1—3 (1936/37).

Прил	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XV ₂ , XVI ₂ (1936).
Rad	Rad Jugoslovenske akademije 255 (1936).
REB	Revue internationale des études balkaniques. Tome II (1936).
СЗ	Светосавски зборник (1936).
S	Slovenec (Ljubljana) LXIII (1936).
Sod	Sodobnost (Ljubljana) IV (1936).
Спом	Споменик С.К.А. LXXIX, LXXXIV (1936).
СКГл	Српски књижевни гласник XLIX (1936).
Čas	Čas (Ljubljana) XXXI (1936/1937).
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje (XXXI) (1936).

I Филозофија и језик

1. Magarašević d-r Branko, Оцена: D-r S. Živković, Uvod u орцу lingvistiku. Zagreb, 1935. Цена 30 din. (Izdanje naklade knjiga „Slovo“). ГлПД XVI (1936) 761—762.

Кратак приказ, за писца врло похвалан.

2. Чајкановић В. Оцена: Сима Тројановић, Психофизичко изражавање српског народа поглавито без речи. Београд 1935. Српски етнографски зборник 52. 1—273. Прил XVI (1936) 403—405.

Сем општега суда: „Рад је доста развучен; обрада доста лежерна; цитати не увек одређени и јасни; али има доста корисног материјала“ — писац даје и неколико својих допуна и исправака. Р. А.

II О прасловенском и словенским језицима

3. Белић А. Оцена: Радосав Бошковић, Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници. БЈФ 6. ЈФ XV (1936) 232—246.

4. Бошковић Р. Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници. ЈФ XV (1936) 1—155.

5. Musić d-r A. Slovenski efektivni prezent. Rad 253 (1935) 165—181.

6. Ст(анојевић) Ст. Оцена: Ђордан Иванов, Староблгарски разкази. Софија 1935, 8^о, 322. ЈИЧ (1936) 253—254.

„Збирка г. Иванова врло је корисна, и ја је препоручујем особито пажњи наших стручњака и студената“. Р. А.

7. Ст(анојевић) Ст. Оцена: Ђордан Иванов, Богомилски књиги и легенди. Софија 1925, 8^о, VII, 387. ЈИЧ II (1936) 283—284.

Кратак приказ, за писца врло похвалан.

III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи

8. Banović Stjepan, Orman planina naših narodnih pjesama. ZbNŽO XXX₂ (1936) 59—61.

„Орман-планину („орман“ значи у тур. јез. *устпа шума*, прашума) наше народне епике, вели писац, морамо сместити на међу севернодалматинским

Котара и југозападне Босне, куда воде путови из Босне у Далмацију, јер не смејемо схватити, да народни певач под именом Орман-планине мисли на једну само одређену планину, већ на читав склоп гора једнога краја са извесним стратeгиским својствима“.

9. Вушовић Д. Значење и употреба речи „злочест“. НЈ V/2 (1936) 45—48.

Основно јој је значење *несрећан*, а постала је од *зло* + *чест*, где је други део имао у нашем старом језику (поред значења *део*) и значење срећа: други слов. језици и имају за *срећу* реч *чест* (старослов. *частъ* = део, тј. оно што је људима судбином дато, што им је додељено): рус. *счастѣе, участѣ*; чеш. *štěsti*; пољ. *szczęście*; бугар. *честѣ*. Али код нас за исти појам имамо реч *срећа*, тј. оно што човек *срећа*. Према томе придев *честѣиши* значи је првобитно *срећан, честѣишаши* — „пожелити срећу“. Из тог основног значења развила су се и значења: *слаб, рђав; велики, веома, много* (у народ. песмама) и *несѣшашан* („Злочесто дете“), *нейослушан* и сл. Р. А.

10. Медић Мојо, Значење речи „ларот“. ГлСНД XV—XVI (1936) 349—353.

11. N(ovak) V. Оцена: Bartol Inhof, „Hrvatski Bog“ („Obzor“ 2 IV 1936), Marko Perojević, Ho Toу Hrobaton Theos „Bog Hrvata“ („Obzor“ 5 VI, 6 VI 1936), S. Sakač, O Bogu Hrvata, „Obzor“ 20 VI 1936). ЈИЧ II (1936) 280—281.

Изнесена су тумачења тих писаца Порфиригеноитових речи: о τῶν χρω-βάτων θεός (у „De administrando imperio“, гл. 31). Р. А.

12. Polenaković H. Веџви. РЕВ II (1936) 235—237.

У допуњу Скокова чланка (ZfirPh XXXVI 641—646) износи значење речи *веџви* у вардарској бановини. Б. М.

13. Russu I. I. Alexandros. РЕВ II (1936) 237—238.

Предлаже нову етимологију: Ale-xandros, у којем би први део одговарао лидиском Ἄλυ-άτης, тесалском Ἄλεβας итд., док се елеменат *xand-* налази у имену македонског месеца Ἐανδικός (Mars) и одговара ие. корену **kun-dha-*. Б. М.

14. Simonić Ivan, Оцена: Niko Županić, Der Name Grk (Griechen) in der Bedeutung „Riese“ bei den Belokranjci in Jugoslavien (Extrait des Actes du IVe Congrès international des études byzantines (Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, tome X, 1936). Sofia, 1936, 8°, 10—28, Исто у „Etnologu“ VII, гласнику Etnografskog muzeja u Ljubljani. Slov. i nem. 166—189). ЈИЧ II (1936) 264—266. Само приказ.

15. Spitzer Leo, Nochmals levante (vgl. РЕВ I, 269). РЕВ II (1936) 225—226.

Допуњује ранији чланак напоменом да се *levante* зове и добровољна милиција у Маџарској. Б. М.

16. Скок д-р Петар, Из топономастике Јужне Србије II. Скопска котлина. ГлСНД XV—XVI (1936) 97—126.

Приказује топономастику Скопске Котлине. Дат је, на француском, и резиме. Р. А.

16а. Барић Х. Грч. ἀνδρῶνος и старосл. человѣкъ. Прил XVI (1936) 78—93.

У грчком језику је реч за човека (без разлике рода) створена за разлику од појма Бога и животиње. $\delta\upsilon\delta\rho\omega\kappa\omicron\varsigma$ је сложеница од $\delta\upsilon\delta\rho\omicron$ - и $\delta\iota\omega\varsigma$ (,сок', ,семе'). У истом кругу идеја постала је и старослов. реч *человѣкъ* (= чело *колѣно*) *вѣкъ* = лит. *vaikas* (= дете). Р. Б.

IV Несловенски језици

17. Bajraktarević Fehim, L'état actuel des études islamiques en Yougoslavie. REB II (1936) 241—269.

Детаљан, критички преглед исламистичких студија у Југославији од 1931 до 1936. Б. М.

18. Барић Х. Оцена: Д-р Александар Соловјев, Ordines Stagni (Извори за историју Јужних Словена, С. К. А. сер. V/2). Београд 1936, стр. 345—383. 8^о. Прил XVI (1936) 393—395.

Стонске одредбе су на талијанском језику. Проф. Соловјев их је издао углавном добро. Замерке г. Барића, оне које би могле интересовати лингвисте и филологе, биле би ове: 1) добро би било да је издавач на крају споменика дао објашњење извесних млетачких речи за наше, и словенских речи за стране читаоце; 2) тако исто требало је објаснити имена места као Alipa, Tersteniça, Chersipi(sa)s, Srieser; и 3) не би згорега било да је издавач дао на крају књиге и један факсимил, — због палеографске стране рукописа. Р. Б.

19. Барић Х. О Силванову епитету *Magla*. Прил XV₂ (1936) 325—327.

Коренско *a* у речи *Maglo* није необјашњиво, како то мисли г. Р. Марић (Антички култови у нашој земљи, 28 и д.), већ је оно нормални келтски рефлекс индоевропског э_2 . А э_2 се јавило у ненаглашеном слогу прајезичке алтернације **meǵ-***mǵnēs* у хетероклитичној деклинацији на коју указује грчко $\mu\epsilon\gamma\alpha\rho\omega$ (од $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\rho\text{-}\omega$). На прајезичку алтернацију $e:\text{э}_2$ указује и консонантски однос $\text{ǵ}:\text{ǵh}$ у рефлексима праиндоевропске речи за „велик“ (Петерсонов закон). Р. Б.

20. Барух Калми, Јевреји на Балкану и њихов језик. КБ I (1936) 280—287. В. ЈФ XV бр. 406.

21. Capiden Th, Un suffixe en roumain. REB II (1936) 130—136.

Арумунски суфикс *-ańi* (са чланом *-ańl'i*) који служи искључиво за грађење презимена (*Vreţańl'i*, *Giţańl'i* итд.) је идентичан са арбанашким суфиксом *-aj* (у старијем облику *-ani*) који има исту службу. Сам арбанашки суфикс води порекло од лат. *-aneus*. Б. М.

22. Марић д-р Растислав, Грчки језик античких становника Јужне Србије. ГлСНД XV—XVI (1936) 267—303.

Г. Марић је хтео да у језику грчких натписа Јужне Србије, што их је објавио Н. Вулић у Споменику СКАкадемије LXXI, LXXV и LXXVII, утврди грчке дијалекатске црте и да покаже утицај грчког језика на друге језике Јужне Србије у античко доба, и обрнуто — утицај тих језика на грчки језик. У доба из којег су ови натписи већ је била преовладала $\kappa\omega\upsilon\acute{\iota}$; због тога се дијалекатска диференцијација тих натписа показати не може. Писац даје и једну досад лексикографски нерегистровану реч, $\gamma\rho\alpha\delta\iota\kappa\acute{o}\nu$, али је не објашњава. Р. Б.

23. Скорић Владислав, Стари турски рукопис о рударским пословима и терминологији. Сп LXXIX (1936) 1—24.

Са преводом на српски, објављује турски текст о рударству који се налази у једном рукописном персиско-турском речнику који се чува у архиви Сарајевског музеја. Термини су, којих има 181, дати у транскрипцији. Р. А.

24. Skok P. Južni Sloveni i turski narodi. ЈИЧ II (1936) 1—16.

Објашњава порекло и говори о значењу ових речи: а) *Župan, ban, hran;* 2) *biljeg, knjiga;* 3) *klobuk, běl'čugъ;* 4) *Obri.* — Дат је, на франц., и резиме. Р. А.

25. Spitzer Leo, Türk. kitap — mitap „Das Buch und alles was drum und dran ist“. REB II (1936) 222—224.

Враћа се на двојна образовања код којих други члан почиње са *m-* и претставља измишљену реч без стварнога значења; њена се функција састоји искључиво у томе да буде варијанта претходне, у језику једино важеће (ауто-семантичке) речи, и да јој даје значење мноштва нечег сличног (исп. фр. *pêle-mêle*, нем. *Mischmasch*). Њена неживотност почива у упућености на други део; ова упућеност може бити проста (само једна реч нема самосталног значења: *kitap-mitap*) или међусобна (ни једна реч нема самосталног значења: *Tingl-Tangl*). Конституиране речи неког језика имају повишену реалну вредност, претстављају јачу спољашњу реалност од фолиских образовања која постојећој речи приступају, или као делови готових речи који се замењују. Реалност речи одражава реалност обележеног: *-mitap, Tingl, Tangl* сами за себе не претстављају ништа, ни језички ни у спољашњем свету. Б. М.

26. Spitzer Leo, ὁ ἥλιος βασιλεύει. REB II (1936) 224—225.

Овај грчки и све паралелне начине изражавања доводи у везу са (привидном) величином сунца на западу. Б. М.

27. Spitzer Leo, Eine internationale Argotausssprache. REB II (1936) 219—220.

Прелаз *a > ε*, карактеристичан за вулгарни изговор различитих градова (Цариграда, Париза, Прага), доводи у везу са осећањем да вокали задњег реда важе за мање елегантне. Б. М.

28. Strašek M. Odgovor g. Uzunu na obranu od moje kritike njegove Latinske gramatike. NVJ XLV 1—3 (1936/37) 53—55.

Свој одговор С. завршава овим речима:..... „његова граматика (тј. Узунова) као и његова обрана јасно показују, да је он у питањима лат. језика и хрв. правописа био и да остаје miles gregarius, иако се у својој обрани влада као miles gloriosus“. Р. А.

V Балканологија

29. Belić A. La linguistique balkanique aux congrès internationaux des linguistes. REB II (1936) 167—172.

Приказујући расправу М. Малецкога Osservazioni sull' unione linguistica balcanica (Atti del III congresso) сматра пре свега да наведене заједничке црте у појединим балканским језицима не оправдавају назив језичке заједнице. Исто је тако недовољно оправдано тврђење да у ту заједницу улазе само неки од балканских језика, јер се поједине црте које Малецки узима као

критериј врло неједнако распрострању (тако на пр. у неким бугарским говорима остаје више трагова инфинитива него у неким штокавским, иако по М. бугарски улази у балканску заједницу, а српскохрватски не улази). Због свега тога је тешко говорити о некој јез. заједници, него пре о језичкој узајамности (можда *Sprachenbund*). У тој реципрочности узимају учешћа сви словенски и романски дијалекти на Балкану, сви јелински дијалекти после грчко-византиске епохе, арбанашки (са остацима илирскога и осталих изумрлих језика на Балкану), турски са арапским, јерменским и персиским а, до извесне мере, и мађарски. Задатак балканске лингвистике је да објасни све језичке појаве страног порекла које се налазе у неком балканском језику или су заједничке у неколико балк. језика: не само целокупне граматичке структуре, него и семантике и лексикона.

Б. М.

30. Bobčev S. S. Notes comparées sur les Hadjis balkaniques. REB II (1936) 1—12.

Утврђује детаљно значење ове арапске речи код муслимана и хришћана на Балкану.

Б. М.

31. Budimir M. Zu den altbalkanischen Baumnamen. REB II (1936) 238—240.

Одговарајући на критику G. Hatzidakis-a (*Glotta* XXIII, 268) доказује да интервокално *s* у македонском даје *z* (*aliza, izela*), по чему се македонски знатно разликује од грчког.

Б. М.

32. Čabej Egrem, Parallele Ausdrücke und Redensarten in den Balkansprachen. REB II (1936) 226—231.

Наводи неколико паралелних фраза у румунском, арбанашком, новогрчком и бугарском као допуну раду Per. Papahagiš-a.

Б. М.

33. Jökl Norbert, Balkanlateinische Untersuchungen. REB II (1936) 44—82.

1) Lt. *sagitta* auf der Balkanhalbinsel.

Писац износи све познате рефлексе ове речи у арбанашком, објашњава их и тражи арбанашке праоблике, њихов однос према облицима у суседним језицима, утврђује балкансколат. облик: лат. *sagitta* > *saggitta (*gémination expressive*) > *sangita (дисимилација); поред тога *sagitta* > *saita (у балкансколат.).

2) Lt. *retina auf der Balkanhalbinsel.

Тоск. *retj*, одређени облик *retra* pl. „кајиш за ципеле или сандале“ претставља позајмицу (са ротацизмом карактеристичним за старе позајмице) из vlglat. *retina, за коју се досада знало да се употребљава у западнороманском (исп. *readna* и retorom. „ремен“).

3) Lt. *subterraneum* und die Frage der balkanlt. Schicksale von -pt-, -ct-. *Shuttrija*, име једне пећине у жупи Селита, изводи из лат. *subterraneum*, дакле, са *t* за лат. -pt- уместо опште примљеног -ft-; наводи и неколико паралела са истим прелазом.

4) Das Balkanlt. als Vorlage für das alb. Übersetzungslehnwort.

Показује на неколико примера како се лингвистичким калком може објаснити понеки тамни елемент арбанашког речника (*shpëtoj* < vlglat. *excaprãge*) и како, обрнуто, арбанашки калк може штошта да објасни у балканско-латинском (*asull* < balklt. *accola*).

Б. М.

34. Kerényi Karl, Vom heutigen Stand der Illyriefforschung. REB II (1936) 13—30.

Општа карактеристика досадашњег испитивања и његови најближи задаци (морфологија старомедитеранске културе у Италији и на Балкану). Б. М.

35. Кречмер Паул, Престорија Балкана у огледалу језика. КБ I (1936) 21—28.

Прастановништво Балкана било је сродно са прастановништвом у Малој Азији. Што се тиче језика тог прастановништва на оба полуострва, види се, вели К., једна знатна разлика: малоазиски језици немају аспирата (тх, кх, пх), изузев незначителне трагове на северу, док су они карактеристични за предгрчки језик прастановништва јужног дела Балканског Полуострва. О чему сведоче хетитски текстови, на територији Мале Азије становао је „пранарод“ *Хашу* или *Хашуи*, од кога је индоевропско племе преузело хетитско име. Кавкаски су језици, изгледа, остаци старих малоазиских идиома и њихови погранични делови. Зато што имају потпуно неиндоевропско обележје, што се не могу довести у везу ни са протохатским и што ни између себе не показују никаквих поузданих сличности — ликиски, пракипарски, карски и лидиски језици упућују на претпоставку да је поред протохатског постојао још један језик. Ни предгрчко становништво није било јединствено; по натписима се може одредити да су постојали језици: етрурски, етеокритски, пелазготиренски. Пре досељења Јелина, изгледа, био је један старији индоевропски талас. Јелини су дошли у јужни део Б. П. почетком друге половине II в. пре Х. За њима су дошла два индоевропска племена: Трачани, — на истоку, а на западу Илири; ови су после Трачана дошли у своја јужна седишта. Северно од Трачана и Илира находили су се Скити (Име Данувиус је скитског порекла, а не — келтског). Хетску државу су срушили Јермени и Фриги (око 1200 пре Хр.).

Р. А.

36. Marić Rastislav, Der balkankeltische Gott Magla. REB II (1936) 281—284.

Изводи *Magla* из корена *megh-* „велик“ (грч. μέγας, лат. *magnus*); *Silvanus* претстављало би, дакле, „interpretatio romana“ за келтско божанство по имену *Magla*. Како се међутим у Галији *Silvanus* јавља као „interpretatio romana“ неког хтонског божанства, могуће је да је и *Silvanus Magla* хтонско божанство.

Б. М.

37. Сандфелд Кр. Балкански језици. КБ I (1936) 260—268.

Узимајући сваки балкански језик понаособ, показује које су карактеристичне особине балкански језика: грчког, арбанског, српскохрватског, бугарског, аромунског и турског.

Р. А.

38. Скок П. Балкански језици. КБ I (1936) 268—276.

О приликама књижевних језика на Балкану: њихову данашњем стању и тенденцијама њихова развитка.

Р. А.

39. Spitzer Leo, türk. hāhi (Eselsschrei). REB II (1936) 220—222.

Сматра да турско *hāhi hāhi hāhi*... углавном добро репродукује магареће ревање (*hā* = експирација, *hi* = инспирација), само што би требало да почиње са *hi* (дакле, *hihā hihā* итд.). Али то постаје потпуно разумљиво, ако се има на уму да се — услед изненадности ревања — прва инспирација акустички једва примећује.

Б. М.

40. Spitzer Leo, Ein Fall von Sprachmischung. REB II (1936) 123—129.

Суфикс *-cis* који обележава занатлију (*kahvecis, makaracis*) претставља контаминацију турског суфикса *-ci* и грч. *-tses*. Утицај турског изговора види се у *c* (које = *-dž-*), а грчког у наставку *-s-* и у вокалу *i* уместо тамнијег *Г* који би захтевала турска вокалска хармонија. Б. М.

VI Старословенски језик

41. Grivec Fran, Viri staroslovenskega Žitja Metodija. JIČ II (1936) 101—105.

Допуњују се ранија испитивања пишчева о изворима Методијева Житија новим материјалом из Св. писма (махом реминисценције) и, нарочито, из беседе Григорија Назијанског о св. Атанасију; тиме се Житије ставља у зависност од византиске црквене књижевности IV века. П. Ђ.

42. Поповић Павле, Ђирило и Методије. ГодНЧ XLV (1936) 86—120.

Писац, историк књижевности, прегледно и редом излаже позната нам главна питања и утврђена и примљена мишљења о епоси Ђирила и Методија, на местима с цитатима из извора („Панонске легенде“, Анастасије библиотекар) и литературе предмета (Јагић, Брикнер, Куљбакин, Дворник, Нахтигал, Ван Вејк). Расправа има три дела: први, и највећи, — биографија солунске браће; други, у пола мањи — књижевни рад њихов (канон превода, буквице, време постанка и порекло њихово) и најзад, трећи део, и најмањи (4 стране) — књижевна оцена т. зв. Панонских легенди. Смелије је тврђење пишево: Методије са два брзописца превео је цео Стари завет. У три важнија случаја писац допушта и сумњу: утицај латинског текста при првом превођењу на старословенски; да је Патерик извод из великог Лимонара (Ван Вејк); решење питања састављача Житија св. браће. П. Ђ.

43. Розов Владимир, Оцена: Fr. Dvorník, Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. Prague 1933. V. Byzantinoslavica supplementa, tome I. ГлСНД XV—XVI (1936) 378—381.

Референт даје сумаран преглед садржаја Дворникове књиге и усваја све у њојзи, са незнатним напоменама (словенско порекло мајке Св. Браће није доказано документима, што је уосталом познато). П. Ђ.

VII Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)

44. Janjanin Mihajlo, Da li se izgovara „dijete“ ili „djete“? ГлПД XVII (1936) 272—274.

Куражна разлагања човека који нема ни појма о стварима о којима пише. Р. Б.

б) Граматика и граматичка питања

45. Белић А. Наука и живот. НЈ V, 1, 2 (1936) 1—5; 33—37.

Износи погледе Х. Шухарта, некадашњег истакнутог професора Градачког универзитета, и О. Јесперсена, данашњег највећег претставника данске лингвистике, на питање о односу лингвистике према животу, о њен ој вези са животом

са праксом, а затим даје и своје мишљење о томе. — „Сви језици нису једнаки по својим идеалима и својим тежњама, тј. по ономе што испуњава духовну страну свакога језика. Њих треба проучавати у сваког од језика понаособ... Зато наука о нашем језику мора бити стално у непосредној вези са правом науком, а у исто време и у додиру са животом. Она се мора трудити да се погледи на књижевни језик и његове законе стварају на основу правог познавања његових особина; а — затим, да ти погледи улазе у живот, добијају стварну примену. Они који су у непосредном додиру са поколењима која настају и која ће једном водити наш народ и његову културу — морају познавати суштину живота језичког уопште и начела развитка и нашег народног и књижевног језика. Тако ће они моћи критички проверавати оно што је и досада урађено код нас у том правцу и упућивати оно што одговара истини и правом смислу у једну струју, у један колосек“.

Р. А.

46. Bogičević d-r Jovan, Lehrbuch der serbokroatischen Sprache, Beograd, 1936. Стр. 208, 8^о. Цена 50 дин. В. бр. 50.

47. Bujas Ramiro i Bujas Zoran, Čitljivost latinskog i ćirilskog pisma. Tahistoskopsko ispitivanje ćirilskih i latinskih slova. NVj XLV/1—3 (1936/37) 28—45.

Износе како су вршили своја испитивања и до каквих су резултата дошли у томе.

48. Лалевић М. С. О предмету синтаксе. НЈ V/2 (1936) 42—45.

Написано против оних који би хтели да ограниче предмет синтаксе који веле: „Синтакса нас учи само редовном и обрнутом реду речи, и како да начинимо просту и сложену реченицу“.

Р. Б.

49. Лалевић М. С. Напомена уз граматичку терминологију. ГлПД XVI (1936) 657—663.

Међу замеркама г. Лалевића има и оваквих: „... треба истаћи да је тумачење глагол који нема свих облика неисправно, јер је у најмању руку двосмислено. Кад се каже, вели се даље, да нема свих облика, то не мора значити да нема извесног или извесних облика него нема ни једног облика, а то се није мислило, јер нема глагола који нема бар једног облика“. — „Свих“ је и употребљено зато што се није мислило оно друго (да „нема ни једног облика“). „Глагол који нема свих облика“ значи: „глагол који нема свих оних облика које други глагол има“.

50. Московљевић М. С. Оцена бр. 46. НЈ V (1936) 23—24.

„Ово је добра књига, чак врло добра. Али би књига била много кориснија да је и акценат обележен, макар у речнику“.

Р. А.

51. Наш језик, Наша Пошта. НЈ IV и V (1936) 159—160, 256, 93.

Рубрика у којој уредници Нашег језика одговарају својим читаоцима на поједина питања из области језика. Тако је овде говорено:

а) о именицама: *јаућак* (159), *јорив* (256), *Србин* (256), *факаш* (95), *акш* (95), *докуменш* (95), *генерал*, *ђенерал* (96).

б) о придевима: *илах* (160), *букурешки*, *букурештански* (96);

в) о глаголима: *улакшиши се* (159), *ујаичаши* (159), *присподобиши*, *присподобљаш* (256), *изаћи*, *изићи* (96), *слаши* (96);

г) о свезицама: *да* (93);

д) о изразима: *у вези Вашег писма* (96);

(88), *снабдеџи* (88), *учесџивоваџи* (89), *уџеџаваџи* (89), *уџросџиџи* (89), *уџи-новиџи* (89), *уваџиџи* (89).

д) о прилозима: *увелике* (153), *унаџредан* (219), *ничке*, *ничице*, *никоџ* (279).

ђ) о предлозима: *кроз* (189).

е) о префиксима: *с-* (*са-*), *су-* (53), *над-* (154).

ж) о свезицама: *да* (189).

з) о изразима: *дрџаџи до коџа* (188), *џрикложиџи и покложиџи некоџа* (189), *имаџи боџаџих прича* (189), *осџавиџи коџа на џедилу* (189), *чиџао је диџелом џоезију диџелом новине* (189), *одаџи се џиџу* (190), *џромиџљена злоба* (190), *џџод руке* (190), *све у свеџу* (190), *уџеџи све силе* (219), *обранички суд* (280), *куси сџоџаџ* (25), *видни орган* (26), *владиџ савеџиџиџи* (27).

53. Језичке поуке, НЈ IV и V (1936) 126—128, 156—159, 190—192, 221—224, 255—256, 283—288, 29—32, 60—64, 90—93.

У овој рубрици Уредништво Н. Ј. износи из наше текуће књижевности и систематски исправља неправилности у употреби речи, облика и реченица. Тако је у свескама које су изашле ове год. говорено:

а) о именицама: *баџословље* (126), *џовласџ* (126), *џјевоказ* (126), *нуџљуб* (127), *џлоџица* (127), *глаџиџиџи* (127), *глаџ* (127), *исџрика* (156), *оџџариџа* (157), *водиџ* (158), *неџачад* (158), *доџаџа* (158), *суџус* (190), *слабина* (191), *луџак* (191), *џсеџад* (222), *краљевна* (223), *сџиџена* (223), *дройџина* (223), *вила* (224), *џаоџ* (255), *велуд* (283), *занешеносџ* (287), *џримоџредаџа* (288), *наџасџар* (288), *џосџеџримџџиво* (30), *сџалиџи* (30), *џилодар* (30), *час* (31), *здовоџносџ* (32), *џороџаџ* (60), *невјеџа* (60), *крјеџосџ* (60), *зов* (61), *џучаљивосџ* (62), *глаџолица* (62), *биџ* (63),

б) о облицима именица: *уџиџу* (31), *џелеса* (62).

в) о придевима: *џуџкасџ* (127), *независџан* (159), *руџџикалан* (191), *долџи* (192), *зачудан* (221), *џрчав* (256), *ноџашџи* (283), *џрешан* (283), *џеџуџиџман* (288), *џриџак* (30), *џосвеџоџиџи* (31), *оџаџсџвен* (32), *зачудан* (60), *џуџземџи* (61), *масовни* (63), *глаџиџи* (156).

г) о заменичком облику: *своџ* (286).

д) о бројевима *обоје* (256), *два* (32), *двају* (62).

ђ) о глаголима: *џривољеџи* (126), *џудаџи* (127), *уџијеваџи* (127), *брусиџи* (127), *слоџиџи* (128), *џуџиџаџи* (156), *јеџаваџи* (157), *буџкаџи* (157), *џљубиџи* (157), *обеџџеџиџи* (157), *сраџуџаџи* (158), *венџилираџи* (158), *исџеџаџи* (159), *следеџи* (191), *џолоџиџи* (191), *случиџи се* (192), *оџџеџиваџи* (192), *џоваџаџи се* (221), *џреџаџаваџи* (223), *сразиџи* (223), *овлаџкиваџи* (223), *џривуџиваџи* (224), *бечаџиџи* (283), *џреџуџриваџи* (284), *оџеџиџаџи* (284), *џоџаџи* (284), *облаџкаџи* (285), *звџжнуџи* (285), *уџрасиваџи* (285), *беџаџи* (286), *сџрадаваџи* (287), *исџавиџи* (287), *џроџиџенуџи* (287), *џилиџи* (287), *наџуџриваџи* (288), *обичаваџи* (31), *џуџиџи* (31), *уџраџњаваџи* (60), *домоџи се* (61), *џодвуџковаџи* (61), *џреџаџоџиџиџаџи* (61), *раџунаваџи* (62).

е) о глаголским облицима: *џочамџи* (127), *сџјео* (156), *разуџу* (156), *уџеџан* (156), *обесџрабљен* (158), *осџуџевао* (159), *зрију* (191), *џуџсала* (192), *уџџеџају* (192), *исџаџивали* (192), *сџиџаваџу* (222), *изуџираџу* (224), *џашеџи* (255), *донџсао* (256), *џродриџела* (29), *џреураџено* (30).

ж) о предлозима: *около* (192), *нуз* (285).

з) о прилозима: *кашње* (128), *доскора* (157), *шћавише* (159), *израван*, *изравно* (222), *шаки* (285), *ошћеншћивно* (285), *унушри* (286), *шекар* (288), *неопазице* (30), *барма* (61), *морда* (63), *најсколи* (63).

и) о изразима и обрткама: *иза маса* (190), *данас ујушру* (191), *расшјау се овим свијешом* (222), *захвалиши коме шћа* (222), *је ли деле шћо жишљење* (222), *скроз и скроз* (255), *сћавиши себи у задашак* (284), *сћајашу у прејисци* (286), *без да* (286), *шаш* (287), *ојазиши је...* (29), *дао сам заусћавиши кола* (30), *од одозо* (32), *ујоредиши нешћо нечим* (32), *шћоме се дугује пошћање хемје* (63).

54. Петровић Т. Н. Оцена: Dr. Jovan Bogičević: Lehrbuch der serbokroatischen Sprache. Beograd, Geca Kop A. D. Verlag, 1936, стр. 208, 8°; цена 50 динара. ГЛПД XVII (1936) 70—71.

Кратак приказ, — за писца похвалан.

в) Савремени књижевни језик

55. Белић А. Босански језик или стил. НЈ V/3 (1937) 65—69.

Написано поводом чланка И. Секулић: „О језику Босне на основи старих и младих текстова“, објављен у „Политици“ од 24 новембра 1936 г. — „Г-ђа Секулић се одушевљава до усхићења језиком Босне...“ Међутим, „немогућно је ту говорити о неком босанском језику као о нечем самосталном; али књижевни језик, и говорни и писани, у различним крајевима нашим има увек нечег индивидуалног и особитог у себи. То је његова покрајинска боја. Није само босански језик тако савршен у своме развитуку и тако самосвојан... Људима других крајева могу се чинити исто тако лепо и говорни књижевни језици других покрајина. Питање је шта они у њима осећају, какве слике и емоције ти други покрајински језици у њима изазивају.“ Р. А.

56. Димитријевић Радмилу, Наставници народног језика и њихов предмет. ГЛПД XVI (1936) 109—124.

57. Пешић Fr. *Moda i manir u jeziku*. НЈ V (1936) 14—19.

Говори о значењу и употреби речи: *oblikovati, razgiban, dognanje, miselnost* и изразу *podoba je*.

58. Лалевић М. С. Значење неких речи и израза. НЈ V/1 (1936) 19—22.
1) *Акдбдгдд*. Тај је израз постао скраћивањем, сажимањем реченице „Куда мислиш ићи, ако Бог да, допусти?“ 2) *Немам кад*. И тај је израз постао елипсом: од првобитне сложене реченице „Немам времена кад бих радио и сл.“ остала су два дела, — један из главне реченице (*немам*), а други из споредне (*кад*). 3) *Дим у дим*. Овде је по среди друга ствар, узета је слика из живота: слика двају противника који при сусрету једновремено један на другога пуцају, те „дим у дим“ улази, улеће. 4) *Ударно шук на лук* = Ударно тук на лук. Р. Б.

59. Московљевић М. С. Радио и језик. НЈ V/1 (1936) 5—8.

Говори о важности радија за неговање правилног и лепог књижевног језика и изговора. — На крају даје и свој предлог о томе, шта би све требало учинити па да радио постане права народна школа за наш књижевни језик. Р. А.

60. Московљевић М. С. Неколико прилога терминологији и правопису. НЈ V/2 (1936) 48—53.

Одговара Мих. Аврамовићу на ова питања која је упутио Уредништву Нашег језика: 1) Каквог је порекла реч *сџина*, која се у Баваништу употребљава у значењу *бачија*? — 2) Како се може превести израз the gang of boys? — 3) Може ли се за термин Profitmacher употребити реч *добитник*? — 4) Има ли какве разлике између речи *осећај* и *осећање*? — 5) *Прилагођавање* или *прилагођивање*? — 6) Може ли се рећи *обликовање* за Formung? — 7) Има ли какве разлике између *зайоведи* и *зайовести*? — 8) Може ли се казати *поздрушвениши*? — 9) Како би се могло означити оно што Немци казују глаголом vergenossenschaften? — 10) Могу ли се употребити речи *поздругаривање* и *поздругариваши*? — 11) Је ли добро превести vergessellschaften речју *поздрушвениши*, и како би се могла превести именица Vergesellschaftung? — 12) Значи ли *пашвора* и *пошвора* исто? — 13) Зашто се пише *средсџво*, али *прешџедник*?

61. Московљевић д-р М. Који је наш књижевни изговор? ГлПД XVI (1936) 699—705.

Наш је књижевни изговор (рачунајући у њ изговор гласова и акцената) онај што га има Вуков крај, Подриње; а не изговор Београда и Загреба, наших политичких, културних и књижевних центара. Р. Б.

62. Раупов А. Protiv kvarenja srpskohrvatskog narodnog (književnog) jezika. НЈ V/1 (1936) 8-11.

Поводом чланка Ђ. Шурмина (НЈ IV, 141—142). П. овде вели: „Само гледајући кроз призму прве (тј. примијењене) лингвистике можемо прихватити његов генитив „Мачека“; сва остала становиштва неумитно побијају све што је г. Ђ. Ш. узео у одбрану“. Р. А.

63. Тодоровић Д. Б. Поводом погрешне употребе речи „бразда“. НЈ V (1936) 11—14.

Како би се сузило, погрешно, употребљавање за тај појам речи *бразда*, истиче да је потребно да се пронађе народни израз или да неко од стручњака створи реч за „земљу коју при орању плуг вади из земље и одбацује у страну“. Р. А.

64. Ујчић Тугомир, О називима за занатлиска и друга занимања. НЈ V/3 (1936) 79—85.

Предлаже замене назива за разна занатска и друга занимања и даје упутства како их треба градити.

65. Šurmin Đuro, Protiv kvarenja našega narodnoga jezika. НЈ V/3 (1936) 69—76.

Одбија тврђења А. Паунова (НЈ V, 8—11) и А. Кулијера („Obzor“ од 16-III-1936) по којима је он у свом чланку Protiv kvarenja narodnog jezika (НЈ IV, 141) устао против облика *Мачек-Мачека* због политике д-ра Мачека.

г) Дијалекти

65а. Барић Х. Оцена: Стевановић С. Михаило, Источноцрногорски дијалект. В.ЈФ XIII бр. 114. Прил. XVI (1936) 159—163.

66. Белић А. Оцена: М. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Hvara. БЈФ 8. ЈФ XV (1936) 251—259.

67. Белић А. О реченичном акценту у каставском говору. II. ЈФ XV (1936) 192—215.

68. Белић А. Оцена: Васо Томановић, Акценат у говору села Лепетана (Бока Которска). БЈФ 7. ЈФ XV (1936) 246—215.

69. Белић А. Галички дијалекат и питања у вези са њим. ЈФ XV (1936) 192—215.

70. Budimir M. Redukcija čestih glasova i obimnih glasovnih skupova. ЈФ XV (1936) 155—165.

71. Klaić A. О podravskom akcentu i kvantitetu. ЈФ XV (1936) 181—184.

72. Kovačević Slobodan, Kajkavsko nepostojano „e“ u štokavskom dijalektu. НЈ V/2 (1936) 40—42.

О писању кајкавских личних и географских имена на *es* и *ek* у књижевном језику српскохрватском. — Закључак пишећ: „1) у штокавском изговору кајкавских имена која су постала од заједничких именица, као на пр. Мачек, *e* остаје у промени из узрока психолошких; 2) у штокавском изговору чешких и пољских имена на *ek*, као на пр. Jireček, Jakóbek, *e* остаје због тога што не разумијемо њихово значење; 3) у штокавском изговору кајкавских географских имена, као на пр. Стењевец, Купинец, *e* а у промени губи, због тога што потпуно осјећамо истоветност кајк. наставка *es* са штокавским наставком *ac*“.

Р. Б.

73. Лазаревић Димитрије, Оцена: Дим. Ивановъ, Гевгелийскиятъ говоръ, Софиа 1932, Македонски научен институт, стр. 130 80. ГлСНД XV—XVI (1936) 403—407.

Указује на многе нетачности у раду Иванова. — Само све то није речено ни прегледно ни довољно јасно: „Требало је . . . вели се на стр. 404, да овде немамо квантитет већ опет гласовни закон о експлозивности и имплозивности, коме није антиципација узрок, како писац тврди, већ последица“. Таквих нејасности у излагању Л. има више.

Р. А.

74. Павловић Миливој, Неке особине горњореканскога говора. Поводом једног чланка о Горњореканцима. ЈФ XV (1936) 170—181.

75. Tijan Ravao, Nadimci (Senj). ŽbNŽO XXX₂ (1936) 237—240.

Износи личне и породичне надимке које говоре данашњи Сењани. — Сви су надимци акцентовани и написани су „точно онако, како се сада говори у Сењу“, а сењски је говор, вели писац, „сада у мијени из цакавског у чакавски, па старији људи говоре још цакавски“.

Р. А.

76. Ружичић д-р Гојко, Један незапажени босански говор. Прил. XVI₂ (1936) 236—255.

То је екавско-јекавски говор Маглаја и Тешња у долини Босне; шћавски је и занимљив нарочито по замени јата. Ружичић даје главне особине тога говора, и то овим редом. 1) И у Маглају и у Тешњу акцентуација је нова, са четири новоштокавска акцента. Акценти су пренесени; само дугосилазни акценат стоји у неким речима на своме старом месту, није, дакле, пренесен у свима речима. 2) *ѣ дуго=ѝ*, а *ѣ крашко=је*. Отступања од ове замене има, и то у разним правцима. Та отступања Р. наводи и објашњава. 3) Група *ао* у радном глаголском придеву сажета је у *ѿ* (*ишѿ, кáѿѿ*); под акцентом остаје: *ѿѿо*. 4) Парови *ћ-џ* и *ч-џ* у Маглају су изједначени (у правцу *ћ, џ*), а у Тешњу

се разликују, онако како се разликују у осталим нашим штокавским говорима. 5) Глас *x* се обично чува у почетку и у средини речи; на крају речи се и губи. 6) Група *jш* > *ћ*, група *јд* остаје. 7) Групе *шј*, *дј* (*шјј*, *дјј*) измењене су у *ћ*, *ђ* (изузетак је *рђђјак*, *рђђјаче* у Тешњу). 8) За старо *лѣ* и *нѣ* стоји редовно *ле* и *не*; старо *шѣ* и *дѣ* или је остало као *ше* и *де* или је прешло у *ће* и *је*: *шјѣме*, *дјѣвјка* || *ћѣра*, *двѣ*. 9) За прасл. групе *ск*, *стј*, *зг*, *здј* стоји обично *шћ*; неки пут и *шш*: *шшѣдиш*, *шшѣша*, *вјѣшш*. 10) Облици именица и заменица потпуно су новоштокавског типа; занимљив је заменички ген. пл. *ѡѡхѡ*, познат и другим босанским говорима. 11) Код *лаглола*, инфинитив има и краће и дуже облике; први су готово редовни, други врло ретки. И прилог времена садашњег има обично краћи облик; неки пут и дужи. Аорист и имперфекат се употребљавају доста често. Уз чланак је дат и оглед везаног говора из Тешња, две стране текста. На крају чланка Ружичић ставља питање: на који се начин може објаснити постанак двоструког рефлекса за *ћ* у екавско-јекавским говорима Тешња и Маглаја? И даје овај одговор: „Ја мислим . . . да је однос двају рефлекса створен на другом месту, негде на граници екавског и јекавског говора, и то у раније време, још онда кад се мењала дифтоншка вредност гласа *ћ*, па је тај готов однос двају рефлекса касније, сеобом претставника ових говора, пренесен на данашње земљиште.“

Р. Б.

77. СКОК П. Оцена: А. М. Селищев, Полог и его булгарское население. Исторические этнографические и диалектологические очерки северо-западной Македонии. (С этнографическою картою Полога). София, Македонски научни институт, 1929, стр. VIII+429. ГлСНДр XV—XVI (1936) 397—398.

Сматра да је погрешно тумачење С. назива *Полог*, по коме је тај назив постао од *ѡо+лжг* (*ж* > *о*). — „То је, вели Скок, општа словенска реч *ѡологъ*, која у словеначком значи и данас *Kesselsal*“. Из словенског та је реч ушла у румунски и мађарски; постоји и слов. придев *ѡолог* *obliquus* који се сачувао у Далмацији, Лици и у Црној Гори у значењу „кос, положи.“ — На приложеној карти је погрешно означено да у торбешким селима Држилово, Елово и Цветово има Арбанаса. „Назив Арнауткѣи гласи код Арбанаса (у селу нема Словена) само Орнаѣија. Назив који наводи аутор ваљда је из турских врела.“ Али, завршава Скок свој приказ, уза све што аутор нетачно зна, према наслову, у Пологу само за „булгарское население,“ ваља истаћи да је објективно приказао не само везе овога краја са српскохрв. језичком територијом, него и српски утицај, који је нарочито овде био јак у језичком и колонизаторском погледу“.

Р. А.

78. СКОК П. Оцена: Белић, Галички дијалекат. РЕВ II (1936) 298—303.

Пошто је детаљно изнео садржину студије додаје неке напомене, у првом реду паралеле из суседних балканских језика (на пр. *snaga* > *snaga* > *snoga*, *mazati* > рум. *minji*; рум. *opincă* и арб. *opingë* доказују да је поред *орѡпѡкъ* постојао и паралелни облик на степену *i*: *орѡпѡкъ*; рум. *mușcoiu* и арб. *mushk* доказују да је *о* у *toska* постало од *ѡ*, а не од *ѡ*, које имамо у цсл. *МЪСКЪ* и струс. *мекъ*; суф.-*аѡ* и *-ule* су грчкога порекла; конструкција моносилабичног презента *ѡа* [= *ѡе да*] + имперфекат, којом се изражава иреална погодба, одговара тачно грчкој конструкцији: наводи приличан број калкова итд.).

Б. М.

79. Стевановић М. Оцена: А. Белић, Галички дијалекат (Српски дијалектолошки зборник, књ. VII, Београд 1935), ГлСНД XV—XVI (1936) 399—403.

„За мене је јасно, и за свакога ко његову књигу простудира биће јасно, да је г. Белић њоме многа тамна питања расветлио, многа намерно змршавана потпуно размрсио, право порекло македонских говора открио, а њихов историски развитак објаснио.“ Р. Б.

80. Šurmin d-r Đuro, Tito Brezovački i književnici kajkavci. Прил XVI₂ (1936) 309—313.

Поводом чланка Фр. Галинца (Прил. XV). Говори најпре о том, зашто је „до пред тридесетак година готово непозната а и посве занемаривана била кајкавска књижевност . . . , а затим доказује да је Т. Брезовачки рођен 1760, а не 1757 год.“ Р. А.

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.

81. Барић Х. Оцена: *Дубровачка акција и повеље*, Сабрао и објавио Јован Радонић, књ. I, св. 1, стр. I—XX, 1—496 (са 12 фототипија, и св. 2. стр. 497—1000 (ЗБИЈК III). Београд 1934, 8°. Прил XVI (1936) 163—177.

82. Вуксан Д. Д. Један рани коментар „Горског вијенца“. Прил XVI₂ (1936) 299—307.

То је коментар што га је г. Вуксан нашао у Дворском архиву на Цетињу. Састоји се из 134 белешке. Те су белешке објашњења појединих речи и појединих личности из Вијенца; нису све једнаке по облику, — има их опширнијих, а много је више кратких. Коментар је писан јекавским наречјем и ћирилицом. г. Вуксан мисли да га је писао неки Приморац. Цео тај коментар г. В. овде објављује. Р. Б.

83. Galinec Franjo, Marko Marulić i Juraž Habelić. NVj XLV/1—3 (1936/37) 23—28.

Утврђује књижевну везу између та два писца: „На крају приче *Pustinik neki imenom Florentius u Nursie* (Prvi osa pašega Adama greh. Grac 1674, стр. 153—154) позива се . . . Хабделић изријеком на Марулића као на свој углед и књижевни извор . . .“ Р. А.

84. Костић Д. Да се царско не разлази лице. НЈ V/3 (1936) 76—79.

Значи: да се тип „царског лица“, утврђен на фреско сликаним „лозама Немањића“ у Грачаници, Дечанима и Пећи, удајом владарских очева за племиће не би појављивао и ван владарске куће, код чељади само племићких кућа. Р. А.

85. Kukolj Dragutin, Glagolski misal Tome Arhiđakona senjskoga. CS VI (1936) 112—173.

Показује како је уређен овај мисал и у каквом односу стоји према другим савременим мисалима, и то све у циљу да да „неку заокружену слику мисне литургије у 15 веку“.

86. Cronia d-r Artur, Libar Skule Bl. D. Marije u Sukošanu (1727). Прил. XVI_{1,2} (1936) 29—40; 221—236.

Даје опис тога текста који је сад његова својина: писац га је купио код неког антиквара. Текст, који има 116 листова, — односно (са неисписаним) —

232 стране и који је написан глагољicom, угластом, претставља, по мишљењу пишчеву, „препис које старије матрикуле учињен у другој половини 18 века“. О језику и правопису говори писац у V поглављу (стр. 222). — Приложени су снимци и прилози (неколико страна транскрибованих латиницом). Р. А.

87. Мирковић Ј. Да ли су речи: „*молю по мнѣ хотицихъ вѣти...*“ светога Саве, како то Никодим каже. СЗ (1936) 313—317.

Никодим, закључује М., није написао те речи из каквог списка св. Саве, за који ми данас не знамо, но — по сећању на једну фразу коју је могао поред других (Симеон, Стеван Првовенчани) казати и сам св. Сава. Р. А.

88. Мирковић Ј. Један рукописни апостол из 1626 год. ГлСНД XV—XVI (1936) 365—367.

Уз врло кратак спољашни опис готово потпуног српскословенског Апостола (сада у семинару за литургику на београдском Богосл. факултету) даје се цео завршни запис из којег, сем осталог, сазнајемо за место (Рудник, Успенски храм), преписивача (Пеладије), годину (1626), тадањег архиепископа српског (Пајсије) и митрополита рудничког (Арсенија) досада непознатог. П. Ђ.

89. Н(овак) В. Оцена: Душан Д. Вуксан, Рукописи Манастира Пећске Патријаршије и Цетињске Митрополије. Скопље 1935, 8^о, 88. (Посебни отисак из Зборника за историју Јужне Србије и суседних области. Скопско научно друштво. Књ. I, 133—221). ЈИЧ II (1936) 252.

Одаје писцу пуно признање: „Д. Вуксан је на висини методског задатка“. Његов рад је „необично користан“. Р. А.

90. Павловић д-р Миливоје, Записи код Ђуришког Манастира. ГлСНД XV—XVI (1936) 363—365.

Има их два. У првоме, који се налази у унутрашњости капије, десно од улазних врата, на узиданом камену неправилног облика, док се други налази над капијом, на половини плоче..., означена је година 7103, тј. 1595. Што се језика тиче, показују само две црте: м. љ (мѣ) и чување полугласника (сѣградн), а тај нам факат, вели П., допушта „да схватимо територију средњоштокавског типа као шири појас у много даљој перспективи, ... када је и тетовски говор чувао уопште, а не само у корену, средњоштокавске рефлексе, пре него што се преко тога дијалекта прелио слој кичевско-дебарских утицаја“. Писац овде показује, и како стоји данас са заменом полугл. у очепољском говору. Приложени су и снимци. Р. А.

91. Пандурувић д-р Владислав, Збирка историских докумената из прошлости барањских Срба XVII и XVIII века. Спом LXXXIV (1936) 45—119.

Има и текста на народном језику (стр. 60).

92. П(оповић) П. Оцена: Djela Frana Krste Frankopana. Priredio Dr. Slavko Ježić. Посебно издање С. К. Академије, књ. 108. Београд 1936, 8^о, стр. 235.

Даје карактеристику песама Франкопанових; што се тиче самог издања г. П. само вели: „Књига је штампана латиницом, противно обичају наше Академије, која је по правилу старије писце западних крајева штампала ћирилицом. Предговор пишчев такође је у латиници“. Р. А.

93. Поповић Павле. О српском натпису у Сијени. Прил XVI (1938) 214—221.

Реч је о кратком натпису (8 речи) на окову око Претечине руке. Писац даје репродукцију натписа и по њој врши једну исправку текста, и раније објављеног (Башић, Ивковић). Архиепископ Сава са натписа јесте, по писцу, св. Сава I који је донео ту реликвију у Србију. П. Ђ.

94. Решетар Милан, Нове дубровачке повеље Стојановићева Зборника. Глас CLXIX (1936) 121—167.

Опширна расправа о дубровачким повељама што их је издао Љуб. Стојановић (Старе српке повеље и писма (1929 — I књ. и 1934 — II књ.). — Најпре Р. износи своје замерке Стојановићу („Има . . . , вели Р. у т. 2, и нешто премало а и нешто превише“ у Зборнику Стојановића — две су повеље по двапут штампане), а онда говори: о пореклу преписа различних повеља и с тим у вези о дубровачким канцеларима: Џиву Пармезану (1343—1363), Мароју Николићу (1379—1389), Видошу Богданићу, Руску Кристофановићу (1392—1430), Маринку Цвјетковићу (1455—1474), Мароју Птичићу (1474—1482), Паскоју Примојевићу (1482—1527) и његовим синовима: Тројану (1527—1536), Нику (1536—1550) и Луки (1504—1524); затим о пореклу неких приватних писама и докумената и језику у њима. На крају Р. вели: „Као резултат постигнут овим чланком смијем истаћи да нове дубровачке повеље што се у Стојановићеву Зборнику налазе нов су доказ за тачност моје тврдње да за XVI-ти вијек прави народни дубровачки говор треба тражити у прози, књижевној и некњижевној, а не у пјесмама тога времена. Међутим, што се тиче тачности самог издања Стојановићева, ја мислим — . . . да, поред великог труда који је пок. Стојановић око овог посла утрошио, ипак се ово цијело издање мора савјесно испоредити са оригиналима и исправити гдје је год што потребно“. Р. А.

95. Решетар М. Ново издање свих Његошевих дјела. ЈФ XV (1936) 215—232.

96. Соловјев д-р Александар, Паштровске исправе XVI—XVIII века. Спом. LXXXIV (1936) 1—45.

Објављује 42 исправе из времена од 1523 до 1776 год. које је нашао по приватним архивама и 12 млетачких извештаја о Паштровићима из времена од 1577—1767 год. које је преписао у млетачкој архиви. — У предговору се говори о самоуправи Паштровској и судском поступку. На крају је индекс српских и талијанских правних израза и регистар личних имена. Р. А.

97. Станојевић Ст. Студије о српској дипломатици. XXVII Српске повеље сачуване у преводу. Глас CLXIX (1936) 107—121.

98. Станојевић Ст. Студије о српској дипломатици. XXVI Историја повеља — Губљење — Уништавање — Чување — Архива. Глас CLXIX (1936) 49—77.

99. Стојановић Ст. Студије о српској дипломатици. XXIV Утврђивање аутентичности повеља. Глас CLXIX (1936) 1—15.

100. С(танојевић) Ст. Оцена бр. 94. ЈИЧ II (1936) 256.
Вели да су замерке Решетарове Стојановићу сасвим оправдане.

101. Станојевић Ст. Студије о српској дипломатици. XXV О фалсификованим повељама. Глас CLXIX (1936) 15—49.

102. Станојевић Ст. Студије о српској дипломатици XXVII Правна вредност повеља. Глас CLXIX (1936) 77—107.

103. Ћоровић Вл. Оцена: Миодраг Југовић, Титуле и потписи архиепископа и патријарха српских. Београд 1934, 8°, 22 (Прештампано из „Богословља“ XI, 3). ЈС II (1936) 151—152.

Указује на непопуности и тврђења без непосредних доказа. Иначе, вели да је рад Ј. „користан и у основи добар“.

Р. А.

104. Ћоровић Вл. Међусобни одношај биографија Стевана Немање. СЗ (1936) 1—41.

105. Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku. CS VI (1836) 1—86.

Што је од нарочитог интереса за нас, писац у овој расправи даје и своју анализу текста „Башчанске плоче“ (стр. 3—12).

106. Simčik Ante, Narodne uz poslovice. ŽbNŽO XXX₂ (1936) 43—58.

Износи паралеле и варијанте пословицама: *Ако цар да, али Буџа не да; Аш ми је даица; Бјежао од вашке, ња њао међеду у шаке; Бој ми ше уклонио муха задарскијех и дјече дубровачке, буха кошорскијех и младости брачке; Богаш је ко није дужан, а млад је ко је здрав; Добро се дрво и на њоле цијеја; Дрља јој субоша од недеље; Док је мој бабо облазио, донде је кући долазио, а сад како њође на пречац, онако и заглави; Док је моје главе, биће господара; Фрашар ван целије риба је ван мора; Глава у берберници, а дује у ашчиници биш не може; Гора се са гором не састаје, а чоек са чоekom вазда; И ова не би њомижана, рече Кошоранин; Јуни, јули, аугустин вино пиј, а мужа њустин; Кад сви њовичу: њијан си, лези, ако и нијеси; Какав је шо крам без мршвих глава? Како кум њрасе њин одмах врећу; Кашаљ, шуга и ашиковање не може се сакриши; Ко рашај сијече, курјак ће га њојести; Колико мршви(x) над болесна дође; Лијеноси је ђаваоски узглавник; Љеиши Бој; Љубим бабу док је у шикви вина, и ђевојку док је годе жива; Montenegrin senza fede; Мустин јарца над решетом; Најрч, најрч, не бој се; Зла година уби ждрала; Навалише као џамоглани; Не бије мене шорба, већ оно што је у шорби; Не иди кући, шта ћеш ту? Не лишила ше сабља; Нема буса ђе не има шруса, ниши шраве ђе не има главе; Пала му сјекира у мед; Сваки свеџац к себи руку држи; Свако чудо за шри дана; Свеџа душица, њаклена мјешиница; Трбух нема ушију; Тући се како зијех њо њидијех; Вино њиши а не оиши се ниш је било, ниши може биши; Вода је фрашра однила.*

107. Štuk Niko, Huda stvar (Pelješac). ŽbNŽO XXX₂ (1936) 240.

Текст песме на народном (чакавско-икавском) говору; није акцентован.

ђ) Историја српскохрватског језика

108. Caferoglu A. Note sur un manuscrit en langue serbe de la bibliothèque d'Ayasofya (avec illustration). REB II (1936) 185—190.

У каталогу Аје Софије на стр. 4749 и 4750 заведена су два примерка арапско-персиско-грчко-српскога речника. Иако нема бележака о аутору и времену када је речник написан, ипак се према хартији и другим знацима може претпоставити да је то један од најстаријих српских рукописа писаних арапским

словима и да је вероватно састављен за Мухамеда II Освајача (1451—1481). Текст је писан врло пажљиво са дијакритичким знацима да би се пружила слика коректног изговора појединих језика. Из објављених делова види се да језик рукописа одговара српском књижевном језику ондашњег времена.

Б. М.

109. Rešetar Milan, Jezik pjesma Račinina zbornika. Rad 255 (1936) 77—221.

Проф. Решетар нам даје студију о језику песама Рањинина зборника коју је израдио на основу рукописа новог издања II књиге Starih pisaca који је он приредио и који је Југословенска академија већ примила да га изда. — Излагање професора Решетара је раздвојено на ове главне одељке: Увод, у коме (§ 2) говори о рукописима из којих су узете песме за то ново издање (77—81), а затим: I Гласови: А. Вокали (81—118), В. Консонанти (118—133); II Облици: А. Деклинација (133—154), В. Конјугација (154—167); III Синтаксичке особине (167—181); IV Језик песама Рањинина зборника уопште (181—210); V Преглед где се у Јагићеву издању налазе песме како су поређане у новом издању. На крају је „Додатак“, у коме проф. Р. даје неке своје допуне онеме што је рекао о подели (саставу) овога зборника у Radu 248 и одговор А. Кроњи на две примедбе које му је учинио у свом приказу те расправе, објављеном у књизи Atti e Memorie. Zadar, 1934, стр. 215—217.

Р. А.

110. Решетар Милан, Никша Звијездић, дубровачки српски канцелар XV вијека. Глас CLXIX (1936) 167—210.

Врло добра студија посвећена ортографији и језику Никшиних текстова (преписа повеља).

Р. А.

111. Ст(анојевић) Ст. Оцена Милан Решетар, Никша Звијездић, дубровачки српски канцелар XV вијека. Београд 1936, 8°, 43. ЈИС II (1936) 284. Назива је „важном и одличном расправом“.

112. Ст(анојевић) Ст. Оцена бр. 110. ЈИС II (1936) 284.

Само приказ.

е) Метрика

113. Maretić d-r Tomislav, Metrika muslimanske epike. Rad 253 (1935) 181—242 и Rad 255 (1936) 1—77.

VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)

114. Бакотић Лујо, Речник српскохрватског књижевног језика. Београд 1936. Стр. 1399, 8°.

115. Барић Х. Још једном о Речнику косовско-метохиског дијалекта од Гл. Елезовића, поводом његовог „Одговора“ у Јужнословенском филологу књ. XIV (1936), стр. 1—56. Прил XVI (1936) 379—391.

Одговор на одговор г. Елезовића (исп. ЈФ XIV, 1—56). Са екскурсом о потреби примене географског метода при изради дијалекатских речника.

Р. Б.

116. Đurović d-r Dimitrije, Rečnik rusko-srpskohrvatski sa gramatikom ruskog jezika. Izdanje „Nolit“, Beograd 1936; стр. 1101. Цена 200 дин.

Доста опширан речник г. Ђуровића има две одлике модернога дела, на жалост, само споља: за руски текст узет је нови, реформисани правопис, а српскохрватска објашњења су латиницом, — која се данас, ко зна зашто, у нашој, ћирилској сфери сматра знаком напредности (улево). Та спољна страна није, међутим, у складу с унутрашњом, са самом речничком грађом која је често стара и још пре Рата доста застарела. На савремени велики развитак руске лексике састављач новог речника није уопште обраћао пажњу. А то, наравно, много умањује вредност његову речнику. П. Ђ.

117. Maretić T. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Obraduje —. Svezak 51 (1936). Prikladati — probavljati.

118. Недић С. М. Der Sprach-Brockhaus, deutsches Bildwörterbuch, Verlag: F. A. Brockhaus, 8°, S. 762. Leipzig, 1935. ГлПД XVI (1936) 770—772.

„Овај речник је пун врлина... Нема ни једне мане“.

Р. А.

119. Поповић д-р Д. Ј. Оцена: Гл. Елезовић, Речник косовско-метохијског говора. Свеска II (1935). ГИДНС IX (1936) 118—119.

Белешка.

120. Силберберг Мајер, Југословенско-хебрејски речник. Нови Сад, 1936. Стр. 279 + 12.

121. Skok P. Оцена: Лукај, Fjaluer shqyp-srbohrvatisht. REB II (1936) 305—307.

Писац речника је свој задатак добро схватио и извео, тако да и арбанашкој лексикографији доноси прилично нових ствари. Замера му једино што при навођењу паралелних арбанашких израза није бележио из којег је краја који израз узет (грешка која се каткад понавља и у сх. делу). Б. М.

122. Skok P. Оцена: N. Papasteriju, Srpsko-grčki rečnik. REB II (1936) 307—308.

Иако признаје писцу да је, објављујући овај први речник српскохрватског и модерног грчког језика, углавном добро испунио свој задатак, износи цео низ грешака које се сведе на недовољно познавање сх. језика. Б. М.

123. Ђурчић Л. Оцена: Средњошколска терминологија и номенклатура, књ. I, св. 2 — Књижевна терминологија. Београд. Државна штампарија Краљевине Југославије, 1933. Цена 15 дин. ГлПД XVI (1936) 754—761.

Неколико напомена општије природе и неколико замерака појединим терминима; све то без вредности. Р. Б.

IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа

124. Б(елић) А. Антоан Меје (некролог). ЈФ XV (1936) 184—187.

125. Белић А. Караџић и његово време. Правда од 11—14 априла 1936 год.

126. Georgijević d-r Krešimir, Matija Murko. ГлПД XVI (1936) 622—626. Р. А.

Написано поводом седамдесетогодишњице живота М. — Изнесен је, укратко, живот М., а затим су наведени његови најкрупнији радови. Р. А.

127. Drljić Rastko Fr. Iz arhiva porodice Brlić u Brodu na Savi. — Tri pisma Vukove žene Ane Karadžić A. T. Brliću. Прил. XVI² (1936) 316—318.

128. Dukat Vladoje, O životu i književnom radu Rudolfa Frölicha — Veselića. Прил. XVI² (1936) 263—275.

129. Поповић Павле, Успомене Ватрослава Јагића. Правда од 6—9 јануара 1936 год.

Израже садржину мемоара Јагићевих, а затим, на крају, даје о њима овај свој суд: „Спомени“ Јагићевих нису чисто причање, него су више, како сам каже, „садржина преписке“ коју је он целога живота водио . . . Али уместо да у њу само загледа, да би проверио који датум или факат уопште, он је великим делом саопштавао по целе садржине тих писама. Он је та писма саопштавао и у оригиналу, тј. често на немачком, руском, чешком, пољском. То је, међутим, рђаво као метод, несрећно као план и концепција . . . Због тога су његови „Спомени“ у многим једна тешка и несварљива књига, — по форми — иако по садржини врло занимљива и важна. Јагић је био у прилици да створи једно лепо дело: био је, ако хоћете, близу тога, али је књижевно промашио, и то је штета.“

Р. А.

130. Стајић В. Милетићев магистрат о смрти Шафарика. ГИДНС IX (1936) 99—100.

Објављује текст у коме је (1861 г.) новосадска Градска управа изјавила удовици Шафариковој саучешће Новог Сада. Текст је написао Јован Јовановић (Змај), као подбележник.

Р. А.

131. Томандл д-р Мих. Даничић, Савковић и Касапиновић. ГИДНС IX (1936) 451—455.

Објављује три писма: једно које је Ђ. Даничић упутио д-ру Светиславу Касапиновићу 13 септембра 1863 год., и два која је Касапиновићу Светозар Савковић написао.

Р. А.

132. Franić T. Ivo, Život i rad d-ra Nike Županića. — Sexagenario in honorem. VEM II (1936) 11—29.

На крају је дата и исцрпна библиографија радова Жупанића.

Х Библиографија

133. Библиографија за 1935 год. расправа и дела из словенске и индоевропске филологије која су изашла у Југославији. ЈФ XV (1936) 260—297: I Филозофија и језик (261); O прасловенском и словенским језицима (261); III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи (261—267); IV Несловенски језици (267—269); V Старословенски језик (269); VI Српскохрватски језик: а) фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка) 269—270; б) граматика и граматичка питања (270—273); в) савремени књижевни језик (273—278); г) дијалекти (278—279); д) текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд. (279—282); њ) историја српскохрватског језика (282); VII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) 282—233; VIII Биографије, аутобиографије и сл. грађа (283); IX Библиографија (283—284); X О становништву, насељима, њихову пореклу (284—285); XI Различно (285—286); XII Словеначки језик (286—297).

134. Јањић Ђ. С. Труды Института Славяноведения Академии Наук СССР I (Издательство Академии Наук СССР, Ленинград 1932). Прил XVI (1936) 349—351.

Износи, укратко, садржај оних чланака који претстављају ближи интерес за нас.

135. Topali Ljerka, *Stručna bibliografija u 1935 godini. VEM II* (1936) 192—205.

Етнографских радова.

136. П(оповић) П. Оцена: Г. А. Ильинский, Опыт систематической кирилло-мефодьевской библиографии. Прил XVI (1936) 354—359.

Даје своје примедбе, допуне и исправке. Примедбе су ове: 1) „Зар не би било добро да се на неки начин истакне који су главни списи у гомили других?“ — 2) Списи нису груписани како треба: неки су списи стављени где им није право место, а понеки је „спис стављен у онај одељак под који додуше доста природно потпада, али не и у други у којем би он такође нашао своје природно место“. 3) Требало је издвојити издања од расправа, тј. назначити која књига претставља издање текста а која расправу о спису“. — Што се тиче допуна, г. П. наводи списе до год. 1934, тј. до године када је књига проф. И. изашла. Рецензент ипак на крају вели ово: „Учињене замерке нимало не одузимају вредност овом делу која и поред њих остаје врло висока“.

Р. А.

137. Раичевић Свет. Прилози етнолошкој науци из Јужне Србије и суседних крајева објављени у Гласнику етнографског музеја у Београду (књ. I—IX). ГлСНДр XV—XVI (1936) 408—413.

Наводи чланке и расправе и само показује шта која садржи.

XI О становништву

138. Вешовић д-р Радослав, „Племя Васојевићи“. ГлПД XVI (1936) 672—676.

Одговара на приказ д-ра М. Лутовца објављен у ГлПД. XVI (1936), стр. 334—387. В. вели да су констатације и примедбе Лутовчеве „у опречи са стварним чињеницама“.

139. Поповић д-р Д. Попис становништва у Футогу 1698. ГИДНС X (1936) 79—83.

Саопштава попис становништва у Футогу из пописа становништва доње Бачке који се налази у бечком Дворском коморском архиву из 1689 год. Из пописа се види да је Футог имао тада чисто српских и православних 168 породица.

Р. А.

140. Поповић Д. Ј. и Сечански Ж. Грађа за историју насеља у Војводини од 1695 до 1796. Нови Сад, 1936. Стр. 144+IV, 8°. (Посебна издања Историског друштва у Новом Саду, књ. IV).

Грађа коју писци објављују садржи пописе, који се налазе у Дворском коморском архиву у Бечу, становништва: у Печују (од 1698), Барањи (од 1695/6), Шиклошу и околини (од 1695), насеља од Пакша (1696), Доњој Бачкој (1696), запустелим селима у бачком округу, Баји (од 1727), Кафу, Ковиљу, Темерину, Турији, Куцури и Керу (од 1730), Гардиновцима (од 1730), бечке-

речком округу (од 1740); насеља у Банату по етничкој боји (1753), затим попис пустара у панчевачком округу (од 1761), становништва у панчевачком округу (од 1764) и најзад попис православног становништва у Вршцу (од 1796). — Има и увод од Д. Поповића, а на крају је дат и регистар (индекс) личних имена, назива покрајина, насеља и река.

141. Keramopoulos A. D. Ein missverstandenes Zeugnis über das Volkstum der alten Makedonen. REV II (1936) 216—219.

Исправља закључак Бешевлиева који на основу фрагмента једног пресократичара доказује да стари Македонци нису били Грци. **Б. М.**

142. Skok P. Južni Sloveni i turski narodi. ЈИЧ II (1936) 1—15.

143. Стајић В. Цинцари у Новом Саду. ГИДНС IX (1936) 257—284.

О досељавању Цинцара у Нови Сад, а онда — о животу њихову у Новом Саду.

144. Strohal Rudolf, Karlovački kotar od XV do XIX vijeka. ŽbNŽO XXX² (1936) 65—144.

Расправа, које је, како писац вели, главни део израђен на основу преко 500 различитих исправа и листина, обухвата ова поглавља: I Властелинства и доминија; II Властелински чиновници и намјештеници; III Цркве и свећенство; IV Кметови; V Војништво; VI Управа и судство; VII Писмо и језик; VIII Неке мање познате и туђе ријечи, правни називи.

145. Урошевић д-р Атанасије, Урошевац, варошица на Косову, ГлСНДр XV—XVI (1936) 265—273.

146. Чучковић Р. Манојло, Варошица Св. Никола на Овчем Пољу. ГлСНД XV—XVI (1936) 273—283.

До 1845 год. Свети Никола је био село: те (1845 г.) добио је званично одобрење на пазарни дан и проглашен је варошицом. Год. 1830 имао је само 30 хришћанских кућа и 20 турских. Што се становништва тиче, вели писац, најстарији су и највећи род *Каровци*, којих данас има 20 кућа и славе св. Николу. Остали велики родови су досељени махом из околиних села, и то највише у току 18 века: *Уйлашевски* (15 кућа, славе св. Николу, добегли из села Мечкујевца); *Рабучици* (7 к., славе св. Н.), *Пајевци* (6 к., сл. св. Н.); *Петрушевци* (6 к., славе Митровдан, досељени из Малог Црнилишта); *Римљојовци* (6 к., славе Митровдан); *Терзјанковци* (5 к., сл. св. Н., досељени из Велеса); *Анговци* (5 к., сл. св. Н.); *Темељковци* (2 к., сл. св. Н.); *Цуциловци* (5 к., сл. св. Н.); *Бајковци* (2 куће, досељени из села Ерђеље). У најновије време досељени, „остало становништво чине досељеници из овчеполских села; то су махом мали родови (1—2 куће), и још су нестални, јер се често поново селе ...“

Р. А.

XII Различно

147. Белић А. IV-ти Интернационални лингвистички конгрес. ЈФ XV (1936) 187—191.

148. Б. Ђ. Међународни византолошки конгрес у Риму. СКГл XLIX (1936) 397—398.

Белешка.

149. Ђорђевић Тих. Р. Кувада. Прил. XVI³ (1936) 199—214.

Даје своје објашњење постанка обичаја куваде (sc. „човеково лежање у бабинама, човеково бабинање; реч је француска, la souvade). — Кувада, од које „трагова у нас нити има много, нити је у њима она очувана у првобитном облику“, вели писац, мора почивати на веровању у зле очи које је констатовано од најстаријих времена па до данас у свима примитивним друштвеним заједницама: човек леже у постељу да би на њега пали зли погледи место на његову жену.

Р. А.

150. Живанчевић Илија М. Келти и Срби. ГлПД XVI (1936) 825—835.

Од цела чланка у науку би могао ући само наслов; све друго је ван науке.

Р. Б.

151. Plešić d-r Fr. О учењу slovenskih jezika u našim školama. ГлПД XVII (1936). 271—272.

Зато што се њим искључује пољски језик, сматра да би остварење предлога Фр. Мрављака о учењу словенских језика у средњим школама била права несрећа за Словенство.

Р. А.

152. Костић Драг. Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона. СЗ (1936) 129—211.

Не само у канонизацији св. Симеона него се учешће св. Саве истиче у сва три момента „једног државотворног плана, извршеног од Немањиних синова“: у крунисању Стевана за краља (1217 и 1221), у постављању св. Саве за архиепископа (1219) и, треће, у проглашењу Симеона за патрона српске државе и цркве (1219). — По доказивањима овде, као веродостојни документи за историју о смрти Немањиној (одн. Симеоновој), о проглашењу и канонисању за свеца једино се могу употребити списи св. Саве, док се списи других биографа могу употребити само као документи за историју легенда о св. Симеону.

Р. А.

153. Поповић Павле. Оцена: Др. Никола Шкерковић, Ђуро Крижанић, његов живот, рад и идеје. Београд 1966. Посебно издање С. К. Академије, књ. 109, 8^о. Стр. 158. Прил XVI (1936) 396—398.

Шкерковић има много трезвеније схватање Крижанића него други испитивачи. Из његове књиге К. доиста изгледа занесењак, а уз то понекад и неозбиљан. — У погледу излагања, вели рецензент, рад Ш. стоји над Јагићевим.

Р. А.

154. Радовановић д-р Војислав, Народна ношња у Маријову. ГлСНД XV—XVI (1936) 127—209.

Ово је други део расправе Р.; први је део изашао у ГлСНД XIV, 107—179: опис мушког и женског одела — са исцрпном терминологијом.

Р. А.

155. Станојевић Ст. Смрт св. Саве. СЗ (1936) 383—392.

Изнесена су казивања Доментијанова и Теодосијева о смрти св. Саве.

156. Станојевић Ст. О одласку св. Саве у Манастир. СЗ (1936) 41—65.

На основу казивања Стевана Првовенчаног, Доментијана, Теодосијева и самог св. Саве о томе, изводи С. овај закључак: Сава није добио посебну област на управу, него му је Немања подигао посебну зграду за становање;

Сава је побегао са неколико својих другова и пријатеља у Свету Гору са очева двора — није јасно, да ли баш стога што су га хтели женити, — вероватно кад је зидана Студеница. Немања није знао куда је Сава побегао, те је послао потеру на више страна, и у Свету Гору. Сава се склонио прво у манастир св. Пантелејмона (можда је ту примио и постриг); после кратког времена прешао је у Ватопед где се и замонашио, и где га је потера нашла као монаха.

P. A.

XIII Словеначки језик

(израдио А. Биџак)

157. Bajec Anton, Referat: Arturo Cronia, Per la storia della slavistica in Italia. (Collezione di Studi slavi, E. de Schönfeld, Zara 1933). DS XXXIX (1936) 122—124.

Bibliografske beleške o zanimanju Italijanov za slovanske zadeve izza humanizma pa do fašizma.

158. Baš Franjo, Referat: Suetto Hugo, Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897. München 1936. ČZN XXXI (1936) 149—150.

159. Belić Aleksander, J XVII (št. 176, 1. 8. 1936) 7. Oris njegovega življenja in dela ob šestdesetletnici rojstva.

160. Berkopec Oton, Dvojni jubilej univ. prof. dr. Matije Murka. J XVII (št. 34, 11. 2. 1936) 3—4.

Interview z jubilantom ob njegovi 75 letnici rojstva in 50 letnici doktorata.

161. Bizjak Anton, Библиографија XII Словеначки језик (за 1935 г.). ЈФ XV (1936) 286—297.

162. Bizjak Anton, Klic „Gdansk je poljski“ že v srednjem veku. J XVII (št. 171, 26. 7. 1936) 6.

Gdansko se naj sklanja pridevniško: Gdansko, Gdanskega, proti Gdanskemu, v Gdanskem, prav tako kakov domača imena Laško, Šmartno, Vransko.

163. Borko Božidar, Referat: Giov. Andrović, Dizionario delle lingue Italiana — Slovena. Izdal Antonio Vallardi, Milano 1936. J XVII (št. 191, 20. 8. 1936) 7.

164. Borko Božidar, Iz italijanske slavistike. J XVII (št. 223, 26. 9. 1936) 7.

165. Borko Božidar, Jugoslavica graškega slavista prof. Matla. J XVII (št. 223, 26. 9. 1936) 7.

166. Borko Božidar, Nove smeri v vedi o jeziku in slovstvu J XVII (št. 23, 29. 1. 1936) 7.

Poročilo o glasilu Praškega lingvističnega krožka „Slovo a slovesnost“ in o novih poteh sodobne lingvistike sploh.

167. Borko Božidar, Nov spis prof. dr. M. Murka. J XVII (št. 42, 20. 2. 1936) 7.

Poroča o Murkovi knjigi „Les études slaves en Tchécoslovaquie“ kot pomembnem donesku k zgodovini celotne slavistike. — Prim. Stelè Francè, DS XLIX (1936) 226 sl.

- 168.** Borko Božidar, Praški lingvisti. J XVII (št. 213, 15. 9. 1936) 7. Poročilo o II. letniku „Slova a slovesnosti.“
- 169.** Borko Božidar, Primož Trubar. J XVII (št. 146, 26. 6. 1936) 7. Spominski članek za 350-letnico smrti očeta slovenske knjige.
- 170.** Božič Lado, Naš idrijski kot. Izdalo in založilo Delavsko prosvetno in kulturno društvo „Tabor“ v Ljubljani 1936.
Na str. 52–53: „Idrijska beseda.“ Poljuden prikaz najznačilnejših črt narečja Idrije in njene okolice.
- 171.** Breznik Anton, Jezik naših pripovednikov. 9. Finžgar. DS XLIX (1936) 71–75.
Nadaljevanje zadevnih študij iz prejšnjih letnikov DS-a. Prihaja do zaključka, da je v istem času, ko je Cankar s krepko roko preokrenil smer slovenskega pripovednega jezika, opravljal veliko reformo tudi Finžgar. Ta je popolnoma prenovil jezik kmečke povesti in drame ter prinesel novo življenje tudi v jezik meščanske in zgodovinske povesti. Reformo je začel pred Cankarjem in jo tudi neodvisno od njega nadaljeval, vendar je ni izvršil v taki obliki kot on. Na pot reforme ga je privedla njegova poklicno in psihološko ozka zveza z ljudstvom in njega jezikom.
- 172.** Breznik Pavel, Slovenci v Jugoslaviji in izven nje. Vodnikova pratika X (1936) 42–44.
Govori največ o slovenski diaspori v Ameriki in prinaša zgoščen pregled kulturnega, socialnega in gospodarskega slovenskega življa. Celostranski grafikon podaja naslednje številčno stanje vseh Slovencev ob koncu l. 1935 po državah ozir. ozemljih: Jugoslavija 1.172.000, Italija 418.000, Avstrija 100.000, Madžarska 10.000, Nemčija 23.000, Francija 10.000, Holandska 3.000, Belgija 2.000, U. S. A. 225.000, Kanada 6.000, Argentina 20.000, ostala Južna Amerika 5.800, Afrika 5.000, Avstralija 200, skupaj dva milijona.
- 173.** Bunc Stanko, Aškerc—slovenski askar. Ž i S XIX (1936) 75.
Sklicuje se na izraz v Pleteršnikovem slovarju: askar „odrezek, Abschnitzel von Tuch“. Aškerc sam pa je zatrjeval, da je njegovo ime arabsko-turško iz askar „vojak, junak“.
- 174.** Bunc Stanko, Hochstapler — gosposček. Ž i S XIX (1936) 77.
Poleg izraza „gosposček“, ki ga prinaša uradni „Slovenski pravopis“, so se v tem pomenu rabili v slovenščini bolj ali manj posrečeni izrazi: veleslepar, postopač, gizardin, gigr, visokostolbar, varalica, visokomerec itd.
- 175.** Bunc Stanko, K zadevi olimpije—olimpijada. J XVII (št. 1, 1.1. 1936) 6.
Ostane naj izraz olimpiada za olimpijske igre, kakor je uzakonil že novi „Slovenski pravopis“.
- 176.** Bunc Stanko, O imenu Abesinije. Ž i S XIX (1936) 334–335.
- 177.** Bunc Stanko, O Mačeku in Jakacu. Ž i S XIX (1936) 221.
Svoje razmišljanje navezuje na članek Đ. Šurmina v Нашем jeziku (1936, 140–142) o zastopstvu psl. ъ, ь v končnem zlogu imen, kakor Maček, Jakac, Gradac, Jireček, kjer so v kosih sklonih pravilne le oblike brez t.zv. polglasnika, torej Mačka, Jakca, Gradca, Jirečka i pod.

178. Bunc Stanko, Primožu Trubarju za trispetdesetletnico smrti (28. junija 1586—1936). ŽiS XIX (1936) 402—408.

179. Čermelj Lavo, Life and death Struggle of a National Minority (The Jugoslavs in Italy). English translation by F. S. Copeland. Edition: Jugoslav Union of League of Nations Societies in Ljubljana. 1936. 8° 260 z zemljepisno karto v prilogi.

Ref.: Fr. Zwitter Sod IV (1936) 483—484; B.S. GV XII—XIII (1936—1937) 256—257; Dr. B. V(erčon) MiD II (1936) 315—316.

180. Debeljak Anton, Gospudi Primoshu Trubarju v zhast inu slauo. (Skusi eniga nesnaniga brumniga Dolenza). ŽiS XIX (1936) 409.

Sonet v arhaiziranem Trubarjevem jeziku v spomin njegove 350 letnice smrti. Obenem podaja pesnik jezikovno in besedno razlago izjemnih oblik.

181. Debeljak Anton, Jezikovni paberki. ŽiS XIX (1936) 365.

Pokuša tolmačiti besede: vir, virij, bangaloza, marcel, sorš, kormilo, grudanjek.

182. Debeljak Anton, Jezik v Zorčevem „Stiškem tlačanu“ ŽiS XIX (1936) 188—189, 284—285, 300—301.

183. Debeljak Anton, Odkod ime Berlin? ŽiS XIX (1936) 357.

Naziv poteka morda iz keltske besede „biorlin“ = brod za prehod čez reke, ali pa iz „bairlin“ = zidano nabrežje, dočim je svoj čas L. Léger tolmačil to besedo iz slovan. „berl“ = utrjena ograda, Martell pa iz slovan. „berlin“ = sodna ječa s sramotnim odrom.

184. Debeljak Anton, Odmevi kritik o „Pravopisu“. LZ LVI (1936) 205—208.

185. Debeljak Anton, Tepigovi ljudi. ŽiS XIX (1936) 409. „Tipigov“ je edino pri Trubarju, odkoder ima ta izraz Pleteršnik. Verjetno je iz kor. — nem. „Tappe“, iz česar ima slovenščina: tapa, tapica, tèp, tepec, tepih, poteftan itd. Ločiti pa je te besede od izraza domačega izvora: tep, potep, tepa = pohajkovanje, tepec, tepelj.

186. Debeljak Anton, Zapisujte nove narodne pesmi. ŽiS XX (1936) 398.

187. Debeljak Anton, Referat: Anton Ingolič, Lukarji. Roman. 1936. ŽiS XIX (1936) 348—349, 379.

Razpravlja zlasti o pokrajinskih jezikovnih posebnostih, ki se izražajo v narodnih popevkih, osebnih imenih, starinski sklanjatvi itd.

188. Dolenc Metod, O poreklu svobodnjakov (Freisassen). ČZN XXXI (1936) 116—126.

Povod za to razpravo je dala avtorju študija J. Polca „Svobodniki na Kranjskem“ (GMDS XVII.). V ostrem polemičnem tonu zaključuje, da so preostanki kosezov (Edlinger) od 16. stol. dalje prešli med svobodnjake, ki pa so se na Kranjskem sčasoma znatno odstranili s svojega prvotnega pravnega položaja, ko so začeli sprejemati tudi podložna zemljišča.

189. Dolenc Metod, Slovenski pregovori in reki pa naše pravo. Vodnikova pratika X (1936) 36—41.

Pravni razbor iz zbirke Kocbek—Šašelj zlasti onih pregovorov in rekov, ki tičijo v njih zgodovinski spomini nekdanjih, danes že preživelih se potez ljudske pravne zavesti.

190. Dr. Podkuranski, Prečistimo uradne nazive! Mrcvarstvo jezika, ki ga je treba odpraviti. J XVII (št. 217, 19. 9. 1936) 3.

Posebno glede pravnih izrazov je treba korenitega trebljenja tujk: komandapoveljstvo, žandar-orožnik, trupe-čete, rang-čin, orden-red i. pod.

191. Dukić Ante, Nešto o čakavskom naglasu. Jadranski koledar „Istre“ II (1936) 73—79.

Poljudno razpravlja o naglasu v čakavščini kastavskega okraja.

192. — er —, Gorje koroških Slovencev. Slovenec LXII (št. 27, 1. 2. 1935) 4. Poroča knjigi o E. Lilek, Anklagen gegen die barbarischen Verfolgungen der Slovenen in Kärnten.

193. Fr — i — K., Imena mariborskih ulic. Slovenec LXII (št. 20, 24. 1. 1935) 3.

194. Glonar Joža, K polemiki o slovenskem pravopisu. J XVII (št. 273, 24. 11. 1936) 7.

195. Grafenauer Ivan, Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in čina nadъ ispovedajaštiiimъ sę. Ljubljana 1936, 8°, 165 + III. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 13. Filološko-lingvistični odsek 2.).

Ref.: J XVII (št. 298, 13. 12. 1936) 7; Vilko Novak ČZN XXXI (1936) 148—149.

196. Grahor Ivo, Pogled na manjšinsko gibanje. Jadranski koledar „Istre“ II (1936) 36—44.

197. Grivec Franc, Slog staroslovenskih Žitij sv. Cirila in Metoda. DS XLIX (1936) 59—71.

V zvezi s študijami za svojo izdajo „Žitij“ (Cvetje iz domačih in tujih logov, zv. 8), ki kaže v njih ne le veliko bogoslovno, ampak tudi precejšnjo slavistično razgledanost, je avtor v tem članku razčlenil slog življenjepisnih virov v naslednjih poglavjih: 1. Izvirnost sv. Cirila in Metoda, 2. Slog sv. Cirila in Metoda, 3. Slog ŽK in ŽM. Zaključuje, da so v Žitjih ohranjeni nekateri sledovi panonskega, slovenskega narečja ter jim zaradi številnih panonizmov, ne sa samo moravizmov, gre častno mesto tudi v zgodovini najstarejše slovenske književnosti ozir. pismenosti.

198. Grivec Franc, Žitja Konstantina in Metodija. Prevel in razložil — Celje 1936. (Cvetje iz domačih in tujih logov 8). 8°, 84 str.

Ref.: A. Debeljak ŽIS XIX (1936) 125; Janez Logar DS XLIX (1936) 440—441.

199. Ilešić Fran, „Istra“ (Iz istorije ovog izraza). Jadranski koledar „Istre“ II (1936) 93—96.

Izraz Istra, Istranin se književno uporablja šele nekih sto let, čeprav je dokumentiran že v XIV. stol. kot naroden, ljudski. Prej se je rabila romanska Istria, Istrijanci, čeprav ima Val. Vodnik že l. 1797 le obliko „Istra“.

200. J. P., Zanimiva listina iz leta 1202. Jadranski koledar „Istre“ II (1936) 161—164.

Prinaša v slovenskem prevodu zgodovinsko važno latinsko listino iz beneških arhivov o prvem zavzetju Trsta po Benečanih. Važna je zaradi 370 imen

tedanjih tržaških meščanov, ki pričajo o slovanskem poreklu ene tretjine tržaškega prebivalstva.

201. km., Krstna imena naših otrok. Slovenec LXII (št. 81, 7. 4. 1935) 9.

201 a. Kako se ponemčuje celovška okolica. Pon. Slovenec VIII (št. 16, 23. 4. 1935) 3.

202. Karlin Pavel, Dr. Karel Pečnik — potopisec in jezikoslovec. ŽiS XIX (1936) 270.

203. Kidrič France, Ljubljanske srednje in višje šole v Kvasovih časih. (Prim.: France Koblar, Josip Jurčič — Deseti brat, Cvetje iz 1936, str. 267). LZ LVI (1936) 590—597.

M. dr. tolmači ljudske izraze: „črna šola“ (= fizika, tj. drugi letnik filozofije), „deseta“ in „enajsta šola“ (= bogoslovje).

204. Kolarič Rudolf, Slovenska beseda. Koledar družbe sv. Mohorja za l. 1936, 43—48.

Podaja v sedmih poglavjih kratek zgoščen pregled zunanje, literarne zgodovine slovenskega jezika od prvih njegovih zapisov do novejšega časa.

205. Kos Milko, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. V Ljubljani 1936. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 11. Historični odsek 3). V. 8°, 157+3 priloge fotografskih posnetkov.

Iz vsebine: I. Rokopisi in izdaje. II. O avtorju, kompoziji in virih. III. Vsebina. IV. Izvleček o Karantancih. Na str. 126—156 je kritično rekonstruirana nova popolna izdaja ob uporabi kodeksov 596, 1064, 546, 423, 434 in 1524 Narodne biblioteke na Dunaju. — Ref.: J. Turk Čas XXXI (1936—37) 154—156; J XVII (št. 113, 16. 5. 1936) 7; Franjo Baš ČZN XXXI (1936) 86—88.

206. Kos Milko, Referat: Burgenland-Westungarn. Handbuch des Grenz-und Auslandsdeutschums. Band. I. ČZN XXXI (1936) 90—91.

207. Koštiál Ivan, „Aneksije“ rodbinskih priimkov. ŽiS XIX (1936) 122.

Ocenjuje J. Perza članek v „Gottscheer Kalender“ za l. 1935, kjer pretvarja in potvarja slovenske priimke v nemške.

208. Koštiál Ivan, Blagor. ŽiS XIX (1936) 270.

Samostalniško rabo prislova „blagor“ so zanikali Miklošič, Levstik, Breznik v svoji Slovenski slovnici, v „Slovenskem pravopisu“ iz 1935 pa se dopušča sklanja blagor, — gra. Tudi pesnik Jenko je imel prvotno „blagost“, kar je kasneje Janežič spremenil v „blagor“, kar je prav za prav prislov iz *blagože.

209. Koštiál Ivan, Čuvstvo. ŽiS XIX (1936) 77.

Za stosl. човуѣство ima „Slovenski pravopis“ čuvstvo, kar pa ni pravilno, ampak čuvstvo, kot se je pisalo z malimi izjemami vseh zadnjih 70 let od Janežiča dalje.

210. Koštiál Ivan, Domazet. ŽiS XIX (1936) 139.

Govori o številnih izrazih v srbohrvaščini in slovenščini za človeka, ki se priženi v nevestino hišo. Srbohrvati imajo 18 imen zanj: 1. domàzet, 2. domazetovič, 3. dðhodac, 4. babosuk, 5. pripuz, 6. prišučko, 7. prizetko, 8. prizetnjak, 9. prišvarak, 10. privodnjak, 11. doveden (zet), 12. priženjenik, priženja, 13. privuk, 14. prišupak, 15. uljez, 16. útòskalo, utòskalo, 17. fukàra, 18. pizdolovec. V slovenščini so znani izrazi: pizdohranec, rejec v sev. Istri in na goriškem Krasu. — K temu prim. dodatek Antona Debeljaka ŽiS XIX (1936) 165.

211. Koštiál Ivan, Grapa. Ž i S XIX (1936) 77.

Grapa je 1. pot, ki jo je dež izdolbel, 2. prékora.

212. Koštiál Ivan, „Hipolit iz Rudolfswertha“. Ž i S XIX (1936) 395.

Obrača se proti transkripciji slovenskih in drugih osebnih in krajevnih imen v Moskovljevičevem prevodu Prijateljve „Словеначке књижевности“ iz l. 1920., kakor na pr. Colfeld mesto Gospotsvetsko polje, Rudolfswert mesto Novo mesto, Helti mesto Hölty i. p.

213. Koštiál Ivan, Jezik v Bezjakovih „Molitnih bukvicah“. ČZN XXXI (1936) 137–140.

Podrobneje analizira dialektične posebnosti te knjižice, ki kažejo na jezik Slovenskih goric in se dajo točno lokalizirati v Sv. Rupert, kjer se je prireditelj Franc Bezjak rodil.

214. Koštiál Ivan, Kerempuh in grabancijaš. Ž i S XX (1936) 206.

Kere(m)puh (=Till Eulenspiegel, Pavliha) je Jagić razlagal iz madž. kerep „ropotulja, raglja“ z obrazilom — uh (kakor potepuh), Ašbóth pa iz madž. kerek „okrogel“ in poh „vamp“. Besedo grabancijaš je tolmačil Jagić iz strgš. nekrománteja po lat. posredovanju necromantia in it. gramanzia kajk. grabancija = čarodejstvo.

215. Koštiál Ivan, Kvaliteten — kvalitativen Ž i S XIX (1936) 77.

Treba je razlikovati med tema pomensko različnima izrazoma.

216. Koštiál Ivan, Kyrie eleison (Gospod, usmili se). Ž i S XX (1936) 221.

217. Koštiál Ivan, Podlesek (Colchicum autumnale L). Ž i S XX (1936) 269–270.

Ta poljska cvetlica ima v slovenščini mnogo imen: 1. podlesek (že pri Gutsmannu), 2. ušivec, 3. gosje, 4. goslar, 5. golobnjak (Slomšek), 6. golobnjak (Pleteršnik), 7. dremavčica (Cigale), 8. volovnik (Tušek), g. oscanica (Janežič), 10. močunec (Erjavec), 11. ocum[ec] (Erjavec), 12. mode, 13. goslec (Šulek), 14. kačja jabučica (Istra), 15. volčica (Bleiweis), 16. volek (Medved), 17. njun(i)je (Freyer), 17. nólíka (Erjavec), 19. očur (Cilenšek), 20. ušívka (Cilenšek) i dr.

218. Koštiál Ivan, Podrástiti Ž i S XIX (1936) 409.

Podrástiti = po + dražiti, naščuvati.

219. Koštiál Ivan, Slavomanija pri Nemcih. Ž i S XIX (1936) 156.

Razpravlja o svoječasní slavomaniji pri Nemcih, ki se je držala načela „Was man nicht anders deuten kann, sieht man einfach als slavisch an“, ki so ga uporabljali tudi za občna imena, kakor pri Slovanih samih M. Crljen in M. Žunkovič.

220. Koštiál Ivan, Slovanske besede v nemški knjigi. Ž i S XIX (1936) 347.

Poroča o knjigi A. J. Storferja „Wörter und ihre Schicksale“, Berlin 1936, s posebnim ozirom na neka slovanska imena in rečenice, m. dr. Droschke, Kalesche, Robot, Schmetten, Petschaft, Haubitze, Pranter, Peitsche, Krawatte, Keitsche, ki jim priznava slovanski izvor.

221. Koštiál Ivan, Spisi Čehova, Čehovi, Čehovlji, Čehovljevi, Čehovi spisi? Ž i S XIX (1936) 187–188.

Ugotavlja pravo anarhijo v slovenščini, kadar gre za tvorbo svojilnih pridevnikov iz rus. in bolg. priimkov, ki se končujejo na —ov(—ev) in —ovo. Je predvsem za to, da bi se tudi v slovenščini v takih primerih dopuščal ruski način, kjer se rabi namesto pridevnika rodilnik samega priimka, torej: črtice Čehova i. pod.

222. Koštiál Ivan, Še enkrat „gospošček, visokostolbar“ itd. *ŽiS* XIX (1936) 95.

223. Kovačič Franc, Slomšekiana. 4. Ali naj govorimo in pišemo o Slomšku ali Slomšku? *ČZN XXXI* (1936) 29—34.

Zavzema se za štajerski način sklanje: Slomšek, Slomšeka. — Ref.: *J XVII* (št. 145. 25.6. 1936) 7.

224. Krašovec Franc, Argentina in Slovenci. Koledar Družbe sv. Mohorja za l. 1936, 89—96.

225. Krleža Miroslav, Balade Petrice Kerempuha. V Ljubljani pri Akademski založbi MCMXXXVI.

Na str. 141—172: Tumač manje poznatih riječi, fraza i pojmov, zlasti kajkavskih izrazov. — Ref.: *J XVII* (št. 195, 28. 8. 1936) 7; Anton Debeljak Nedoslednosti v „Kerempuhu“ *ŽiS XX* (1936) 332; Stanko Bunc O poreklu Petrice Kerempuha *ŽiS XX* (1936) 347.

226. Levstik Vladimir, Okoli „Slovenskega pravopisa“. *LZ LVI* (1936) 113.

227. Levstik Vladimir, Zapiski na pivniku. *LZ LVI* (1936) 575—578. Razpravlja o pisateljskem slogu glede na dialog.

228. Mazi Vilko, Otroci z govornimi motnjami. *J XVII* (št. 292, 12. 12. 1936) 3.

229. Mazi Vilko, Pomanjkljiv govor. *Vodnikova pratika X* (1936) 61-63. Pregled raznih govornih motenj in njih fiziološka razlaga: jecanje, brbotanje, bebljanje.

230. Medini P. Dremovčev, Slovanski živelj na nemški državni gimnaziji v Trstu (1842—1918). *Jadranski koledar „Istre“ II* (1938) 138—149. Ima pregledne statistične razpredelnice, ki kažejo stalen velik porast slovenščine od ustanovitve gimnazije do svetovne vojske.

231. Melik Anton, Referat: Johann Wüsch, Die bevölkerungspolitische Gefahrenlage der deutschen Volksgruppe in Südslawien. Leipzig 1936. *GV XII—XIII* (1936—37) 241—242.

232. Melik Anton, Referat: Theodor Veiter, Die slowenische Volksgruppe in Kärnten. Wien—Leipzig 1936. *GV XII—XIII* (1936—37) 232—233.

233. (Murko Matija), Proslava 75 letnice univ. prof. dr. Murka. *J XVII* (št. 66, 19. 3. 1936) 3. — Gl. tudi Ljubljana slavi prof. dr. Murka. *J XVII* (št. 69, 22. 3. 1936) 5.

234. Nahtigal Rajko, Starocerkvenoslovanske študije. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 15. Filološko-lingvistični odsek 3). V Ljubljani 1936, 8°, 80.

Iz vsebine: Kijevski listi stosl. prevoda lat. misala (sakramentarija) I. 1. Въсждъ. 2. Рованиѣ. Роѣрѣга, роѣрѣга i. pod. „uxor dimissa“ v starih cerkvenoslovanskih spomenikih. *Glag. Cloz. I* 140 ѡлоуто (dzěluto).

235. Narodno blago iz Roža. Zbral Josip Šašel. Priredil F. Ramovš. AZN II (1936) 1—124. (Tudi poseben ponatisk).

V uvodu prinaša nekaj krajepisnih podatkov iz Roža, za lažjo uporabo teksta pa glavne črte narečja Slovenjega Plajberga, odkoder je to narodno blago v točni znanstveni fonetični transkripciji, tako da ima veliko vrednost kakor za folklorista tudi za dialektologa.

236. Novačan Anton, Roke proč od naše zemlje! Ofenziva „Berliner Tageblatta“ proti severni meji Kraljevine Jugoslavije in graške „Tagesposte“ proti koroškim Slovencem. J XVII (št. 91, 19. 4. 1936) 7.

237. Nova slovenska slovnica esperanta. V založbi jugoslov. uredništva „Verda nuovo“ v Ljubljani. 1936.

238. Novak Vilko, Izbor prekmurske književnosti. Celje 1936. (Cvetje iz domačih in tujih logov 9). 8°, 84.

Na str. 5—8: „Prekmursko narečje“ z glavnimi značilnostmi iz glasoslovja, oblikoslovja in besednega zaklada. — Ref.: Ivan Zelko ČZN XXXI (1936) 92—94; Mentor XXIII (1935—36) 238; V. S. (Smolej) MI XVII (1936) 273—274; Janez Logar DS XLIX (1936) 441; Anton Debeljak Ž i S XIX (1936) 365—366.

239. Novak Vilko, Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini. ČZN XXXI (1936) 34—37.

Opisuje kulturo lanu od njegove setve do končnega izdelka s pristnimi, fonetično dobro podanimi ljudskimi izrazi.

240. Novak Vilko, Referat: Vasi szemle. Főszerkesztő: Dr. Pavel Ágoston. I—III. (1933—1936). Szombathely. ČZN XXXI (1936) 152—154.

V splošnem poročilu o tej madžarsko pisani reviji (Pregled Železne županije) je izbral in razčlenil slovansko in posebej slovensko gradivo.

241. Odar Alojzij, Terminologija redovniškega prava. BV XVI (1936) 69—71.

242. Páta Josef — 50 letnik. J XVII (št. 199, 29. 8. 1936) 7; J XVII (št. 211, 12. 9. 1936) 7.

243. Pirjavec Avgust, En relisant „Prešeren“. Sod IV (1936) 388—391.

V zvezi z novo, Kidričevo izdajo Prešerna I (1936) prihaja po podrobni tipografski analizi prve izdaje do zaključka, da je edino pravilna, tudi Prešernova lastna oblika „Vráz“ in ne „Vraž“, kakor jo imajo po Žigonu tudi Kidrič, že prej pa Pintar in Pirjavec — Glonar. Prav tako je pravilno „Švájca“ mesto „Švájca“, „téta“ mesto „téta“.

244. Pivko Ljudevit, O ribištvu v Dravi in njenih vodah. ČZN XXXI (1936) št. 3.

Pregled krajevnih ribiških zemljepisnih nazivov, orodne terminologije (z risbami orodja) in posameznih vrst dravskih rib.

245. Polec Janko, Svobodniki na Kranjskem. GMDS XVII (1936) 1—142.

V tej obširni pravnozgodovinski študiji razpravlja avtor o posebnem sloju bivše kranjske dežele v 16.—18. stol. na podlagi obilnega arhivskega gradiva v Nar. muzeju in na okrožnem sodišču v Ljubljani, ministrstva za notr. zadeve na Dunaju ter še nekih zasebnikov. — Svobodnik—svobodnjak, nem. Freisass, fr.

colon sans charge. Za slovensko imenoslovje je dobro uporaben na koncu razprave dodani Seznam svobodnikov na Kranjskem po stanju l. 1784. — Prim. temeljito oceno Dolenc Metod O poreklu svobodnjakov. (Cf. s. v.). — Ref.: J XVII (št. 300, 29. 12. 1936) 7.

246. Ramovš Fran, Kratka zgodovina slovenskega jezika. I. V Ljubljani pri Akademski založbi 1936. Akademski biblioteka 3. 8°, VII+246+14 črtežev v besedilu.

Po temeljitem, zgoščenem uvodu o prvotnem in sedanjem ozemlju slovenskega jezika, številčnosti Slovencev in njihovem etničnem imenu se razvršča jezikovno slovensko gradivo te nenavadno bogate knjige kot nekaj predhodni izvleček še nedotiskane velike Historične gramatike v naslednjih po gramatičnih kategorijah urejenih poglavjih: O prvotni slovenščini. Položaj slovenščine v krogu slovanskih jezikov. Razčlenjenje slovenskega jezika. Vokalizem. — Še tako izčrpen referat vsega izrednega obilja te knjige ne bi mogel dovolj predstaviti in ovrednotiti.

247. Simonič Ivan, Kočevarji v luči krajevnih in ledinskih imen (konec). GMDS XVI (1935) 106—123.

V prvem delu razprave poroča avtor o prirodnih in kulturnih, v drugem delu pa o ledinskih imenih na osnovi katastrskih map in protokolov iz l. 1823—26. Takrat je bilo na kočevskih tleh 2396 ledinskih imen, med njimi 2114 nemških (88·23%), 190 slovenskih (7·93%), 58 mešanih (2·42%), 34 pa nedoločnih, nejasnih (1·41%). Kakovost nemških ledinskih imen kaže, da bavarsko-koroško naseljevanje v Dragarsko dolino ni poseglo. Številna mešana in kontaminirana imena kažejo, da so bila mnoga slovenska ledinska imena izpodrinjena od nemških in se pozabila. Vendar pa tudi ta, ki so ostala, dokazujejo prvotno in stalno slovensko naseljenost tudi po notranjosti kočevskega jezikovnega otoka, čeprav v manjši meri. Dodani sta dve pregledni karti starih ledinskih in krajevnih imen.

248. Slavič Matija, „Zaveza“ in „Mojzes“. BV XVI (1936) 181—195.

Pravilno je rabiti „sveto pismo stare in nove zaveze“, ne pa „starega in novega zakona“ (za lat. testamentum, foedus). — Slovenska tradicionalna in tudi sedaj edino pravilna pisava je *Mojzes*, ne *Mozes*.

249. Slovenščina, likerji in očetje trapisti J XVII (št. 171, 26. 7. 1936) 6.

Izjavlja se proti nemški pisavi imena Reichenburg v slovenščini za slovenski kraj Rajhenburg.

250. Slovenski pravopis, Izdalo in založilo Znanstveno društvo. Ljubljana 1935. (Točen naslov gl. J Φ XV (1936) 295 pod tek. št. 259).

Nodaljnji referati, polemika in pod.: Trnovčan (=Pavel Karlin) Novoletna (po novem slovenskem pravopisu) J XVII (št. 1, 1. 1. 1936) 5. Sonet je zložen iz pokrajinskih, nevsakdanjih besed iz Slovenskega pravopisa. — Vladimir Levstik Okoli „Slovenskega pravopisa“. LZ LVI (1936) 113—116. — fjo (=Filip Omladič) Okoli „Bingole Aleša“ in „Slovenskega pravopisa“. Pon. J IV (št. 7, 17. 2. 1936) 4 = J XVII št. 39a. Polemizira z Antonom Debeljakom, češ da ni umestno uvajati v knjižni jezik čisto dialektične, večini neumljive besede, kakor je storil Sl. pravopis. — Niko Pirnat Novoletni list Martina Letopisca. J XVII (št. 1, 1. 1. 1936) 5. Med zbadljivo satiričnimi verzi „In zdaj, Slovenci, čujte blagovest, slo-

venski pravopis vzemite v pest...“ prinaša karikaturu prirediteljev Pravopisa prof. Breznika in prof. Ramovša v svetniškem ornatu prvih slovanskih blagovestnikov.

251. Snoj Andrej, Staroslovenski rokopisi v sinajskem samostanu sv. Katarine. BV XVI (1936) 161—180.

Poroča o sedanjem stanju slovanskih rokopisov na Sinaju iz lastnega očitvidstva ter navaja 38 kosov: 36 cirilskih in 2 glagolska (Euchologij in Psalterij).

252. Šašelj Ivan, „Grki“ in velikani v belokranjskih pravljičah. S LXII (št. 89, 17. 4. 1935) 4.

Poročilo o zadevnem članku N. Županića (Etnolog XII, 1934) in njega izpopolnitev.

253. Šašelj Ivan, Iz belokranjskega narodnega pesništva. E XIII—IX (1936) 26—30.

Prinaša o sv. Lovrencu 18 narodnih pregovorov in eno pesem iz Adlešičev.

254. Šašelj Ivan, Kaj pripovedujejo slovenski pregovori o ženskah. E VIII—IX (1936) 31—33.

255. Šašelj Ivan, Novi narodni pregovori. MI XVII (1936) 395, 435.

256. Šašelj Ivan, Nekaj razlag k nekaterim slovenskim narodnim pregovorom. MI XVII (1936) 191—193.

257. Šašelj Ivan, Slovenski pregovori iz rastlinstva. E VIII—IX (1936) 96—99.

258. Šavli Andrej, Beli Hrvati. Ž i S XX (1936) 194—196, 210—212.

Razpravlja o Belih (Gradiščanskih) Hrvatih, ki kot nadaljevanje rabskih Slovencev tvorijo most k severnim Slovanom.

259. Šuklje Marko, Izseljjevanje in doseljjevanje v Žumberku. GV XII—XIII (1936—1937) 170—183.

Obdeluje prodiranje Žumberčanov v Belo krajino, izseljevanje Slovencev v Radatoviće ter naseljevanje Hrvatov v Žumberku in metliški soseski Bele krajine.

260. td (=Valentin Debeljak), Dr. Ilešič in jezik v slovenski po-vesti. S LXII (št. 116, 22. 5. 1935) 4—5.

261. Tuma Henrik, Kulturni pomen imenoslovja rib. E VIII—IX (1936) 34—61.

Ta, poslednja študija I. 1935. umrlega Tume je nastala ob povodu knjige P. Skoka „Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo“ iz I. 1933.

262. Ušeničnik Franc, Kdaj so začeli v liturgiji moliti „očitno izpoved“ v narodnem jeziku? BV XVI (1936) 81—98.

Poskus novega datiranja slovenskih brižinskih spomenikov glede na izraz „zueti krezť“ v očitni izpovedi. Zgodovina liturgičnih spokornih obredov kaže, da so ti formularji do 11. stoletja rabili vernikom pri zakramentalni zasebni izpovedi pred mašnikom, ne pa v očitni izpovedi pred božjo službo. Slovenska očitna izpoved je bila napisana bržkone šele v drugi polovici 11. stoletja.

263. Vivoda Jakov, „Bečka pisma“ i Ricsoslovník“ Josipa Voltića Istranina. Jadranski koledar „Istre“ II (1936) 179—181.

264. Zemljevid šentjakebske CMD v Ljubljani.

V proslavo svoje petdesetletnice je Ciril-Methodova podružnica Šentjakob-Trnovo v Ljubljani izdala velik enoten in pregleden zemljevid vsega slovenskega življa na Primorskem in Koroškem. Ima propaganden značaj.

265. Zwitter Fran, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 14. Historični odsek. 5). Ljubljana 1936, 3°, 112.

Pisec si je zastavil nalogo, ugotoviti število prebivalstva ter njegovih komponent, to je rojstev, smrti in migracij v vseh pokrajinah, v katerih žive Slovenci, za dobo zadnjih dveh stoletij. Obenem je skušal spraviti razvoj prebivalstva v vzročno zvezo s socialno-gospodarskim razvojem in ga tako včleniti v celotno razvojno linijo slovenske zgodovine.

266. Žic Nikola, Glagolski zapisi iz Lovrana. Jadranski koledar „Istre“ II (1936) 153–160.

Prinaša deset daljših v latinico transkribiranih glagolskih listin iz l. 1480 in osem krajših glagolskih beležk od l. 1466 do 1628.

276. Županić Niko, Der Name Grk (Griechen) in der Bedeutung Riese bei den Belokranjci in Jugoslavien. „Bulletin de l'Institut archéologique bulgare“ 1936.

Ref.: J XVII (št. 102, 3. 5. 1936) 16.

Иницијали на крају бележака означају писце:

- Б. М. = Бранко Милетић
- П. Ђ. = Петар Ђорђевић
- Р. А. = Радомир Алексић
- Р. Б. = Радосав Бошковић

I Предметни регистар

- $\ddot{a} < a$ у штајерским говорима 108
Агрел Сигурд: некролог 185
Акцент: хрв. кајкавског дијалекта 57
Антологија нове чакавске лирике 235—238
Аорист: употреба тог облика у савременим говорима хрв. кајкавског дијалекта 47; употреба тог облика у споменицима кајкавским 16 и 17 века 47;
облици 2 и 3 л. јд. *клатъ* (проклатъ), *битъ* и сл. у старослов. 215;
облици аор. од глагола *простаѣти* у старослов. 222
Асимилација вокала: у југозападном (или пригорском) говору хрв. кајкавског дијалекта 42
Белић А.: јубилеј 187—203
Бернекер Ерих: некролог 185
Библиографија за 1936 год.: (скраћенице 243—244):
I Филозофија и језик 244
II О прасловенском и словенским језицима 244
III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи 244
IV Несловенски језици 246
V Балканологија 247
VI Старословенски језик 250
VII Српскохрватски језик:
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка) 250
б) Граматика и граматичка питања 250
в) Савремени књижевни језик 254

- г) Дијалекти 255
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, по-рекло итд. 258
ђ) Историја српскохрватског језика 261
е) Метрика 262
VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) 262
IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа 263
X Библиографија 264
XI О становништву 265
XII Различно 266
XIII Словеначки језик 268—278
Ветрови: називи ветрова у народном говору у Тијесноме 164
Говори: на прослави четрдесетогодишњице научног рада проф. А. Белића: д-ра Драгослава Јовановића 188; д-ра Николе Поповића 188—190; д-ра Владе Р. Петковића 190—191; д-ра Рад. Алексића 191—194; д-ра Отакара Колмана 194—195; д-ра Драгољуба Павловића 195; д-ра А. Белића 195—199
Деклинација: ген., дат., инстр. и лок. множ. у хрватском кајкавском дијалекту 53; ген. и акуз. придева и заменица у говорима хрв. кајкавског дијалекта 43; ген. и акуз. заменица и придева у споменицима кајкавским 16 и 17 в. 44; дат. и лок. заменица и придева ж. р.: у савременим говорима

хрв. кајкавског дијалекта 45; у споменицима кајкавским 16 и 17 в. 45; дат. јд. са наставком *ови* код именица са основом на *-о*, *-јо* у старословенском 210 и д.; инструментал јд. именица ж. р. у прекомурском говору 37; облици именица основа на *-ѝ* у најстаријим старослов. јеванђељским текстовима 208 и д.; утицај именица основа на *-ѝ* на именице основа на *-о*, *-јо* у најстаријим старословенским споменицима 210 и д.; облици именице мжж у старослов. споменицима 211—212; облици именице огњ у старослов. споменицима 212—213; мешање основа на *-і* и основа на *-јо* у старосл. 213; облици именице *господъ* у старослов. 213; облици именице *тажатиъ* у старослов. 214; ном. и акуз. двојине консонантских основа у старослов. 214; лок. и ген. јд. именица основа на *-ѝ* 219; лок. јд. именица консонантских основа у јеванђељу по Матији 219; обл. инструм. *словомъ* и *словесемъ* 219; пром. именица типа *дѣлатиъ* у старосл. 219; INSTR. *домомъ* и *домемъ* 219; ген. и акуз. *пастыръ* и *пастыркъ* у старослов. 219; деklinација у јеванђељу по Луки 221; промена презимена *Slomšek*, *Maček* и сл. 128

Деминутива на *-ек* и *ес* 114 и д.

Дијалекти: народни говор у Тијесноме (на острву Муртеру) 158—165

d': замена тога гласа у језику Ивана Пергошића 91 и д.; у језику других кајкавских писаца 91 и д.

*d', **t'*: замена тих гласова у говорима хрватског кајкавског дијалекта 30 и д.

d, *ždž* у међумурском говору 52
e < *j* (*vuec* < *vujc*) у словеначким говорима 110

žd' < *žj* у прекомурском говору 35
ždž < *žd'*: у прекомурском говору 35; у источнокајкавском говору 35

Заменице: за лица и ствари у савременим говорима хрватског кајкавског дијалекта 59 и д.; у споменицима кајкавским 16 и 17 века 61 и д.; за ствари у чакавском дијалекту 71; препозитивна и постпозитивна употреба демонстративних заменица (тѣ, сѣ и онѣ): у Маријиним, Зографским и Асеманову јеванђељу и у Савиној књизи 144 и д.; постпозитивне и препозитивне заменице: у Вукову преводу јеванђеља 155 и д.; у руском преводу 155 и д.; употреба заменица *ἐκεῖνος* (αὐτός) и οὗτος 145 и д.; употреба *шакон* у препозицији место заменица сѣ и тѣ у постпозицији у руском 147; употреба зам. *шакав* у српском преводу јеванђеља 157; препозитивна и постпозитивна употреба зам. *штошѣ* и *шошѣ* у руском народном језику 157

Именице: месна имена на — *јак* у словеначком и у хрватском кајкавском дијалекту 100 и д.; *vulgo*-имена на — *јак* у североисточним словеначким говорима 101 и д.; именице на — *ек* (*ѣ*) и *ес* (*ѣс*) у словеначким дијалектима и у хрв. кајкавском дијалекту 109 и д.; деминутивно-хипокористичке именице на — *ес* и *ек* у хрв. кајкавском дијалекту 117; властите именице у народном говору у Тијесноме 163

Императив: у говорима хрв. кајкавског дијалекта 38; кајкавски и словеначки облици императива: *јѣс*, *повѣс*, *виѣ* и сл. 37

императив од глагола типа *бнѣж* *покажѣ* у старослов. 215; императиви глаголанте *бнѣте* и глаголанте *бнѣте* 215, 222; императив место

- супина у тексту јеванђеља по Луки 222
- Имперфекат:** употреба тог облика у савременом хрв. кајкавском дијалекту 47; употреба тог облика у споменицима кајкавским 16 и 17 века 47; обл. имперфекта глагола *вѣти* у старослов. 214 и д.; имперф. глагола *пѣвати* 215
- ǐ < u* у североисточним словеначким говорима 106
- Источнословеначки говори** 52
- Језик Ивана Пергошића** 1—73 *ras-sim*, 73—99
- Језик у споменицима кајкавским 16 и 17 в. 39
- Јубилеји: проф. А. Белића 187—203; А. Колесе 184; Влад. Францева 184—185
- Кајкавски дијалекат:** Прилози историји кајкавског дијалекта:
- I Текст Пергошићева превода Вербецијева „Трипартитума“ 1—30;
- II Претпоставка А. Белића и Фр. Рамовша о пореклу кајкавског дијалекта у светлости Пергошићева језика 30—57;
- III О неколиким спорним питањима кајкавског дијалекта 57—73;
- IV Пергошићев језик 73—99;
- V Подаци о Пергошићеву пореклу 99
- Квантитет:** пред наставком *-es* или *-ek* у хрв. кајк. и у североисточним словеначким говорима 119
- Кондиционал:** замена кондиц. *внмь*, *вн* итд. обл. аориста *вѣхъ* *вѣ* итд. у спом. XI в. 215; *вж* и *вншж* 222
- Колеса А.: Јубилеј 184—185
- I на крају слога и на крају речи у хрв. кајкавском дијалекту 53
- I м. *ǐ* у северозападном говору хрв. кајкавског дијалекта 40; код писаца кајкавских 16 и 17 века 41
- Легенда о св. Већеславу 229—235
- Лоренц Фридрих: некролог 186
- ǐ:* замена тога гласа у језику Ивана Пергошића 89; у другим кајкавским споменицима 16 века 89; у савременим говорима хрв. кајкавског дијалекта 31, 34, 88; у штокавским говорима 88; у словеначком 88; у старословенском 207
- Милетић Љубомир:** некролог 186
- N, jп м. *ǐ*** у северозападном говору хрв. кајкавског дијалекта 40; код писаца кајкавских 16 и 17 века 41
- Надимци:** властитим именима у народном говору у Тијесноме 164
- Наставци:** — *jak* (: *ik*) у властитим именима (презименима) 99 и д.; — *š(č)ak*: *-š(č)ek* у презименима 103 и д.; — *ek* (*ѣk*) и *-ec* (*ѣc*) у номинативу 109 и д.; — *ek*, *-ec* (< *ѣk*, *-ѣcъ*) у деklinацији 114 и д.; *-eck*, *egg* 123; *-el* 126; арумунски *-aŋi* 246
- Назали:** замена гласа *o* у савременим говорима хрватског кајкавског дијалекта 31, 34, 88; у језику Ивана Пергошића 74, 87 и д.; слова за носне вокале у првобитној словенској азбуци 224
- Некролози:** С. Агрелу 185—186; Е. Бернекеру 185; Ф. Лоренцу 186; Љ. Милетићу 186
- Непостојани вокали:** непостојано („гибљиво“) *e* у словеначком језику 114
- О м. л** на крају речи у мејумурском говору 52
- Облак В.:** хапшење д-ра В. Облака у Турској (марта 1892) 181
- Пергошић Иван:** живот И. Пергошића 2; подаци о Пергошићеву пореклу 98
- Презимена:** у хрватском кајкавском и у словеначком језику 99—144; у народном говору у Тијесноме 163
- Позајмице:** на *-er* 125
- Полугласници:** замена палугласника: у кајкавском дијалекту и у се-

- вероисточним словеначким говорима 36; у југозападним словеначким говорима и у чакавском дијалекту 31; у језику И. Пергошића 73, 77 и д.; у кајкавским споменицима до краја 16 в. 75; полугласник у речи *алџиш* и сл. 207; развитак полугласника у извесним сугласничким групама у старословенском 207
- Пословице: *Да вас Бог живи док вас ја (не) ујрдим!* 165 ид. *Прди Мара за џудара и Прди мршав на равни* 175
- Предлози — префикси: *z* у данашњим говорима хрв. кајкавског дијалекта 42; *iz* и *z* у споменицима кајкавским 16 и 17 в. 42
- Презент: 3 л. множ. у говорима хрватског кајкавског дијалекта 37
- Придеви: грађење компаратива у савременим говорима хрв. кајкавског дијалекта 46; у споменицима кајкавским 16 и 17 в. 46; одређени облици у савременим говорима хрв. кајкавског дијалекта 44; одређени и неодређени облици у споменицима кајкавским 16 и 17 века 44; присвојни придеви у старослов. споменицима 214
- Прилог глаголски прошли: употреба тог облика у споменицима кајкавским 16 века 50
- Прославе в. јубилеји
- r* српскохрв. код латинских хроничара 167
- r* < *ër* 175, 177
- rj* < *ř* у хрватском кајкавском дијалекту 38; у прекомурском говору 38
- Редукција вокала: у данашњим говорима хрв. кајкавског дијалекта 42, 55; у језику И. Пергошића 42; у словеначком језику 42; губљење вокала *e* у наставцима *ek* (*ѣk*) и *ek* (*ѣc*) иза сонаната у североисточним словеначким говорима и у хрв. кајкавском дијалекту 109 и д.; обележавање редуцираног *i* у правопису Ђирила и Методија 207
- Редукција сугласника: сугл. *j* између вокала у словеначким говорима 110
- š, ž* у југозападном (или пригорском) говору 32 и д.
- **stj, *zdj, *skj, *zgj*: замена тих група: у говорима хрватског кајкавског дијалекта 30 и д.; у словеначким говорима 34 и д.; у чакавском дијалекту 33
- Старословенски: језичка реконструкција старословенског превода Јеванђеља 203—223
- sc* у старословенским споменицима 207 и д.
- sch* у старословенским споменицима 208
- Супин: у хрватском кајкавском дијалекту 38
- Топографски називи у народном говору у Тијесноме 164
- uo* < *o*: у језику И. Пергошића 90; у северозападном говору хрват. кајкавског дијалекта 91
- у језику А. Врамца 91
- Сугласници: уметање сугл. *n* у народном говору у Тијесноме 162; обележавање умекшаних сугл. у старословенским споменицима 206 и д.
- Футур: у савременом хрв. кајкавском дијалекту 49; у споменицима кајкавским 16 в. 49
- Фолклор: у Тијесноме 164—165
- Францев Владимир: јубилеј 185
- Х: употреба тога гласа у савременим говорима хрватског кајкавског дијалекта 43; у глаголским старослов. споменицима 223 и д.
- ch*: изговор грчког *ch* у 9 веку 223
- dž* (*џ*), *ždž* (*жџ*) у данашњим говорима хрватског кајкавског дијалекта 96

Члан: у старословенским споменицима 144—158

у савременим бугарским дијалектима 144

у македонским дијалектима 144

č, šč у источнокајковском говору 96

č(č), šč(šč) у језику Ивана Пергошића 95 и д.

š < šč у словеначким говорима

34, 103 и д.

ѡ: замена тога гласа: у штокавским и у чакавским говорима 37; у језику И. Пергошића 74, 82 и д.; у другим кајковским споменицима 16 в. 86

ѡ и а у глагољским споменицима 206

ж < ап 167

II Регистар речи

Abesinija 269
 Alexandros 245
 akobogda 254
 ἀνδρωπος 245
 Artić 160
 asull 248
 Aškerc 269
 baba kraljeva 161
 babuj 160
 babuj 160
 bačija 255
 bajer 179
 balavica 160
 balii 219
 ban 247
 bečvi 245
 Bedenik 125
 Berlin 270
 betežan 160
 běľčugъ 247
 biljeg 247
 blagor 272
 Blutkraut 171
 bl'usti 219
 boter 126
 brazda 255
 brunboj 162
 brunbojati 162
 brunbolj 162
 brunboljati 162
 bubica 160
 bucati 161
 buvek-buveka 118
 cilica 160
 cirikati se 162
 circulo 177
 circulus 177

crk 178
 crkalanje 178
 crkalest 178
 crkalo 178
 crkovalesno 178
 crnoguzac 160
 čerdati 175
 čerdisati 176
 čerdosati 175
 čirjah 160
 čorda 177
 čordisati 175
 Cangkajšek 126
 čark 178
 časъ 216
 časъ 222
 čьlověkъ 245
 čierkal 177
 čížek 125
 črk 178
 črna šola 272
 Črnelč 127
 Čulek 126
 čvrčak 162
 čvrčati 162
 daja? 161
 dilati 160
 dim u dim 254
 dobitnik 255
 dognanje 254
 dohъtorъ 217
 domazet 272
 dunbočina 162
 dunbok 162
 garitula 161
 gdo 65
 Gerčak 104

godina 216, 222
 gosposček 269, 274
 Govek 121
 grabancija 273
 grapa 273
 grebje 161
 greblje 161
 Grk 245
 gudek 118
 guja 160
 gujac 160
 gujina 160
 gunčiti 162
 gundac 162
 hāhi 249
 Hajnek 125
 Hartić 160
 hpan 247
 hraniti 219
 Hrdeliček 118
 hrebje 161
 ika(l)jati 161
 ipokritъ 220, 222
 isperdašiti 166
 Istra 271
 izlapiti 160
 izvrgnuti 160
 chardire 175
 kerempuh 273
 kiće 161
 k'irutū 175
 kitap-mitap 247
 klobuk 247
 knot-grau 171
 knotweed 171
 knjiga 247
 kolek 124

komanda 271
 Korošec 115
 kovčeg 125
 kredimice 162
 kružje 161
 krvavica 172
 крѣма 217
 kvalitativen 273
 kvaliteten 273
 кѣнѣгѣцьѣ 220
 кѣнѣжнѣкѣ 219
 кѣšnѣaše 222
 lapot 245
 lasatka 160
 lemati 160
 lenđati 162
 lenpurati 162
 lešto 160
 levente 245
 liceméri 222
 liše 214
 lüšteč 125
 lorbek 125
 luskí 160
 luskí 160
 magla 246, 249
 maž 160
 mažar 160
 Matek 121
 Matke 121
 međa 179
 merginj 179
 miselnost 254
 modrulja 160
 Mojzes 276
 mrginaš 179
 mrginj 178
 mrgir 179
 mrgit 179
 mrglja 179
 murga 161
 murgaš 161
 murka 161
 Muršec 115
 mŕšica 219
 mŕněti 216
 moždaaše 222
 nagec 118

nečer 70
 nekče 70
 nepŕštevati 216
 nič 70
 ničer 70
 nikče 70
 niš 70
 nišće 71
 nišće 70
 ništar(e) 72
 ništar 71
 oblikovanje 255
 oblikovali 254
 oblastь 217, 222
 Obri 247
 olimpijada 269
 oprden puc 169
 opleće 160
 oplentrina 160
 orden 271
 Orman planina 244
 osin 160
 osu 127 (osъb)
 ozbabniti 161
 pagarica 162
 pardelj 170
 pardeljuska 170
 pajek 127
 patvora 255
 pazek 118
 pečar 160
 pečarica 160
 пер 171
 pĕrd-perd 175
 perda-perde 166—167
 perdašiti 166
 perder 166
 perdere 166
 perdo 166
 пердоω 171
 пердоωαι 171
 perdre 166
 perdrer 166
 perdusija 172
 perđeron 167
 perđerohem 167
 perkji 178
 pierde, -ui, -ut, -e 166

pierde 175
 pirdelj 170
 pišpek 125
 podlesek 273
 podoba je 254
 podruštveniti 255
 pođbĕga 225
 pođpĕgojŕ 222
 poligonatum 171
 poluk 160
 popić 162
 poprđica 174
 potec 118
 potecište 178
 potprđica 174
 potprđivanje 174
 potprđivati se 175
 poťpĕga 225
 potvora 255
 pozadrugarivanje 255
 pozadrugarivati 255
 prašiček 118
 prĕija 178
 prđac 170
 prđaća 170
 prđaćenje 174
 prđaćina 174, 177
 prđaćiti se 175
 prđara 168, 175
 prđavac 175
 prđec 170, 173
 prđelj 170
 prđekana 168, 175
 prđeknuti 169
 prđeljuska 170, 173
 prđeljusnuti 170
 prđi 175
 prđikana 168, 175
 prđina bara 173
 prđosija 170, 175
 prđuljin 170
 prilagođavanje 255
 prilagođivanje 255
 prikoprčice 160
 prĕjatu 127
 prndelj 170
 pročerdati 175
 prosliek (proslĕk) 113

prsluk 113	špagarica 162	uzaligac 160
pujati 161	štanpica 161	visokostolbar 274
puštenojq 222	šteri 58	vitriv 161
rang 271	šteti 58	wizzōd 225
razgiban 254	štica 162	vlastь 217, 222
rendati 162	Štiglec 125	vračь 219
renuée 171	što (=ko) 57	Vrablec 116
retina 248	štrokalica 162	vrabia 116
rondati 162	štroknuti 162	Vrbanjšček 102
rovanije 225	šulacati se 161	vъhoditi 216
rucati 162	šerkl'iu 177	vъlaziti 216
rugac 160	širkul 177	vъlēsti 216
sagitta 248	točak 178	vъkupъ 222
sanguinaria 171	trkalo 177,179	vъniti 216
cercle 177	trkales 178	vъsqdъ 225
sercli 177	trklati 177	zajati 160
shpëtoj 248	trkovaesno 178	zadimiti 160
skandalisati 223	trupe 271	zapoved 255
spara 160	trъkaljati 177	zapovest 255
stina 255	trъkolo 177	zaveza 276
strijc 118	tserča 177	završnjak 160
Strijec 118	tserčar 177	zaškaljati 161
subterraneum 248	tucati 160	zbica 160
suk 160	tucati mendule 160	zericu 160
svilina 160	tucavica 160	zérkolo 177
sъblazniti se 222	tuk na luk 254	zeru 160
sъbl'udati 222	Tulščak 106	zgvoždenuti se 161
sъhraniti 222	turta 161	zlamenje 162
šalabakati se 162	Tušek 106	zlamenuj se! 162
ščerdati 175	uprdavčiti 175	zločest 245
škaja 161	uprdekati 168, 174	dzěluto 227
škajati 161	uprdi 175	žandar 271
škalja 161	uprdim 167	žbica 160
škaljati 161	uprdet 168	župan 247
škoj 161	utapac 160	žužnja 160
školj 161		

III Регистар писаца

Агоштон П. 275
Агрел С. 185
Ажбот 273
Аквила П. 170
Алексић Р. 1—99, 187—203
244—278, *passim*
Алесије Ђ. 197
Анастасије 250 библиотекар
Андровић Ђ. 268
Ашкерц 269
Баворовски 240
Бајец А. 268
Бајрактаревић Ф. 246
Бакотић Л. 262
Балота 236
Бановић Стј. 244
Барбулеску И. 197
Барић Х. 245—246, 255,
258, 262
Бартоли М. 197
Барух К. 246
Бачић 117
Баш Фр. 268
Башић М. 260
Безјак Фр. 273
Бели М. А. 171
Белић А. 8, 30, 32—36,
38—39, 42, 49—51, 55,
57—58, 70, 86—88, 91—93,
135, 141—142, 153, 162,
177—178, 183—203, 244,
247, 250, 254—258, 263,
266, 268
Беркопец О. 268
Бернекер Е. 185, 213
Бизјак А. 268—278
Бистроњ Ј. 123
Бјеловски 240
Бјелски М. 241
Блајвајс 130
Боазак Е. 171

Богданић В. 260
Богичевић Ј. 251, 254
Богуславски А. 241
Божич Л. 269
Бојановски 241
Бопчев С. 248
Боранић Др. 135, 141,
142, 162
Борко Б. 268, 269
Бошковић Р. 197,
244—278, *passim*
Брежник П. 269
Брезник А. 269, 277
Брезовачки Т. 258
Брендал В. 167
Брешковски 200
Брикнер 227, 250
Брлић А. 264
Брођињски 240
Брок О. 152, 185
Брокхаус Ф. 263
Бругман К. 185, 192, 198
Будимир М. 247, 256
Бујас З. 251
Бујас Р. 251
Буиц С. 269, 270, 274
Буслајев 227
Бућ К. 170
Вајан А. 71—72, 193, 197,
224
Вајс Ј. 148, 149, 203—223,
229
Валарди А. 268
Ваљавец 25, 32, 72, 117,
170, 171
Ванино М. 93
Ван Вејк 197, 250
Ван Гнекен Ж. 197
Вејнгарт М. 184, 228—235
Вербечије С. 1, 2, 5, 58, 65
Вереш Вл. 5
Вершон Б. 270

Вешовић Р. 265
Вивода Ј. 277
Викторович 241
Виндиш 192
Висијани Р. 170, 172
Вишт Ј. 274
Водник В. 271, 274
Волтици Ј. 277
Вондрак 226, 229
Врамец А. 2, 3, 22, 23, 24
26, 27, 38, 41, 42, 44,
47, 48, 50, 51, 61, 65,
70, 76, 77, 82, 86, 89,
90, 91, 93
Вранић А. 95
Вротновски 240
Врховец М. 4
Врчевић 179
Вујицики Вл. К. 240
Вуковић Ј. 197
Вуксан Д. 258, 259
Вулић Н. 246
Вушовић Д. 197, 245
Гај Љ. 4, 6
Галинец Ф. 258
Гашињски 240
Гашпароти Х. 94
Георгијевић Кр. 238—263
Глонар 104, 227, 271
Грабовски Бр. 238, 240
241
Графенауер И. 271
Грагор И. 271
Гривец Фр. 197, 250, 271
Грујић Р. 196
Давелај А. 166
Даничић Ђ. 2, 193, 201,
264
Дворник 250
Дебељак А. 270, 271, 272,
274, 275, 276

- Дебељак В. 277
 Дилс П. 197, 213
 Димитријевић Р. 254
 Добровски 239
 Доленц М. 270, 276
 Доментијан 267
 Дорошевски В. 132
 Драгићевић Т. 167
 Дрљић Р. 264
 Дукат Вл. 99, 144, 264
 Дукић А. 271
 Духињска С. 240
 Ђорђевић Тих. 267
 Ђорђић П. 250—261, passim
 Ђуровић Д. 263
 Елезовић Гл. 166, 177, 197, 262, 263
 Ердељановић Ј. 196
 Живанчевић И. 267
 Живковић С. 197, 244
 Жидић С. 94
 Жиц Н. 278
 Жункович М. 273
 Жупанић Н. 264, 278
 Загребец С. 94
 Залески Б. 239, 240
 Звијездић Н. 262
 Зелко И. 275
 Зима Л. 44
 Зморски 239, 240
 Зоранић 88
 Зорец 270
 Зрински Ј. 4
 Иванов Д. 256
 Иванов Ј. 244
 Ивић А. 181—183
 Ивковић М. 260
 Ившић Стј. 55, 57, 60, 64, 86, 99, 117, 142, 197
 Игњатовски 200
 Илешич Фр. 22, 99—143, 197, 254, 267, 271, 277
 Иљински А. 265
 Инголич А. 270
 Инхоф Б. 119, 245
 Јаблановски А. 240
 Јагић В. 22, 40, 48, 51, 87, 93, 119, 156, 185, 214, 226, 229, 238, 250, 262, 264, 267, 273
 Јакопсон Р. 197
 Јањанин М. 250
 Јањић Ђ. С. 265
 ЈањчEROBA К. 23, 26, 30, 47, 59
 Јеленовић И. 235—238
 Јерман О. 32
 Јесперсен О. 250
 Јовановић Драг. 187, 188
 Јовановић Ј. (Змај) 264
 Јовановић Сл. 201
 Јокл Н. 248
 Југовић М. 261
 Јурјевић Г. 93
 Јурчич Јос. 272
 Кадлец К. 1, 5, 6, 7, 8, 9, 28, 65, 98
 Кангрa Ј. 169, 170
 Капиден Т. 246
 Караџић 155, 156, 165, 170, 173, 174, 177, 201, 238, 240, 263, 264
 Карлин П. 272, 276
 Карцевски С. 197
 Касапиновић 264
 Кавичера Л. 166
 Келемина 118
 Керамопулос А. Д. 266
 Керени К. 249
 Кертинг Г. 166, 177
 Кидрич Фр. 272, 275
 Китонић И. 4
 Клаић Вј. 62, 91, 256
 Кнетерих 171
 Коблар Фр. 272
 Ковачевић Сл. 99, 133, 138, 140—143, 256
 Ковачић М. 99, 141
 Ковачич Фр. 99, 102, 108, 120, 125, 128, 274
 Коларич Р. 272
 Колеса А. 184
 Колман О. 194—196
 Колонтај Х. 240
 Копернички 239—240
 Копитар Ј. 239
 Кос М. 272
 Костић Др. 196, 201, 258, 267
 Костић М. 197, 202
 Коштиал И. 272—274
 Крајачевић 23, 24, 38, 48, 48, 51, 63
 Крашовец Фр. 274
 Кречмер П. 249
 Крижанић Ђ. 267
 Кристијан 233
 Кристофановић Р. 260
 Крлежа М. 274
 Кроња А. 258, 262, 268
 Круликовски 240—241
 Крчелић Б. 94
 Кузмић О. И. 170
 Кукољ Др. 258
 Кукуљевић Сакцински И. 3
 Кулијер А. 119, 120, 255
 Куљбакин 203—235
 Куртене Бодуен де Ј. 198
 Лазаревић Д. 256
 Лалевић М. 251
 Ланг М. 25, 60
 Ланге А. 240
 Левстик Вл. 274, 276
 Легер Л. 270
 Леднички В. 240
 Ленартович 240
 Лескин 185, 192
 Лесмјан Б. 240
 Лилек Е. 271
 Логар Ј. 275
 Лос Ј. 227
 Лоренц Ф. 186
 Лукај 263
 Лукјањенко А. 49, 57
 Лутовац М. 265
 Љацки Е. 197
 Љубић 235
 Магарашевић Б. 244
 Магарашевић Дим. 199
 Мази В. 274
 Мазон А. 197

- Мајевски 240
 Мајер Г. 166, 167
 Мајер-Липке 166, 177, 179
 Мајер К. 214, 233
 Малецки М. 197, 235, 236, 247
 Маретић Т. 93—95, 162, 262—263
 Марић Р. 246, 249
 Марулић М. 258
 Матаковић Б. 95
 Матејко Е. 240
 Матијевић Ернест Ј. 95
 Матл Ј. 268
 Машевски 240
 Медини П. Др. 274
 Медић М. 245
 Меје А. 149, 193, 198, 206, 227, 262, 263
 Мелик А. 274
 Методије 208, 250, 271
 Милетић Б. 196, 244—278, *passim*
 Милетић Љ. 144
 Миклошич 178, 179, 185, 227
 Никола 33, 36, 39, 197
 Милевски Т. 197
 Милковски Т. 240
 Миловец Б. 93
 Мирковић Л. 259
 Михаилеану Ст. 166, 175
 Мицкјевич А. 239
 Мјасковски 241
 Млинарић Ст. 98
 Морштин Х. 241
 Московљевић М. 197, 251, 254—255
 Мошин Вл. 196
 Мурко А. 115
 Мурко М. 2, 27, 197, 263, 268, 274
 Мусић А. 244
Назор 236
 Нахтигал Р. 225—228, 250, 274
 Недић М. 263
 Неринг 238
 Никодим 259
 Николић М. 260
 Нинчић М. 191
 Новак В. 245, 259, 271, 275
 Новаковић Ст. 201
 Новачан А. 275
 Норвид Л. 240
 Нушић Бр. 199
Његош 260
Облак В. 26, 36, 52, 89, 92, 181—184
 Одар А. 275
 Омладич Ф. 276
 Орожан 105, 121
Павлиновић 179
 Павловић Др. 187, 195, 196
 Павловић Л. 202
 Павловић М. 165—181, 197, 201, 256, 259
 Пајсије 259
 Пандуровић Вл. 259
 Папастерију Н. 263
 Папахагис П. 248
 Паркот Вацлав 238—243
 Пармезан Џ. 260
 Паску Г. 175
 Пастрнек 229
 Пата Ј. 197, 275
 Паул Х. 198
 Паунов А. 133, 136, 137, 139, 142, 255
 Пекарж 229
 Пеладије 259
 Пергошић И. 1—99
 Перз Ј. 272
 Перојевић М. 245
 Петковић Вл. 190—191, 196
 Петретић 23, 24, 38, 43, 48, 51, 63, 64
 Петрис Х. 235—238
 Петровић Т. 254
 Петронијевић Б. 191
 Пивко Љ. 275
 Пизели Н. 170
 Пирјевец А. 275
 Пирнат Н. 276
 Плелетершник 115, 270
 Погодин А. 187, 196, 200
 Подмилшак Ј. 106
 Поленакковић Х. 245
 Полец Ј. 270, 275
 Поливка Ђ. 1, 5, 49, 65, 73—74, 76, 89, 95, 96, 98
 Поповић В. 196
 Поповић Д. 263, 265
 Поповић Н. 187, 188—190
 Поповић П. 250, 259, 260, 264, 265, 267
 Порфилогенит 245
 Поткурански 271
 Потоцки В. 242
 Потоцки Ј. 239
 Похакошије И. 4
 Прешерен Фр. 132, 275
 Примојевић П. 260
 Прусик 227
 Птичић М. 260
 Пушин 200
 Пшешковски 241
Радић А. 31, 41, 43, 64
 Радовановић В. 267
 Радонић Ј. 187, 188, 201
 Радошевић Н. 144—158
 Раић А. 23
 Раичевић Св. 265
 Рамовш Фр. 30, 32—37, 42, 50—52, 56—58, 65, 72, 88, 108, 115, 121, 124, 127, 197, 262, 275, 276, 277
 Рањина Н. 88, 262
 Реш Ј. 95
 Решетар М. 71, 88, 179, 197, 260, 262
 Рибаж Ј. 4, 6, 8
 Ристић-Кангра 173
 Ристић С. 169, 170
 Рожић В. 25, 31, 36, 43, 44, 47, 49, 50, 64, 71
 Розвадовски Ј. 198
 Розов Вл. 197, 250
 Росовски Ј. 142
 Роспонд Ст. 197

- Ружичић Г. 256
 Русу Ј. 245
 Сава св. 259, 267
 Савковић 264
 Сакач С. 245
 Самарјев 181
 Сандфелд Кр. 249
 Свете Х. 268
 Северјанов 213
 Сељишчев А. 257
 Серебрјански 230
 Сечански Ж. 265
 Сиверс 192
 Силберберг М. 263
 Симонич И. 245, 276
 Симчик А. 261
 Сиповски В. 157
 Скарић Вл. 247
 Скок П. 124, 158, 197,
 245, 247, 249, 257, 263,
 266
 Славич М. 276
 Сломшек А. М. 99
 Смолеј В. 275
 Сној А. 277
 Собољевски 227
 Соловјев А. 200, 246, 260
 Сопјеха А. 240
 Сосир Ф. 193
 Сплавињски 197
 Срезњевски 227
 Стајић В. 264, 266
 Станојевић Ст. 34, 36, 39,
 42, 49, 50, 52, 55, 56,
 57, 58, 70, 87, 88, 91,
 244, 260, 262, 263, 267
 Стеле Фр. 268
 Стевановић Мих. 168, 197,
 255, 258
 Стојанов Ф. 158—165
 Стојановић Љуб. 191,
 198, 201, 260
 Страшек М. 247
 Стријковски М. 241
 Строферј А. 273
 Строхал Р. 53, 266
 Струве П. 200
- Стулић Ј. 170, 173, 174
 Суровјецки 239
 Тангл Е. 196
 Теодосије 267
 Тијан П. 256
 Тишendorф К. 148, 156
 Тодоровић Б. 255
 Тома Архиђакон 258
 Тамандл Мих. 264
 Томановић В. 256
 Томшић Фр. 108
 Торбар Ј. 119, 120
 Тројановић С. 244
 Трубар 2, 92, 132, 269,
 270
 Трубецкој Н. 197, 223,
 224
 Тума Х. 277
 Турски 240
 Њешињски 240
 Ђирило 203, 250, 271
 Ђирић 187, 196
 Ђишевски 240, 241
 Ђоровић Вл. 187, 196,
 261
 Ђурчић Л. 263
 Узун 247
 Ујчић Т. 255
 Улашин Х. 197
 Урошевић А. 266
 Учелини 162
 Ушеничник Фр. 277
 Францев Фр. 1—3, 27,
 30, 43, 44, 47, 48, 49,
 50, 51, 59, 65, 70, 74,
 75, 76, 77, 82, 86, 87,
 89, 90
 Фасмер М. 197
 Фелдмановски 240
 Филипеску Т. 167
 Финжгар 269
 Фортунатов 185
 Франић И. 264
 Франкопан Фр. К. 259
 Францев Вл. 184
 Фрелих Р. 264
 Фучек Стј. 94
- Жабделић Ј. 22, 23, 24,
 38, 39, 40, 41, 42, 45,
 47, 48, 51, 62, 77, 87,
 93, 258
 Хаџидакис 248
 Хегл Г. 171
 Хердвигов Р. 92
 Хјелмслев Л. 197
 Хмјеловски 239
 Хоћко А. 240
 Хорак Ј. 184
 Храбар 224
 Храсте М. 197, 235—238,
 255
 Цанкар И. 269
 Цвитер Фр. 270, 278
 Цвјетковић М. 260
 Црљен М. 273
 Чајкановић В. 196, 244
 Чацки 239
 Чермељ Л. 270
 Чремошник Гр. 169
 Чучковић М. 266
 Шавли А. 277
 Шафарик 227, 239, 264
 Шашел Ј. 275
 Шашељ И. 277
 Шемковић 201
 Шимунић Мих. 94
 Ширма 240
 Шкарић Ђ. 197
 Шкерљ С. 196
 Шкеровић Н. 267
 Шкрињарић Б. 3
 Шобер Ст. 132, 197
 Шпицер Л. 245, 247, 249,
 250
 Штефанић Вј. 261
 Штрандман В. 200
 Штук Н. 261
 Шукље М. 277
 Шулек Б. 170, 171
 Шурковић В. 202
 Шурмин Ђ. 99, 133, 134,
 186, 255, 258, 269
 Шухарт Х. 250
 Шчепкин Н. В. 152, 213

